

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SIMON JENKINS

İNGİLTERE'NİN KISA TARİHİ

MON JENKINS Oxford Üniversitesi'nde felsefe, politika ve iktisat eğitimi aldıktan sonra *The Times*, *The Economist*, *The Guardian* gibi dergi ve gazetelerde hem köşe yazarlığı hem de editörlük yapmıştır. 2008-2014 yılları arasında National Trust'ın başkanlık görevini yürüten yazarın politika, tarih ve mimari alanlarında birçok eseri bulunmaktadır. *Accountable to None: Tory Nationalization of Britain* (Hamish Hamilton, 1995), *Thatcher & Sons - A Revolution in Three Acts* (Penguin, 2006), *England's Cathedrals* (Little, Brown, 2016) bunlardan bazılarıdır.

Short History of England

2011 Simon Jenkins

kitabın yayın hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
öfile Books Ltd.'dan alınmıştır.

İletişim Yayınları 2911 • Tarih Dizisi 146

BN-13: 978-975-05-2934-4

2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

Baskı 2020, İstanbul

İTÖR Merve Öztürk

PAK Suat Aysu

PAK GRAVÜRÜ Thomas Bowles'un "Westminster Abbey" (1751)
isimli gravürü temel alınmıştır.

GULAMA Hüsnü Abbas

İZELTİ Remzi Abbas

ZİN Berkay Üzüm

SKİ Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871

ahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

İ: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

LT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

ahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
İven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

İsmihan Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Ürkiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

İ: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SIMON JENKINS

İngiltere'nin Kısa Tarihi

A Short History of England

ÇEVİREN *Uygur Kocabaşoğlu*

İÇİNDEKİLER

YAZARIN NOTU	7
Giriş	9
Sakson Şafağı (410-600).....	13
İngiltere'nin Doğuşu (600-800).....	21
Danimarkalılar (800-1066).....	27
Fatih William (1066-1087).....	37
Fatih'in Çocukları (1087-1154).....	45
Henry ve Becket (1154-1189).....	51
Magna Carta (1189-1216).....	57
III. Henry ve Simon de Montfort (1216-1272).....	63
Keltlerin Örselenişi (1272-1330).....	69
Yüz Yıl Savaşı (1330-1377).....	77
Fransa'nın Kaybına Yol Açan Köylü Ayaklanması (1377-1453).....	85
Güller Savaşı (1453-1483).....	95
Bosworth ve Henry Tudor (1483-1509).....	101

VIII. Henry (1509-1547)	109
Reformasyon ve Karşı-Reformasyon	
1547-1558)	121
yi Kraliçe Bess (1558-1603)	127
lk Stuartlar (1603-1642)	139
ç Savaş (1642-1660)	149
Restorasyon (1660-1688)	177
Janlı Devrim (1688-1714)	187
Walpole ve Büyük Pitt (1714-1774)	197
Boston'dan Waterloo'ya (1774-1815)	209
Reforma Giden Yol (1815-1832)	219
Victoria Çağı'nın Şafağı (1832-1868)	227
Gladstone ve Disraeli (1868-1901)	235
Edwardlar Dönemi (1901-1914)	247
Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)	255
Çayır Yıllar (1918-1939)	263
İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)	277
İsfah Devleti (1945-1979)	287
Thatcherizm (1979-1990)	301
Thatcher'in Çocukları (1990-2018)	311
İsonuç	325
01 ÖNEMLİ TARİH	335
066'DAN İTİBAREN	
NGİLTERE KRAL VE KRALİÇELERİ	339
İRLEŞİK KRALLIK'IN BAŞBAKANLARI	341
GÖRSEL LİSTESİ	345
DİZİN	349

YAZARIN NOTU

Bu nitelikte bir kitap için araştırma yaparken, kaçınılmaz olarak yer ve kişi adlarında ve en azından eski dönemlerin kronolojisinde farklılıklarla karşılaştım. Bede ve Anglo-Sakson kroniklerinden alınanlar da dahil en fazla kabul görenleri kullandım. Bir kısa tarih esas itibariyle ikincil kaynaklara dayanır. En çok *Oxford's History of England*, Churchill'in devasa *History of the English-Speaking Peoples* ve G. M. Trevelyan'ın toplumsal tarih serilerinden yararlandım. Longman'ın *Chronicle of Britain*'i faydalı bir kaynak oldu. Ayrıca son zamanlarda yayımlanan David Starkey, Simon Schama, Roy Strong ve Rebecca Fraser'in mükemmel genel tarihlerini kullandım.

Belirli dönemler hakkında kullandığım kitaplar sayılamayacak kadar çoktur. Bunun bir istisnası öykünün başladığı yerde, İngiliz halkının kökenleri konusunda devam eden tartışmanın takdire şayan bir şekilde ortaya konduğu Jon Vincent'in *The Tribes of Britain* adlı kitabıdır. Daha nevi şahsına münhasır yardımlar, John Vincent'in *An Intelligent Person's Guide to History* ve Jonathan Clark'ın "karşı-olgusal" *A World by Itself* ile benim eski destekçim Barbara Tuchman'ın *The March of Folly*'sinden geldi. Sonuncusu, tüm tarihyazımına ölçülü bir düzelticidir.

Ken Morgan, Tom Jenkins, Jeremy Black, yayıncım Daniel Crewes ve okuyarak, metnin tümünü ya da belirli kısımlarını lüzelden diğer pek çoklarına teşekkür ederim. Yaptığı takdire leğır resim araştırması için Celia Mackay'e de müteşekkirim. Ayrıca, Profile Books'tan Andrew Franklin'e her şeyden önce, bu kadar çok malumatı bu kadar az sözcüğe sığdırma konusuna baş-döndüren girişimi için teşekkür ederim.

Giriş

Hayatım boyunca İngiltere'yi gezdim. Cornwall'ın sarp kayalarına tırmandım, Norfolk'un bataklıklarında gezindim ve Penine Yolu'nda yürüdüm. İngiltere'nin kentlerini ve kasabalarını, kiliselerini ve evlerini bilirim. Her şeye rağmen, yakın zamanlara kadar İngiltere'yi gerçekten tanıımıyordum çünkü nasıl İngiltere haline geldiğinin farkında değildim. Benim İngilterem coğrafi bir sahnenin zeminiydi; çocukluğumdan beri tanıdığım olayların ve kişilerin perde arkasıydı: Büyük Alfred, Norman istilası, Magna Carta, Agincourt, VIII. Henry'nin karıları, İyi Kraliçe Bess, Cromwell, Gladstone, Disraeli, Büyük Savaş, Winston Churchill. Her biri zamanda muazzam birer uğrak olarak duruyordu ama bir araya gelmiyorlardı. Bir anlatıdan yoksundular.

Burada bu anlatıyı elden geldiğince basit bir şekilde aktarmaya girişiyorum. Eğlendirici oluşunu görmüş olmam bana yardım etti. İngiltere'nin tarihi, zaferleri ve felaketleriyle istikrarlı bir şekilde dünya üzerindeki ülkelerin tarihlerinin en maceralılarından. Kökü Karanlık Çağlar'da, kıtadan gelen German kabilelerinin Britanya Adaları'nın doğu kıyılarını istilasıyla muhtemelen daha da gerilerdedir. Onlar kendileriyle birlikte belki de Almanya ve Danimarka kıyılarının "angle"sinden [açı-

ından] “anglii” adını getirdiler. Onların kuzey-doğu kıyılarındaki yerleştikleri yerler *Angle-land* [Angle toprağı] ve daha sonra *England* [İngiltere] diye adlandırıldı. Bu yeni gelenler, “eski Britonlar” denen eski sakinleri kısa sürede batıya ve kuzeye, Hadrian Seddi’nin ötesine, Galler yaylalarına ve İrlanda Denizi’ne ürerek, o zamandan bu yana kabaca aynı kalan İngiltere’nin sınırlarını oluşturdular.

İngilizlerin kendileri Viking ve Normanların istilasına uğradılar. Ancak Britanyalı atalarını imha ederken, daha sonraki büyük saldırılarda Anglo-Sakson kültürünü ve dilini korudular. Bu da coğrafyasının güvenliğinin ve ada halklarının denizci atalarının çoğu kez göstermiş olduğu yardımla şaşılacak derecede ayanıklı çıktılar. Kısa sürede, kökleri Sakson “*kith* ve *kin*”inin akrabalık] özerkliği ve merkezî otorite konusundaki Norman eleneği arasındaki gerilimde yatan ortak bir dil, genel bir hukuk ve ortak bir yönetim sistemi oluşturdular. Bu gerilim benim *ikâyemin* leitmotifidir. İngiltere, “İngiliz imparatorluğu”nu kuracak olan Britanya Adaları’nın Kelt yarısı tarafından, akrabalık çekiciyle halkın rızasının, düzenli bir şekilde özelliğe savunulan örsü arasında dövülmüş bir ulustur. Sonuç, Magna Carta, III. Henry’nin baronluk savaşları ve Köylülerin İsyanı’yla, Tudorların ve Stuartların dinî ve siyasal devrimlerinde oruğa çıkan türden çatışmalar olmuştur. Bu devrimler, Avrupa’nın en istikrarlısı olduğunu kanıtlayan parlamenter bir demokrasîye tabi anayasal bir monarşide karar kılmıştır.

Hikâye her zaman sevindirici olmamıştır. Norman fatihlerin izi olan Fransa’yla ilişkiler, Ortaçağ boyunca ve yeniden 18. yüzyıldaki çatışmalarla çoğu zaman dehşet vericiydi. Britanya hükümdarların çoğu, dış dünyaya karşı saldırgan değil de savunmacı bir duruşun gerekliliğini anlamışlardır. Yine de, Plagenetlerden Büyük ve Genç Pitt’e kadar deniz aşırı topraklara olan özlem nadiren azalmıştır. Bu durum, Britanya’yı o zamanan bu yana dünyanın gördüğü en büyük imparatorluğu bir raya getirmeye yönlendirmiştir. Büyük bir görkem sağlamış ve Britanya Adaları’nın halklarının, paylaşılan bir çabayla misyonu bugüne kadar devam eden “birleşik bir krallık” içinde ke-

netlenmesine yardımcı olmuştur. Ama Britanya imparatorluğunun bir bedeli olmuş ve ancak iki yüz yıl yaşamıştır. 20. yüzyılda Britanya'nın dünya hâkimiyeti yavrusuna, Amerika'ya geçmiş ve geriye gelgit izi olarak konuşulan İngilizcenin yaygınlığı kalmıştır. Britanya daha sonra, eski büyüklüğünün bir kalıntısı ve bir dünya gücü numarası yapan, egemenliği Avrupa yönetimine ve global bir ekonominin disiplinlerince tehlikeye sokulmuş bir şey olarak gerilemeye başlamıştır. Bu temalara epilogumda döneceğim.

Bu kitap münhasıran İngiltere hakkındadır. Galler, İskoçya ve İrlanda'yı kendi tarihleri olan ülkeler olarak görüyorum. Onlar varoluşlarının yarısından azını, "Büyük Britanya ve İrlanda" birliğinin bir bileşeni olarak yaşamışlardır ve bu onları Britanya'nın bilinen tarihleri içinde ikincil bir yerde kuşatan bir eğilim göstermektedir. Ama İngiltere; İskoç, Galli ve İrlandalı komşularından farklı görünmek için kendilerine İngiliz diyen, özünde farklı bir ülkedir. Yalnızca bütün bu halklardan topluca söz ettiğimde Britanya ve Briton terimlerini kullanıyorum. Gerçekten de İngiltere şimdi, ayrı parlamentoları ve değişik egemenlik katmanları olan iki birliğin, Birleşik Krallık'ın ve Avrupa Birliği'nin bir parçasıdır. Britanyalı ve Avrupalı olmak bu birliklerin birinin yasal üyesi olmak, Britanyalıya dönüşmek, bir kâğıt parçasını imzalamaktır. İngiliz olmak daha ziyade bir kendini tanımlama meselesi, coğrafya ile olduğu kadar farklı bir kültür ve bakış açısıyla özdeşleşmektir. İngiliz olmak bir özümseme meselesidir ki bu, birkaç yıl ya da birkaç nesil alabilir. İngilizliğin ruhu tüm kökenleri ve ırkları, başlangıçtaki Anglo-Sakson işgalinin coğrafyasına özgü bir kültür içinde kuşatan bir özümseme meselesidir.

İngilizler kendilerini tanımlamada hiçbir zaman iyi olmamışlardır. İmparatorluk güven duygusunun olduğu çağda bu ihtiyacı hissetmemişlerdir. Bugün pek çoğu kendisini Avrupalı olarak görmekten hoşlanmaz ama Kelt komşularına karşı kendilerini tanımlamakta da daha başarılı değillerdir. Galler'e, İskoçya'ya ve özel bir hunharlıkla İrlanda'ya karşı sindirme savaşları yürütmüşlerdir. 21. yüzyılın başında kendilerini kültü-

rel olduğu kadar siyasal olarak da İrlanda'dan genelde kopmuş, İskoçya ve Galler'den yarı-kopmuş olarak bulmuşlardır. Birleşik Krallık'ın İngiliz bileşeni böylece garip bir anemik belirsizlik içinde kalmıştır. Bir parlamentosu ve kendine özgü farklı siyasal kurumları yoktur. Britanya'dan ayrı olarak İngiltere ya da İngilizlerden söz etmek çoğu kez birliğin ima ettiği kozmopolitliğe düşman hatta ırkçı bir şekilde ele alınmaktadır. St. George'un İngiliz bayrağı, hafif bir şövenlik ve yabancı düşmanlığı rengi taşımaktadır ve aşırı sağ tarafından benimsenmiştir. Bunu saçma buluyorum. İngiltere, kendini tanımlamaya ve bununla gurur duymaya hakkı olan bir ülkedir. Bu tanımlamanın, onun tarihinin anlatılmasıyla başlaması gerektiğine inanıyorum.

Kimilerine göre tarih bir şans meselesidir, başkaları için kahramanlar ve zalimlerle şekillenmiştir ve daha başkaları için ise coğrafya, ekonomi hatta antropoloji içinde gömülüdür. Bir ulusun tarihini, kişiler ve tartışmalı olanlar üzerinden cari moda-ya uyarak anlatmanın pek çok yolu vardır. Toplumsal, kültürel, “popüler” ve İngiltere'nin durumunda olduğu gibi emperyal tarihler vardır. Ama kısa bir tarih, seçici olmak zorundadır ve bu seçim büyük ölçüde siyasetten yana olacaktır. Bir ulus siyasal bir varlıktır ve onun doğumu ve gelişmesi, monarklar, askerler, siyasetçiler, sokaktaki kalabalıklar ya da daha yakın zamanlardaki seçmen kitlesi gibi onun içinde güç kullananların anlatısıdır. Ben tarihi düz bir kronolojiden daha fazla bir şey, sebep ve sonuçlar zincirindeki halkalar olarak görüyorum. Bugün İngiltere'nin bulunduğu yere nasıl geldiğinin sırrını saklayan bu zincirdir.

Sakson Şafağı

~
(410-600)

410 yılında zor durumdaki Roma İmparatoru Honorius'tan Britannia eyaletindeki kolonicilere bir mektup gönderildi. Koloniciler lejyonların korumasını çoktan yitirmişlerdi, geçen yarım yüzyıl içinde imparatorluğu savunmak için Brittannia'dan çekilmişler ve Kuzey Denizi'nden gelen Sakson akınlarına karşı korunmak için yardım talep ediyorlardı. İmparator Vizigotlarca sıkıştırılmıştı ve de bilinen dünyanın ucundaki uzak bir koloni stratejik olarak önem taşımıyordu. Bin yıl kadar üstün olan Akdeniz'in medeniyetleri geriliyordu. Honorius gelişigüzel bir şekilde kolonicilere “kendinizi savunmak için adımlar atın” tavsiyesinde bulunuyordu.

Britanya Adaları'nda 5. ve 6. yüzyıllar gerçekten karanlık çağlardı. Eski Britonlar diye anılan Demir Çağı Keltleri MÖ. bin ve altı yüz yılları arasında kıtadan gelmişler ve İsa'nın doğumundan sonraki üç yüzyıl içinde Romalı istilacılarla kız alıp vermişlerdi. Ama lejyonların çekilmesi kendilerini, ya da Roma villaları, tapınakları ve tiyatrolarının mirasını savunmak için çok zayıf bir durumda bırakmıştı. Yardım çağrısında bulundukları istilacılar karşısında korunmasız durumda kalmışlardı.

Bu yeni istilacılar nereden geliyordu? “İngiltere'nin doğuşunu” arayan tarihçiler kısa süre içinde anlaşmazlığa düştüler. Bu

sırada Britanya Adaları'nın doğu yarısında olanlar üzerine iki teori geliştirildi. Bunlardan birisi, Fransa'ya doğru güneye inen Germen klanlarının İmparator Clovis döneminde Frenkler tarafından önü kesilerek Kuzey Denizi'nin ötesine yön değiştirildikleri idi. Muhtemelen hâlâ Britanya'da yaşayan Romalı paralı askerlerin yardımıyla bunların istilası esas itibarıyla soykırımsaldı. Doğu İngiltere'nin Iceniler ve Trinovanteler gibi yerli Britanyalı klanlarını katlettiler ya da tümüyle boyunduruk altına aldılar ve kültürlerini yok ettiler.

Bu tez anılan dönemden kalma az sayıda tanıklıkla desteklenir. Yegâne çağdaş kaynak, Gildas adında 6. yüzyılda Galler'de (ya da ülkenin batısında) yaşamış bir keşiş, "dinsiz adamların ... ateşlendikten sonra neredeyse adanın tüm yüzeyini yakıp, kızıl ve vahşi dilleriyle batıdaki okyanusu yalayana kadar durmayan" korkunç istilasından çok ayrıntılı bir şekilde şikâyet eder. Bir 5. yüzyıl belgesini Britanyalıların Figani'nden aktararak, Roma'nın korumasından yoksun kalan Britanya'yı anlatır: "Barbarlar bizi denize sürüyor ve deniz bizi tekrar barbarların üzerine atıyordu." Geç 7. yüzyıla gelindiğinde "İngiltere Tarihinin Babası" Saygıdeğer Bede, *Ecclesiastical History of English People* (İngiliz Halkının Dinî Tarihi) adlı kitabında verildiği şekliyle, soykırım tezini ele alır. Angliilerin, Germen yerleşimlerini kimsesiz bırakacak kadar muazzam büyük bir güçle istila ettiklerini yazar. Önceki Britanya kültüründen çok az iz kalmış ya da hiçbir şey kalmamıştır. Britanya ya da Brythonic dili ve Roma-Hristiyan dini yok olur. Sözde Roma-Britanya villaları ve kasabaları çürümeye terk edilir ya da yakılır.

Dışarıdan istila olmadığı, aksine Britanya'nın doğu kısımlarında ticaret yapan ve Kuzey Denizi'nin kıyılarına akınlar düzenleyen Germen ve Belga (*Belgic*) halkları tarafından bölgenin iskân edilmesiyle içeride bir yayılma olduğu yolunda bir başka teori de vardır. Son DNA arkeolojisi, içerideki arazinin daha zor nüfuz edilebilen bir engel teşkil ederken, Britanya Adaları'nın etrafındaki denizin seyrüsefere elverişli bir "bölge" olduğu tezini güçlendirir. Böylece Roma'nın çekildiği sırada Britanya Adaları'nın kültürü, yüzyıllardır Germen klanların yer-

leşmiş olduğu Kuzey Denizi kıyısıyla, dili ve kültürü Kelt olan İrlanda Denizi ve Atlantik kıyıları arasında bölünmüş olur. Bu teori doğu kısımlarında çok az sayıda “antik Briton” ya da Kelt bulunduğunu dolayısıyla köklerinin kazınmasının söz konusu olmadığını ileri sürer. Bu durum, her ne kadar deniz aşırı bir istila ve ezici Kelt inancının kaynaklarını açıklamazsa da Brythonic dil izleri ve yer adlarının azlığını izah eder. Bu birbirinden farklı teorilerin olası sonucu, Romalılar ayrıldıktan sonra yeni Germen göçmenlerin geldiği ve uzun süredir var olan Germen yerleşim bölgelerine katıldığı şeklinde, her ikisinin de kısmen doğru olmasıdır.

Her halükârda 5. ve 6. yüzyıllar boyunca dili ve toplumu Avrupa kıtasından kaynaklanan bir halk batıya doğru Roma Britannia’sına saldırgan bir şekilde gelmiş ve yerli Britanyalıları yenmiştir. Bede’ye göre bu hareket Jütler, Frizler, Anglelar ve Saksonlardan oluşuyordu. “Saeson”, “Sassenach” ve “Sawsnek” eski Galce, Iskoçça ve Kervenekcede İngilizler için kullanılan sözcüklerdir. 450 yılı dolaylarında, muhtemelen bir zamanlar Roma-Britanya hükümdarı Vortigern tarafından paralı asker olarak kiralanmış, Hengist ve Horsa kardeşlerin yönetimindeki Jütler, Kent’e çıktılar ve Isle of White’a kadar yayıldılar. Aynı zamanda Almanya’daki Schleswig-Holstein “angle”ından [açısından] gelen Anglelar Doğu Anglia’ya [East-Anglia] ve nihayet İngiltere’ye adlarını verdiler. Kuzey Almanya’dan gelen Saksonlar güney kıyılarına yerleştiler ve günümüze kadar Essex (doğu Sakson), Middlesex, Wessex ve Sussex olarak bilinen yerleşimleri oluşturarak Thames Nehri havzasına nüfuz ettiler. Bu insanlara Saksonlar ve dillerine de Anglo-Sakson denildi. İstila teorisyenlerinin geliştirdiği güçlü bir argümana göre pagan Saksonların işgal ettikleri topraklarda Roma Hristiyanlığının bütün izleri silindi. Buna karşılık Galler bu sırada tutkulu bir şekilde Hristiyan “azizler çağı”nı yaşıyordu. Düzinelerce Galler kilisesi 6. ve hatta 5. yüzyıllardan kalmadır ve Britanya’daki en eski katedral Deiniol tarafından 525’te Bangor’da açıldı. Hemen hemen aynı zamanda Aziz Petros, Cornwall’da vaazlar veriyor ve Aziz Columba İrlanda’dan

skaç İona adasına giderek orada 563 dolaylarında bir manastır kuruyordu.

Gildas, yalnızca Saksonların Britanyalıları ettikleri zulümleri değil direnişi de anlatır. 540'larda, görünüşe göre Batı Ülkesi'nde Sakson ilerleyişinin durdurulduğu Severn vadisindeki barış dönemi hakkında yazdı. Bunu 6. yüzyılın başında Badon Dağı denen bir yerde, muhtemelen Somerset'teki Güney Cadbury hisarı yakınlarında Saksonları yenen Britanyalı bir öndere layandırdı. Adını vererek söz ettiği tek komutan, 5. yüzyıl sonlarında bir Romano-Briton olarak doğmuş, "kazandığı ve kaybettiği savaşlarla ün kazanmış" Ambrosius Aurelianus'tu. Askeri tünığının malzemesi nedeniyle lakabı "Ayı" olmuş olabilir. Keltçede ayı *artos*dur.

Karanlıktaki bir ışık parıltısı "Arthur"a en yakın gelen tarihtir. Arthur hakkında devasa bir efsane bina edilmiştir. 9. yüzyıl propagandacısı Nennius, Gildas'tan Arthur'u almış ve Kuzey Avrupa şövalyelik kültürünün tasvirinin sorumlusu, 12. yüzyıl hayalperesti Monmouthlu Geoffrey olmuştur. Bu 15. yüzyılda Thomas Malory'nin çok satan kitabı *Morte d'Arthur*'a yol açmıştır. Malory'yi Tennyson, ön-Raffaeloculuk, Hollywood ve "Kutsal Kâse" izlemiş ve Merlin adı verilen bir büyücü, şövalye öyküleri, gönül yaraları ve trajedileriyle Camelot denilen Sakson öncesi mistik bir cennet varsayılmıştır. Britonlar, Saksonlar, Normanlar ve Tudorlar, adeta saf ve soylu bir geçmişe doğru çeken çaresiz bir mıknaatısla Arthur'u sahiplenmişlerdir.

Eğer Gildas'ın barış dönemi var olmuşsa da, uzun sürmemiştir. 6. yüzyılın sonlarına doğru Saksonlar Severn Nehri boyunca yerleşecek ve burada Galli bir aziz, Beuno, "garip dilli adamın nehrin ötesinden seslerini duydum" diye yazacaktır. Bir gün, "bu yeri sahiplenecekler ve burası onların olacak" korkusuna kapılır. Yine de Saksonlar Kuzey Denizi'ne dökülen büyük vadileri işgal ederken Britonlar, İskoçya, İrlanda, Galler, Cornwall, Cumbria ve Hen Ogledd'in (Galcede "Eski Kuzey") skaç sınırlarını ellerinde tutmuşlardı. Kelt dili artık ikiye ayrılmıştı; Goedelic (İrlandaca, İskoçça ve Manx) ve Brythonic (Cymric, Galce ve Kervenekçe). Bu sırada ya da biraz önce Cor-

nwall'dan, Manş Denizi üzerinden Fransa'daki Armorica'ya bir göç meydana geldi. Burada Roma Britanniası Brittany ve modern Galceye uzaktan akraba Breton dili yeniden yaratıldı.

7. yüzyılın sonuna gelindiğinde Saksonlar ilk kralların altında daha büyük gruplar altında birleşiyorlardı. Bunlardan herhangi bir unvan ile ilk ortaya çıkan, 580 yılı dolaylarından 616'ya kadar saltanat süren, Fransa Kralı Clovis'in torunu Bertha ile Hristiyan inancına bağlı kalması koşuluyla evlenerek Manş ötesi bir ittifak kuran pagan Kentli Ethelbert oldu. Bertha kendi din görevlisini de beraberinde getirerek, rivayete göre Canterbury'de eski bir Roma kilisesi olan St. Martin Kilisesi'nde ibadetini sürdürdü. Muhtemelen bu olaya bağlı olarak Papa Gregorius daha sonra ilk Hristiyan misyonerleri St. Augustine yönetiminde Kent'e yollayacaktı.

Aynı zamanda kuzeyde, Northumbria, Britanyalıların direnişine karşı Sakson yerleşimlerinin sınırlarını siperlerle kuşatan büyük savaşçı Bernicia kralı Ethelfrith (593-616) emrinde bir araya geliyordu. Muhtemelen Edinburg kayası üzerine yerleşmiş Kuzey Britanya Gododdin klanı, yaptıkları işleri, Gododdin adıyla Aneurin adlı bir ozana kaydettirdiler ki bu (İngiliz literatürüne karşı) Britanya literatürünün ilk büyük eseri olacaktı. Bu menkıbe 300, kimi zaman 600 savaşçıdan oluşan bir ordunun, önderleri Mynyddog emrinde güneye doğru yürüyüşlerini ve Yorkshire'deki Catterick yakınlarında Ethelfrith'le buluşmalarını anlatır. Bir Britanyalı asker hakkında Aneurin şunları yazıyordu:

*Yıllar içinde genç bir adamın gücü
Taşkın bir cesaretle
Daha yakındır bir düğünden
Bir kan tarlasına
Daha yakındır kuzgunların ziyafetine
Gömülmekten.*

Ne var ki Gododdin yok edildi, yalnızca Aneurin kaldı öyküyü anlatacak. Şiiri Ortaçağ Galcesine yapılmış bir transkripsiyondan bilinir; ama bilim insanları orijinalinin Kuzey Britanya

«lanlarının Galceye benzeyen Cumbric dilinde olduğuna inanırlar (bu durumda Edinburg havalimanındaki İskoçça işaretler Galce olmalıdır).

Britanyalılar için daha kötüsü gelecekti. 603 yılında, İrlanda Denizi'nde Argyll'den Antrim'e kadar uzanan bir krallık olan Dalriada'dan bir İskoç-İrlanda ordusu, Roxburg yakınlarında olduğuna inanılan Degsastan'da Ethelfrith'le savaşa tutuştu. Northumbrialılar yine galip geldi. Daha sonra üstünlüklerini Batı kıyısı boyunca güneye taşıdılar ve Gallilerle karşı karşıya geldiler. Yaklaşık 615'te Ethelfrith, eski Roma kasabası Chester yakınlarında 1.200 Galli Hristiyan keşişe rastladı ve "dualarıyla kendisine karşı çıktıkları" için tümünü boğazladı. Daha sonra ana Galler ordusunu yendi ve topraklarını Dee'nin kıyılarına kadar genişletti. Bir yüz yıl sonra yazacak olan Anglo-Sakson Bede'ye göre "İngilizlerin bütün büyük adamlarından daha fazla Britonları kırıp geçiren, yalnızca bir zamanlar İsrailiilerin kralı Saul'la [Şaul, ya da Tâlût] karşılaştırılabilecek olan ama, gerçek dinden bihaber" Ethelfrith, Northumbria'nın gerçek kurucusuydu.

Sakson İngilteresi'nin alanı şekillenmeye başlıyordu: Hadrian'ın surlarının güneyi ve Severn ve Devon sınırının doğusu. Antik Britanya cepleri Pennine yaylalarında ve Batı Yorkshire'deki Elmet gibi (627'de istila edilecek) yerlerde varlığını sürdürüyordu. Ama İngiltere muhiti hiçbir anlamda bir ulus değildi. Romanların yerini hiçbir otorite, kral ya da kilise almamıştı. Eğer insanlar yönetiliyorduyorsa, batıdaki Hristiyan Keltler tarafından vağmacı, cahil paganlar olarak kabul edilen Sakson savaş beyleri tarafından yönetiliyordu. Saksonlar dağların değil, Kuzey Avrupa'nın geniş ovalarında savaşmaya ve tarım yapmaya alışmış lüzlüklerin insanlarıydı. Ağaçları kesebilir, alüvyonlu toprakların işleyebilecek sabanları kullanabilirlerdi ama yüksek yerlere geldiler mi duruyorlardı. Burada ülke daha az verimli ve belki yaklarından gelmek için Britonlar da daha zorluydu. Batıya doğru gidildikçe fetih heyecanı buhar olmuş görünüyordu.

Saksonlar, "kibar [dolayısıyla kaba] ve bilinen"den türetilmiş Anglo-Sakson deyişi "*kith* ve *kin*"de olduğu gibi aileye,

yerleşikliğe ve klana sadakatle bağlıydılar. Onların odak noktası uzaktaki bir kral ya da saray değil, her yerleşimin merkezindeki, şeflerine sadakat yemini edecekleri özgür çiftçi topluluklarının (*ceorls*) komünal toplantı yeri idi. Bu yaşlılar –ya da *ealdormen*– ve alttaki toprak sahibi soylulara, ahalilerinin hayatları ve topraklarının korunması karşılığında konukseverlik ve askerî hizmet yükümlülüğü bulunuyordu. Saksonların ettiği yeminler neseplerini paylaştıkları ve toprağı birlikte işledikleri kişilere onları bağlıyordu. Eski Britanya kabileciliğinden ve Norman düklük otoritesinden farklı olan bu “güce rıza gösterme” daha sonraki kanun koyucular tarafından “hatırlanamayacak kadar eski” bir âdet olarak tanımlanıyordu. En eski ve ileri evresini, önde gelen yurttaşların, kralın “vitengemot”unda ya da danışma meclisinde, yani parlamentonun en ilkel habercisinde buluyordu. Victoria çağıının romantikleri için bütün bunlar, Greklerin demokrasi dedikleri şeyin loş bir şekilde Saksonlarda yansımasıydı.

İngiltere'nin Doğuşu

~
(600-800)

596 yılında Papa Gregorius bir Roma pazar yerinde iki sarı saçlı köle gördü ve nereden geldiklerini sordu. Bede'nin anlatımıyla "Anglii" oldukları söylenince, "*Non angli sed angeli*", Angle değil ama Tanrı'nın melekleri, diye karşılık verdi. Britanya, Frenk imparatorluğunun uzak bir köşesinde, o zamanlar modern Fransa ve Almanya'nın çoğunu kapsayan unutulmuş bir koloniydi. Gregorius gayretli bir misyonerdi ve Augustine adlı bir piskoposu Kentli Ethelbert ve Hristiyan Frenk karısı Bertha'nın sarayına gönderdi. 597'de Thanet'e ayak basan Augustine'in kırk Benediktin'den oluşan grubuna, paganların onları büyücü olarak düşünebilecekleri korkusuyla açık havada buluşmaları emredilmişti.

Augustine'in misyonunun başarısı Ethelbert'in Hristiyan olması ve onun da 602 yılında yeni bir katedral yapılması için Canterbury'de bir yer bağışlamasıyla onaylanmış oluyordu. Ethelbert İngiltere'nin doksan maddeden oluşan ve yeni kiliseye imtiyazlar tanıyan ilk yasasını yayınlarken, Augustine de Canterbury'nin ilk başpiskoposu olmuştu. Bu ayrıca "İngilizce" ya da Anglo-Sakson dilindeki ilk belgeydi. Ertesi yıl Ethelbert ve Augustine Severn vadisindeki bir toplantıda, Bangor ve başka yerlerden gelen Galli kilise liderleriyle cesur bir uzlaşma

sağladılar. İkinciler evanjelik olmaktan ziyade keşişlere özgü, Roma'dan miras kalmış bir Kelt liturjisini, kendi takvimlerini, tövbe-kâr âdetlerini ve kafalarının tepesini değil de ön kısmını tıraş ettikleri yeni bir tıraş biçimini uyguluyorlardı. İki taraf Roma'nın otoritesi konusunda en küçük bir anlaşma sağlayamadılar. Öfkeli Augustine'in, Britanyalıları, "Eğer dostlarınızla barış yapmazsanız, düşmanlarınızla savaşacaksınız" diye tehdit ettiği rivayet edilir. Kent'e eli boş dönmüştü.

Bu arada Doğu Anglia'nın Kralı Redwald (yaklaşık 600-624) İngiltere'nin kalbinde Mercia krallığı olarak bilinecek olan bölgede krallığını genişletiyordu. Suffolk'daki 1939'da bulunan ve şimdi British Museum'da yer alan Sutton Hoo gemi enkazının muhtemel sahibi olmak dışında pek az bilinir. Müzede Akdeniz ve Bizans tabakları, değerli taşlar, kılıçlar ve Ren'den şahane bir miğfer yer almaktadır. Sutton Hoo kışkırtıcı bir şekilde karanlıkta kalmış kozmopolit bir uygarlığa bir pencere açıyordu.

Northumbria'da Gododdin'in belalı Ethelfrith'in yerine, güneyde Mercia'dan Kent'e kadar bir alanı temizlemeye muktedir bir orduya sahip bir kral olarak Edwin (616-633) geçti. Batı Saksonları yenerek York'a yalnızca Ethelberth'in Hristiyan kızı Ethelburga'yı değil, 627 yılında onu ve soylularını vaftiz eden ve York Katedrali'ni kuran bir keşişi, Paulinus'u da getirdi. Yeni dine geçmiş bir soylu, yemek zamanı soğuk bir salonda Edwin'e, "bir kapıdan girip ocağın ılık ve sıcaklığında oyalanan sonra öteki kapıdan çıkıp gözden kaybolan" bir serçeden söz ediyordu: "Böyle bir an için oyalanıp bir adamın hayatını gözümün önüne getiriyor, ama ondan önce ne var, ondan sonra ne var biz bilmiyoruz. Eğer bu yeni öğretiy bunlar hakkında bize kesin bir şeyler söylerse onu kabul edelim." Edwin'in yüksek pagan rahibi daha az düşünceliydi. Kendi mabedine bir mızrak fırlattı ve oranın yakılmasını emretti.

Edwin'in üstünlüğü uzun sürmedi. Galli hükümdar Gwyneddli Carwallon'un müttefiki, güçlü Mercialı Penda tarafından kendisine meydan okundu. 633'te bu liderler, Yorkshire'deki Hatfield Chase muharebesinde Edwin'le karşılaştılar ve onu öldürüp Northumbria'nın çoğu yerini ateşe verdiler ve kılıçtan

geçirdiler. Kuzeydeki Hristiyanlık davası kısa bir süre için sön-müş oldu ama bir yıl sonra bir diğer Hristiyan Sakson, Oswald, Iona'daki sığınağından gelerek Northumbria'yı işgal etti. Kendisiyle birlikte Aidan adında bir keşiş getirdi ve onunla birlikte Northumbria kıyılarının açıklarındaki Lindisfarne'da 635 yılında bir manastır kurdular. İngiltere hızla Hristiyanlığa tutunur görünüyordu. Penda bile kendi çocuklarının vaftiz edilmesine izin verdi ve "inandıkları tanrıya itaat etmeyenlerin alçak ve sefil" olduklarını ileri sürdü. Nihayet 655 yılında Oswald'ın kardeşi Oswy tarafından yenildiğinde, İngiltere'nin son pagan hükümdarı öldü. Saksonların animist ve savaşçı tanrıları Tiw, Woden, Thunor ve Freya sadece haftanın günleri olarak varlıklarını sürdürdüler.

İngiltere'nin ne tür bir Hristiyanlığı benimseyeceği belirsizdi. Lindisfarne, Oswald'ın kardeşi ve halefi Oswy, 657'de Whitby'de yeni bir manastır kurduktan sonra güçlenen Iona ayinini uyguluyordu. Ama Northumbria sarayındaki pek çok kişi, Paulinus tarafından York'a tanıtılan Roma ayinini izliyordu. Orucun ne zaman tutulacağı ve Paskalya'nın ne zaman kutlanacağı etrafında iç anlaşmazlık kısa sürede, Canterbury modernistleriyle onlara karşı çıkan Iona gelenekçilerini karşı karşıya getirdi ve Northumbria kilisesi içinde bir anlaşmazlığa dönüştü. 664'te Oswy, Canterbury'deki dinî liderleri Whitby'de, Riponlu Wilfrid ile Northumbrialı Colman'ın kapıştıkları bir sinoda [kilise meclisi] davet etti. Roma'yı ziyaret etmiş ve onun davasına güçlü bir şekilde inanan Wilfrid, Anglo-Saksonca konuştuğu için Canterbury'i temsil etti. Ona göre, papanın otoritesi ve coşkulu Roma ayini Keltlerin geriliğini gölgede bırakıyordu. Sinodu ve daha önemlisi Oswy'i, Aziz Petrus'un "kilisenin kayası olduğunu" ve bundan sonraki hayatın anahtarlarını elinde tuttuğunu söyleyerek etkiledi. Colman'ın önderliğindeki Ionalılar hiddet içinde, kendisi de ibadete dair bölünmelere sahne olan İrlanda'ya döndüler. Wilfrid, York piskoposu oldu.

Roma kısa sürede zaferinden yararlandı. Küçük Asya'da doğmuş Yunan, Roma ve Bizans bilgini Tarsuslu Theodore'u 669'da yeni papalık elçisi olarak yolladı. Theodore 690 yılındaki ölümü-

ne kadar Canterbury'e bağı 14 bölgesel piskoposluk kurmuştu. Kent ve Wessex kralları papalık mülkündekileri esas alan, kiliseyi sivil hizmetlerden muaf tutan, evlilik ve topluma ait kurallar koyan yeni yasalar çıkarmaya teşvik edildi. Hırsızlık, şiddet ve araziye tecavüz cezaları, kralın altında bir hiyerarşi oluşturdu, bu da piskoposlarla soyluları ve din adamlarıyla *ceorlları* [serf ve soylu arasında yer alan Anglo-Sakson çiftçisi] eşitliyordu.

İngiltere 7. yüzyılın sonunda siyasal olarak bölünmüş olabildi ama Whitsby sinodu onun Avrupa'nın kilise kültürünün ana mecrasına katılmasını sağlıyordu. Şimdi kilise, Reformatyon'a kadar sürecektir olan bir zenginlik ve nüfuz dönemine giriyordu. Çoğu zaman kendisiyle savaş halinde olan bir ülkede Theodore'un kilisesi, onları eğiterek ve onlara refah ve kamu yönetimi sunarak tüm İngiliz halkını yönetiyordu. Northumbria'nın kasvetli kıyısındaki Lindisfarne'de, Avrupa'daki herhangi bir ülkedeki kadar zenginleşecek ilim ve irfanın çiçeklenmesini başlatıyordu. Büyük resimli külliyatlar ve inciller üretmek çalışan kâtipler ve malzeme gerektiriyordu. Şimdi British Library'de bulunan, 698'de Lindisfarne'de üretilmiş İncil, o zamana kadar Kuzey Avrupa'nın kültüründe görülmemiş zenginlikte Kelt ve kıta motiflerinin birleşmesini gözler önüne seriyordu. Yıllar süren bir emek ve tahminen 1.500 buzağının derisini gerektirmiş olmalıdır.

674 yılında Tyne üzerindeki Jarrow'da, Roma'ya beş ziyaret yapmış, her seferinde beraberinde sanatkarlar, müzisyenler, el-yazmaları ve kiliseleri için bağışlarla dönen Piskopos Biscop yeni bir manastır kurdu. Jarrow manastırı, 731'de yazılan *Ecclesiastical History of the English People*'in yazarı Saygıdeğer Bede'ye ev sahipliği etmişti. Bede, Britanya'yı, Sakson Hristiyanlığı tarafından erdemli bir duruma getirilen önceki iki yüzyıldaki pagan bir ülke olarak görüyordu. Bu oldukça renkli bir tezdi; oysa Britanya Adaları'nın pek çoğunda tam tersi söz konusuydu. Ne olursa olsun Bede, İngiltere'nin ilk yıllarının eşi olmayan bir tanığıydı ve bir tür İngilizlik duygusu taşıyanların ilkiydi. Angle-ülkesi [*Angle-land*] sözcüğünü ilk kullanan ve ülkenin doğuşu ve gelişmesine bir tür kronoloji uygulayan ilk kişiydi.

8. yüzyıla gelindiğinde İngiltere’de “nüfuz” diye ifade edilen şey Northumbria’dan Mercia’ya geçiyordu. Burada, 757 yılında, nüfuzu Avrupa’da tanınan ilk İngiliz kralı Offa ortaya çıktı. Offa (757-796), adaleti yerine getirerek, nüfuz alanının her yerinden haraç toplayarak devamlı hareket halinde olan bir monarktı. Kendi parasını –benzersiz bir şekilde eşi Kraliçe Cynethryth’in baş figürünün de bulunduğu bir sikke de dahil– bastırды ve 785’te Dee’den Severn’e kadar uzanan bir istihkâmla, Offa Duvarı, İngiltere’nin Galler’le olan sınırını belirledi. Bu duvar, savunmadan ziyade bir sınır işaretiydi ve bir anlaşmada olduğu gibi Galler’e bir parça verimli toprak bırakacak şekilde konumlandığı konusunda kanıtlar vardır. 786’da Papa, gerek kilise gerekse laik hukuk konusunda taleplerle Offa’nın sarayına elçiler gönderdi. Mercialıların bu tür talepleri kabul etmeleri Roma’nın yetki alanının boyutlarının bir göstergesidir. Offa, Litchfield’de yeni bir başpiskoposluk elde etti ve karşılığında her yıl altın hediye etmeyi ve tahtının varisi olarak oğlu Egfrith’in “kutsanmasını” kabul etti. İngiliz devleti ile Roma kilisesi arasındaki bu seküler sözleşme önemliydi ve Sakson ve Norman monarkların başına, sonu gelmeyen sorunlar çıkaracaktı.

Offa’nın saltanatının sonlarına doğru, Northumbrialı bir keşiş, Charlemagne’in sarayındaki önde gelen âlim, Yorklu Alcuin, ondan “Britannia’nın onuru ve hasımlara karşı bir kılıç ve düşmanlara karşı bir kalkan” olarak söz edebilecekti. Ancak Offa’nın kişisel ihtirası gücünü aşıyordu. Charlemagne oğlunun Mercia kralının kızıyla evlenebileceğini önerdiğinde, Offa Charlemagne’in kızının kendi oğluyla evlenmesi koşuluyla bunu kabul etti. İmparatorun bu kadar bariz eşitsizlikten çok öfkeleniği ve ilişkileri bozduğu ve hatta bir dönem için Mercia ile ticareti yasakladığı söylenir.

Offa’nın ölümünden sonra bir dizi zayıf halefler, nüfuz etmede bu kez güneye, Wessex’e doğru yeni bir kaymaya yol açtı. Litchfield’in, Canterbury lehine rütbesi düşürüldü ve 814’te Wessexli Egbert (802-839) Cornwall’ı istila ederek burayı Sakson egemenliğine soktu. Bu istila, doğudaki bölgelerde olduğu gibi bir işgal ve asimilasyon değildi. Saksonlar bölgeyi Ba-

tı Galler olarak adlandırdılar ve dillerini ve yerel yöneticilerini korudular. Kervenekler bugüne kadar Tamar'ın doğusundaki sakinleri "İngiliz" ve yabancı olarak değerlendirirler. Egbert daha sonra savaşmak ya da barış yapmak konusunda yaşlılara danışarak Mercia'ya yöneldi. Anglo-Sakson kronikleri, "özgür boyunlarını boyunduruğa uzatmaktansa kafalarının kesilmesini daha onurlu buldular" diye yazar. Sonunda her ikisini de yapmak zorunda kalmadılar. Swindon yakınlarındaki Ellandun muharebesinde 825'teki Wessex zaferi İngiliz gücünün merkezini kesin olarak, o günden bu yana ait olduğu yere, güneye taşıdı. Egbert, Doğu Anglia ve Northumbria'ya saldırıyı sürdürdü ve İngiltere denen toprakları birleştirdi.

Milton'un "havada toplanıp kapışan uçurtmaların ve kargaların savaşı" dediği şeyden iki yüz yıl sonra İngiliz halkı, Egbert ve onun halefleri altında bir Sakson barışına kafa yorabilirlerdi. Wessex'in geçici üstünlüğü kabullenildi ve onun başkenti Winchester İngiltere'nin krallarının mekânı oldu. Ama intikamın eli kulağındaydı. Saksonların antik Britonları doğudan tehdit etmeleri gibi, şimdi "kasırgalar, şimşekli fırtınalar ve ateşten ejderhalar göklerde uçarken görünüyordu" diye yazacaktı bir vakanüvis. Alcuin, Charlemagne'a şöyle haber verecekti: "Şimdi pagan bir ırkın elinden çektiğimiz türden bir terör daha önce görülmemiştir." Vikingler geliyordu.

Danimarkalılar

~

(800-1066)

Saksonlar kara insanlarıydı. İskandinav komşuları, Vikingler deniz insanlarıydı. Danimarkalılar Kuzey Denizi'ne ve Fransa'nın içlerine baskınlar yaparken Norveç'ten gelenler uzun süredir İskoçya'ya ve İrlanda Denizi'ndeki kıyı yerleşimlerine akınlar düzenliyorlardı. Onların silahı uzun gemilerdi; günde 90 kilometre yol alabilen ve içlerindeki 60 adamla bir metre-den az derinlikte yüzebilen savaş makineleriydi. Sarı saçlı "çıl-gın" savaşçılar güvertelerine doluyor ve pagan tanrılar pruvalarını süslüyordu. Adlarının fiil olarak çağdaş bir kullanımı "Vikinglik yapmak"* ya da baskın yapmaktı. Uzun gemi filoları Atlantik'i geçip İzlanda ve Grönland'a ulaşmışlardı. Fransa kıyısını dolaşıp nehir yoluyla Paris'e baskın düzenlemiş ve Akdeniz'e yönelmişlerdi. Patriğin muhafızlığını Vikinglerin yaptığı Konstantinopolis'e varmışlardı. Uzun gemiler Rusya'nın nehirlerine sızmış Kiev'i kurmuşlardı. İspanyol *conquistador*ları gibi başlangıçta yalnızca ganimet peşinde koşmuş ama giderek koloniler kurmuş ve Avrupa'nın kıyılarında bir *norseman* ya da Norman kültürü geliştirmişlerdi.

790 yılında Wessex kıyılarına üç uzun gemi çıktı. Dorches-

(*) *To go Viking*: Norsların yeni topraklar keşfetmek için deniz yoluyla sefere çıkmaları anlamına gelen tabir – e.n.

ter'den bir Sakson görevli onları karşılamaya gitti ve ne iş yaptıklarını sordu. Derhal öldürüldü. Üç yıl sonra, Lindisfarne'nin yağmalanması ve yüzlerce elyazmasının ve tezhipli kitabın kaybıyla Northumbria dehşete düştü. Kronikler "putperestlerin mihrabın etrafında azizlerin kanını döktüklerini, Tanrı'nın mabedinde azizlerin bedenleri üzerinde sokaktaki hayvan pisliğiymiş gibi tepindiklerini" yazıyordu. Kılıçtan kurtulan keşişler köle yapıldı. 806'da St. Columba'nın Iona'daki 200 yıllık manastırı, Kelt Hristiyanlığının ana kilisesi ve İskoç krallarının mezar yerleri tahrip edildiğinde benzer bir dehşet yaşandı. Yıkım o kadar büyüktü ki, bu yerler daha sonra, 13. yüzyılda yeniden kurulmak üzere terk edildi.

9. yüzyılın ilk yıllarına gelindiğinde Viking baskınları düzenli hale gelmişti. İngiltere'ye karşı en büyük, görünüşe göre birlikte yapılmış saldırı 835'te Kent'deki Sheppey'e yapılan çıkarmayla meydana geldi. Daha sonra 845'te kızıl sakallı yağmacı Ragnar Lodbrok, Northumbria kıyılarında karaya oturdu ve kralı onu engerek yılanlarıyla dolu bir zindana attı. Oğulları Halfdan ve Kemiksiz Ivar'dan intikam almalarını haykırarak öldüğü söylenir. Yüreklendirilmeye ihtiyaçları yoktu. Ivar çoktan Dublin'in hükümdarı olmuştu.

865'te kroniklerin "büyük putperest ordusu" dediği bir ordu Doğu Anglia'ya geldi ve önündeki her şeyi silip süpürdü. Northumbrialı bir kral, ciğerleri sırtından bir "kan kartalı"* gibi çekilerek öldürüldü. York düştü ve bir Viking ticaret yeri, York oldu. Danimarkalılar daha sonra Mercia ve Wessex'e yürüdüler. Bedeni üzerinde ok talimleri yapıldığı ve Bury'de St Edmunds olarak anılan Doğu Angliyalı Edmund gibi, direnen herkes öldürüldü. İstilacılar 871'de Reading ve 876'da Wareham'a ulaştılar.

Şimdi artık istila işgale dönüşüyordu. Yeni gelenler, fethettikleri toprakları Humber'in kuzeyi ve güneyi olarak bölerek yerleşmeye başladılar. Kız alıp verdiler ve dilleri yerli nüfusun di-

(*) Vikinglerin uyguladığı bir idam şekli. Kurban hayattayken sırtı ortadan ikiye ayrılır ve kaburgaları, ciğerleri ve bağırsakları dışarı çıkarılırdı. Ortaya çıkan görüntü kartal kanatlarına benzediğinden bu ismi almıştır – e.n.

liyle karıştı. -Thorpe, -by ve -gill ile biten yer adları gibi Danimarka yasası da zuhur etti. Toprak Sakson *hundredleri** yerine *ridinglere* ve *weapontakelere*** ayrıldı. Lincoln, Stamford, Nottingham, Derby ve Leicester’de yeni kasabalar teşkil edildi ve Tees’den Thames’e kadar olan İngiltere Danelaw olarak bilinir oldu. Ancak Danimarkalılar Wessex’e ulaştıklarında iki kraldan, Ethelred ve kardeşi Alfred’den ciddi direnişle karşılaştılar (871-899). Savaş, 870’ler boyunca, “muharebeler yılı” olarak bilinen 877’ye kadar devam etti ve Alfred, Somerset Düzlükleri’ndeki Athelney’e kaçtı. Burada, Kral Arthur’un efsanevi topraklarında gerilla savaşı örgütledi ve rivayete göre düşünceye daldığı için yoksul bir kadının keklerini ateşte yakmakla ünlendi.

Alfred bir yıl sonra Wessex’i, Danimarkalı komutan Guthrum karşısında Chippenham dışındaki Edington muharebesinde zafere ulaştırdı. Bu zafer İngiliz tarihi için hayati önem taşıyordu. Danimarkalılar kazanmış olsaydı Guthrum, Danelaw’u ve paganizmi şimdi egemen Wessex krallığının her yerinde yaygınlaştıracaktı. İngiltere bütünüyle yeni bir güç tarafından işgal edilmiş ve İskandinav konfederasyonun bir parçası olacaktı. Belki bu durumda Norman fethine direnmiş olabilecekti. Her neyse, yenik düşen Guthrum Hristiyan olarak vaftiz edildi ve vaftiz babası da Alfred oldu. Danimarkalılar Wessex’i terk ettiler ama İngiltere’nin nüfusunun muhtemelen üçte birini kapsayan Danelaw’un işgalcisi olarak kaldılar. Guthrum’un yenilgisine rağmen Alfred’in saltanatı boyunca Danimarkalıların Kent, Devon ve diğer yerlerdeki baskınları devam etti. Londra 886’ya kadar bir Viking kasabası olarak kaldı.

(*) *Hundred*: Shire’nin bir alt bölümü olarak, Anglo-Sakson döneminde yerel yönetimin önemli birimidir. Adını, yüz özgür kişinin polis ve savunma hizmetleri için bir araya gelmiş olmasından almış olabilir. Kimi otoriteler ilk kez Alfred (ö. 901) zamanında oluşturulmuş olduğunu düşünmektedir. Her *hundred*’in özgür insanların katıldığı kendi meclisi vardı ve daha yüksek bir mahkemeye gitmeden önce hukuk ve ceza davaları burada görülürdü. Baş görevli, *hundredman*, önceleri seçimle gelirdi daha sonra güçlü bir kişinin aday göstermesiyle atanmıştır. Daha sonra önemini yitirmişse de 1867’ye kadar ilga edilmemiştir – ç.n.

(**) İdari bölgeleri tanımlamak için kullanılan, eski Norsçadan eski İngilizceye geçmiş terimler – e.n.

Alfred, hakkında kabaca bir resme sahip olduğumuz ilk İngiliz monarkıdır. Wessex ordusunu, her “hide”dan ya da özgür olanların çiftliklerinden haraç diye bir asker alarak, bölgesel düzenli bir ordu olarak yeniden örgütledi. Gelecekteki Danimarka saldırılarına karşı Wessex’in her yerinde, istihkâmları olan kaleler ya da kasabalar inşa etti. Gemilerini uzun gemiler olarak tasarladığı, bu iş için Danimarkalı paralı askerleri kiraladığı bir donanma planladı. Bu Viking akıncılara karşı, 892’de Kent’de 250 gemilik bir armadanın yenilmesi de dahil bir dizi ender deniz zaferine yol açtı. Bu gemiler Danimarka’dan gelmiyordu ama meşum bir şekilde Fransa’da Seine’in ağzından geliyordu. Rollo’nun yönetimindeki Vikingler, kısa süre sonra Fransa kralı tarafından bağışlanan Normandiya topraklarına sahip olacaklardı. Geleceğin Normanları Fransız değil, özünde Vikinglerdi.

Alfred başkentini Winchester’de bugüne ulaşan Romalıların ızgara düzenine göre yeniden planladı. Onlarca yıl süren Vikinglerin manastırlara tecavüzlerinden sonra koca Wessex’de Latince konuşan bir kâtip bulunmadığı olgusu karşısında üzüldü. İngilizlerin okuma yazma bilmeleri ve Winchester’in Avrupa’nın büyük saraylarıyla rekabet edebilmesi niyetiyle kıtadan âlimler davet edildi ve kraliyet gelirlerinin yarısı kilise okullarına harcandı. Latince metinler Anglo-Sakson diline çevrildi ve bunlar arasında Alfred’in 6. yüzyıl hümanisti Boethius’tan yaptığı bir çeviri de vardı. Yaklaşık 890’da Bede’den sonraki dönem hakkında bildiklerimizin hemen hemen tüm temelini oluşturan Anglo-Sakson kroniklerini yazdırdı. “Bilgisiz bir adamdan daha kötü bir adam tanımiyorum” diyordu Alfred.

Doğmakta olan İngiliz hukuku için Kentli Ethelbert ve Mercialı Offa’nın kileri temel alan, Sakson teamülüne göre derlenmiş yeni bir yasa düzenlemesi yapıldı. Alfred, “atalarının uyduğu beğendiği yasaları” onaylıyor, “beğenmediklerinin pek çoğunu danışmanlarının tavsiyelerine uyarak” reddediyordu. Anlayışlı bir kural, eğer bir adam devrilen bir ağaç tarafından öldürülürse, o ağaç onun ailesine ait olmalıdır diyordu. Krallar ihanete karşı korunmalı ama karşılığında yasaları işletmeli ve

güvenliği sağlamalıydı. Offa'nın kralları kiliseye tabi kılması gibi, Alfred de onları yasalara tabi kılıyordu. Daha sonraki nesillerin hukukçularının sık sık göndermede bulundukları yönetime rıza gösterme kavramının ilk kımıldanışlarıydı bunlar.

Alfred 899'da öldükten sonra yerine oğlu Edward ("Büyük") ve torunu Athelstan (924-939) geçti. Bilgili, sofu, "altın-saçlı", "Şanlı" Athelstan, bekâr kalmış olan bilinen ilk İngiliz kralıdır. Kız kardeşlerini Saksonların, Frenklerin ve Burgonyalıların krallarıyla evlendirerek tahtını korumuştur. Karşılığında hediye olarak Konstantinos'un kılıcına ve Charlemagne'in mızrağına sahip olmuştur. Yine de Athelstan'a bile ülkesini yönetirken meydan okunmuştur. 937'de Galli, Iskoç ve Dublin Vikingleri ittifakının, İrlanda Denizi ittifakının, büyük bir saldırısıyla karşı karşıya kalmıştır. Brunanburh'daki (muhtemelen Cheshire) kroniklerin, İngiliz toprağında "kılıçla kazanılmış en büyük muharebe" dedikleri muharebeden sonra, "savaş alanında beş kral ölü olarak yatıyordu".

Her ne kadar kısa süre sonra ölecek olsa da bunlar arasında Athelstan yer almıyordu ve Wessex'in üstünlüğü, Edgar'ın (959-975) eline geçene kadar aile içi kan davalarıyla dejener oldu. Edgar, 973'te Cheshire'da toplanan, Galler, Cumbria, Strathclyde, Iskoçya ve Viking İrlandası krallarının Dee nehri üzerinde kayıkta yaptıkları rivayet edilen büyük bir toplantıyla İngiltere'yi barış içinde birleştirmeyi başardı. Ancak ilk monarkların hiçbir mirasını garanti edemezdi ve Athelstan'ın ölümü ülkeyi yeniden hanedan kavgalarına sürükledi. Bunlar, annesinin önerisiyle on yaşında tahta çıkan "Hazırlıksız" Ethelred'in korkunç 38 yıllık saltanatında (978-1016) zirveye çıktı. Lakabı gençliğine değil beceriksizliğine göndermede bulunuyordu. Edgar'ın baş danışmanı yaşlı Başpiskopos Dunstan çocuğun tahta çıkışı töreninde "İngiliz ulusunun başına, İngiltere'ye geldiği zamandan beri hiçbir zaman görülmemiş öyle kötülükler gelecek ki" kehanetinde bulunuyordu. İngilizlere hâlâ yeni gelenler olarak göndermede bulunulması ilginçtir.

Ethelred olağanüstü zor zamanlarda saltanat sürdü ve şöhreti ölümünü izleyen anarşi döneminde yazılan anlatıların mağ-

duru oldu. 991’de Danimarkalılar Essex üzerine 80 gemilik bir saldırı düzenlediler ve genç Ethelred buna ancak şantaj parası ya da “Danegeld” ödeyerek karşılık verebildi. Bu her Vikingin anlayabileceği bir mesaj taşıyordu: İngiltere’de sadece korkutarak ganimet elde edilebilirdi. Bir on yıl kadar Vikingler, kiliseleri ve manastırları yağmalayarak ve ceza vergileri uygulayarak İngiltere’nin altın ve gümüş yükünü hafiflettiler. 1002’de Ethelred, Danimarkalı “Çatal Sakal” Svein’in bir saldırısına Doğu İngiltere’deki bütün Danimarkalıların, St Brice Günü katliamı denilen olayda topluca öldürülmelerini emrederek karşılık verdi. Svein’in Londra’daki bir Danimarka yerleşim bölgesindeki kız kardeşi Ethelred’den hayatının bağışlanmasını istedi ama o da öldürüldü.

Sonuç kestirilebilirdi. Svein büyük bir öfkeyle geri döndü ve Ethelred, ülkenin nakit gelirinin dört katını aşan Danegald için İngiltere’yi vermek zorunda kaldı. 1013’e gelindiğinde yıllık baskınlar Danimarkalıların İngiltere’yi, Ethelred’i Normandiya’ya kaçtıracak kadar kontrol etmiş oldukları anlamına geliyordu. Orada Normandiya Dükü’nün kız kardeşi Emma ile evlendi ve ondan gelecekteki İtirafçı Edward adıyla İngiltere kralı olacak bir oğlu oldu. 1014’te Svein’in ölümü üzerine *witan* (Anglo-Sakson parlamentosu), “iyi yönetim” koşuluyla Ethelred’in geri dönmesini istedi; bu bir İngiliz kralıyla uyrukları arasındaki kayda geçmiş ilk sözleşme oluyordu.

Sonuç 1015 yılında Svein’in oğlu Cnut’un (Canute) 200 uzun gemiyle Kuzey Avrupa’dan getirdiği 20.000 kişilik bir orduyla ülkeyi istila etmesi oldu. Bir kronik şunları yazıyordu: “O kadar çok çeşitli kalkan vardı ki, bütün ulusların askerlerinin mevcut olduğunu düşünebilirdiniz... Boynuzları altın gibi parlayan, ölümle tehdit eden gemilerdeki boğalara, böyle bir güce sahip krala korkmadan kim bakabilirdi? Üstelik bu büyük seferde hiçbir köle yoktu, kölelikten azat edilmiş, aşağı tabakadan, yaşlanıp gücünü kaybetmiş kimse yoktu. Tümü soyluydu.” Bunu, Ethelred’in etkili oğlu Cesur Edmund ile Cnut’un ordusu arasında bir yıl süren bir savaş izledi. Wessex, Mercia ve Northumbria gibi, surlarla çevrili Londra da düştü. Her ne

kadar Cnut İngiltere'nin her yerini fethedememiş olsa da Ethelred ve Edmund'un ölümleri onun kral olmasını sağladı. Cnut (1016-1035), 1016 Noeli'nde Londra'da taç giydi. Alfred'in büyük krallığı yağmacı çetelerin çorak yerine dönüşmüştü. Altı ay sonra Cnut, Ethelred'in dulu Normandiyalı Emma ile evlendi; böylece kısmen tahta çıkışını meşrulaştırıyor ve nihayet Wessex'ten Danimarka üzerinden Norveç'e kadar uzanan bir Viking imparatorluğu içinde İngiltere'yi kucaklamış oluyordu. Sakson İngilteresi'nin gerçek çöküşünü belirleyen yarım yüzyıl sonraki 1066 değil, bu olaydı.

Kuzey sagalarına göre, Cnut son derece uzun ve güçlüydü ve "ince, yüksek ve biraz kancalı burnu dışında bütün erkeklerin en yakışıklısıydı". İngiltere, Danimarka ve Norveç'teki mülkleri arasında sürekli hareket halindeydi. İskoç hükümdarı (Macbeth'in can düşmanı) Malcolm ona biat etmişti ve Roma'ya hac ziyaretinde bulunarak Hristiyanlığı İskandinavya'ya geri getirmişti. II. Henry'den önceki İngiliz kralları arasında en geniş topraklara sahip olan oydu. Kişiliği hakkında garip bir şekilde lekelenmiş bir efsaneden başka bir şey bilmiyoruz. Bir 12. yüzyıl kroniğine göre, gelgite engel olmak için koltuğunu denize koymuştu ama çocuklara anlatıldığı şekliyle bu bir delilik değil, tam tersiydi. Bir şey olmayınca geriye sıçrarken, "Kralların gücünün ne kadar boş ve değersiz olduğunu herkes görsün!" diye bağırmıştı.

Cnut'un 1035'te ölümü üzerine oğulları ganimet üzerinde kan davalarına giriştiler ve bir Anglo-Danimarkalı saraylı, Wessexli Godwin'in bir kral yapıcı konumuna gelmesini sağladılar. Dışadönük ve gaddar birisi olan Godwin, Ethelred'in oğlu kırk bir yaşındaki İtirafçı Edward'a (1042-1066) tahtı kazandırdı. Böylece Godwin'in kuklası olarak saltanatına başlayan Edward, dinsel nedenlerle cinsel ilişkiden uzak duracağına yemin etmiş olmasına rağmen Godwin'in kızıyla evlendi. Fransızca konuşan saraylıları etrafına toplayan Edward fiilen İngiltere'nin ilk Norman kralı oldu. Norman fethinden sonra değil, Edward'ın döneminden başlayarak İngiliz devlet belgeleri Fransızca yazılmaya başlandı. Westminster'deki büyük Norman manastır kili-

sesine başladı ve *shire*ların* görevlilerini ya da kralın *sheriff*lerini yaygınlaştırarak yerel Sakson *earllük*lerine** paralel bir yapı oluşturdu. Monarkla bölgesel yönetici arasındaki bu düalizm, İngiltere'nin Ortaçağ yapısının kimi zaman patlayıcı, kimi zaman yaratıcı bir unsuru olacaktı.

Sarayda da Godwin'in Anglo-Danimarkalıları ve Edward'ın Fransızca konuşan Normanları arasında başka bir düalizm ortaya çıktı. Sarayda artan gerilim ortamında Godwin'e karşı Edward, Godfigu'nun (Tanrı'nın Armağanı ya da Goiva) kocası Wessexli Leofric Earl'ü gibi ünlü Saksonlar tarafından desteklendi. Hakkındaki efsaneye ilişkin en küçük bir çağdaş kanıt bulunmasa da Ortaçağ'da dayatmacı bir statü kazanmış olan ve kocasının vergi cezalarını protesto etmek için Coventry'de at üzerinde çıplak dolaşmış olan bu kadındı. 1051'de Leofric ve Godwin'in destekçileri arasındaki iç savaş, Godwin'i ve ailesini Fransa'ya gönderen *witan* tarafından güçlkle önlendi. Bu kralın danışmanlar heyetinin gücünü ortaya koyan erken bir örnekti. Annesinin büyük kuzeni Normandiyalı Dük William, Edward'a karanlık ama önemli bir ziyaret yaptı ve William daha sonra, İngiliz tahtı üzerindeki –temelleri sağlıklı– taleplerini Edward'ın onayladığını iddia etti. İngiltere tarihinin bu yeni ufuklar açacak noktasında hiç kimse zabıt tutmuyordu.

Ertesi yıl Godwinler Normanlara karşı bir ortamdan yararlanarak Londra'ya geri döndüler; Edward'ın Norman Başpiskoposu Canterburyli Robert'i, bir Anglo-Danimarkalı Stigand lehine görevden aldılar. Godwin'in oğlu Harold, Wessex Earl'ü oldu ve Edward'ın son on yılının büyük kesiminde fiilen İngiltere'nin hükümdarı oldu. Tahtın kime geçeceğini karmaşık bir

(*) *Shire*: 8. ve 9. yüzyıllarda Roma İmparatorluğu'nun eyalet sisteminin yerini almak üzere Wessex'te oluşan bir yerel yönetim birimi. *Shire* sistemi daha sonra İngiltere'nin tümüne yaygınlaştırıldı ve adını genellikle o bölgedeki en büyük kentten aldı. Buralarda *ealdorman* ya da daha sonra *sheriff*ler kralı temsil, *shire* mahkemesine başkanlık ediyor ve yerel milisten sorumlu oluyorlardı. Norman istilasından sonra *shire*ların yerini *county*ler aldı – ç.n.

(**) *Earl/earldom*: İngiltere'ye Danimarkalılar tarafından getirilen bir asalet unvanı. Asalet unvanları sıralamasında Dük ve Markiden sonra üçüncü sırada yer alır. 11. yüzyılda bir Sakson unvanı olan *ealdorman*'ın yerini almıştır. Norman istilasından sonra kalıtsal bir özellik kazanmıştır – ç.n.

hale getirmekte şimdi sıra Harold'daydı. Manş Denizi'ndeki karanlık bir seyahatte Fransa kıyılarında deniz kazasına uğradı ve William'la birlikte bir sefere çıkmış olmasına rağmen onun sarayına sığındı. Bu ziyaret sırasında, Normanlar tarafından söylendiğine göre, William'ın İngiliz tahtının veliahdı olduğuna dair İtirafçı'nın söylediklerini teyit etti ve ona biat etti. Hiç kuşku yok ki William bunu taht üzerindeki hakkının kesin kanıtı olarak kabul etti.

Bununla birlikte 1066 kader yılının başlarında Edward ölüm döşeginde yatarken Harold'a döndü ve "bütün krallığı senin korumana" emanet ediyorum dedi. Earl zaten İngiltere'nin *de facto* yöneticisiydi ve de *witan* tarafından açıkça en uygun kral olarak karşılandı. Her ne kadar taht üzerinde kan hakkı bulunmasa da, yetişmiş bir savaşçı ve ülkenin yönetimini elinde tuttuğu için kötünün iyisiydi. Harold, usulüne uygun bir şekilde tahta çıkarıldı. William bunu duyduğunda öfkeyle tepki gösterdi; Rouen'deki başkentinden bir mesaj göndererek ona Edward'ın desteğini ve kendisinin, Harold'un, sadakat yemini hatırlattı. Şimdi artık yarı-anayasal bir otorite sergilemekte olan *witan* bu mesajı reddetti. Onun zaten bir kralı vardı.

Fatih William

~

(1066-1087)

İngiltere tarihinde topluma en fazla mal olmuş yıl 1066'dır. Her İngiliz okul çocuğuna, Hastings muharebesinde karşılaşmış ve savaşmış Sakson bir kahraman, Harold ile Fransız bir hain, William'ı hatırlatır. Sonuç Harold'un gözüne saplanan bir ok tarafından belirlenmiştir. Ama tarih nadiren böyle sıradan bir şekilde anlatılır. Godwin'in oğlu Harold en iyi ihtimalle yarı Saksondu ve Edward'ın ölüm döşegindeki lütufkârlığı dışında taht üzerinde bir iddiası olamazdı. William, Fransız değildi ve Fransız kralı "Yapmacıksız" Charles (Charles le Simple) tarafından 911'de Normandiya kendisine verilen Nors savaşçı Rollo'nun oğluydu. Onun da Edward'ın önceki ve bariz lütufkârlığı dışında bir hakkı olamazdı. Her ikisi de doğrudan Viking kökenliydi.

William, aşırı şiddete başvurabilen kurnaz ve hırslı bir adamdı. Yorkshire'den küçük bir düklüğü, Fransız kralına biat ederek yönetiyordu. Rejimi, savaşta hizmet karşılığı baronlarına tahsis ettiği toprağın feodal sahipliğine dayanıyordu. 1066 baharında William bu baronları toplayarak İngiliz tahtına talip olduğunu, yardımlarını beklediğini söyledi. Çoğu, etmiş oldukları sadakat yemininin yabancı savaşları ya da kişisel kan davalarını kapsamadığını söyleyerek öneriyi reddetti. William, Ca-

lais'yi kontrol etmiyordu ve Normandiya'dan Manş Denizi'nin geniş kısmından geçmek zorundaydı. Atları için ağır gemilere ve arkadan esen rüzgâra ihtiyacı vardı. Karaya çıktığında kendi topraklarında savaşıyor yetişmiş savaşçılarla karşılaşacaktı. Girişimin bütünü akıllıca değildi. William kararını değiştirmede ancak bu muhalefet, tahtı elde etmeye çalışmaktan ve bağlılık kazanmaktan çok daha kapsayıcı bir şeye doğru değişiyordu. William İngiltere'de toprak vaat ederek baronlarına rüşvet vermek ve başka yerlerden ödüle ihtiyacı olan kişilerden paralı askerler bulmak zorundaydı. Yegâne taktiksel avantajı, Godwin'in Stigand'ı Canterbury başpiskoposu atamasına içerlemiş olan Papa II. Alexander'ın hayır duasıydı. Savaşa götürmesi için St Peter'in bir kutsal emaneti William'a gönderilmişti.

Harold, Isle of Wight açıklarında bir donanma toplayarak ve güney kıyılarında seferber ettiği *fyrð* ya da Sakson milisleri göreve çağırarak karşılık verdi. Bu kuvvet kralın tam zamanlı 2.000 askerden oluşan kendi özel muhafızları olan "saray *ceorllarını*" takviye edecekti. Böyle bir savunma yeterli olacaktı ancak William'ın istilası için gerekli olan ilk koşul, güney-batı rüzgârı esmedi. Bu, her iki lider için de sorun demekti. Harold'un adamları hasat zamanı işlerine dönmek için sabırsızlanırken William yıkık dökük bir orduyu ve taşıma gemilerini Normandiya sahillerinde bekletmek zorundaydı. Harold şimdi ayrıca kahredici haberler almıştı. Asi kardeşi Northumbria-lı Tostig, Norveçli savaş beyi Harald Hardrada'yı İngiliz tahtına olan uzak iddiasını ileri sürmeye teşvik etmek için Norveç'e seyahat etti. Hardrada bütün ömrünü kıtada savaş ve yağma ile geçirmiş, Rusya'yı boydan boya dolaşmış ve Konstantinopolis ve Sicilya'ya ulaşmış 50'li yaşlarında sarışın bir devdi. Tostig'in önerisini hemen kabul etti ve Ağustos ayında 200 uzun gemiyle Scarborough'ya çıktı. Fulford'da bir Northumbria ordusunu yendi ve York'un teslim olmasını kabul etti.

Manş Denizi'nde fırtına William'ın sabırsız filosunu Normandiya'da esir alıyor ve Harold'un komutanlarını o yıl bir istilanın olmayacağına ikna ediyordu. Harold hemen Chichester yakınlarındaki Bosham'da bulunan evinden ayrılarak Lond-

ra'ya hareket etti ve orada Hardrada'nın Northumbria'ya çıktığını öğrendi. Yirmi dört saat içinde ordusunu toplayarak kuzeye yöneldi ve yalnızca dört gün içinde York'a ulaştı; bu İngiliz tarihindeki en büyük cebri yürüyüşlerden birisiydi. Orada Hardrada'nın York'tan ayrıldığını ve 11 kilometre doğudaki Stamford Bridge'e çekildiğini öğrendi. Hardrada İngiliz kuvvetlerinin ani gelişine şaşırmişti. Hardrada'nın kuvvetlerinin hazırlıksız olduğunun farkına varan Harold'un kuvvetleri derhal saldırıya geçtiler ve korkunç bir kavgaya sonunda hem Hardrada'yı hem de Tostig'i öldürdüler. Hayatta kalan Norveçliler aşağılanmış bir şekilde evlerine gönderildiler. "Vikinglerin sonuncusu" Hardrada'nın ölümü, İngiliz tahtına o cenahtan gelecek tehlikeyi büyük ölçüde azalttı.

Harold, York'u elde etmek için tam bir hafta harcamıştı ki William'ın nihayet Fransa'dan yelken açtığına ve 28 Eylül'de Pevensey'de karaya çıktığına ilişkin korkunç haberi aldı. Şimdi yorgun ordusunu yeniden güneye, Londra'ya getirmek zorundaydı. Burada, Hastings dışında kamp kurmuş olan William'dan taht üzerindeki hakkını yeniden talep eden bir mesaj aldı. Harold, bu hakkın Edward tarafından kendisine bağışlanmasıyla, *witan*'ın kararıyla ve daha sonra kendisinin takdis edilmesiyle geçersiz kılındığı şeklinde cevap verdi. Mesele açıkça silahla karara bağlanacaktı. Harold Londra'dan ayrıldı ve 13 Ekim'de Hastings'e ulaştı.

Bugün de incelenebilecek olan bir sırt ve vadiden oluşan savaş alanı o kadar kapalıydı ki her iki tarafında muhtemelen 8.000'den fazla asker savaşılamazdı. William'ın, okçular ve piyadelerle desteklenen müfrezeler halinde örgütlenmiş savaş alanında manevra yaptırabileceği 3.000 süvarisi olduğuna inanılıyordu. Harold'un askerleri yayaydı. Sırtın zirvesinde, savunma açısından güçlü ama bir kez saldırıya kalktılar mı disiplin altında tutulabilmesi ya da yeniden mevzilendirilmesi zor kalkanlardan oluşan sıkı bir kabuk meydana getirmişti. Böyle bir ordu, Saksonların (ve Vikinglerin) geleneksel olarak savaştığı şekilde, her adamın kendi başına savaştığı ve de kralın yalnızca muhafızlarıyla kuşatıldığı bölümlerden oluşan bir yapıdan yoksundu.

14 Ekim sabahı, Norman süvariler Sakson kalkanlarına saldırdılar ama Saksonların balta ve mızraklarından atları büyük zarar gördü. Normanlar geri çekildiler ve Saksonlar ok ve mızraklarını ve ölülerini toplarken yeniden mevzilendiler. Norman saldırısı yeniden başladı ve püskürtüldü ama her seferinde, daha ziyade 90 metre mesafeden atılan oklarla Saksonların sayısı azalıyordu.

Aldatma amaçlı bir geri çekilme Saksonların kalkan kabuğunu bozmalarına ve tepe aşağı saldırıya geçmelerine yol açmış görünüyor ki bu noktada Normanların süvarileri karşısında savunmasız duruma düşmüşlerdi. Anlatıların pek çoğuna göre, Harold'un gözüne bir ok isabet edip dört Norman şövalyesi ona ulaşip parçalara ayırdıklarında kırılma anı gelmiş oldu. Liderlerinin ölümüyle Saksonlar civardaki ormana kaçtılar. Harold'un bedeni arbedede öylesine parçalanmıştı ki, parçaları tanınması için büyüleyici bir şekilde Kuğu-Boyunlu Edith diye anılan metresinin savaş alanına getirilmesi gerekti. Harold, Londra'nın kuzeyindeki Watham Manastırı'nda gömüldü.

Hastings'in öyküsü muhtemelen, William'ın üvey kardeşi Piskopos Odo tarafından İngiliz nakışçılara ısmarlanan resimli duvar halısında anlatıldı. Bayeux'da hâlâ duvardadır ve Ortaçağ tarihinde savaşın anlatıldığı en canlı tasvirdir. Zafer kazanmış olsa da William ordusunun üçte birini ve savaş atlarının pek çoğunu kaybetti. Ne yedekleri ne de takviyeleri vardı ve soyluları, topraklarının William'ın destekçilerine vaat edildiğini duyduklarında kesin olarak direnecek hasım bir ülkede idi. William, savaşın yer aldığı alanda bir manastır kilisesi yapılmasını emretti ve sözde hâmisî İtirafçı Edward'ın Londra'daki mezarı başında taç giyme konusunda kararlıydı.

Yirmi yıl sonra, *Domesday Book* [1086 yılında William'ın yaptırdığı arazi ve mal-mülk sayımı], Sussex'den Londra'ya doğru ilerlerken Norman ordusunun "harabeye çevirdiği" köyleri tespit ediyordu. Ordu Londra'nın aşılması zor surlarını zorlamadı; Thames üzerinden ilerleyerek Middlesex'i dolaşarak ve Londra piskoposları ve kent ahalisi "zorunluluktan biat edinceye" kadar bekledi. William onlara Edward'ın vermiş olduğu

özgürlükleri teyit etti ve “herhangi bir adamın onlara herhangi bir kötülük yapmasına katlanmayacağını” iddia etti. Londra’ya dokunulmadı ve William’ın taç giyme töreni 1066’nın Noel günü Westminster Abbey’de, Sakson piskoposlar tarafından Sakson ayinine göre yapıldı ama asık suratlı yurttaşlar dışarıdaydı.

William, yeni kazanımlarını Kent Earl’ü yapılan Piskopos Odo, Hereford Earl’ü yapılan ve Chepstow’da derhal muazzam bir şato inşasına başlayan William FitzOsbern’e emanet ederek muzaffer bir şekilde Normandiya’ya döndü. Başlangıçta İngiliz topraklarına küçük çapta el koyarak şimdi borçlarını ödemeliydi. Güney kıyılarında evine giden yolu korumak için şatolar inşa ettirdi. Ancak isyan gümbürtüleri Exeter, Warwick, York, Lincoln, Huntingdon ve Cambridge’de daha başka şatolar gerektiriyordu. Alfred’in kent istihkâmları ahaliyi korumak için kurulmuşken William’ınkiler onları ezmek için yapılıyordu. Başlangıçta ağaç ve çamurdan yapılan bu istihkâmların yerini, garnizonların kalabileceği ve asileri hapsedebileceği taştan yapılar aldı.

İngiltere’nin sakinleri kolay boyun eğmedi. En ciddi ayaklanma Northumbria’nın başkenti York’da 1069’da meydana geldi. Buna karşılık olarak William bütün yörede köyleri yakarak, hayvanları ve ürünleri yok ederek ve açlık çeken köy sakinlerini köle olarak yaşayabilmek için yalvartarak acımasız bir intikam aldı. Ortaçağ kronikleri William’ı, “en kötü dürtülerine yenik düşen, öfkesine sınır tanımayan” birisi olarak tasvir ederler. “Kuzeyin hırpalanması” diye anılan bu durum bir yüz yıl kadar sürecek Normanlardan nefret edilmesini miras olarak bıraktı. Daha sonra 1071’de Linconshire’li bir soylu, Hereward the Wake isyan etti ve Doğu Anglia’nın düz bataklıklarını iyi bildiği için bir yıl kadar yakalanmaktan kurtuldu. Sonunda Ely’nin rüşvet alan keşişlerinin ihanetine uğradı ve daha sonra ortadan kaybolarak bir bataklık efsanesi haline geldi.

William şimdi dikkatini kiliseye yöneltti, baronlara yaptığı gibi Norman piskoposları ödüllendirdi. Canterbury başpiskoposu Sakson Stigand’ı Caen manastırının başı, noter ve yönetici Lanfranc’la değiştirdi. Yirmi yıl içerisinde piskoposlar ve ma-

nastır reisleri, manastırlar ve kiliseler kurma karşılığında İngiltere'nin dörtte birine sahip oldular. İzleyen 70 yıl içinde, İngiltere'nin 15. yüzyıla kadar bir daha yaşamayacağı bir kilise kurma faaliyeti görüldü. Bu yalnızca William'ın yeni mülküne sahip çıkma kararlılığının değil aynı zamanda, 11. yüzyıl İngilteresi'nde, hatta Fransa'yla bile karşılaştırılabilecek olan zenginliğin bir göstergesiydi.

Norman fethi artık tutunmuştu. İskoçyalı Malcolm, William'a biat etti. Batıda, Chepstow'dan, Shrewsbury üzerinden Chester'e kadar bir dizi *earllük*ler Galler'in "sınır bölgeleri"ne hâkim olmuşlardı. 1070'lere gelindiğinde, İngiltere'nin Tees'in güneyindeki hemen hemen tümü Avrupa tarihindeki bölgesel yer değiştirmelerin en sistemlisine maruz kalmıştı. 4.000 kadar Sakson, topraklarını 200 kadar Norman baron, piskopos ve manastır reisine kaptırdı; Saksonların elinde ülkenin ancak % 5'i kaldı. 200.000 kadar olduğu tahmin edilen Norman, Fransız ve Flaman İngiltere'ye göçtü. Yaklaşık aynı sayıda İngiliz katliam ve açlıktan öldü; bu muhtemelen nüfusun beşte biriydi.

Bu süreç içinde *ceorl* ya da özgür çiftçi lorduna mutlak sadakatle bağlı olan ve karşılığında kralın baş-kiracısı olarak toprağa tasarruf eden *villein*lere dönüştü. Her ne kadar bu feodal sistemin katılığı tarihçilerce sorgulanmışsa da, iddia edildiğine göre her *villeini* "bağımlı" ya da askerî hizmetle yükümlü ve toprak alıp satamaz, ya da lordunun izni olmadan seyahat edemez duruma soktu. Kralın *shiredaki* memurunun kurduğu mahkemelerin yanı sıra, özgür insanların adalet dağıttığı 100'ler ve *shire* mahkemelerinin yerini lordun mutlak hâkim olduğu *manor* mahkemeleri aldı. Galler ve İskoçya'nın sınır bölgelerinde bu lordlar, kendi *sherifflerini* atama, şatolar inşa etme ve ordular toplama hakkına sahip olarak, hemen hemen kraldan bağımsız bir şekilde yönettiler. Onların adları Ortaçağlar boyunca yankılanacaktı: Mortimer, Montgomery, Osberne, de Broasa ve de Clare.

1085'te yaşlanmış olan William, unvan, vergi değerleri ve baronları arasındaki anlaşmazlıkları sonuçlandırmak amacıyla mülkünün ekonomik coğrafyasının tahririni yapmaya karar

verdi. Wiltshire'deki Old Sarum baronlarının topluca sadakat yemini etmesiyle mühürlenmiş bir proje olarak bir kamu görevlileri kadrosu her yerleşimi kayda geçirdi. Tahririn sonuçları 1086'da yayımlandı ve Saksonlar tarafından buna *Domesday Book* [Kıyamet Günü Kitabı] adı takıldı "çünkü bunun kararları tıpkı Mahşer Günü'ndeki gibi değiştirilemezdi". Bu belge, Tees Nehri'nin güneyindeki İngiltere topraklarının, Victoria dönemindeki sayımlara kadar en eksiksiz dökümünü sunuyordu. Nüfusu en fazla bölge olarak Norfolk ve Suffolk'ta 165.000 kişiyle East Anglia'yı gösteriyordu. Norman "hırpalaması"ndan sonra Yorkshire'de yalnızca 30.000 kişi vardı. Bir yangın yüzünden Londra dışarıda bırakılmıştı ama 25.000 kişiye sahip olduğuna inanılıyordu. İngiltere'nin ancak % 15'i ormanlık olarak kaydedilmişti. Avrupa'da başka hiçbir ülkenin *Doomsday* gibi bir şeyi yoktu. Yalnızca kaydetmekle kalmıyor; Norman İngilteresi'ni yönetsel bir bütün haline getiriyordu. Fransa dükliklerin bir konfederasyonu olarak kalırken, İngiltere merkezî bir devlet olma yoluna girmişti.

William'ın yönetimi artık dejenere oluyordu. Bir metre 28 santim olan boyu daha sonra bir iskeletin bulunmasıyla bir metre 52 santime yükseltilmiş olsa da ufak tefek ama güçlü eşi Matilda'yı kaybetmişti. En büyük oğlu Robert silaha sarılmış ve ona karşı isyan etmişti. Bir diğer oğlu Richard at binerken ölmüştü. Fransalı Philip'le sürekli savaş halinde olan William Normandiya'ya gidip geliyordu. 1087'de Mantes kuşatması sırasında atından düştü ve karın bölgesi yırtıldı. Rouen'e götürüldü ve orada öldü. Mezarının hâlâ görülebileceği Caen manastırındaki cenazesi sırasında "barsaklar dışarı fırlamış ve tahammül edilmez pis koku etraftakilerin burun deliklerine hücum etmişti". William'ın başarısı, bütün İngiltere'yi fethi ve kontrol altına alması, yarım yüzyıl önce Cnut'un yaptığına eşitti ama kendisinden sonra gelenler bunun nihai olduğunu garanti altına aldılar. Norman siyaseti, dili ve kültürü Sakson İngiltere'nin kan dolaşımına girdi. Dört yüzyıl boyunca Kıta Avrupası'yla mutsuz ve kanlı bir evlilik yaşandı.

Fatih'in Çocukları

(1087-1154)

Bir Ortaçağ devletinin kurumları, nadiren, monarkın ölümünden sonra değişmeyecek kadar güçlü olabiliyordu. Bütün o miras ve kutsanma ritüellerine rağmen iktidar askerî güçten yana oluyordu. Fatih'in ölümü en büyük oğlu Robert Curthose'u (ya da kısa çorap) Normandiya'daki kıdemli aile mülklerinin sahibi yaparken ikinci büyük oğlu William daha zengin olan İngiltere mülküne sahip oldu. Kanlı canlı yapısı nedeniyle Rufus olarak tanınan II. William (1087-1100) yetkin bir askerdı ama babasının öz disiplininin yoksundu. Herhangi bir rakip oraya ulaşmadan önce tahta çıkmak için Rouen'den Westminster'e koşturdu ve babasının hazinesinin çoğunu kiliseye ve yoksullara dağıtmak üzere her *shire*'a 100 sterlin bağışlayarak popüleriteye kur yaptı.

Anglo-Norman sarayının tarzı, derhal Fatih'in sade ve süs-süz militarizminden Rufus'un dekadan müsrifliğine dönüştü. Onunla birlikte yönettiği ve açıkça abayı yaktığı Norman bir kâtip olan Ranulf Flambard'la sarayda Fransız modası giysiler, eğlence ve mimari öne çıktı. Durham'da kale katedralinin inşaatı başladı ve daha sonra Thames kıyısında Westminster Sarayı inşa edildi ki bunlar muhtemelen o sırada Kuzey Avrupa'daki dinî ya da seküler en büyük binalardı. Böyle bir harcama gide-

rek sert bir mali politika gerektiriyordu. Rufus yaşı küçük olan tüm mirasçılarının gelirlerine el koydu. Canterbury başpiskoposu Lanfranc 1089'da öldüğünde buranın gelirini cebine atmak için bu makamı boş tuttu.

Daha ciddi olarak Galler sınır bölgelerinin yeni lordlarının Galler içlerine akınlar yapmalarına izin verilerek Fatih'in buranın prensleriyle yapmış olduğu titiz özerklik anlaşmaları yok edildi. Sonuç olarak üç yüzyıl kadar Galler, Norman monarklarının başına bela oldu. Sonunda Lanfranc'ın halefi çok bilgili Piskopos Anselm, para, sarayın "günahkârlığı" ve tarzının "efemineliği" üzerine kavgaya tutuştu. Buna karşılık kral kiliseyle açıkça alay etti ve ülkeyi kralın mı yoksa papanın mı yöneteceğine karar vermek üzere bir baronlar konseyi topladı. Onlar dikkatli bir şekilde kraldan yana çıktılar.

Rufus çok geçmeden komplolarla karşı karşıya kaldı. Güçlü amcası Odo, giderek bağımsız hale gelen Anglo-Norman baronlarının desteğiyle ağabeyi Robert lehine ona karşı ayaklandı ama beklenmedik bir müttefik tarafından kurtarıldı. 1095'te Papa II. Urban Birinci Haçlı Seferi'ni ilan etti ve bütün Avrupa'ya iç kavgaları bırakıp Kudüs'ü kâfirden kurtarmak için çağrıda bulundu. Ölen herkesin günahları silinecekti. Haçlı Seferi dini, gelişmekte olan şövalyelik kültürü, şövalyelik hamaseti ve romantik aşkıyla harmanlayarak imanının nihai ifadesi olarak sunuluyordu. Maceraya hevesli krallar, soylular ve hatta mütevazı uyruklar haçlı seferi çağrısını karşı konulamaz buldular. Bu durum, Roma Kilisesi'nin Ortaçağ'ın muhayyalesi üzerindeki miknatis gibi çekim gücünü sembolize ediyordu.

Rufus yetkin bir askerdi ama haçlı değildi. Yokluğunda Normandiya Dükalığı'nın tüm gelirleri karşılığında kendi yerine Kudüs'e gitmesi için Robert'a 6.600 sterlin önerdi. Robert kabul etti ve para 67 fıçı içinde Rouen'e gönderildi. Beş yıl sonra, Robert hâlâ ortada yokken, Rufus babasının New Forest'daki yeni av alanında avlandığı sırada bir okla vuruldu. Kaza olduğu söylenen şey, Rufus'un genç kardeşi Henry'nin de bulunduğu bu olayda, kesinlikle cinayetti. Henry ve arkadaşları, olağanüstü bir sahne içinde, cesedi yol kenarında bırakarak, (Ru-

fus Stone olarak anılan bu yer halen A31 yakınlarındadır) tahtı ele geçirmek için Winchester'deki Hazine'ye doğru dört nala atıldılar. Ceset bir odun kömürü imalatçısı tarafından bulundu ve gömülmek üzere katedrale götürüldü. Henry'nin 1100'de hızlı bir şekilde taç giymesi, büyük oğul olarak taht iddiasında bulunmak için Robert'in temsilcilerinin yetişmesinden önce gerçekleştirildi.

I. Henry (1100-1135) babası Fatih gibi davrandı. Rufus'un gözdesi Flambard'a yol verdi ve taç giyme fermanında Rufus'un ceza vergilerini yürürlükten kaldırdı ve "her türlü baskıcı uygulamaya son vereceğine" söz verdi. Bu ferman Magna Carta'nın öncüsü olarak anılacaktı. Henry sarayda papazlara özgü cinsel ilişkiden uzak durmayı, saçların kısa kesilmesini zorunlu tuttu. Güzelliği ile anılan metresi, Galler'den Deheubarthlı Prenses Nestferch Rhys, Gallilerle uzlaşmanın bir göstergesi olarak Pembroke şatosunun Norman yöneticisine verildi. Kral popüler bir İskoç prensesi (daha sonra Matilda adı verilen) Edith'le evlendi; bu 15. yüzyıla kadar İngiliz kraliyet soyuna giren yegâne Britanya kanıydı. Bir yıl sonra Robert'in Kutsal Topraklar'dan tahtı talep etmek için dönmesi üzerine Henry kendilerine ait mülklerde birbirlerinin egemenliğini ve tahta çıkma hakkını kabul eden bir anlaşma yaptı.

Normanlar arasında bu tür anlaşmalar güvenilir değildi. 1106'da Robert sözünden döndü ve tarihçilerin Hastings için bir "rövanş maçı" olarak niteledikleri Normandiya'daki Tinchebrai muharebesinde yenilmek durumunda kaldı. Robert yakalandı ve Devizes ve daha sonra Cardiff'te ömür boyu hapis yattı. Henry daha sonra kız kardeşi Matilda'yı Almanya Kralı ve Kutsal Roma İmparatoru V. Henry ile evlendirdi. Papa bile İngiliz ruhbanın seküler konularda kral, kilise meselelerinde ise papanın egemenliğine tabi olması yolunda bir çözümü kabul etti.

Henry de babası gibi devlet kurumlarını yerli yerine oturma ihtiyacını görüyordu. Bu ihtiyacı anlayan Salisburlyli Roger gibi bir danışmana sahip olduğu için talihliydi. Salisbury, Norman devletini güçlendiren din adamı yöneticiler silsilesi-

nin ilkiydi. Henry Fransa'da seferdeyken İngiltere'yi "kral vekili" olarak yönetti. Bir keresinde sikkelerin değerini bozdukları için 94 para basan kişiyi hadım ettirdi ve gözlerini çıkardı. Salisbury, Mart ayının sonundaki her Meryemana Yortusu'nda "hazine lordlarının" krala ait vergileri, kiralrı ve ödentileri bir damalı kumaş üzerinde kaydettiğı ulusal muhasebeyi başlattı. Bu günümüzdeki "vergi yılı"nın yolunu açtı. Hukukun terminolojisi de yerleştirildi. Kralın baronlardan oluşan meclisinin yerine, Strand boyunca yer alan "mahkeme hanlarında" toplanan *court of the King's Bench* (bu zamandan sonra yasal mahkemeler) geçti. Yerel mahkemeler kralın gezici yargıçlarının temyizine bağlandı. Henry "adaletin aslanı" oldu.

Bütün bu çalışmalar 1120'de Henry yegâne meşru oğlu William'ı kraliyet teknesinin, *White Ship*'in, kötü bir havada Normandiya'da bir gece âleminden pervasızca dönerken batması üzerine kaybetmesiyle kazaya uğradı. Teknedeki Anglo-Norman soylularının yarısının öldüğü söylenir. Henry kızı Matilda'yı meşru veliaht ve İngiltere'nin bir sonraki monarkı ilan etmek zorunda kaldı ve ona biat etmeleri için baronlarını zorladı. Böyle bir taht değişikliği iki yönden güvensizdi. Kadın monark konusunda bir Sakson geleneğı yoktu ve Almanyalı V. Henry'nin ölümünden sonra yirmi altı yaşındaki Matilda, Anjoulu on dört yaşındaki Geoffrey Plantagenet'le evlenmişti. Anjou, Normandiya'nın ezeli düşmanıydı ve bir kız için sağlam bir diplomatik evlilik olarak görülebilecek bu birleşme, gelecekteki bir İngiliz monarkı için kabul edilemez oluyordu. 1135'te Henry Normandiya'da rivayete göre çok fazla bufa balığı (küçük yılanbalığı) yediğı için öldüğünde bir kuzen, Bloisli Stephen tarafından, ölüm döşeginde Henry'nin sözde fikrini değiştirdiğı gerekçesiyle taht iddiasında bulunuldu. Stephen kilise ve Londra ahalisi tarafından kabul gördü. Tahtın en azından yarısı ele geçirilmişti ama Matilda ve kocası, Stephen'in taç giymesine öfkeyle karşı çıktılar ve Anjou Normandiya'ya savaş ilan etti.

Her ne kadar Stephen'in ilk yılları barış içinde geçtiyse de pervasız bir şekilde Salisbury, Lincoln ve Ely piskoposlarının mülklerine el koydu. O kadar ki Matilda 1139'da İngiltere'de

karaya çıktığında piskoposları ve baronları kendisinin tahta çıkması konusunda babasına ettikleri yemini hatırlamaya hazır buldu. Bunu haklı olarak Anarşi diye bilinen on beş yıllık bir iç savaş izledi. Kralın adaleti yerini baronların despotluğuna terk etti. Stephen tahta çıkmış bir monarka gösterilen sadakat, Matilda ise ilan edilmiş bir taht varisi olma avantajından yararlanıyordu. Destekçileri 1141'de Stephen'ı Lincoln muharebesinde yendikten sonra Matilda kısa bir süre için kraliçe ilan edildi ama kısa bir süre sonra Oxford şatosunda kuşatıldı ve beyaz bir pelerin giymiş olarak bir gece donmuş Thames nehrinin buzları üzerinden yürüyerek Wallingford'a kaçtı. Yıllar süren çatışmalardan sonra 1148'de Matilda Anjou'ye geri döndü ve davasını Jeoffrey'den olan ergen oğlu Anjoulu Henry'ye havale etti.

Bu genç adam Avrupa'yı ateşe verecekti. Tık naz, kızıl saçlı, fiziki dayanıklılığa sahip, "ateş gibi çehresiyle, insanın yüzüne bin kere bakıp yine de kendini bakmak zorunda hissettiği" birisi olarak tasvir ediliyordu. Babası üzerinden Anjou ve Maine, büyükbabası I. Henry üzerinden de Normandiya'da hak iddia ediyordu. Anjou hanedanının savaş miğferlerinin üzerindeki armada yer alan süpürge çalılarından (*Planta genista*) hareketle Plantagenet lakabını aldı.

1151'de Henry, toprakları adına resmen biat etmek üzere Fransa Kralı VII. Louis'ye gitti. Fransa kralı dindar, mütevazı bir adamdı; oysa karısı Eleanor fırtınalı birisiydi. Aquitaine Düşesi olarak kendi çapında bir hükümdardı ve otuz yaşına geldiğinde, askerlerinin başında ikinci Haçlı Seferi'ne katılmıştı. Genç Henry'i gördüğünde delicesine âşık oldu. Kocasını Louis'yle "kral değil keşiş" diye alay etti ve evliliğinin derhal iptal edilmesini istedi. 1152 Mayıs'ında, kendinden on yaş küçük olan Henry ile başkenti Poitiers'de evlendi ve böylelikle görünürde İskoçya'dan İspanya'ya, "Kuzey Kutbu'ndan Pireneler'e" uzanan bir imparatorluğu birleştirmiş oluyordu. Avrupa şaşkına dönmüş ama tarih mest olmuştu. Tutku ve siyaset İngiltere'nin Fransa ile olan bağlantısına yeni bir soluk kazandırmıştı. Yaşına rağmen Eleanor Henry'e sekiz çocuk ve sonu gelmeyen dertler verdi.

Elde ettiği miras hem Paris hem de Londra'da tartışılan Henry gerekeni yaptı. Pek çoğu kaşarlanmış haçlılar olan Angevin şövalyeleri karşılaştıkları her şeyin hakkından geldiler. 1153'te 3.000 askerle İngiltere'ye ayak baştığında, Stephen tahta çıkışını kabul ederek ve her halükârda bir yıl içinde öldüğünden, yoluna çıkmadı. Baronlar şimdi bütün İngiltere'nin şiddetle arzuladığı birlik ve barışı vaat eden ve gücünü kanıtlamış genç bir askere biat etmek için yarıştılar.

Henry ve Becket

~
(1154-1189)

II. Henry (1154-1189) bir kahraman şövalye olarak savaşçı bir kraldı. Asla yerinde duramıyordu. Oruç için bile dinlenmeden mülkünü dolaşıyordu. Savaşmadığı zaman avlanıyordu, avlanmadığı zaman yasa yapıyordu, yasa yapmadığı zaman, karısı Eleanor'un öfkesine rağmen bir metresini yatağa atıyordu. Hırçın bir mizacı ve intikamcı bir yanı vardı; yine de sakin ve uzlaşmacı, akıllı ve ağırbaşlı olabiliyordu. Saltanatı boyunca dikkati Fransa'daki mülkünün güvensizliği ve büyükbabası I. Henry'nin İngilteresi'nde hukuk düzenini kurma arzusu arasında bölünmüştü.

Monarkların her zaman gözdeleleri olmuştur ama çok azı genç Henry'nin saltanatını Thomas à Becket'in etkilediği kadar basat olmuştur. Londra'daki bir Norman tacirin oğlu olan Becket, Henry tahta çıktığında bir kraliyet sekreteriydi. Yeni kral onda yetenekli bir hukukçu ve diplomat özelliği gördü ve iki adam yakınlaştılar. Taç giyişini izleyen birkaç hafta içinde 21 yaşındaki Henry, Becket'i şansölyesi yaptı. Birlikte çalıştılar, birlikte yediler, birlikte seyahat ettiler ve birlikte oynadılar. Becket'in arkadaşı William FitzStephen "Hristiyan âleminde başka hiçbir iki adam bu kadar aynı kafada değildi" diye yazacaktı. Becket, Henry'nin sarayının debdebesi içinde bir prens gibi yaşadı.

Henry ile Becket'in ilişkisi başlangıçta verimliydi. İki yıl boyunca kral ülkeyi dolaştı; muhaliflerin elindeki arazilere el koydu ve Norman zulmünün sembolleri olan şatoları yerle bir etti. Feodal askerî hizmet yükümlülüğünün yerine (Latince kalkan anlamına gelen *scutum*dan türetilmiş) *scutage* diye bilinen bir vergi kondu. Bu arada Becket kraliyet diplomatı oldu. 1158 yılında bir misyonla Paris'e gönderildiğinde, Fransa'yı şaşırtan bir şaşaa içinde seyahat etti. Maiyeti en az 200 kişiydi, hepsi üniformalı, av için şahinler ve tazılar, her birinin üzerinde kıyafet giymiş maymunlar bulunan hediyelerle dolu 12 yük beygiri. Fransızlar için İngiltere artık bir yüz yıl kadar önce Dük William'ın fethetmeyi takıntı haline getirdiği çok ıslak bir Anglo-Norse ileri karakolu değildi.

Daha sonra 1162'de Henry'nin saltanatının 8. yılında felaket gelip çattı. Canterbury münhal kaldı ve kral gönülsüz Becket'in bu makama geçmesini ve şansöyellikle birleştirmesini istedi. Becket, kiliseye ve krala karşı iki ayrı sadakatın tek bir adam tarafından onurlandırılmayacağını söyleyerek önce reddetti. Henry buna itiraz edince Becket'in "Sizden önce Tanrı'ya hizmet ederim" dediği söylenir. İngiltere'de kilise, büyük ölçüde I. William'ın bağışları ve Norman manastırlarının zenginliği nedeniyle Kuzey Avrupa'nın herhangi başka bir yerinden daha güçlüydü. Tahminen nüfusun altıda birini istihdam ediyordu. Şimdi Durham, Winchester, Gloucester, Norwich, Peterborough, Ely ve Southwell'deki yerleşimlerin üzerinde yükselen bir Norman katedral ve manastır inşaatı çılgınlığı başlamıştı. Yalnızca Mısır'ın piramitleri karşılaştırılabilir boyuttaydı. Bu kiliseler Henry'nin ülkesinin çimentosuydu; bunların rutubetli nefleri, titreyerek yanan mumları ve avutucu ilahileri ahaliye günlük işlerde hiçbir seküler liderin sunamayacağı bir rahatlatma sağlıyordu.

Becket şimdi –Canterbury'nin ek ödenekleri de dahil– makamın bütün debdebesini bir tarafa koydu ve bir münzevi (zahit) oldu. Kıl bir fanila giyyordu ve 1163'te Papa III. Alexander ile Tours'da buluşmak üzere piskoposlarını götürdü ve dönüşünde kilisenin devletten bağımsızlığını savunmaya kararlıydı. Bu-

na tepki olarak Henry 1164'te, I. Henry'nin sivil işlerde monar-kın üstün olduğunu bildiren emirnamesini tekrarlayarak Cla-rendon Yasaları'nı çıkardı. Toprak, vergilendirme ve adalet baş-vuruları kralın kararlaştıracığı şeylerdi. Rütbeleri ve statüle-ri ne olursa olsun İngiltere'deki bütün insanlar, Becket'in ruh-banı da dahil, sonuçta tahtın uyruklarıydılar. Henry ve Becket arasındaki ilişkiler bozuldu. 1164'te Northampton'da topla-nan bir konsil, teatral bir şekilde, bağlılığının nereye olduğunu elinde bir haç tutarak gösteren Becket'in kilisenin özgürlükleri-ni yeniden ileri sürmesini dinledi. Öfkelenen Henry ona müte-vazı kökenini hatırlattı. Becket, "insana değil Tanrı'ya itaat et-meliyiz" diye cevap verdi ve tahrik edici bir şekilde St Peter'in de mütevazı bir adam olduğunu ekledi. Küstah ruhbanla öfke-li kral arasındaki çatışma, Becket'in altı yıl kaldığı Paris'e kaç-masına tanık oldu.

Bu arada İngiltere'nin ötesindeki Britanya toprakları isyan-larla kaynıyordu. Henry, Iskoçya kralının biatını elde etmişti ama Deheubarth ve Gwynedd krallarının yönetimindeki süre-kli isyan halinde olan Galler'den çekilmek zorunda kaldı. İrlan-da'da akıncı lordu Robert "Strongbow" de Clare yönetiminde-ki Norman-Galler şövalyeleri özel bir istila sahnelediler. 1170'e gelindiğinde Dublin kentini almış ve Leinster kralı olmuştu. Bu hamleler, Norman fethini resmen tamamlarken, en güçlü İn-giliz kralının bile Britanya Adaları'nın Saksonların fethetme-diği kısımlarının kontrolünden ne kadar uzak olduğunu gös-teriyordu.

Henry'nin aforoz edilmesinin acısı üzerine aynı yıl Fransa'da Henry ve Becket arasında kısa süren bir uzlaşma oldu. Becket İngiltere'ye Londra'da sadakalar dağıtarak ve Canterbury'deki cemaate, "prens ne kadar güçlü ve korkunç olursa, onu bağla-mak için bir o kadar sağlam sopa ve kalın zincir gereklidir" di-ye vaazlar vererek bir kahraman gibi döndü. Tanrı'nın kısa sü-rede şehitlerinin sayısını artıracığı uyarısında bulundu. Ek ola-rak Henry'nin kendisine karşı aldığı önlemlerde işbirliği yapan piskopos ve papazları aforoz etti. Becket, kralını hoşgörü sınır-larını aşacak şekilde tahrik ettiğini biliyor olmalıydı. Makamın-

dan edilen papazlar Henry'den ricada bulunmak için Norman-
diya'ya gittiler ve onu hasta ve öfke içinde buldular. "Evimde
ne sefil asalaklar ve hainler beslemişim ki lordlarının soysuz bir
din adamı tarafından böylesine utanç verici aşağılanmasına izin
veriyorlar" diye (Fransızca ama Latince aktarılan) bağırdı. Bu
kısaca "Beni bu şamatacı papazdan kurtaracak birisi yok mu?"
diye tercüme edildi.

Bu sözleri duyan dört şövalye sessizce kralın huzurundan ay-
rıldı ve İngiltere'ye yelken açtı. 29 Aralık 1170'te Becket'i sa-
rayında buldular ve aforozları geri alarak Henry'nin otoritesi-
ne boyun eğmesini talep ettiler. Becket kabul etmedi ve tartış-
ma çıktı ve başpiskopos akşam duasını yapmak üzere katedra-
line çekildi. Şövalyeler onu izleyip tutuklamaya çalıştılar. Dire-
niş gösterince kafasının tepesini kesip, kılıç hamleleriyle üze-
rine çullandılar ve yüksek mihrabın önünde onu kan denizi
içinde ölüme terk ettiler. Şövalyeler önce Roma'ya daha son-
ra "tövbekâr hacıya" daha fazla ihtiyaç duyulan Kutsal Top-
raklar'a kaçtılar.

Becket'in öldürülmesiyle bütün Avrupa çalkalandı. Henry,
Becket'in yalnızca tutuklanmasını istediğini söyleyip protesto
edebilecek olsa da, ünlü sözleri kuşkuya yer bırakmayacak ka-
dar çok kişi tarafından duyulmuştu. Açık bir şekilde kralın em-
riyle Tanrı'nın evinde bir başpiskopos öldürülmüştü. Başka hiç-
bir şey gösterilen bu tepki kadar Ortaçağ kilisesinin gücünü gös-
teremez. Cehennemın kendisi Henry'nin kafasına inmişti. Sens
başpiskoposuna göre bu Neron'unkinden hatta Yahuda'ninkin-
den bile daha beter bir suçtu. Henry, papalık otoritesine teslim
olarak ve kilise mahkemelerinin kralın yetkisi dışında kalması-
nı kabul ederek üç günlük mateme çöktü. Yeni manastırlar için
arazi teklifinde bulundu ve Galler turizminin yararına, kurnaz-
ca St David ve Bardsley Adaları'na hac ziyaretinde bulunmak
için papadan imtiyaz elde etti. Daha sonra Canterbury'de günah
çıkardı; Becket'in türbesine yalın ayak yürüdü, soyundu ve ke-
şişler tarafından kamçılanarak geceyi orada geçirdi.

Her ne kadar Henry'nin saltanatı bir on sekiz yıl kadar da-
ha devam edecek olsa da 1170 krizi ülkesindeki güç dengesi-

ni değiştirdi. Düşmanlar onun gazabından daha az korkuyorlardı. Henry'nin metresi "sarışın Rosamund" lehine ayrı yaşayan Kraliçe Eleanor, Poitiers'deki Angevin başkentine çekildi ve oradan kocasının otoritesini yıkmak için elinden gelen her şeyi yaptı. İngiliz *earl*leri Leicesterli Robert ve Norfolklu Bigod eliyle ve her zaman yardıma hazır Fransız Louis'nin yardımlarıyla bir ayaklanmayı kışkırttı. 1175'e gelindiğinde Henry bu ayaklanmaları çoğu kez cömertçe aflar yoluyla engelledi. Henry, büyükbabası I. Henry'nin başlatmış olduğu reformları geliştirmekle meşgulken Sarışın Rosamund Oxford dışındaki Godstow rahibe manastırına çekildi. Altı gezici hâkimlik resmen kuruldu ve düello ve işkenceyle uygulanan yargılama usulü yerine büyük jüri ile yargılama usulü getirildi. Kraliyet gelirlerini *county* sheriff*leri toplayacaktı. Bundan, baronların takdir yetkisi yerine, yüksek ya da aşağı her erkek ve kadına uygulanacak *common-law* [genel hukuk] ortaya çıktı. Bu, teamüle dayanan ve İngiliz temel haklarının ana ilkesi olan, "eskiden beri uygulanan" Sakson geleneksel haklar kavramının Norman mutlakiyetçiliği içine geçmesi demekti.

Bu faaliyetlere rağmen, Henry'nin imparatorluğunun siyasal ve kültürel merkezi, o sıralar "12. yüzyıl Rönesansı"nı yaşayan Fransa'ydı. İngiliz sarayı, dili, kültürü ve modası için Manş Denizi'nin ötesine bakıyordu. Sivri burunlu ayakkabılar, dar korseler ve bol elbise kolları Paris'ten kopya ediliyordu. Eğitim de aynı şekilde kozmopolitti. Toplumun odaklandığı şey, efsanevi rolü büyük ölçüde Monmouthlu Geoffrey'nin Arthur romanslarıyla güçlendirilmiş, 1136'da yayımlanmış, büyücü Merlin'in fantastik kehanetleriyle dolu turnuvalardı. En savurgan olay, Fransa kralı II. Philip'in 1180'deki taç giyme töreni için sahnelenmiş ve İngiliz şampiyonu William Marshal'ın bütün Fransız şövalyelerinin mızrağını ve rivayete göre bakirelerin kalplerini kırdığı turnuvaydı.

1180'lere gelindiğinde, aynen büyükbabası I. Henry'ye olduğu gibi, tehlikeli bir saltanat değişikliği laneti Henry'nin başına

(*) *County*: Anglo-Saksonların *shire* dediği, genellikle bir kontun yönetiminde [bizdeki illere benzetilebilecek] idari birim – ç.n.

geldi. 1183'te en büyük oğlu Aquitaine'de öldü ama Henry sıradaki oğlu Richard'ı tahtın varisi olarak ilan etmeyi reddederek daha genç oğlu John'u tercih etti. 1188'de Eleanor, Kral Philip'e biat ederek babasına karşı çıkması için Richard'ı kızdırttı. Richard otuz bir yaşındaydı ve hayatının tutkusu olan III. Haçlı Seferi, Kutsal Topraklar'ı Selahaddin'den kurtarmak için yapıp tutuşuyordu. Yine de babası tahtın varisini resmen açıklayıncaya kadar ayrılmayı göze alamadı. Henry ise kararlı bir şekilde bunu yapmayı geciktiriyordu ve çaresiz kalan Richard nihayet Fransız kralının babasının dükalığı Anjou'ya yapacağı saldırıya katıldı.

Böylece Henry kendi oğlu (ve karısına) karşı savaşa zorlanmış oldu. Muharebe içinde Richard, her zaman kralına sadık olan William Marshal ile karşı karşıya geldi ve Marshal, hayatını bağışlamasını dileyen Richard'a acıdı. Prens atını öldürdü ve hain Richard'a "seni şeytan öldürsün" dedi. Ama kral 56 yaşındaydı ve hastaydı. 1189'da gençliğinin mekânı Chinon'a gitti ve orada Tours'un en büyük oğlunun eline geçtiğini öğrendi. Gözdesi John'un kendisine karşı isyanda Richard'ın katıldığını duyunca, "Artık bu dünyada hiçbir şeye ilgi duymuyorum" diye feryat etti ve tahtın varisi olarak Richard'ı belirledi. Öldü ve bir kronik, "bir aslan, çakallar tarafından kurtarıldı" diye yazdı.

Magna Carta

~

(1189-1216)

II. Henry'nin çocukları İngiltere'ye Stephen ve Matilda'nın anarşik ortamına döndüler. Aslan yürekli Richard'ın saltanatı (1189-1199) İngiliz monarşisi içinde kısa ve maliyeti yüksek bir perde arası oldu. 1189 Eylülünde Westminster'de görkemli bir şekilde taç giydi; babasının düşmanlarını hapishanelerden salıverdi ve annesi Aquitaineli Eleanor'u yeniden saraya buyur etti. Ancak İngiltere'ye ilgisi para toplamakla sınırlıydı. Ülkenin dilinin tek bir kelimesini konuşamıyordu ve uyruklarını, haçlı seferi konusundaki takıntısını finanse edebilmek için elinden gelen her yolla vergilendirdi. Gelir elde etme konusundaki hırsı öyleydi ki, "Bir alıcısını bulsam Londra'yı satardım" dediği söylenirdi. Tahta çıkışının birinci yılı içinde Richard Filistin'e gitmek üzere İngiltere'den ayrıldı. Bir kez geri döndü. İngiltere annesi ve kardeşi John'la fiilen kralın yardımcısı olarak hareket eden William Longchamp adında bir yüksek hâkimin ellerine emanet edilmişti. Sonuç anında bir zıtlışmaydı. Yüksek vergilendirme Londra'nın yurttaşlarını kendilerini bir "komün" içinde örgütlemeye ve Henry Fitz-Ailwyn'i ilk belediye başkanları olarak seçmeye yöneltti. Krallık gelirlerinin hatırı sayılır bir kaynağını temsil ettiği için gelecekteki monarklar bu yeni gücü görmezden gelmeyi göze alamadılar.

Filistin'deki savaş alanları, Normandiya'daki turnuvalar açısından bakıldığında, Richard için daha parlak olmadı. Haçlıların kampı hastalıkla kırıldı. Her ne kadar Selahaddin savaş alanında yenildiyse de Kudüs tutsak olmaya karşı koydu ve 1192'de yalnızca hacıların kutsal yerleri ziyaret etmelerine olanak veren bir uzlaşmaya zorlandı. Daha kötüsü yoldaydı. Ülkede sorunlar çıktığını duyunca Richard güvendiği yardımcısı Hubert Walter'e geri dönüp Longchamp'ı kral yardımcılığından alma emri verdi. John, Fransa'ya kaçtı ve kardeşini devirmek üzere Kral Philip'le bir ittifak yaptı.

Richard bu tehdide tepki göstermeden önce yakalandı ve fidiye için Kutsal Roma İmparatoru'na devredildi. Londra'da onu kurtarabilmek için daha da fazla para toplamak zorunda kalan Walter şimdi Richard'ın eski para sızdırma yöntemlerini tekrarlamak zorundaydı. Yükün büyüğü City'nin* gelişmekte olan yün ticareti tarafından karşılandı ve Walter, Canterbury başpiskoposluğu ile ödüllendirildi. Richard 1194'te kurtarıldı ama ömrünün geri kalan beş yılını hemşerileri Fransızlarla savaşıarak geçirdi. Bir arbalet (yaylı tüfek) yarası iltihaplanınca kan zehirlenmesinden savaş alanında öldü; kendisini yaralayan ölüm döşeğinde affederek şövalyelik sergiledi.

Kardeşi ve varisi John, bu noktada kendi ülkesine karşı isyan içindeydi ve onun baş düşmanı Fransa'nın müttefikiydi. Babasının kızıl saçlarına sahip olan 1,64 metre boyunda kısa bir adam olan John, genç oğul olarak hiçbir toprağa sahip olmadığı için Lackland [Mülksüz] lakabı taşıyordu. Fanatik bir avcı ve mücevherat toplayıcısıydı ama ihanet eden ve güvenilmez bir halef olarak değerlendiriliyordu. Walter kraliyet meclisinde onun yerine Richard'ın on iki yaşındaki yeğeni Arthur'un tahta çıkmasını kuvvetle savundu. Baronlar aynı görüşte değillerdi. John'a karşı bir sempatileri yoktu ama irsiyete anlaşılabilir bir saygıları vardı ve John'u reddederlerse ortaya çıkacak kesin

(*) City: Londra'nın eski sınırları içinde kalan, Lord Mayor'un (Belediye Başkanı) yetki alanına giren, çeşitli hak, muafiyet, ayrıcalık ve özgürlüklerin yürürlükte olduğu kesim. Günümüzde bankalar, büyük mali, finansal, ticari ve sınai kuruluşların merkez ofislerinin bulunduğu semt - ç.n.

bir iç savaş için ne istekleri ne de paraları vardı. Arthur'un daha sonraki katlinde John'un parmağı bulunduğu da yaygın olarak inanılıyordu.

Kral John'un (1199-1216) yönetiminde İngiltere kaosa sürüklendi. Walter'ın 1206'daki ölümü üzerine kral, Canterbury'de onun yerine geçecek kişi konusunda Roma ile anlaşmazlığa düştü. Şimdi papa güçlü III. Innocent'ti ve sarayı hırslı İngiliz ruhbanla doluydu. Yeni başpiskopos olmak üzere kendi adamı Stephen Langton'u gönderdi. John ona karşı çıktıktan ve 1209'da kilisenin mallarına el koyduktan sonra, karşılığı anında aforoz edilmek oldu. Baronların huzursuzluğu ve aşırı vergilendirilen ahalinin gücenikliği nedeniyle 1213'te Langton'un atanmasını kabul etti. Ayrıca Innocent'in, "dine saygısızca ettiğiniz zulümlerinizi köleleştirmeye çalıştığınız İngiltere kilisesinin bütününe" saygı göstermesi talebine de boyun eğdi. Alabora olan John olağanüstü bir jestle İngiltere'yi bir *fief** olarak papalığa sundu.

Düşmanlar John'u her yönden sarmaya devam ediyordu. Büyük Llywelyn yönetimindeki Galliler sınır boyundaki şatoları bir bir ele geçiriyorlardı. 1214 yılında John, Fransızlar onun Alman müttefiklerini, Bouvines muharebesinde bir İngiliz sefer gücünün yardımıyla yenince daha da felce uğraticı bir darbeye maruz kaldı. Baronlar bu aşağılanmayı krala karşı silahlanmak için fırsat bildiler; o da son bir umutsuz hamleyle papaya olan sadakatini onları aforoz ederek gösterdi. Askerlerine, haçlıların koruyucuları olarak seçtikleri St George'un Haçı'nı taşıyan ceketler giydirdi.

John ve üst düzey uyrukları şimdi silahlı çatışma halindeydiler. City'nin "silahlı çeteleri"nin öncüleri silahlı yurttaşlar dışarıda dolaşırken, John güvenliği için Londra Kulesi'ne çekildi. Bu kritik noktada Başpiskopos Langton baronlara I. Henry'nin tahta çıkış fermanındaki anlayışı gözden geçirmelerini önerdi. Kralın tahttan çekilmesini istememeli fakat "bütün ülkenin

(*) *Fief*: Osmanlı tımarını andırır bir şekilde, bir feodal bey tarafından sadakat ve belirli hizmetler karşılığında bir adama ve varislerine tahsis edilen arazi için kullanılan feodalite terimi – e.n.

halkı” adına belirli özgürlükler için bir talep ortaya koymalıydılar. John, Haziran 1215’te nehir üzerinden Windsor’daki şatosuna giderek, baskı altında olmasına rağmen 61 maddelik bir ödünler fermanını görüştü. Runnymede’de Thames kenarındaki bir çayıra asileri karşılamak üzere atla gitti. Orada tente altında eğreti bir tahta oturarak, Magna Carta’nın altına mührünü bastı ve kızgın bir şekilde Windsor’a döndü.

Magna Carta yüzyıllardır yorumlara konu olmuştur. Langton’un işaret etmiş olduğu gibi bu tür fermanların ilki değildi ve III. Henry döneminde üç kez değiştirildi. Maddelerinin pek çoğu Thames üzerindeki balık tuzakları, Galli tutsaklara yapılacak muamele ve John’un Plantegenet “yabancı”larının saraydan kovulması gibi meselelerle ilgiliydi. Bununla birlikte Avrupa’da hukukun egemenliği altında özellikle temel haklara vurgu yapan bir haklar fermanıydı.

Madde 12 “ölkemizin ortak rızası olmadan krallığımızda hiçbir vergi ve iane salınmayacaktır” diyerek temsiliyet olmadan vergi olamayacağının ilk örneğini oluşturuyordu. Madde 39 *habeas corpus* ilan ediyor, yani “hiçbir özgür kişi eşitlerinin ya da ülkenin yasalarının meşru kararı olmadan ... herhangi bir şekilde tutuklanamaz ya da hapsedilemez ya da mahrum edilemez ya da yasaklanamaz ya da sürgün edilemez”di. Madde 40 çok istismar edilmiş bir hukuki kavrama kucak açıyordu: “Hak ve adaleti kimseye satmayacağız, kimseden esirgemeyeceğiz ya da geciktirmeyeceğiz.” Madde 52, “Eğer eşitlerinin meşru yargılaması olmadan herhangi bir kişiyi topraklarından, şatolarından, özgürlüklerinden ya da haklarından mahrum bırakırsak bunları ona derhal tazmin edeceğiz. Ve eğer bu konuda herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa, yirmi beş baronun kararıyla hükme bağlansın” kuralını getiriyordu.

Bu ferman tarih boyunca anayasacıların başvurdukları bir örnek oluşturdu ve geriye bakıldığında belki o zaman hak etmediği bir önem kazandı. *King John* adlı oyununda Shakespeare tarafından görmezden gelindi. Ama yazılmamış sayılmadı. Magna Carta kaba güç karşısında hukukun egemenliğinin en önemli belgeleri arasında yer aldı ve bu nedenle de 17. yüzyı-

lin devrimcileri tarafından büyük önem verildi. Ayrıca, kralın otoritesine karşı baronların gücünü kutsallaştırdı. Kralın ehli-yetsizliği ve zayıflığının sonucu olarak güçlendiler. Büyük topraklara, şövalyelerin, kölelerin ve köylülerin feodal sadakatine sahip “kendi başına” bölgesel büyük adamlar oldular. İktidarın temelinde monarşinin otoritesinden uzaklaşan ve modern hukuk ve modern parlamentonun takdir hakkının ruhuna doğru bir kayma oldu.

John, Magna Carta’yı imzaladıktan sonra hiç beklemeden, İngiltere’nin yeni efendisi papaya yazarak iptal etmesini istedi. Eylül ayında papa olağanüstü ifadelerle gereğini yaptı. Innocent, bu beratın “yalnızca utanç verici ve aşağılık değil ayrıca illegal ve haksız” olduğunu yazdı. “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına ve Aziz Petrus ve Pavlus ve Onun havarileri adına” bunu lanetliyordu. John’un kardeşi Richard’a ve Richard’ın da babaları Henry’e tepki göstermesi gibi baronlar da tepki gösterdiler. Fransa’dan, İngiltere kralının düşmanı olan dostlardan yardım aradılar ve Philip’in veliahdı Louis’yi İngiltere’yi istila edip tahtı ele geçirmeye davet ettiler. 1216 yılında Prens Louis beklendiği gibi güney kıyısına çıktı ve askerlerini Londra’ya yürüttü ve Kule’ye yerleşerek pek çok İngiliz baronunun sadakat yeminini elde etti. Fatih’ten bu yana böyle bir şey olmamıştı.

Bir İngiliz kralının Fransızlarla sorun yaşadığı her zaman olduğu gibi Kelt sınırı bundan yararlandı. Galler’de Llywelyn kuvvetlerini sınır bölgesindeki en uzak nokta Carmarthen’e soktu. Iskoç kralı II. Alexander bu fırsattan yararlanarak askerlerini Tyne nehrinin kıyılarına getirerek eski Northumbria krallığını talep etti. Louis’ye biat etme ve böylelikle talebini güçlendirmek için güneye doğru ilerleyerek Dover’e ulaştı. Bu arada John, kendi mülkünde dolaşan, isyan eden bölgeleri yerle bir eden, kendisine yardım etmeyi reddeden kasaba ve köyleri yakan bir firariydi. 1216 Ekim’i onu Doğu Anglia’da kaçar-ken buldu; dizanteriye yakalanmış, Wash koyunu aceleyle geçmeye çalışırken yük katarını ve onunla birlikte John’un otoritenin sembolik kaybı olarak gördüğü tahtın mücevherlerini de yitirmişti.

Kısa süre sonra kral, yorgun, hasta ve kimsesiz, kimilerine göre zehir, başkalarına göre “fazla şeftali yemekten” Newark’ta öldü. Hizmetkârları cesedini gömülme üzere Worchester’e taşımadan önce eşyalarını çaldılar. Bir zamanlar yetkin bir asker olsa da John en sevilmeyen İngiliz monarkları arasındaydı. Müzmin hilekârlığı dine saygısızlığıyla birleşerek, onu ancak III. Richard’la karşılaştırılabilir kılıyordu. Çağdaşı Matthew Paris, “Ne kadar kötüyse de cehennemin kendisi Kral John’un kötülüğüyle pisenmiştir” diye yazıyordu. Bir ozan “Kimse ona güvenemez, çünkü kalbi cıvık ve korkaktır” diye söylüyordu. Ne ki bu kötü, büyük bir iyiliğin, Magna Carta’nın katalizörü oldu.

III. Henry ve Simon de Montfort

~
(1216-1272)

John'un gibi bir saltanat İngiliz halkının haklarını bir fermanla artırabilirse, bir çocuk kralın yönetimi altında normal olan istikrarsızlıktan ne çıkabilirdi? John öldüğü anda dokuz yaşındaki III. Henry (1216-1272) ülkenin batısında Serhad'ın eski savaşçısı William Marshal'ın koruması altında, papanın temsilcisi Piskopos Guala'nın gözetimindeydi. Marshal şimdi hızla hareket ederek çocuğu Gloucester Manastırı'na yetiştirdi ve orada bir altın saç lülesiyle tahta çıkardı. John'un geride kalan saraylıları ona yetiştiklerinde acınası çocuğun görüntüsü karşısında "Bu ufacık güzelliğin küçük parıltısı, parçalanmış krallığın yegâne umududur" diye bağıldılar.

Marshal'ın bildiği gibi, yaşı ne olursa olsun kutsanmış ve papa tarafından onaylanmış bir kral meşruiyetin güçlü bir sembolüydü. Fransız davetsiz misafir Louis'den yana çıkmış olan baronlar ve saray görevlileri şimdi Marshal'ın otoritesi ve Henry'nin hükümdarlığı etrafında yer aldılar. Bunlar arasında Hubert de Burgh, Peter des Roches ve kraliyet ordusunun başı Fawkes de Breauté gibi kodamanlar vardı. Bir konsey olarak hareket ederek Magna Carta'yı teyit ettiler ve 1217 yazında Louis'ye karşı olan durumu tersine çevirdiler. Louis'nin kuvvetleri Lincoln'ün dar sokaklarında atlı şövalyelerin kaotik

bir çatışması sonucu bozguna uğratıldı ve donanması da Dover açıklarında Burgh tarafından yenildi. Prens, Fransa tahtına VIII. Louis (1223-1226) olarak çıkmayı beklemek üzere ülkesine çekildi. 1219'da yüce Marshal öldü ve Londra'daki Temple kilisesinde gömüldü; sade görünümlü şövalye heykeli bugün orada yer alır.

Henry'nin saltanatının ilk on yılında devlet işleri, asker, yönetici ve genç kralın baba simgesi Hubert de Burgh'un eline geçti. Dış ilişkilerde Fransa ile ekonomik barış izlerken, II. Henry'nin yönetimini, gezici hâkimlikler ve Hazine Dairesi de dahil revizyona tabi tuttu. Bu sayede İngiltere 1220'lerde ithal edilen Fransız mimarların eserleriyle canlandı. Kendileriyle birlikte yeni Gotik tarzın yüksek koro galerilerini ve sivri kemerli pencerelerini getirdiler. Norman Roma tarzının ağır hatlarını Salisbury, Lincoln ve Wells'de, Chartres ve Beauvais örneklerine göre aydınlık, camlı iç mekânlarla değiştirdiler. Canterbury'deki yeni koro galerisi Sensli William adlı bir Fransız tarafından tamamlandı ve Henry'nin en büyük takıntısı haline gelen İtirafçı Edward'ın Westminster'deki tapınağının yeniden inşası işine başlandı. Bu büyük yapılar Ortaçağ İngiliz kasabalarının harap, tahta ve moloz dolgu binalarından kesinlikle farklıydı. Başpiskopos Langton geçimini dilenerek sağlayan yeni "vaazcı" keşişleri, Dominikenleri 1221'de ve Fransiskanleri 1224'te İngiltere'ye buyur etti; bunların sofuluğu Benediktinlerin sevilmeyen umursamazlığı ile iyi karşılanan tam bir tezat teşkil ediyordu.

Avrupa'nın her yerinde soyluların turnuva çılgınlığını frenleme girişimlerine rağmen Norman şövalyelik kültürünün zayıflaması söz konusu değildi. Genç Henry delikanlılık yaşlarını geride bırakırken, de Burgh ortaya çıkabilecek her türlü savaşçı eğilimi dizginlemek için elinden geleni yapıyordu ama 1229'da 22 yaşındaki kral kontrolünün dışındaydı. Her ne kadar askerlik konusunda yeteneği olmasa da Henry savaşla ihtişam kazanmaya can atıyor ve büyükbabasının, John'un kaybettiği Fransa'daki varlıklarını usule uygun olarak geri almak için bu ülkeye yelken açıyordu. Bu başarısız ve maliyeti çok yüksek bir

girişim oldu. 1236'da Provençeli Raymond'un on üç yaşındaki kızı Eleanor'la, göz kamaştıran davetli listesinde Fransa Kralı IX. Louis'nin ve maiyetindeki 300 şövalyenin yer aldığı savurgan bir düğünle evlendi. Eleanor, akrabaları için hırslı, parlak ve iddialı bir kraliçe olarak gelişti. Maiyeti, Poitou ve Savoy hanedan saraylarından geliyor ve ailesi makamlar ve piskoposluklara boğulmayı talep ediyordu. Bunlar tam anlamıyla Magna Carta'nın uyardığı "yabancılar"dı. Poitevinler Güney Fransa dili olan Occitan'ı konuşuyordu ve önde gelen baronların konuştuğu "İngiliz dili"nin –bununla kastettikleri Fransızca'dı– gerilemesini protesto ediyorlardı. Eleanor Thames'de kayığı ile gezdiğinde çürük meyve yağmuruna tutuluyordu.

Henry kendi rejimini Magna Carta ilkelerine göre değil de daha otokratik olan Fransız monarşisine göre biçimlendiriyordu. Bıktırıcı bir şekilde papalığı onurlandırıyor ve "Biz küçükken ve öksüz kalmışken annemiz Roma Kilisesi'ydi ... bizi tah-tımıza çıkaran odur" diye konuşuyordu. İngiliz kilisesinin gelirlerinin beşte birini papaya tahsis ederek piskoposları gücendiriyordu. Para için baronlara döndüğünde onların para vermeye gönülsüz olduğunu görüyor ama bu onun savurganlığını azaltmak için bir işe yaramıyordu. Karısının Poitevin akrabalarını sarayda ağırılıyordu ve hatta Londra'nın ilk hayvanat bahçesini Kule'de meydana getirmişti. Burada Thames nehrinde yüzen bir kutup ayısı, aslanlar, yılanlar, bir gergedan ve bir fil bulunuyordu. Gümüş takımlarla beslenen bir devekuşu ölmüştü. Daha sonra ziyaretçiler burayı gezmek için para ödemek ya da aslanların beslenmesi için kedi ya da köpek getirmek zorundaydılar.

1252'de kral taktik bir hata yaptı. Kayınbiraderi Simon de Montfort'u Gaskonya valiliğinden aldı ve böylelikle onu kraliyet meclisindeki muhalif baronların lideri haline getirmiş oldu. De Montfort, aynı adlı dik kafalı bir Fransız savaşçısının oğluydu ve Henry'nin kız kardeşi, bir diğer Eleanor'la, müteveffa William Marshal'ın duluyla evlenmişti. Krala muhalefetini ilan eden herkes gibi, derhal baronların, Cıty'nin ve Henry'nin "yabancı monarşi"sinden rahatsız olan ruhbanın şikâyetçi kesim-

lerini etrafına topladı. Henry 1253'te Fransa'ya sefere gittiğinde, kardeşi Cornwallı Richard gerekli parayı toplayamayacağını görünce bir "parlamento", yalnızca baronlar ve piskoposlardan değil, ilk kez olmak üzere *shire* temsilcilerinden oluşan bir toplantı düzenledi. Bu ilk proto-parlamento 1254 Paskalyası'nda toplandı.

Gücünü yetirmiş olan Henry şimdi diplomasinin daha hoyrat kıyılarında dolaşıyordu. Vakit geçirmeden Fransa Kralı Louis ile barış yaptı, daha sonra papanın oğlu Edmund'un Sicilya kralı, kardeşi Richard'ın Roma kralı yapılması önerisini kabul etti. Buradaki tuzak maliyetlerde yatıyordu: Söz konusu tahtları ele geçirmek için gerekli orduya 135.000 sterlin gibi astronomik bir para lazımdı. Ülkesinde yıllar süren hasat yetersizliği ve kıtlık nedeniyle baronlar hayır dediler ve 1258'de Simon de Montfort'un liderliğinde yedi kodaman aralarında sadakat andı içti ve kraldan yeni reformlar yapmasını talep etti. Fırtınalı bir havada avlanırlarken Henry, Montfort'a, "Tanrı'nın başı üstüne, sende dünyadaki bütün şimşek ve gök gürültülerinden daha çok korkuyorum" demişti. De Montfort'un, Henry'nin "'Yapmacıksız' Charles (Charles le Simple) gibi kapatılmasını" istediği biliniyordu.

Sonuç Magna Carta'nın Oxford Hükümleri diye bilinen revizyonu oldu. Buna göre baronlar "yabancıların", papalık temsilcileri ve denizaşırı bankerlerle birlikte bütün devlet işlerinden uzaklaştırılmasını talep ettiler. Söz konusu hükümler, monarşi yönetiminin yapısını hedef alarak bir temel haklar فرمانının ötesine geçiyordu. Kralın 24 kişilik konseyinin üzerine, kral tarafından toplantıya çağrılın ya da çağrılmasın yılda üç kez toplanacak parlamentoya karşı sorumlu olacak Simon de Montfort başkanlığında 15 kişilik bir konsey getiriliyordu. Bunların kralla sürtüşmeleri silahlı çatışmaya dönüştü ve 1264'te Lewes dışındaki derme çatma bir muharebeyle zirveye ulaştı. Henry kesin olarak yenildi ve oğlu Edward'la birlikte de Montfort güçleri tarafından esir alındı.

İngiltere şimdi parlamento yönetiminin ilk kez tadını alıyordu ama bu mutlu bir şey olmadı. Lewes'ten bir ay sonra 1264

Haziranı'nda de Montfort, her *shiredan* iki şövalye ve her kentten "seçilmiş" iki sakinin yer aldığı bir parlamento topladı. Bu parlamentonun amacı yalnızca vergileri değil aynı zamanda kamuyu ilgilendiren her konuyu görüşmekti. Böylelikle bu İngiltere'nin "ilk" parlamentosu kabul edildi ama ancak 1265 Ocak ayında, Kenilworth şatosu yakınlarındaki bir alanda toplanabildi ve bir ay içinde kendisini feshetti. Her ne kadar yalnızca beş *earl* ve on sekiz baron hazır bulunduyrsa da katılım kesin olarak bilinmemektedir.

De Montfort kendine fazla güvendi. Daha önce çoğu kez olduğu gibi, İngiliz baronlarının krala karşı birleşebildiklerini ama çok geçmeden kendi aralarında bölündüklerini gördü. Runnymede'de İngiltere bir Lordlar Kamarası'na hazırdı ama bir Avam Kamarası'na hazır değildi. Muhtemelen Henry'nin "yabancı"larından kurtulmuş olan baronlar de Montfort'un avamlarına eşit derecede karşıydı. Serhad lordu Gilbert de Clare kralın tarafına geçti ve Glamorgan, Caerphilly'de iç surları, dış avluları ve sulu hendekleri olan harika bir kale inşasına başladı. Kralın oğlu Edward hapisten kaçtı ve yeni parlamentoya karşı olan baronlardan destek sağladı. Sonuçta, 1265'teki Lewes'ten sonraki bir yıl içinde de Montfort Evesham muharebesinde genç Edward'la karşı karşıya geldi. Llywelyn'in atlı Gallilerinin saf değiştirmesi, "Fetihten beri misli görülmemiş bir soylu kanı akıtılması olayı", kaderini mühürledi. Henry, de Montfort tarafından bir meşruiyet simgesi olarak tahtırevanla savaş alanına taşınmış ve bir kaza sonucu yaralanması üzerine hayatının bağışlanmasını istemişti. Muharebeden sonra barış yanlısı ihtiyar adam, "belki onu kucaklarım" diye asi oğlu Edward'a bakmaya cesaret edemedi.

De Montfort'un cesedi parçalara ayrıldı ve kaybettiği iktidarın bir sembolü olarak kafası bir mızrağa geçirildi. Destekçileri, çepeçevre savunma göletleri sayesinde Kenilworth şatosunda dokuz ay direndiler. Orayı ele geçirmek için veba ve aforoz da dahil her yol denendi ve sonunda içeridekilerin serbestçe ayrılmalarına izin verildi. Kral tarafından toplanan yeni parlamento, her ne kadar baronlar mülkiyet haklarını 1267 Marl-

boroug Mevzuatı ile garanti altına almış olsalar da, Montfort'un hükümleri geçersiz kılındı. Bu “yukarı ya da alt farklı kesimlerden gelen adamların parlamentosunca emredilmiş” hâlâ yürürlükte olan en eski parlamento mevzuatıdır.

Henry yatak odasında duvar resimleri bulunan kahramanı İtirafçı Edward'a olan hayranlığıyla ileri yaşta daha da sofu hale geldi. Westminster Manastır Kilisesi'ni gotik tarzda yeniden inşa ettirmesi 1269 yılında ihtişam sahneleri ortasında tamamlandı. Elli altı yıl hükümdarlık ettikten sonra 1272'de öldü. Henry'nin saltanatı baronların ve parlamentonun Ortaçağ'daki gücünün yüksek noktasını kanıtlamış oldu. Üç yüzyıl süren, kimi zaman tiranca Plantagenet ve Tudor monarşilerinden sonra parlamentonun kendisini yeniden ortaya koyması 17. yüzyılda olacaktı. Ancak Magna Carta ve de Montfort'un parlamentosu bir kere meydana gelmişti. İzleyen nesillerin, ne zaman hükümdarlarla yönetilenler çatışmaya girmişlerse göndermede bulundukları iktidara razı olmanın ikonaları olarak kaldılar.

Keltlerin Örselenişi

~
(1272-1330)

Henry'nin halefi 1.89 boyunda Plantagenet olduğu kadar (annesinden) Provençeli esmer bir devdi. I. Edward (1272-1307) babasının ölümünü haçlı seferinden dönerken mola verdiği Sicilya'da duydu. O kadar acelesi yoktu ki Fransa'da iki yıl geçirdikten sonra 1274'te İngiltere'ye geldi. şimdi otuz beş yaşındaydı ve baronların ayaklanmasında babasını kurtarmıştı ama de Montfort'un ilk destekçilerinden biri olmuş ve krallık gücünün anayasal bir çerçevede kullanılması gerektiğini anlamıştı. Ayrıca Plantagenet huyunun ve şiddet alışkanlığının sıkıntısını çekmişti. Keltleri de Gaskonyalılara yaptığı gibi, saltanatını barış ve kaynaklardan yoksun kılan bir dövüşkenlikle ele almıştı. Görünürdeki tek nezaketi, kendisine on altı çocuk doğuran karısı Kastilli Eleanor'a karşıydı.

Edward'ın 1274'te taç giymesi Londra'nın hatırlayabileceği en büyük sevinç gösterilerine tanık olmuştu. Manastırlara, kuğular, sülünler, turna, yılan ve somon balıkları göndermeleri emredilmişti. Westminster ziyafet salonu 60 sığır, 40 domuz ve 3.000 tavuk tüketmişti. Cheapside'ın fıskıyeleri beyaz ve kırmızı şarap akıtmış ve şövalyelere, insanlar alıp götürrebilsinler diye, atlarını sokaklarda serbest bırakmaları bildirilmişti. Yetenekli bir şansölye olan Robert Burnell tarafından yönlendirilen

Edward [yerel yönetimin önemli bir birimi olan] her *hundred*-de jüriler toplanması ve şikâyetlerin kaydedilmesi için tahrir hazırlığı yapılması yolunda emirler göndermişti. Magna Carta prensiplerine dayalı İngiliz hukukunun ilk derlemesi, Westminster statüsüne yol açacak bir dizi *Hundred Rolls*'u [Hundred Raporları] derlemek için özel görevliler gönderilmişti. Bunlar arazi, ticaret, kilise ve kamu düzeninin işleyişini yoluna koydular ve saltanatının ilk on beş yılında Edward'ın toplantıya çağır-dığı "yukarı ya da alttakiler", yani baronlar, şövalyeler ve kentlilerden oluşan bir dizi parlamento tarafından kabul edildiler. Eğer III. Henry parlamentonun babalık hakkını iddia edebilir-se, bu işin ebesi Edward'dı.

Yeni kralın en zorlayıcı önlemi, feodal baronların "hangi yetki belgesiyle" toprak sahibi oldukları ve adalet dağıttıklarını sorgulayan bir araştırma oldu; bir tür gücün *Domesday Book*'u. Bu kişilere geçici yargıçlar önüne çıkmaları ve miras edindik-leri haklarını kanıtlamaları emredildi. Bu iyi karşılanmadı. Is-koç sınır boylarının lordu Earl Warenne, yetki belgesi konu-sunda araştırmacıların itirazıyla karşılaşınca, atalarının Has-tings'de kullandığı paslı kılıcı savurarak, "Benim yetki belgem budur" diye açıkladı. Edward'ın gücünü görenler yalnızca ba-ronlar da değildi. 1270'lere gelindiğinde Galler ulus olmanın ilk tutarlı tadına varmıştı. III. Henry'nin baronlarla savaşın-dan istifade eden Büyük Llywelyn ve torunu Llywelyn ap Gruf-fudd otoritelerini Galler'in büyük kesiminde kabul ettirmişler ve 1267'de Montgomery Anlaşması'yla III. Henry tarafından da tanınmışlardı. Ancak ap Gruffudd kızıyla evlenmiş olduğu de Montfort'un müttefiki olduğundan Edward taç giyme törenin-de onun biat etmesini istedi. Galliler törene katılmayınca, bu bir isyan sayıldı.

1277'de Edward'ın Galler'i istilasını Britanya Adaları'nda ger-çekleşen en masraflı askerî girişim olmuş ve bugüne kadar ge-len bir husumeti yerleştirmişti. Kıyı nakliyecilerinin, yol ya-pımcılarının ve yük katarlarının eşliğinde 15.000 profesyonel asker Chester'de toplandı. Savoylu bir mimar olan St Georgelu Master James, Edward'ın topraklarının her yerinden taş ustala-

rı getirtmekle görevlendirilmişti ve Ağustos ayına gelindiğinde kraliyet ordusu Gwynedd'den Anglesey'e geçti. Tarlaların hasadı Gallileri yoksun bırakacak ve askerleri besleyecek şekilde yapıldı. Llywelyn savaşmadan derhal teslim oldu ve Edward'a biat etti ama kendisine, ödenemeyecek 50.000 sterlinlik bir ceza kesildi ve de Galler kralı İngiliz adaletinin insafına terk edildi. Ödemeyi yapamayınca ve kardeşi Dafydd üç yıl sonra isyan edince Llywelynler tamamen ezildi. Ap Gruffudd 1282'de bir çatışmada öldü, Dafydd ise, vatana ihanetin standart cezasının ilk örneği olarak asıldı ve dört parçaya ayrıldı.

Edward şimdi fethini güvenceye alıyordu. Levant'taki haçlı şatoları örnek alınarak yapılan Master James'in Kuzey Galler şatoları, Gallileri "şaşırtmak ve korkutmak" üzere tasarlanmıştı. Caernarfon kasabası Konstantinopolis'in surlarından alınan motiflerle, Edward'ın Kuzey Avrupa imparatorluğu hülyasını çağırıyordu. Edward, Kral Arthur'un "tacını" benimsedi ve Arthur ve Guinevere'nin kalıntılarını bulduğunu iddia etti ve Glastonbury'de yeniden gömdü. Meaumaris, Harlech, Caernarfon ve Corny'nin etrafına, Gaskonya'dakine benzer malikâneler ve müstahkem kasabalar kuruldu ve bunların ızgara şekilli planları bugün hâlâ görülebilir. İngiliz sömürgeciler devreye sokuldu ve Galliler surların içinde mülk sahibi olmak ya da ticaret yapmaktan menedildi.

Galler'den sonra Edward İskoçya'ya döndü. Burada III. Alexander'ın 1286'daki ölümü, John Balliol ve Robert Bruce arasında tahta kimin çıkacağı konusunda bir anlaşmazlığa zemin hazırlamıştı. Sınırın kuzeyindeki İngiliz hâkimiyeti, İskoç krallarının aralıklarla Sakson krallarına biat etmelerine kadar geri gidiyordu ve Edward, Balliol'u destekleyerek bunu canlandırdı. Bu İskoç baronlarını o kadar öfkeliendirdi ki, İskoçya'nın İngiltere ile başı belaya girdiğinde alışkanlık haline gelmiş olan bir şey yapıldı: Yardım için Fransa'ya dönüldü.

Edward'ın askerî gücü, eğer buraları o kadar vahşice ezmemiş olsa, Kelt bölgelerinde karşılıklı mutabakata dayalı bir birlik sağlamaya yeterliydi. Hep olduğu gibi, İngiltere'nin Ortaçağ monarklarının düştükleri, kızgın Keltler ve oportünist Fran-

sızlarca kuşatılmış o tuzağa düştü. 1290'da hazinesini İngiltere'nin bütün Yahudi nüfusunu kovmak ve onlara borçlu olanların mallarına el koymak gibi şiddetli bir önlemle takviye etti. 3.000 kadar Yahudi, Polonya'ya ve Baltık devletlerine sığınabilmek ve Cromwell tarafından davet edilinceye kadar geri dönmek üzere doğu limanlarına ulaştılar. Aynı yıl, Edward'ı küçük düşürecek şekilde, Kraliçe Eleanor'un Lincoln'de ölümüne tanık oldu. Cesedini, her durak noktasında "sevgili kraliçe" haçlarının dikildiği ve sonuncusunun Londra'daki Charing Cross'ta yer aldığı bir yolculukla Londra'ya taşıttı.

Edward şimdi parasız kalmıştı. Kendi özel "gardırobunu", III. Henry'nin düzenlemesini aşarak, kralın kendi danışmanlarından oluşan, kraliyet konseyinin denetiminde ve krallık kesesinden finanse edilen bir "kraliyet" dairesine dönüştürdü. Ancak her şeyin öyle veya böyle maliyeti olacaktı. Edward, uyruklarının "bize kendi istekleriyle ve iyi niyetle ödedikleri yardım ve vergilerin ... gelecekte onlar ve onların varisleri için süflü bir yükümlülük olabileceğinden korktuklarının" farkındaydı. Para ve rıza arasındaki ilişkiyi bu kadar açıkça eklemleyen ilk hükümdardı. Dolayısıyla 1295'te, sürekli savaşlarına para bulmak için, Model Parlamento adı takılan yeni bir parlamentoyu toplantıya çağırdı. *Earlleri*, baronları, piskoposları ve manastır reislerini baronluk meclisinde, 70 *borough*dan* kentlilerin de dahil olduğu 292 avam temsilcisini de ayrı bir mecliste topladı. Bu iki kamaralı ilk parlamentoydu ve yakında buna ihtiyaç duyulacaktı. Edward savaşları için yılda 250.000 sterlin harcıyordu.

1296'da İskoçyalı Balliol, baronları tarafından Edward'a olan sadakatinden feragat etmeye zorlandı ve Edward sınır kasabası Berwick'i kılıçtan geçirerek buna tepki gösterdi. Balliol ritüele uyarak aşağılandı; tahtından, saltanat asasından ve kılıcından yoksun bırakıldı ve esir olarak İngiltere'ye götürüldü.

(*) *Borough*: Bir beratlayasal özgürlük ya da ayrıcalık tanınmış ve daha sonra parlamentoda temsil edilen kasaba ve beldeler için kullanılan bir terim. Kökü Vikinglere karşı savunma merkezleri olarak Wessex krallarınca kurulmuş *burh*lara dayanan bu merkezler 12. yüzyıldan itibaren pazar yerleri olarak gelişmiştir – ç.n.

Onunla birlikte İskoçya'nın "kaderinin taşı", *stone of Scone*, İngiltere'ye geldi. 1950 yılında öğrenciler tarafından kısa bir süre çalınmasının dışında Westminster Abbey'de 1996 yılına kadar Edward'ın tahtının altında durdu ve o yıl yetki devrinin ekzantrik bir jesti olmak üzere John Major tarafından İskoçya'ya iade edildi.

Bundan sonra bir İskoç soylusu, William Wallace, isyan bayrağını yükseltti; İngiliz askerlerini Stirling'in dışında yenerek, bir vergi tahsildarının derisinden beline kemer yaptı. Hemen hemen bir on yıl kadar, 1305'e kadar serbestçe dolaştı, sonunda yakalandı, Londra'ya getirilerek asıldı ve dört parçaya ayrıldı. Bu bile yeterince caydırıcı olmadı. Bir yıl sonra Robert de Bruce, Wallace'ın harmaniyesini giydi ve kendisini İskoçya kralı ilan etti. Deliye dönen Edward, Bruce'un İngiltere'de ele geçirdiği akrabalarının her birini öldürdü ve İskoçlara karşı düştüğü son sefer için 300 genç soyluyu şövalye ilan etti. Kuzeye doğru seyahat ederken 68 yaşındaki Edward, Carlisle yakınlarında hastalandı. Ordusuna önderlik edebilmek için tahtırevanından çıkarılarak bir ata bindirilmesini istedi ama kısa süre sonra öldü. Kendisine "büyük ve korkunç bir kral ... bütün toprakların fatihi ve şövalyeliğin çiçeği" olarak övgüler düzülecekti. Westminster Abbey'deki acımasızca sade mezarının üzerine *Edwardus primus scottorum malleus hic est* (I. Edward, İskoçların çekici, burada yatıyor) sözleri kazınmıştı. Ama bu çekiçleme geriye hiç barış bırakmamış, yalnızca Kelt topraklarını öfke dolu ama sessiz isyana sürüklemişti.

Yeni kral, 23 yaşındaki II. Edward (1307-1327) savaşçı babasından o kadar farklıydı ki kimileri onun nesebini sorgulamışlardı. Tahta çıktığında, Fransa kralının on iki yaşındaki kızı Isabella ile evlenme sürecindeydi; pek çok zayıf İngiliz kralının kraliçesi gibi Isabella da kendi başına bir güç olacaktı. Yeni gelin, Edward'ın yakın arkadaşı Piers Gaveston ile Edward arasındaki fındırdek davranışlarla karşılaştı. Piers Gaveston, I. Edward tarafından oğlu için uygun bir arkadaş olmadığı gerekçesiyle sürgüne gönderilmiş ama şimdi geri çağırılmıştı. Isabella'nın ailesi düğün ziyafeti sırasında, Gaveston'un incilerle

süslenmiş emperyal erguvani giysisiyle, bu iki adamın tuhaf-
lığı karşısında o derece dehşete düşmüşlerdi ki salonu terk et-
mişlerdi.

Kral eşcinsel olsun ya da olmasın Gaveston'a açıkça deli gibi
âşıktı. İngiltere şimdi kralın görmezden gelemeyeceği bağımsız
bir konseye sahipti ve babası tarafından ona tanınmış yetkile-
ri yürürlükten kaldırmak için yaptığı ilk girişimler tepki topla-
mıştı. 1308 yılında konsey, kralın şahsına değil de "tahta" sa-
dakatini açıklamıştı ve daha sonra Gaveston'u sürgüne yolladı.
Takıntılı Edward onun geri dönmesinde ısrar edince adam ya-
kalandı ve derhal öldürüldü. Çok kederli kral, cesedi, kokuşup
götürülene kadar haftalarca yanında tuttu.

İki yıl sonra Edward İskoçları dize getirmek için babasının
seferini yeniden sahneye koydu. Cesur bir asker olduğunu ka-
nıtladı ama umut vermeyen bir taktisyendi. Büyük ama disip-
linsiz bir orduyu, Stirling'deki kaleyi kuşatmadan kurtarmak
için kuzeye doğru yürütürken, Robert de Bruce yönetimindeki
küçük bir İskoç gücünün Bannockburn yakınlarındaki pususu-
na düştü. İzleyen günlerdeki iki muharebe İngiliz ordusunun
Britanya topraklarında, Hastings'den sonraki en küçük düşürü-
cü yenilgisine yol açtı. Edwards adamlarının üçte ikisini kay-
betti ve Dunber'den gemiyle kaçmak zorunda kaldı.

Kralın nezdindeki Gaveston'un duygusal yakınlığının yerini
zalim ve sevimsiz Hugh Despenser aldı. Kendisine Glamorgan
ve Carmarthen'deki sınır boyu topraklarıyla Gloucester earllü-
ğü tevcih edildi ama daha sonra Gower ve Usk'daki de Claver
mülklerini ele geçirmek için kralın onayını da aldı. Toprak üze-
rindeki mirasa yönelik böyle bir tehdit baronların hoş göreme-
yeceği kadar büyüktü ve sonuç krala karşı baron savaşlarının
yeniden başlaması oldu. Baronlar, Despenser tarafından Fran-
sa'ya kaçmaya zorlanan Serhat lordu Mortimerli Roger tarafın-
dan yönetiliyordu. Orada, 1325'te Mortimer, kralın sonradan
görme dostuna karşı olan nefretini paylaşan şimdi 29 yaşında-
ki ayrı yaşayan karısı Isabella ile karşılaştı. Güzel ve zeki bir ka-
dın olan kraliçe, "Benimle kocam arasına birisi girdi; ben şimdi
öcüm alınana kadar dulluk ve yas giysileri giyeceğim" diyordu.

Bundan daha fazlasını da yaptı. Paris'te Mortimer ve Isabella, Fransız sarayını skandala boğan bir aşk yaşadılar ve Isabella'nın ağabeyi kralın emriyle Flander'e sürgün edildiler.

Bir yıl içerisinde Isabella İngiltere'deki muhalif baronlardan ülkeye geri dönme riskini göze almaya yetecek destek buldu. 1326 Eylülünde o ve Mortimer Doğu Anglia'ya çıktılar ve hızlı bir sefer sonucunda Edward ve Despenser'i ülkenin batısına kaçmaya zorladılar. Burada Despenser ele geçirildi ve Hereford'da kraliçenin huzurunda yargılandı. Kendisine büyük hunharlıkla muamele edildi; ipe çekildi, hadım edildi, genital organlarının yakılmasını seyretmeye zorlandı, asıldı ve (inanılmaz bir şekilde) hâlâ bilinci yerindeyken barsakları döküldü ve dört parçaya ayrıldı. Isabella'ya boş yere "Fransa'nın dışı kuru" denmemiştir.

Kraliçe kocasından kurtulmak için başka sorunlar da yaşadı. Westminster'de toplanan bir parlamento, daha sonra II. Richard ve I. Charles zamanında karşılaşılabilecek olan aynı sorunla karşılaştı: Tanrı adına kutsanmış meşru bir kral nasıl azledilebilirdi? Baronlar bile bu konuda duraksıyorlardı. Edward yargılanmamıştı, ne de herhangi bir suç işlemişti. Piskoposlar devletin başının ancak tahttan feragat etmeye davet edilerek azledilebileceğini tavsiye ettiler. Bu, 1327 Ocak'ında Kenilworth'ta krala bildirildiğinde Isabella'dan olma, onun da adı Edward olan 14 yaşındaki yegâne oğlunun tahta çıkarılması koşuluyla öneriyi gözyaşları içinde kabul etti. Taç giyme töreni hemen yapıldı ve eski kral Berkeley şatosuna gönderildi ve burada muhtemelen Isabella'nın emriyle aynı yılın sonlarında öldürüldü. Rivayet olunan oğlancılık eğiliminin sembolü kırmızı kızgın bir mızrağın tepesine oturtulduğu haberleri propaganda olarak değerlendirildi. Uygun şekilde boğulmuştu.

II. Edward'ın yirmi yıllık saltanatı, bütün askerî ve siyasi yetersizliğine rağmen kültür ve şıklık dönemi oldu. Her şeyden çok Gotik mimari ve resimli elyazmalarının himayesinde ifadesini bulan zevkli bir adamdı. Wells'deki huzurlu merdiven ve papaz evi onun döneminden kalmadır. Oxford ve Cambridge'de kolejler kuran ilk kraldır ve nefis mezmur kitapları ve İn-

ciller sipariş etmiştir. Ancak bu tür nitelikler tacını koruyamayan ya da mirasına sahip çıkamayan bir kral için hiç değer ifade etmez. Edward'ın saltanatı, genç III. Edward'ın (1327-1377) farazi naipleri olarak Mortimer ve Isabella'nın diktatörlüğüne yol açtı.

Babasının da I. Edward'a benzememesi gibi,  ocuk da babasına benzemiyordu. 1330'da, on yedi yaşında cesur bir hamle yapana kadar annesinin tiranlık kabul edilen yönetimi altında yaşadı. Isabella ve Mortimer maiyetleriyle Nottingham şatosunda kalıyorlardı ve Edward ve 23 soyludan oluşan bir ekip gizli geçitten geçerek iç kalede çifti yakaladı. Mortimer Londra'ya götürüldü ve idam edildi. Hamile annesinin ricalarını kabul eden Edward "yumuşak ve nazik" Mortimer'in asılma ve parçalanma işkencesinden bağışlanmasını kabul etti. Kraliçe Norfolk'daki Castle Rising'de konforlu bir sürgüne gönderildi. Edward şövalye monarşisinin yüceltilmesi anlamına gelecek tahtına  ıktı.

Yüz Yıl Savaşı

~
(1330-1377)

Başlangıçta genç III. Edward'ın sarayı oyunlar oynamakla meşguldü. Edward, sağlam yapılı, uzun saç ve sakallı, cömert, ateşli tipik bir Plantagenet erkeğiydi. İngiliz tarihindeki en parlak generallerden sayılacak kadar silah işinde parlak ama devlet işlerinde o kadar parlak olmadığını kanıtlayacaktı. İlk yılları Arthur şöenleri, turnuvalar ve süslenip püslenmekle geçti. Saraylılar aşk romanları okuyor ve bunları tehlikeli ilişkiler içinde hayata geçiriyorlardı. Edward, Sir Lancelot gibi giyiniyordu ve annesi sonunda saraya kabul edildiğinde, 600 yakut ve 1.800 inciyle bezenmiş ipek ve gümüş bir elbise içinde Guinevere gibi, “halk şairlerinin, avcılarının ve seyislerin refakatinde” gelmişti.

Bu tuhaflıklar hem para hem de düzenli savaş dürtüsü gerektiriyordu. Plantagenet aristokrasisi ve onların şövalye maiyetleri sürekli askeri düzen ve askerler de sürekli istihdam arayışı içindeydi. Anglo-Fransız dünyasının bir vakanüvisi olan Froissart, “İngilizler krallarını, eğer onlar düşmanlarına karşı zafere kazanmazlarsa ve silahları sevmelerse asla sevip onurlandırmazlar” diye yazıyordu. Edward, Norman fethinden bu yana sorulan eski soruyu gereken şekilde yeniden soruyordu: İngiltere'nin kralı kaç ulusun kralıdır? O İskoçlarla sürekli ola-

rak, İrlandalılarla belirli aralıklarla savaş halindeydi ancak bu savaşlar kıtadaki savaşların büyüünden yoksundu. Zarif ilginin odağı Fransa'ydı. İtibari sınırları içinde, İngiltere'nin nüfususundan dört kat daha fazla, beş milyona karşı yirmi milyon nüfus yaşıyordu. Edward'ın kendisi de Fransız soyundandı; İngiliz halkına, sarayın ve kendisinin günlük dili Fransızca kadar yabancıydı. Ama atası King John'un hataları sayesinde Fransa toprağından yalnızca Aquitaine'e sahipti.

1328 yılında Fransa kralı Charles zürriyeti olmadan ölünce, Edward'ın annesi Isabella kardeşinin tahtını, tahta çıkmış olan Charles'ın kuzeni Valois'lı VI. Philip'e karşı oğlu adına talep etti. Böylece taht konusunda erkek bir kuzenin yerine bir kız kardeş taht üzerinde hak iddia etmiş oluyordu. Fransız Salyan yasasına göre bir kadın tahta çıkamazdı. İngiltere buna itiraz etti ve 1330 yılında Edward'ın tam yetkiyle kral olması üzerine mesele tartışmaya açıldı. Yıllar süren gizli kapaklı diplomasi, Fransa'nın İskoçların İngiliz sınırlarına yaptıkları akınları desteklemesine ve İngiltere'nin kıtayla olan yün ve şarap ticaretine korsan saldırılar düzenlemesine yol açtı. 1337'de iki hükümdar, Edward ve Philip, savaş ilan ettiler ve 1340'ta Sluys'daki bir deniz muharebesiyle çatışma başladı. Edward'ın bizzat komuta ettiği İngilizler, Manş Denizi'nin kontrolünü ele geçirdi ve böylece Fransa'ya bir ordu geçirme özgürlüğünü elde etti. Fransız gemilerinin tayfası, dolu gibi yağın İngiliz oklarından kurtulmak için denize atlayınca 200 kadar Fransız gemisi terk edilmiş oldu. Deniz o denli kana bulanmıştı ki balıkların Fransızca konuştuğu söylenir.

Daha sonra Yüz Yıl Savaşı adı verilecek olan şey böyle başladı. Olay şövalyeler arası bir kan davasından başka bir şekilde sunulmamıştır. Oysa Avrupa tarihinin korkunç bir dönemidir. Bu savaş boyunca Kuzey Avrupa'nın halkları soğuyan bir hava, ürün kıtlığı, açlıkla karşı karşıya kalmış ve nüfusunun üçte birini hıyarcıklı veba nedeniyle kaybetmiştir. Çarpışmalar büyük ölçüde, harap hale gelen kuzey-batı Fransa'nın düzlüklerinde yer almıştır. Muharebelerde iki silah, İngilizlerin uzun yayı ve Fransızların topu egemen olmuş ve bunlara eşit dere-

cede öldürücü bir düşman, savaş alanlarındaki dizanteri çşlık etmiştir. Uzun yay, dişbudak ağacından oku, karaağaç ve por-suk ağacından yayıyla 1,8 metre uzunluğunda olabiliyordu ve Gallilerce ustaca kullanılıyordu. Yüz kiloluk bir germe gücüne ve bunun için de muazzam omuzlara gerek duyuyor ve kulla-nanların iskelet yapısını değıştiriyordu. Arbalet ya da tatar ya-yından üstündü; birincinin dakikada iki ok atabilmesine karşı-lık on ok atabiliyor, yaklaşık 200 metre uzaklıktaki konvansi-yonel zırhları delebiliyordu. Bu, İngilizlerin askerî başarısı için o kadar önemliydi ki, yurttaşları okçuluğa yönlendirebilmek için Edward tarafından bütün sporlar, futbol da dahil, yasak-lanmıştı.

Edward'ın Fransa'yı 1346'daki ilk büyük istilasını 10.000 ka-dar İngiliz askerini Paris'in kapılarına dayandırdı ama kentin surları oklara geçit vermedi ve dizanteri İngilizleri kırıp geçir-di. Crécy'deki Fransız ordusu tarafından durduruldukları Som-me Nehri'ne geri çekildiler. Buradaki muharebe yalnızca arba-let kullanan Fransız cesaretinin uzun yayın gücüyle karşı kar-şıya gelişine tanıklık etti. Froissart, "sanki kar yağıyormuş gi-bi görünen bir güç ve hızla" Fransızların üzerine bir ok bulu-tu çöktüğünü yazar.

Fransız süvarileri on beş kez saldırdılar ama atlar da piyade-ler gibi okların karşısında savunmasızdı. Şövalyeler ve soylular dakikalar içinde boğazlandı ve Edward geleneksel olarak sava-şın finanse edildiğı fidyeye parasının kaybolmasından yakınıyor-du. Crécy'de yalnızca 100 İngiliz'e karşı 10.000 Fransız askeri-nin öldüğü söylenir. Askerî tarihçiler, mitralyözün icadına ka-dar İngiliz ordusunun açık muharebe alanında böylesine kesin-tisiz bir ateş gücü sağlayamadıklarını ileri sürmüşlerdir. Fran-sa'nın müttefiki Bohemya'nın kör kralının savaş alanında ölme-si, geleceğın Kara Prensi, Edward'ın 16 yaşındaki oğlunu öyle-sine etkilemişti ki miğferine taktığı sorguç olarak Bohemya'nın üç tüyünü ve Almanca mottosu *Ich dien*'i (hizmet ediyorum) al-mıştı. Galler Prensi bugün hâlâ bunları taşır.

Edward, İngiliz yün gemilerine yapılan saldırıların üssü olan ve Ağustos 1347'de düşmeden önce bir yıl direnen Cala-

is'yi kuşattı. Bu kuşatmanın doruk noktasında kasabadan altı kentli İngiliz kampına gelerek kasaba sakinlerinin hayatına karşılık kendi hayatlarını önerdiler. Önerileri kabul edildi ama Edward'ın Fransız karısı Philippa kralın önünde dizlerinin üstüne çökerek, bu yiğitlikleri karşılığında hayatlarının bağışlanmasını diledi. Adamlar rehin olarak İngiltere'ye götürüldü ve kent bağışlandı. Bu olay 1889 yılında Rodin'in anıtsal bir heykeliyle hatırlandı ve bunun bir versiyonu bugün Westminster Sarayı'nın karşısında nehir kıyısındaki bahçelerde durur. Calais ve onun pazarı, Kraliçe Mary'nin saltanatına kadar, iki yüz yıl süreyle İngiliz kalacaktı.

Kral zafer kazanmış bir savaşçı olarak evine döndü; “*Beau chevalier sans peur et sans reproche*” [korkusu ve lekesi olmayan güzel şövalye] diye yazacaktı Froissart. “Onun benzeri Kral Arthur'un günlerinden beri görülmemiştir” diye ekleyecekti; o zamanların klişesine bir nazire. Edward şövalyelerin “yuvarlak masası”nı kurmak üzerine kafa yordu ve Windsor'daki eski Norman şatosunu, Geoffrey Chauser adında genç bir saray görevlisinin diktiği savaş düzenindeki kuleleriyle Camelot'un tıpkısına dönüştürdü. 1348'de Crécy'den iki yıl sonra Edward, rivayete göre, sarayın güzellerinden birinin, Kontes Salisbury'in bacağından dizbağının düşmesinden sonra bir şövalye tarikatı kurdu. Kadının mahcubiyeti, kralın dizbağını kendi bacağına bağlaması ve “*Honi soit qui mal y pense*”, kötü düşünen utansın demesiyle hafifletilmiş oldu. Dizbağı Nişanı'nın koruyucusu olarak haçlılar ve İngiltere'nin St George'u kabul edilir. Kent'li Joan olarak da bilinen kontes daha sonra Kara Prens'le evlendi.

Crécy'e rağmen Edward savaşı sonucuna ulaştıramadı. Bir atlı şövalyeler ordusunu yenebilir ama bütün bir ülkeyi fethedemezdi. Kuzey-batı Fransa'ya geçmek bugün bile arazinin uçsuz bucaksızlığını duyumsatır. İngiliz birlikleri savaşın harap ettiği bir ülkede uzun iletişim hatlarına ihtiyaç duyuyordu ve her seferin masraflarını çıkarabilmek için yağma ve fidye gerekliydi. Bunlar kısa sürede kurudu. Yalnızca bu nedenle Yüz Yıl Savaşı eninde sonunda İngilizler tarafından kazanılmazdı. Savaş, gerçekçi bir stratejiden çok profesyonel bir bağımlılık haline geldi.

1348'de hastalık bağımlılığı yendi. Sıcak bir haziran ayında Uzakdoğu'dan, gemilerle taşınan fareler yoluyla gelen Kara Ölüm, veba, misli görülmemiş bir şiddettedir. Önce limanlar etkilendi. Aynen Weymouth gibi Bristol da birkaç hafta içinde nüfusunun % 40'ını kaybetti. Öldürücü salgın, bazıları bugüne kadar bir tümsek ve tarladan ibaret kalmış yerleşimleri ve köyleri boşaltarak içerilere yayıldı. İngiltere'nin nüfusunun beş buçuk milyondan dört milyona gerilediği tahmin edilir; görece olarak ülkenin tarihindeki en büyük gerileme. Kara Ölüm'ün ekonomik etkisi de hızlı oldu. İşgücü kıtlığı ücretlerin ikiye katlanmasına ve kiraların düşmesine neden oldu. 1351'de çaresizlikten bunalmış bir parlamento, bir komisyonun göçü yasaklayabileceği, feodal sözleşmeleri zorla yürürlüğe koyabileceği ve ücretleri veba öncesi düzeyde tutabileceği bir işçi statüsünü kabul etti. Bu önlem kısa süre için başarılı oldu, yalnızca Essex'te sekiz yetiskinden birinin para cezaları zorla toplandı, ama çok geçmeden piyasaya yenildi. Toprağın bol, beslenecek boğazların kıt olduğu bir ortamda yiyecek fiyatları hızla düştü ve pek çok toprak sahibi çiftliklerini kiracılara satmak zorunda kaldı.

Tarihçiler Kara Ölüm'ün İngiltere'de feodalizmin çöküşünü hızlandırarak ve kiliseye olan inancı ciddi olarak zedeleyerek siyasal güç dengesini değiştirip değiştirmediğini tartışırlar. Bir toprak sahibi rençber sınıfının ve uzman zanaatkârların ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu kesin. İşçiler daha yüksek ücret peşinde göç ederek lordlarına kafa tuttular. Çiftliklerde ırgat kıtlığı emek yoğun sulu tarımdan koyun yetiştirmeye geçişi hızlandırdı. Modern Arabistan'da petrol neyse, yün de geç Ortaçağ İngilteresi'nde öyle oldu ve ülkenin refahı için o denli önemli sayıldı ki Lord Chancellor [Lordlar Kamarası'nın başkanı] sadakatının nerede yattığını kendisine hatırlatması için bir yün minderde oturuyordu. Din konusunda bu dönemde imanın zayıfladığı yolunda az kanıt vardır. Kara Ölüm'den sonra kilise yapımı yeniden başladı ve giderek zenginleşen bir tüccar sınıfı tarafından dua odaları ve kolej bağışları yapıldı. 14. yüzyıl ortalarından itibaren ortaya çıkan şey, John Wycliffe ve

müritleri gibi, Hollanda dilindeki “homurdananlar” sözcüğünden türetilen Lollardlar diye bilinen, kilise konusunda eleştirel bireyler oldu. Wycliffe Roma’nın otoritesine kafa tuttu ve aynı şeyi yapacak ve İncil’i esas alacak bir rahipliğe ilham verdi. Bu yeni mesajı dinlemek için cemaatler, yeni ve kesin olarak İngiliz, dikey Gotik kiliselerin havadar hollerini doldurdular. Bunların pencereleri İncil’den ve bağış yapanların kendileri ve ailelerinin öyküleriyle süslenmişti. 1390’larda İngiltere’de “her iki adamdan birinin Lollard” olduğu söylenmişti. Wycliffe, İncil’in İngilizceye ilk çevirisini gerçekleştirdi ve “Reformasyonun sabah yıldızı” olarak anılacaktı. İngiliz hükümdarlar, Roma kilisesinin kendi ilahi iyiliği için gereğinden fazla zengin olduğu mesajına hiçbir zaman şiddetle muhalif olmadılar.

Hiçbir veba ve hiçbir dinsel kuşkuculuk Edward’ın çatışmaya olan şevkini azaltamazdı. Salgının en azgın döneminde, konukların kalın maskeler giydiği bir turnuva düzenledi. 1355’te oğulları Kara Prens ve Gaunt’lu John’un Breton, Gaskonya, Armagnac’ı yağmalaması ve daha sonra Languedoc içlerine yönelerek büyük Carcassonne kentini bile yakmasına yol açan çatışmalara başlamalarına izin verdi. Ancak 1356’da Kara Prens azalmış İngiliz kuvvetleriyle yeni Fransa kralı II. John’un 1356’da Poitiers’de asıl Fransız ordusuyla karşılaştı. Burada yine İngiliz kuvvetleri, Crécy’den daha şaşırtıcı bir savaş kazandı. Muharebe hâlâ uzun yaylı adamların egemenliği altındaydı ama Kara Prens’in süvari ve piyadelere manevra yaptırmaktaki becerisi Fransız ordusunun dengesini bozdu. Fransa kralı yakalandı ve mübalağalı bir zafer gösterisiyle Londra Kulesi’ne getirildi ve orada İngiltere’nin askerî gücünün sembolleri İskoçyalı David ve Robert de Bruce’un oğluna katılmış oldu.

Edward’ın şöhreti zirvedeydi ama artık ulaşmak istedikleri gücünü aşıyordu. Paris surlarına yönelik bir saldırı ordusunu tüketti ve savaşla öylesine harap olan Fransız kırsalı artık ona destek olamıyordu. Askerleri arasında baş gösteren hastalık onu geri çekilmeye ve 1360’ta Brétigny Anlaşması’nı kabul etmeye zorladı. Fransa’lı John fidye ödenerek kurtarıldı ve ülke-

sinin bir zamanlar II. Henry'nin sahip olduğu Aquitaine'in karşısında Poitou'nun güneyindeki bir bölümü yeniden İngilizlere geçti. Buna karşılık Edward, Anjou, Breton ve Normandiya ile Fransız tahtı üzerindeki iddiasından vazgeçti. 1362'de Fransızcanın değil İngilizcenin hukuk dili olacağına ilişkin bir yasa kabul edildi ve bir yıl sonra, her ne kadar yasa Fransızca yazılmış ve görüşmelerde Fransızca konuşulur olmaya devam etmiş olsa da parlamento İngiliz diliyle açıldı.

1369'da Edward'ın karısı Philippa öldü ve yaşlı kral, metresi Dame Alice Perres'in etkisi altına girdi. Kısa süre sonra Edward Fransız tahtı üzerindeki iddialarını yeniden ileri sürerek oğullarını Aquitaine'deki seferlere başlamaları için Fransa'ya gönderdi. Onların faaliyetleri giderek umarsız bir hale geldi. 1370'te Kara Prens, Limoges'in tüm nüfusunu katletti ve ş vallyelik konusunda bir şöhreti vardysa ona da son verdi. İngiltere'nin şansı artık tükeniyordu. Fransızlar ülkenin genişliğini ve İngilizlerin ikmal eksikliğini kullanarak İngilizleri t kettiler ve açlıktan kırılan İngiliz askerleri eşkıya durumuna düştü. 1375'e gelindiğinde Gaunt, ordusunun yarısını hastalık ve açlığa ve onunla birlikte Aquitaine'in çoğunu kaptırmıştı. O ve Kara Prens İngiltere'ye döndüler ve neredeyse yarım yüzyıl devam etmiş olan kazançsız bir savaşa karşı çıkan baronların ve ticaret çevrelerinin muhalefetiyle karşılaştılar.

Edward para bulmak için düzenli olarak parlamentolar toplamıştı ama 1376'da Westminster'de toplanan ve İyi Parlamento diye anılan parlamento Fransa'daki savaşa kararlı bir şekilde karşı  ıktı. Lordlar Kamarası'nın ilk başkanını, Sir Peter de la Mare'ı seçti ve Gaunt'un savaş öncesi yardımcılarını görevden aldı. Daha sonra rivayete göre her yıl hazineден 2.000 sterlin gibi muazzam bir miktarı çeken, giderek m srifleşmiş Alice Perrers'in saraydan çıkarılmasını talep etti. Tam böyle haklarına sahip çıkmışken görüşmeler Kara Prens'in öldüğü haberiyle dinamitlendi. İnmeyle aciz duruma düşmüş olan yaşlı Edward'ın durumuyla, prensin dokuz yaşındaki oğlu Richard'ın tahta çıkması ve amcası Gaunt'un fiili kral naibi olması kaçınılmaz hale geldi.

Gaunt, her ne kadar garip bir şekilde anlaşılması zor olsa da Ortaçağ'ın bir deviydi. Babasının ve ağabeyinin savaşı karizmasına sahip değildi ama ilk karısı Blanche üzerinden, emrinde 4.000 adam ve 30 şatoyla güçlü Lancaster hanedanının başıydı. Gaunt daha sonra Kastilya kralının kızıyla evlendi ve her ne kadar bu ülkeyi fethederek unvanını hak etmemiş olsa da eksantrik bir şekilde kendisine "İspanya Lordu" olarak hitap edilmesini talep ediyordu. Bu arada, İngiliz metresi Katherine Swynford'dan hepsinin adı Beaufort olan dört çocuğu vardı. 1394'te İspanyol karısının ölümünden sonra Swynford ile evlendi ve parlamentonun çocuklarına meşruiyet kazandırmasını sağladı. Daha sonraki bütün İngiliz hükümdarları Gaunt'lu John'un karılarından gelecekti.

Bununla birlikte, Platagenetlerin çoğu gibi Gaunt da siyaset becerisinden yoksundu. Müteveffa Kara Prens'in İyi Parlamentosu'nun dağılmasından bir yıl sonra, Perrers'i hatırlatacak şekilde kendi destekçileriyle doldurduğu "kötü" denilenleri topladı ve parlamentonun başkanını görevden aldı; kralın baş sekreteri, zengin ve güçlü biri olan Wykeham'lı William'ı sürgüne gönderdi. Gaunt ayrıca, Fransa savaşını yeniden başlatabilmek amacıyla bir kelle vergisi koydu. Vergi, on dört yaşının üzerindeki her İngiliz için dört *pence* idi.

Haziran 1377'de eli ayağı tutmayan Edward nihayet öldü. Askerî ihtişamın yükseklerine ulaştırdığı bir ülke bırakmıştı ama içerideki hoşnutsuzluğun kesin habercisi olan kazanılmaz bir savaş ve ağır borçların tuzağına düşmüştü. Üstelik en büyük Ortaçağ kralının başarıları bile güvenli bir varis ve devam edecek bir yönetimin çerçevesi olmadan hiçbir şeydi. Kara Prens'in oğlu ve Edward'ın varisi on yaşındaki Richard, bunların hiçbirini sunmuyordu.

Fransa'nın Kaybına Yol Açan Köylü Ayaklanması

~
(1377-1453)

II. Richard (1377-1399) sıklıkla II. Edward'la karşılaştırılır; bunun tek sebebi her ikisinin de homoseksüel olduğunun düşünülmesi değil. İkisi de Ortaçağ monarşisi için uygun değildi. Richard'ın taç giyme törenine amcası Gaunt'lu John başkanlık etti ve çocuk o kadar yoruldu ki kendi adına verilen ziyafette uyur halde götürüldü. Gaunt'un gücü öyle kuşku uyandırıyor ki konsey ona kral naipliğini fiilen vermedi. Bunun yerine, kelle vergisine karşı ülke çapında bir ayaklanma tehdidini önlemek için Gaunt'un içinde bulunmadığı 12 kişiden oluşan bir konsey atandı.

Bu vergi 1381'de kişi başına bir *şiline* yükseltilmişti ve Sakson İngiltere'nin büyük çoğunluğunun Norman efendilerine karşı kendiliğinden olan ilk ayaklanmasına zemin hazırladı. Ayaklananlar yalnızca köylüler değildi; veba sonrası çalışanlarla ilgili, efendilerine sadakati zorunlu kılan statüyü zaten protesto eden apayrı zanaatkâr grupları da vardı. Tutarlı bir örgütlenme çok azdı ve asiler Londra'ya güney-doğunun farklı *county*lerinden, daha sonra Solun efsaneleri arasında sayılacak Wat Tyler, John Ball ve Jack Straw önderliğinde yürüdüler. Ball'un ironik iki mısrası çağlar boyunca yankılandı: "Adem toprağı kazar, Havva ip eğirirken, kimdi o zaman efendi?" 1381

Haziranı'nda Londra City'de anarşi iki gün egemen oldu. Yetkin bir otorite yoktu. Canterbury başpiskoposu Kule'de öldürülmüş ve Strand'daki Gaunt'un Savoy Sarayı yakılarak tümüyle yok olmuştu.

O sırada henüz on dört yaşında olan Richard, konseyinin tavsiyesine rağmen neredeyse tek başına asilerin karşısına çıkarak olağanüstü bir cesaret göstermişti. Onlara taleplerini yerine getireceğine özellikle de kelle vergisinden kurtaracağına ve serfliğin sürüp giden bağlarına bir son vereceğine söz verdi. Asiler yatışmıştı ve ertesi gün Smithfield'de yeniden toplandılar ama Tyler krala yaklaştığında belediye başkanıyla bir ağız kavgasına karıştı ve onu bıçaklamaya çalıştı. Buna karşılık belediye başkanı onu yere serdi. İzleyen kargaşada kral yeniden devreye girdi. Ve kalabalığa kendisini “sizin kaptanınız ve sizin kralınız” diye sundu. Taşrada vergiye karşı bazı ayaklanmalar devam ettiyse de Richard'ın belirgin uzlaşmacılığı sükûneti tesis etti. Bu bir kez sağlandıktan sonra asilere cezalar uygulandı ve verilen tavizler, yaşı küçük birisi tarafından “baskı altında” verilmiş olduğu için geçersiz sayıldı. Aslında, kralın daha sonra, “Basit ve kaba adamlardınız ve hâlâ basit ve kaba adamlarsınız. Eskiden olanla kıyaslanamayacak kadar ağır esaret altında kalacaksınız. Biz yaşadığımız sürece sizi ezmeye çalışacağız” dediği kaydedilmiştir. Bu kamuoyunu yatıştırmak için düşünülmüş bir şey değildi.

Olgunlaştıkça Richard'ın savaştı davranış biçiminden yoksun olduğu açıkça görüldü. Hassas ve hayli estetik olduğunu kanıtladı. Yüzü, “kimi zaman kızarmış, yuvarlak ve kadınsı” ve sesi “pürüzlü ve konuşurken kekeleyen” olarak tasvir ediliyordu. Sanat ve mimari konusunda olağanüstü bir yetenek ama aynı zamanda saltanatının çok önemli anlarında onulmaz bir acizlik ortaya koydu. 1382'de, on beş yaşında Bohemyalı Anne ile evlendi ama kral genç bir saraylıya, Oxford Markisi Robert de Vere'ye daha fazla ilgi gösterdi. O ve Suffolk earllüğüne yükseltilen bir tacirin oğlu, Michael de la Pole kralın sürekli arkadaşları oldular ve bir kraliyet sarayından ziyade bugün bir öğrenci derneği sayılabilecek şeye egemen oldular. Gaunt'un

İspanya'da bulunmamasıyla, kralın bir diğer amcası Gloucester Dükü'nün ve Gaunt'un ilk evliliğinden olan Lancaster Bolingbroke'lu Henry'nin önderliğinde krala karşı muhalefet hızla oluştu. Richard'ın arkadaşlarıyla şövalye savaşçılar değil de "Venüs'ün şövalyeleri" diye alay eden bu soylular kralla sürekli bir sürtüşmeye girdiler ve bu 1388'de Gloucester'in liderliğinde *Lords Appellant* diye anılan bir grup soylunun komplosuyla hem Oxford hem de Suffolk'un devrilmesiyle zirveye ulaştı. Bu ikisi ülke dışına kaçtı ve aşağılanan kral onları koruyamadı.

Köylü Ayaklanması'nda olduğu gibi Richard, taktiksel olarak bir anlam taşımaya da ani bir kararlılık gösterdi. Gaunt'un İspanya'dan dönmesiyle güçlenmiş olarak, konseyine şimdi artık yirmi iki yaşında olduğunu ve "krallığımdan bahsetmiyorum bile, evime ve aileme sahip çıkacak durumdayım" diyecekti. Ülkenin her yerinde yönetim şimdi artık "bizzat onun şahsına" aitti; böylece eski Plantagenet uzlaşmasını bozmuş oluyordu. II. Edward'ın baronlarla olan kan davasının tekrarlanması hayra alamet değildi.

Richard'ın şatafata olağanüstü bir merakı vardı. İlk ünlü İngiliz mimarı Henry Yevele'ye Westminster Salonu'nun çatısının çekice benzer girişini yaptırdı; bu muhtemelen o sırada Avrupa'daki en geniş desteksiz açıklıktı. 1396'daki açılışında müsrif ziyafetler verildi. Richard ayrıca, Ortaçağ sanatının şaheserlerinden olan, kendisinin narin ve sofusureti de içeren sadakatle ilgili iki kanatlı tablosunu yaptırdı. Richard tarafından yeniden göreve getirilen şansölye Wykeham'lı William, Winchester ve Oxford Yeni Kolej'de akademiler kurdu ve skolastik ihtişamın yeni standartlarını belirledi.

Chaucer'in şaheseri, *Canterbury Tales* [Canterbury Hikâyeleri], eski İngilizcenin anlaşılabilir makul bir versiyonuyla aşağı yukarı bu sıralarda yazıldı. Bu sırada Avrupa ülkelerinin çoğundan farklı olarak İngiltere şimdi uyum içinde olmanın çok değerli bir aracına, ortak bir dile sahip oluyordu. *Tales*, Becket'in türbesine giden hacıların anlattıkları hikâyelerde geç Ortaçağ hayatının renkli görüntülerini verir. Bir şiir, Köylü Ayaklanması'nı tartışır ve "Keşişler ve iblisler nadiren çok farklıdır"

diyerek kiliseyi hicveder. Çağdaşı Wycliff gibi Chauser de, geç Ortaçağ İngilteresi'ni otoriteyi sorgulayan, nüktedan, müreffeh ve açık bir toplum olarak sunar. Yüz Yıl Savaşı'nın hükmünü yitirmesiyle zenginler vergilerden kurtulmuş, kentsel ve dinsel loncalar, şapeller, kolejler ve törenlere cömertçe harcamalar yapmıştır. İngiltere savaşın ve vebanın yıkımından kurtulmuş ve Avrupa'nın kıyısında küçük bir adadan daha fazla bir şey olarak ortaya çıkmaya başlamıştı.

Richard, 1397'de, sekiz yıl önce gözdelelerini saraydan uzaklaştıran o soylulardan intikam almak için kendini güçlü hissetmişti. Amcası Gloucester'i Fransa'da öldürttü. Magna Carta ve III. Henry'nin kutsallaştırdığı parlamento konseyinin yerini on sekiz kişilik bir komite aldı ve Bolingbroke ve Norfolk Dükü Thomas Mowbray arasındaki küçük bir anlaşmazlığı her ikisini de ülke dışına sürgüne göndererek bizzat ortadan kaldırdı. Bu hareket, daha önce sadık olan Bolingbroke'u babası ihtiyar Gaunt gibi öfkeliendiren pervasız bir aptallıktı. II. Richard'da Shakespeare o sıradaki İngiltere hakkında Gaunt'u şöyle konuşturur:

*Şimdi utançla dolu bu kral asalı ada,
Kapkara lekeler ve kokuşmuş parşömen bağlarıyla:
Başkalarını fethetmeye alışmış o İngiltere,
Yüz kızartıcı bir şekilde kendini fethetti.*

Gaunt 1399 Şubatı'nda öldüğünde, Richard, Bolingbroke'e kalacak olan tüm Lancaster mülklerine el koydu. Genellikle kralın çaresizliğinin bir işareti olan böylesine bir gasp her zaman soyluları tedirgin etmiştir. Richard, bir ayaklanmayı bastırmak için küçük bir orduyla düşüncesizce İrlanda'ya geçerek Bolingbroke'un sürgünden dönmemesinin yolunu açık bıraktı. Bolingbroke Yorkshire'a geldi ve Richard'ın tiranlığına son vermek üzere Northumberland earlleri Percylerle birleşti. Kuzey Galler'de kralın yolu kesildi ve tutuklanarak Londra'ya götürüldü.

Kral, II. Edward gibi, hayatı karşılığında tahttan feragat etmeye zorlandı. Parlamentoda kendisine karşı, aralarında en

makulü “hükümet boşluğu ve iyi yasaların feshedilmesiyle krallık neredeyse mahvolmuştu” suçlaması da dahil otuz üç suçlamada bulunuldu. Bolingbroke, IV. Henry (1399-1413) olarak taç giydi; güya Bakire Meryem’in hayaleti tarafından küçük şişe içinde Becket’e verilmiş kutsal yağla kutsanması tahtı zorla ele geçirmesinin vebalini hafifletmiş oluyordu. Henry tek başına yönetmeyeceğine, “kendi iradi amacı ya da kendi kişisel kanaatiyle değil, ortak tavsiye, danışma ve rıza ile” yöneteceğine söz veriyordu. Richard’ın bir tiran olmasına karşılık o genel uzlaşmayla yöneten bir hükümdar olacaktı. Ama kutsanmış bir hükümdarı devirmek için rıza yeterli bir gerekçe miydi?

Henry taç giymiş bir kral olabilirdi ama tutuklu selefi hâlâ Pontefract şatosunda çürürken o bir gaspçıydı. Teferruat bir yana, böyle bir durum devletin devamlılık ve istikrarını bozuyordu. Gayrimeşruluk Henry’nin saltanatına musallat olacak ve Shakespeare’in bu döneme ait tarihsel oyunlarında ana tema olarak yerini alacaktı. Ertesi şubat ayına gelindiğinde, muhtemelen zindancıları tarafından aç bırakıldığı için Richard öldü. Ama Henry güvende değildi; tüm saltanatı boyunca tahtı sürekli tehdit altındaydı.

Bu tehdit 1400 yılında, Gallerli karizmatik bir toprak sahibinin, Owain Glyndwr’in bir toprak anlaşmazlığı üzerine Galileri isyana davet etmesiyle somut bir hal aldı. Glyndwr, Henry’e karşı muhalefetin miknatısı oldu ve başlangıçta başarılıydı. 1402 yılına gelindiğinde, kendileri de Henry’nin tahtı üzerinde hak iddia eden Serhad *earl*leri Mortimerlerin ve II. Richard’ın devrilmesindeki yardımına rağmen “Delifişek” Percy’nin kral tarafından düşüncesizce konseyinden çıkarılmasıyla Henry, Northumberland klanının desteğini kazandı. 1403’te Percy, Glyndwr’e katılmak üzere güneye hareket etti ve bizzat kral tarafından Shrewsbury yakınlarında ölü kesildi ve muharebe alanında öldürüldü.

1404’e gelindiğinde Glyndwr Batı Galler’de hükümdarlık ilan etmiş ve Fransa’nın VI. Charles’ından destek bile talep etmişti. Machynlleth’te Galler Prensi olarak taç giydi. Ayrıca, Mortimer ve Percylere krallığı üçe bölmelerini ve kendisinin Galler’i,

Mortimer'in güneyi ve Percylerin kuzeyi almasını önerdi. Galler isyanı yedi yıl daha devam etti ve 1409'da asilerin kalesi Harlech, geleceğin V. Henry'si olacak kralın oğlu tarafından yönetilen toplara esir düştü; Glyndwr efsanelere karıştı.

Her ne kadar yalnızca kırk beş yaşında olsa da 1423'e geldiğinde Henry hasta bir adamdı ve tahtına karşı komplolar kurulduğu takıntısıyla kafayı bozmuştu. Her ayaklanma daha fazla infaz ve daha fazla potansiyel düşman demekti. Kralın akli giderek bozuldu ve başlangıç halinde cüzzam olarak teşhis ettiği hastalığının nedeninin gaspçılığı olduğuna ikna olmuştu. O yılın Mart ayında Westminster Manastırı'nın Kudüs odasında öldü ve böylelikle "Kudüs'te" öleceği yolundaki şövalyeliğe uygun bir kehaneti yerine getirmiş oluyordu. Taht, V. Henry (1413-1422) olarak yirmi altı yaşındaki "Prens Hal"e geçti. Savaşçı bir kral hâlâ bir Ortaçağ parlamentosunu heyecanlandırabiliyordu ve derhal Fransa'yı yeniden istila etmek ve Henry'nin ecdadından gelen talebini yeniden ileri sürebilmesi için fonlar tahsis etti. Eski düşmana karşı şan ve şeref kazanmak için kan davaları bir yana bırakıldı. Herefordshire şövalyesi Sir John Oldcastle'ın liderliğindeki bir Lollard ayaklanması 1414'te hunharca bastırıldı ve ertesi yaz Henry Fransa'ya yelken açtı.

Başlangıçta Harfleur'un kuşatılması bir felaket oldu; 10.000 kişilik İngiliz ordusu dizanteriden üçte birini kaybetti. Paris üzerine planlanan bir seferden vazgeçildi ve eve eli boş dönme konusunda her şeyi göze almış olan Henry, kuzeye, Calais'ye yönelmeye karar verdi. Orada, Arras'ta kendi ordusunun dört kat büyüklüğünde bir Fransız ordusu tarafından önü kesildi. Bu eşitsizlik karşısında savaşma konusunda tereddüt etti ama Fransızların talep ettikleri bedel Fransa'daki topraklarından yoksun kalmasıydı. Fransız süvarileri karşısında Galler'in tecrübeli uzun yay kuvvetlerine güvenerek savaşmaya karar verdi.

25 Ekim 1415'te Agincourt'ta, "İngiltere, Harry ve St George adına" yapılan muharebe, İngiliz silahlı güçlerinin kroniklerinde Trafalgar ve Waterloo ile aynı mertebededir. İngiliz şövalyeleri atlarından indiler ve Crécy ve Poitiers'de zafer kazanan ka-

natları tutmuş okçuların aynı dizilişinde gizli kazıkların arkasına saklandılar. Arazinin durumu nedeniyle zor durumda olan Fransızlar ok fırtınasına karşı ilerlediler ve öyle büyük sayıda yere yığıldılar ki takviye birlikleri, kazıklara çakılmış asker ve hayvanların oluşturduğu siperleri aşamadılar. Karşı saldırı korkusuyla hiçbir aman verilmedi. Fransız soyluluğunun seçkinleri, yüksek bir fidye alamama maliyetine rağmen muharebe alanında katledildi.

Agincourt'un her iki taraf üzerindeki psikolojik etkisi dramatik oldu. Burgonyalılar İngilizlerle sıkı bir ittifak yaptılar ve Avrupa'nın çoğu gibi V. Henry'yi Fransa kralı olarak tanıdılar. Henry bir kahraman gibi karşılandı; City'nin belediye meclisi üyeleri kendisiyle Blackheath'te buluştular ve "İngiltere ve Fransa Kralı" çılgınlıkları arasında Londra Köprüsü'ne kadar kendisine refakat ettiler. Sonunda İngiltere'nin kutlayabileceği bir zaferi vardı. Ancak Fransızların Troyes Anlaşması (1420) ile nihayet teslim olmaları ve Henry'nin muzaffer bir şekilde Paris'e girmesi beş yıl aldı. Akli dengesi yerinde olmayan Deli Charles onu varisi olarak kabul etti ve bu durum Henry'nin Charles'ın kızı Catherine ile evlenmesiyle sağlama bağlandı. Henry, II. Henry ve III. Edward'ın Avrupalı statüsünü geri almıştı. Bir İngiliz kralı, ironik bir şekilde Fransızca konuşmadığına inanılan ilk kral olmasına rağmen, sonunda Fransa hükümdarı olarak kabul ediliyordu.

Yüz Yıl Savaşı'nda çoğu kez olduğu gibi, muharebe alanında ve diplomasideki üstünlüğün kısa ömürlü olduğu görüldü. İngiltere savaşta kazandığını barışta elde tutmaya muktedir değildi. Avrupa kıtasında bir ordu bulundurmamak masraflıydı ve kralın Paris'te bir hükümdar olarak bulunması olanaksızdı. Daha ciddi, Henry faniydi. Ağustos 1422'de, Agincourt'tan tam yedi yıl sonra muharebe alanlarının laneti dizanteriye yakalandı ve öldü. Işık saçan yeni imparatorluk, yeni Fransız kraliçesinden olan bebek oğlu VI. Henry'nin (1422-1461 ve 1470-1471) kifayetsiz omuzlarına kaldı.

Tarih şimdi trajediye sürrealizm katıyordu. Deli Charles, bölgesel olarak Avrupa'daki en güçlü monarklardan birisi ola-

rak arkasında on aylık bir bebek kral bırakarak aynı yıl öldü. V. Henry, Gaunt soyundan Lancasterli kuzenleri Beaufortları, şimdi Sommerset Dükü Edmund'un liderliğinde kralın amcaları Bedford ve Gloucester düklerinin yanı sıra kral naipleri olarak tayin etti. Bunların Agincourt'un mirasını onurlandırmak ve Fransa tahtına rakip Orléans hanedanından gelen hak iddiasını ortadan kaldırmak gibi müthiş bir görevleri vardı. V. Henry böyle bir göreve soyunabilir olsa da naipler böyle bir şey yapacak durumda değillerdi. Fransa'da pek çok kişi, küçük Henry'ye sadık olan Burgonyalılara karşı keskin rekabetlerini bir yana bırakarak, Charles'in oğlu Dauphin'i kral olarak kabul ediyordu. Beklendiği gibi İngiliz ve Fransızlar arasında savaş yeniden başladı.

Sonuç getirmeyen altı yıldan sonra çok olağanüstü bir olay meydana geldi. 1429'da on yedi yaşında bir köylü kızı, Jeanne d'Arc, İngilizlerin Orléans'ı kuşatması sırasında Dauphin'in kampına geldi. Etrafa huzur saçarak, azizlerin ona göründüklerini ve taç giyme töreninin düşman topraklarının derinliklerindeki Rheims Katedrali'nde yapılması koşuluyla Dauphin'e Fransa tahtını vaat ettiklerini söyledi. Pek çok tartışmadan sonra Fransız askerlerini öylesine ikna etti ki, İngilizler geri çekilmeye mecbur edildi ve Fransız birlikleri Rheims'e yürüdü. Orada Dauphin gerçekten de VII. Charles olarak kutsandı. Daha sonra Jeanne Burgonyalılar tarafından yakalandı ve fidye için İngilizlere satıldı. Fransızlar ödemeyi reddedince şaşkına dönmüş İngilizler, mucizelerinden vazgeçmeyi reddettiği için onu kâfir olarak yargıladılar ve 1431'de kazığa bağlayarak yaktılar.

Her ne kadar İngilizler hâlâ dokuz yaşındaki Henry'i Notre Dame Katedrali'nde Fransa kralı olarak tahta çıkaracak kadar güçlü olsalar da Fransız askerleri şimdi sözde Troyes Anlaşması'yla devredilmiş olan topraklarda hızla ilerliyorlardı. Tükemiş olan İngilizlerin verecek cevabı yoktu. 1435'te Burgonyalılar Charles'ın tarafına geçerek onları daha da zor duruma soktular ve durumlarının çok umutsuz olduğunu düşünen Somerset, elçiler göndererek barış talep etti. Barış, Somerset'in müttefiki Suffolk Dükü'nün, Fransa kralının on beş yaşındaki kız ye-

ğeni Anjoulu Margaret'i 1445'te VI. Henry'e kraliçe olarak güvence altına almasıyla gerçekleştirilmiş oldu.

Henry yirmi üç yaşında genç bir adam olmuştu. Uzun boy-luydu, uzun ve üzgün bir yüzü ve anne tarafından büyük-babasının akli dengesizliğini kaygı verici bir şekilde hatırla-tan budalaca tavırları vardı. Gerek sofuluğu gerekse "kalbi-nin iyiliği"nden şüphe edilemezdi ve her tartışmaya karşı tep-kisi danışmanlarına uysalca "barış yapın" tavsiyesi oluyordu. Cambridge'de, şapellerinin bir katedralin nefinden daha büyük olması takıntısıyla, Eton ve King's kolejlerini kurdu. Daha son-raki nesiller onu azizlik mertebesine bile yükselttiler. Bunun-la birlikte karısı farklı bir mizaçtaydı. Genç yaşında şimdiden küstah ve dik kafalıydı, Plantagenet yöntemleriyle eğitimsiz bı-rakılmıştı ve vatanı Fransa ile barış yapmaya kafasını takmıştı. Bu onu güçlü bir şekilde kralın Lancasterli akrabaları Somerset ve Beaufortlardan yana yapıyordu.

Yenilgiden sonra yapılan barış İngiliz kamuoyunda nadiren destek bulur. Kralın Lancaster hanedanı askerî yenilgiyle iti-barsızlaşmış ve haklı olarak Fransa ile barışçı bir siyaset izle-mesinden kuşku duyulmuştu. Parlamento kendi egemenliği-ni savunmuş ve o da III. Edward'ın soyundan gelen ve eskiden beri Henry'nin tahtında hak iddia eden rakip hizip York Dükü yirmi dokuz yaşındaki Richard Plantagenet'ten yana dönmüş-tü. 1450 yılında önde gelen bir Lancasterli, Suffolk Dükü öl-dürüldü ve Somerset hapse atıldı. 1453'te Castillon muharebe-si, İngiltere'nin Yüz Yıl Savaşı'ndaki nihai yenilgisine işaret edi-yordu. İlk kez olmak üzere Fransız topları bir İngiliz ordusu-nu biçecek şekilde yoğun bir şekilde kullanılmıştı ve uzun ya-yın devri geçmiş görünüyordu. Yenilgiyi duyduğunda Henry tam bir akli çöküntü yaşadı. Görünürdeki varisi olarak York, parlamentonun tam desteğiyle kral vekilliğini üstlendi ve yö-netimin dizginlerini eline aldı. Lancasterlilerin davası kaderine terk edilmiş görünüyordu.

Ne var ki, York yaygın kuşkuyla rağmen zafer kazandı deme-ye kalmadan, yirmi bir yaşındaki kraliçenin hamile olduğu ve bir erkek çocuk doğurduğu anlaşıldı. Daha da şaşırtıcı olarak

kral, Somerset ve kraliçeyi eski üstün konumlarına iade etmeye yetecek kadar akıl sağlığına kavuştu. York, saraydaki yeni pozisyonunu terk etmeye zorlandı ve İngiltere tarihindeki en acımasız iç savaşın sahnesi hazırlanmış oldu.

Güller Savaşı

~

(1453-1483)

Eğer Yüz Yıl Savaşı'nın İngiltere'yi Fransa hanedan kan davalarında tükettiği düşünülürse, onu izleyen İngiliz hanedanlarının kan davası tamamen anlamsızdı. Güller Savaşı, II. Henry'i Becket'tan ya da Kral John'u baronlarından ayıran türden herhangi bir ilke meselesi üzerine olmadı. III. Edward'ın iki oğlunun, Gauntlu John ve Clarence Dükü'nün birbirine rakip zürriyetleri arasında kaba bir iktidar mücadelesiydi. Gaunt'un Lancaster hanedanı (kırmızı gül) 1450'lere gelindiğinde en büyük oğlu Bolingbroke sayesinde gasp ederek ve Kara Prens'in oğlu II. Richard'ı öldürerek tahtı yarım yüzyıl kadar işgal etmişti. Bolingbroke, IV. Henry oldu ve taht daha sonra onun oğlu V. Henry ve torunu VI. Henry'ye geçti. Her ne kadar gaspa dayansa da Lancasterlilerin hak iddiası parlamento tarafından tanınmış ve uzun süre devam etmiş olmak gibi bir üstünlüğe sahipti.

Yorkluların hak iddiası ise Clarence'ın kızı, III. Edward'ın oğulları içinde Gaunt'tan daha kıdemli olan Philippa'dan kaynaklanıyordu. Serhad *earl*leri ve York dükleri (beyaz gül) olmuş, güçlü Serhad ailesi Mortimerlere gelin olmuştu. Bu iddia gasp lekesi taşı mıyordu ama kadın soyundan gelme ve uzun süredir geçersiz olma gibi bir nedenle zayıflıyordu. İngilizler genellikle kadın verasetine karşı kadınları tahttan dışlayan *Salic*

yasasına saygı gösteriyorlar ancak, şimdi Yorkluların yaptığı gibi, siyasi beklenti nedeniyle bundan vazgeçebiliyorlardı. Gerçek oydu ki her iki hak iddiası da kavgaya değmeyecek kadar zayıftı.

İzleyen otuz yılda akan kan yalnızca mücadele eden tarafları değil ülkenin en büyük ailelerini de girdabına çekti. Bunlar arasında, Orta İngiltere ve kuzey merkezli ve Mortimerlerin evlilik bağı olan, York'un Londra'da sıkı bir ittifak kurduğu Warwick earlleri Nevilles de vardı. Nevilleslerin kuzeydoğudaki kadim düşmanları, komşuları İskoçlar gibi sadakatlerine nadiren güvenilebilecek Northumberland dukleri Percylerdi. Lancashire'de ve kuzeybatıda Stanley'nin çıkarları bulunuyor; Doğu Anglia ve güneyde ise geleneksel olarak kralın çıkarlarına hizmet eden Norfolk dukleri hüküm sürüyordu.

Normanların gelişinden beri bu aileler kralın emrinde muğlak bir bağımsızlıktan yararlanıyorlardı. Şatolara ve kimi zaman pek çok *county*yi kapsayan mülklere ve buna göre gelirlerle sahiptiler. İsterlerse özel ordular kurabiliyor ve ülke dışında savaştığı zaman kralı içeride bir ordu bulundurma külfetinden kurtarıyorlardı; yine de içeride savaşmak zorunda kaldığında onu bir ordudan yoksun bırakıyorlardı. Güller Savaşı sırasında bu aileler ve onların çıkarları arasındaki bir savaştı. Muharebe sırasında okçulara çoğu kez "lordları hedef alın, avamı bırakın" deniyordu. Mücadeleye başladıktan sonra her zaman olmasa da genellikle galip gelenler tarafından karşı tarafın sıradan askerlerine konaklama (koruma) imkânı sağlanıyordu. Önde gelen baş oyuncular öldüğünde, intikamlarını almak için oğulları sahneye çıkıyor ve savaş Montague ve Capulet tarzı bir kan davası niteliği kazanıyordu. Sonlara doğru muharebeler çoğu kez yirmi yaşının altında komutanlar tarafından yönetilir olmuştü. İnfazlar ve müsadereler, soyluluğu, Birinci Dünya Savaşı'na kadar tekrarlanmayan boyutta silip süpürmüştü. Yorks-hire'in Harewood şapelinde 15. yüzyıl savaşçılarının soğuk tasvirleri, demirlemiş gemiler gibi mezarlarının üzerinden katliama sessiz tanıklık eder.

Kral Henry'nin 1454 Noel günü akli dengesini beklenmedik şekilde yeniden kazanması York'u saraydan uzaklaştırmıştı ama

ayrılışı sessiz olmadı. Genç kraliçe Somerset'in yeniden iktidara gelmesini tezgâhlarken, York ve Warwick iktidarı yeniden ele geçirmek için müthiş ordularını *Midlands*'de toplayıp Londra üzerine yürüdüler. Somerset yönetimindeki Lancasterliler onları karşıladı ve 1455 Mayıs'ında St Albans sokaklarında muharebe başladı. York ve Warwick, Lancasterlileri bozguna uğrattı ve Somerset'in kendisi de öldürüldü. İlk kan dökülmüştü.

York İngiltere'nin polisi oldu ve dermansız kalmış kralın vasisi olarak Londra'ya döndü. Margaret kuzeydeki Lancaster askerlerinin komutasını ele almak üzere kaçtı. Orada, 1460'ta Yorklulara karşı Wakefield muharebesinde önemli bir zafer kazandı. İngiltere'nin artan kaosu üzerinde otorite kurabilecek olan tek adam York'un öldürülmesi Yorklular için bir felaket oldu. Margaret onun başını, kâğıttan bir taçla, "böylece York, York kentine bakabilsin diye" kentin kapısına astırdı.

İç savaş şimdi Somerset ve York'un oğulları babalarının öcünü almaya kalkınca alevlendi. Yeni York Dükü on sekiz yaşındaki Edward, Lancasterlileri Mortimer Cross'da yendi ve Wakefield'in hunharlıklarını faiziyle iade etti. Margaret St Albans'da bir muharebe daha kazandı ve yedi yaşındaki oğluna hasım soylulara ölüm cezası verdirterek dost ve düşmanı dehşete düşürdü. Ancak genç York'un büyük bir orduyla Londra'ya doğru ilerlemesi karşısında kralla birlikte vatani Fransa'nın müttefiki İskoçya'ya kaçmanın akıllıca olacağını düşündü.

Genç York, güçlü kuzeni ve akıl hocası Warwick'le birlikte 1461'de Londra'ya girdi ve halkın sevgi gösterileriyle karşılandı. Her ne kadar hâlâ 20 yaşının altındaysa da, o zaman için 1,92 boyunda bir devdi. Kendini III. Edvard'ın meşru torunu ve IV. Edward (1461-1470 ve 1471-1483) ilan etti. Taç giyer giyemez, Margaret tarafından İskoçya'dan yardım alan ve güçlendirilen bir Lancaster ordusunu karşılamak üzere kuzeye hareket etti. İki ordu York ve Leeds arasında Towton'da karşılaştılar. Bu muharebe herhangi bir İngiliz savaşındaki en korkunç çatışmalardan ve muharebe alanında kapsamlı kazı yapılmış az sayıdaki yerlerden birisiydi. Yaklaşık 75.000 adamın, aşağı yukarı ülkenin savaşacak yaştaki nüfusunun % 10'unun burada

mevcut olduğu tahmin edilmektedir. Lancasterliler yine yenildiler ve çileden ıkmiş Yorklular dūřmana aman verilmeyeceğini ilan ettiler. Sonuç 28.000 adamın katledilmesi ve Margaret'ın kocasıyla birlikte her zaman kucak açan İskoçya'ya kaçması oldu. York'un kapılarında, eski Yorklu kafataslarının yerini Lancasterlilerin kafatasları aldı.

Bu noktada savař sona erebilirdi. On yıl kadar bir sūre içinde İngiltere'nin 150 soylu ailesinin ūte birinin yok olduđu ya da topraklarını yitirdiđi tahmin edilmektedir. York henūz 20 yařında bir kraldı ve IV. Henry tahttan indirilmiř ve sūrgūne gōnderilmiřti. Durumu deđiřtirebilecek yegāne joker "yanaklarında Charlemagne'ın kanı olan" inatçı Margaret'tı. řimdi anayurdu Fransa ile İskoçya arasındaki "kadim ittifakı" yeniden canlandırdı ve kendisinin amansız bir lider ve kurnaz bir general olduğunu kanıtladı. İsmen hālā kral olan Henry maiyetindeydi ve en iyi koz ise kūuk ođulları ve varis Lancasterli Prens Edward'dı. Fransızların yardımlarıyla, Alnwick, Bamburgh ve Dunstanburgh gibi Northumbria řatolarını elinde bulundurarak kuzeyde Yorklularla çatıřmaya girdi. 1464'e gelindiđinde Edward buraları yođun bombardımanla yeniden ele geçirmiř ve Northumbria kıyısında bugūn gōrūlen Dunstanburg'u dramatik bir harabe halinde bırakmıřtı. Bu kez Margaret Fransa'ya kaçtı.

Edward, Londra'da otoritesinden emin olacak kadar henūz būyūmemiřti. Daha kōtūřu en yakın yardımcısı Warwick'i, tam da onun için Fransa'da diplomatik bir evlilik ayarlamaya çalıřtıđı sırada, avamdan Elizabeth Woodville'le evlenerek çok ōfkelendirmiřti. Elizabeth, dendiđine gōre, "bir ejderhanınki gibi koyu gōz kapakları olan" bir gūzeldi. Fetihten bu yana ilk İngiliz ve avamdan ilk kraliçeydi. Warwick kendini Edward'ın hamisi ve arkadařı olarak gōrūyor ve ařađılanmıř sayıyordu. Edward sarayda ōnem kazanan ve Warwick'in Neville hanedanını tehdit eden yeni eřinin ailesine, Woodvillere, sekiz soyluluk unvanı bahředince daha da ōfkelendi.

Bu krizin sonucu 1469'da Warwick'in İngiliz tarihinin en būyūk ihanetlerinden birini gerçekleřtirerek kralı terk etmesi ve bir zamanların dūřmanı Margaret'le Fransa'da gūlerini birleř-

tirmesi oldu. Bu, Yorklulara askerî güç ve siyasi tutarlılığa mal oldu. Warwick, kızı Anne Neville'i Margaret'in oğlu ve veliaht Prens Edward'la evlendirdi ve kralın kardeşi Clarence Dükünü Fransa'da ona katılmaya ikna etti. Fransızlarla ittifakta Warwick'in desteği güç dengesini yeniden Lancasterlilere çevirdi. Dolayısıyla Warwick ve Margaret 1470'te İngiltere'ye çıktıklarında Fransa'nın düşmanı Burgonya Dükü'ne sürgüne gitme sırası şimdi Edward'daydı. VI. Henry Londra'da, haklı olarak kendisine "iktidar yapıcı" denilen Warwick'in himayesi altında yeniden tahta çıkarıldı.

Margaret'in Paris'te yaptığı gibi, York da Burgonya'da yenilgiyi kabul edeceklerden değildi. 1471 Nisanı'nda yeni bir orduyla geri döndü ve Londra'nın kuzeyindeki Barnet'te Warwick'le karşı karşıya geldi. Burada eski hamisini yoğun sis altında ve Warwick'in korumalarını kaybettiği sırada ve askerler tarafından üzerine saldırıldığı dehşetli bir muharebe sonunda yendi. Miğferinin siperliği askerler tarafından kaldırıldı ve Edward yetişip kurtarana kadar boğazı kesildi. Warwick'in ihanetine olan öfke öylesine büyüktü ki cesedinin parçalanmasına Edward engel olmak durumunda kaldı ve onu alarak Londra'da St Paul'a götürdü. Warwick Güller Savaşı'nı yaşamış ve bu savaşta ölmüştü. İktidar yapıcının iktidarı sonunda bir kral tarafından bozulmuştu. Biyografisini yazan Paul Kendall'ın sözcükleriyle, "İngiliz devleti üzerinde kalıcı herhangi bir iz bırakmadı. O bir maceraperestti".

Edward şimdi Lancaster davasına kesin olarak bir son vermek zorundaydı. Margaret'in yeni askerler toplamak üzere gittiği ülkenin batısına yürüdü ve orada 1471 Martı'nda Tewkesbury muharebesinde onu yendi. Margaret'in oğlu ve VI. Henry'nin varisi Prens Edward muharebe alanında katledildi. Aman verilmedi ve katliam Tewkesbury Manastır Kilisesi'nin nefine kadar ulaştı; ceset o kadar kirlenmişti ki yeniden kutsanması gerekti. Bu kana susamış gün, Shakespeare'in *III. Richard*'ının açılışındaki cinashlı cümlesinde ölümsüzleştirildi: "Kaygılarımızın kışı şimdi / Bu York güneşiyle muhteşem bir yaza döndü."

Bu repliğin varsayılan sahibi IV. Edward'ın on dokuz yaşındaki kardeşi, Gloucester Dükü Richard'dı. Ölmüş prensin on

beş yaşındaki dudu, Anne Neville'i eş olarak aldı ve böylelikle Gloucester'in Serhad mülklerini Midlands ve kuzeydeki Nevillerin topraklarıyla birleştirdi. Gloucester, Warwick earlünün varisi olarak bir gecede ülkenin en büyük kodamanı haline geldi. 22 Mayıs 1471'de IV. Edward, York hanedanı adına tahtı geri almak üzere şimdi tutsağı olan Margaret'la birlikte Londra'ya döndü. Aynı gece VI. Henry'nin, o gece Kule'de olduğunu bilen yegâne adam Gloucesterli Richard tarafından öldürüldüğü kabul edilir. Yarım yüzyıl süren bir kaosa tanıklık etmiş olan kral akli dengesini yitirmiş olarak ya da bir rapora göre "yalnızca güceniklik ve melankoliden" öldü.

IV. Edward atası III. Edward'ın kahramanlık günlerinin yeniden canlanmasının keyfini çıkardı. Windsor'da muhteşem St George şapelini tamamlatarak Dizbağı Nişanı seremonisini yeniden canlandırdı. 1476'da *Canterbury Tales*'ın ve Malory'nin *Morte d'Arthur*'unun ilk basılı edisyonunu yapacak olan Caxton'u Londra'da ağırlayarak bir kütüphane kurdu. Güller Savaşı pek çok kişinin zenginleşmesine yaramıştı. Tüccar için ikmal yapılacak ordular vardı ve çatışma, Fransa ile savaşlarda olduğu gibi, ticareti ciddi olarak etkilemedi. Londra'nın City'sindeki tacirler, toplumdaki farklı mertebelerin, giysilerinde hangi kumaşları kullanacaklarını belirleyecek yasalar çıkaracak kadar güçlendiler: lordlar için altın sarısı, erguvani ve samur; şövalyeler için kadife, atlas ve ipek ve avam için İngiliz yünü dışında ithal kumaş yoktu.

Barış zenginlik getirirken kimi yaralar iyileşmedi. 1478'de Edward'ın döneke kardeşi, gözden düşmüş Warwick'in müttefiki Clarence Dükü Kule'de öldürüldü. Muhtemelen alkolikliğine gönderme olarak "Malmsey şarabı fıçısında boğulduğu" söylendi. Daha sonra 1483'te henüz kırk yaşındayken Edward'ın kendisi, Elizabeth'in on iki yaşındaki oğlunu, V. Edward'ı halef olarak bırakarak felçten öldü. İngiltere'nin bir kez daha çocuk hükümdarı vardı ve kral naibi olarak tek aday, amcası Gloucester'di. Onun himayesi altında Güller Savaşı son kanlı zirvesine ulaşmak üzere geri döndü.

Bosworth ve Henry Tudor

~
(1483-1509)

Gloucester'li Richard, Ortaçağ demonolojisinde Kral John ve II. Edward'la eşit konumdadır. Ancak onun iki yıllık saltanatının (1483-1485) gerçeğini, Tudorların tahtını gasp etmesini haklı göstermek için bir yüzyıl sonra yazılan Shakespeare'in destansı kara çalma eserinden çıkarmak zordur. Ozanın iddia ettiği gibi o gerçekten "kaba saba, deforme olmuş, terbiye edilmemiş" birisi miydi? Hakkında biyografi yazan Sir Thomas More'un suçladığı gibi seri cinayetlerden mi sorumluydu? Ya da daha sonraki savunucularının ileri sürdüğü gibi çok yanlış anlaşılmış birisi miydi?

Gloucester'in acımasız bir çiraklık dönemi oldu. İç savaşın vahşeti içinde yetişmişti ve kardeşi IV. Edward'a VI. Henry'nin ve kardeşleri Clarence'in öldürülmesinde yardımcı olmuştu. Prens Edward'ın yeni dul kalmış eşi Anne Neville'i sevmiş olsun ya da olmasın yakışsız bir telaşla onunla evlenmiş ve böylelikle İngiltere'deki en büyük serveti ele geçirmişti. Gloucester şimdi kendini on iki yaşındaki kral V. Edward'ın vasisi olarak bulmuştu ve IV. Edward'la evlenmeden önce Lancaster yanlısı olan çocuğun güçlü annesi Elizabeth Woodville, kardeşi Earl Rivers ve kadının müttefiki Lord Hastings'den korkmak için tüm geçerli nedenleri vardı. Tewkesbury'nin tehlikeli akıbetin-

de Gloucester'in komplo ve tehditle kuşatılmış olduğunu düşünmesi anlaşılabilirdi.

Şurası açıktır ki amansız bir kararlılıkla hareket etti. Gloucester, IV. Edward'ın ölümünü duyduğunda Elizabeth'i kral ve tahtın varisi iki oğluyla birlikte Ludlow'dan Londra'ya gitmeye ikna etti. Northampton'da kafilenin yolu kesildi ve mayetleri kovuldu. Rivers kuzeye gönderildi ve derhal idam edildi. Elizabeth Londra'ya vardığında en kötü ihtimalden korkarak Westminster Abbey'e sığındı. Gloucester iki çocuğu "kendi güvenlikleri için" konaklamak üzere Kule'ye götürdü. Hastings idam edildi.

Gloucester'in kuzeydeki gücünün üssü Neville silahlanmaya davet edildi ve Londra üzerine yürümesi emredildi. Parlamento toplantı çağrısı yapıldı ve Gloucester'in müttefiki Buckingham Dükü tarafından, prenslerin, IV. Edward'ın Woodville'le evlendiği zaman zaten evli olduğu gibi su götürür bir gerekçeyle gayrimeşru ilan edilmesi sağlandı. Parlamento derhal Gloucester'in kral olmasını "istedi". Gloucester, Temmuz'un 6'sında sessiz ama öfke dolu bir cemaat ve yurttaşların önünde III. Richard olarak taç giydi. Kısa süre sonra Kule'nin bahçesinde oynayan prenslerin öldüğü dedikoduları yayıldı. Bir daha hiç görünmediler. Çok yıllar sonra, II. Charles'ın saltanatında iki çocuğun kemikleri Kule'deki duvarla kaplanmış bir merdiven boşluğunda bulundu.

Çocuk öldürme ile kral öldürmenin birleştirilmesi, bu tür korkulara alışkın olan bir halkı bile dehşete düşürdü. 1483 Ekim'ine gelindiğinde Richard'ın destekçisi Buckingham artık ona tahammül edemeyerek isyan bayrağını çekti ancak batıya doğru takip edildi, yakalandı ve öldürüldü. Kral şimdi her yönden tehdit altındaydı. Yeni kraliçesi Anne Neville'den olan oğlu 1484'te öldü; Anne'in kendisi de bir yıl sonra hayatını kaybetti. Bu durum tahtın verasetini yirmi sekiz yaşındaki, Richmond Dükü, Gauntlu John'un Beaufort soyundan gelen Lancasterli Henry Tudor'a yanlamasına yönlendiriyordu.

Henry Tudor 1457 yılında, babası Edmund Tudor'un ölümünden sonra annesi Margaret Beaufort henüz on üç yaşın-

dayken Pembroke'da doğmuştu. Kız onu doğururken ölümden dönmüş ve bir daha çocuğu olmamıştı. Henry akrabaları tarafından Galler'de büyütüldü ve daha sonra güvenlik nedeniyle Brittany'nin bir Kelt ileri karakoluna nakledildi.

1485'e gelindiğinde bu temelleri sağlam olmayan iddianın sahibi, Richard'ın yönetiminde sürgün edilen Lancasterliler için bir çekim oluştuyordu. Henry Tudor'un, Lancaster ve York hanedanlarını sonunda birleştirmek için Kule'deki prenslerin kız kardeşi York'lu Elizabeth'in üzerine gözlerini diktiği sırada Richard'ın onunla evlenmeye niyetlendiği dedikoduları etrafta dolaşıyordu. Richard'la Elizabeth arasında bir evlilik söz konusu olursa Henry'nin taht üzerindeki iddiası sona erecekti. Daha fazla gecikmeyi göze alamazdı. Aynı yılın Ağustos'unda Milford Haven'e çıkarak, kralın sözde müttefiki Rhys ap Thomas'ın engeliyle karşılaşmadan Galler boyunca ilerledi. Rhys, kralın düşmanlarının, ancak "karnımın üzerinden geçerlerse" ilerleyebileceklerine ant içmişti ve Henry'nin üzerinden geçebilmesi için bir köprünün altında durdu. Gallilerin çoğu gibi daha sonra Henry'nin davasına katıldı.

O sırada kral ve Nevilles dışında İngilizlerde büyük orduları sahaya sürebilecek üç kodaman aile vardı: kuzeybatıda Stanleyler, kuzeydoğuda Percyler ve güneyde Norfolk Dükü. Bunların üçü de davet edildi ama hiçbiri tam olarak güvenilir bir müttefik değildi. Percyler uzun süredir Londra'ya sadakat konusunda mütereddittiler. Lord Stanley şimdi Henry'nin annesi Margaret Beaufort'la evlenmişti. Richard, sadakatini garanti altına alabilmek için oğlu Lord Strange'i rehine olarak alıyordu. Richard yalnızca güneyde Norfolk'la birlikte ("fare, kedi ve köpek" diye bilinen) komplocu danışmanlar Rotcliffe, Catesby ve Lovell'a güvenebilirdi. Bu güçlerin nasıl bir araya gelececekleri ancak günü gelince belli olacaktı.

Muharebe 22 Ağustos 1485'te Leicestershire'daki Bosworth'da başladı. Kendisi hiçbir muharebeye katılmamış Henry'nin 5.000 kadar deneyimsiz askerine karşılık kralın tahmini 10.000 kişiden oluşan yeni bir ordusu vardı. Lord Stanley Henry'den yanaydı ama rehin olan oğluna Richard'ın belirleyeceği kader-

den korkuyordu. Muharebe başlarken Richard, Stanley'in sadakatini denemek için önce onun hücum etmesini emretti. Hareket etmediği görülünce Strange'in öldürülmesini buyurdu. Ama bu noktada Percy'nin güçlerinin de hareket etmediği görüldü ve Strange'i öldürmesi emredilen yardımcı emri yerine getirmemenin daha akıllıca olacağını düşündü. "Benim başka oğullarım var" diyen Stanley kritik anda Henry'nin tarafında muharebeye katıldı.

Bu ihanetleri gören Richard beyaz bir ata binerek ve müttefiklerini suçlayarak Henry'yi bizzat öldürmek için kişisel olarak tehlikeli bir girişimde bulundu. Vuruş mesafesine kadar sokuldu ve Henry'nin sancaktarını öldürdükten sonra savrulan mızraklarla yere düştü. Performansı Shakespeare'in fiziki yetersizliği konusundaki tasvirini yalanlıyordu. Rivayete göre tacı dikenli bir çalının içine düştü ve Stanley tarafından oradan alınarak Henry'nin kafasına oturtuldu. Plantagenetlerin sonuncusu Richard'ın cesedi çırılçıplak soyuldu ve Leicester sokaklarında dolaştırıldı. Güller Savaşı, başladığı gibi, kamusal bir hunharlık içinde sona erdi.

VII. Henry, Henry Tudor (1485-1509) Anglo-Norman geçmişten önemli bir kopuşu haber veriyordu. Yine de kendisi Plantagenetlerin hık demiş burnundan düşmüştü. Annesi Gaunt'lu John'un soyundandı. Hiç tanımadığı babası Edmund Tudor, V. Henry'nin dulu Fransalı Catherine'in Owen Tudor'dan olma oğluydu. Her ne kadar ancak dörtte bir Galli olsa da Galler krallarının soyundan geldiğini iddia etti ve muharebelerde Gwynedd'li Cadwallader'in kızıl ejderhasının yanı sıra St George'un bayrağını dalgalandırdı. Son bir birlik eylemi olarak, Richard'ın evlenmeye niyetlendiği York'lu Elizabeth'le evlendi. Kırmızı ve beyaz iki gül böylelikle Tudorların çifte gülünde birleştirilmiş oluyordu. Bu sembol hâlâ İngiltere'nin her yerinde kiliseleri, şatoları ve sarayları süslemeye devam eder.

Henry, keskin hatları ve işini bilen bir hükümdarın zeki gözleriyle hakkında inandırıcı tasvirlerle sahip olduğumuz ilk kraldır. Yönetmekten hoşlanıyordu ve Ulusal Arşiv'de bulunan binlerce emri bizzat imzalamıştır. Her şeyden önce gelir konu-

sunda tamahkâr bir takıntı geliştirmiş ve ülkenin parasını sağlamıştır. Bu konuda, “Morton’un çatalı” denilen özdeyişiyle, eğer bir soylu tutumlu bir şekilde yaşarsa, kralın vergilerini karşılayabilir, yok eğer müsrif bir şekilde yaşarsa yine de karşılayabilir diyen başpiskoposu John Morton tarafından kışkırtılmıştır. Bugün bu *Catch-22** olarak adlandırılabilir.

Saltanatı ilerledikçe Henry, “sevilen bir kraldan çok korkulan bir kral” oldu. Paraya olan düşkünlüğü dışındaki başlıca zayıflığı, iktidara nasıl geçtiğinin suçluluğunu hiçbir zaman üstünden atamamasıydı. Beaufort ecdadının gayrimeşruluğu, taht üzerindeki hak iddiasını zayıflatıyor ve IV. Henry gibi, kutsanmış bir kralın tahtını gasp etmenin azabını çekiyordu. Varisi-ne hayalî atası Arthur’un adını verdi ve Galli köklerini önemle vurgulayan soy ağaçları düzenletti. Tudorların hanedan arması çılgınlığı başlatılmış oldu. Bir yüzyıl sonra Shakespeare, Henry’nin gayrimeşruluğunu, IV. Henry için yapmış olduğu gibi, *III. Richard*’da temizledi.

Taç giymesinin üzerinden henüz bir yıl geçmişken, Kule’de ortadan kaybolan prenslerden birisi, taht üzerinde hak iddia eden çocukların önde geleni Lambert Simnel tarafından kendisine kafa tutuldu. Hatta İrlanda’nın yöneticisi Kildare *earl*ü tarafından Dublin’de kral ilan edildi. Bu durum 1487’de kuzeyde bir çıkarmaya ve asi Percy ordusunun, Newark dışında Henry tarafından yenildiği Nottingham’a kadar gelmesine yol açtı. Simnel suçtan aklandı ve hatta kraliyet aşçısı oldu. Dört yıl sonra, 1491’de, Henry’nin o kadar merhamet göstermediği bir başka hak iddiacısı ortaya çıktı. Genç bir Flaman, Perkin Warbeck, tarihin büyük üçkâğıtçılarından birisiydi. O da Kule’deki prenslerden birisi olduğunu iddia etti ve İngiltere’nin Fransa, Burgonya, İrlanda ve İskoçya’daki saf ya da belki hevesli düşmanlarını kandırmayı başardı. Hatta bir İskoç prensesiyle evlendi. Warbeck’in ara sıra vaki olan “istilaları” püskürtüldü ve kendisi yakalandı ve daha sonra 1499’da idam edildi.

(*) Genel olarak militarist mentalite ve bürokratik bir toplumla alay eden, Amerikalı yazar Joseph Heller’in 1961’de yayımlanan kült romanına göndermede bulunuluyor – ç.n.

Bütün cimriliğine rağmen Henry majesteliğin ihtişam gerektirdiğini biliyordu. Thames üzerinde Sheen'deki sarayının yanmasından sonra aynı yerde yenisini yaptırdı ve eski Yorkshire unvanıyla Richmond makamı diye adlandırdı. Tamamen tuğladan, kuleleri, pinakolosu, nehre bakan çıkma pencereli galerileriyle Flaman tarzında yapılmıştı. Kiliseler hâlâ belirgin bir şekilde İngiliz gotiği idi. Suffolk, Long Melfford'da 1490'larda yapılan, ekleme yapı elemanları üzerinde duran, cam ve tezyinat için de heykelleri bulunan büyük Dikey yün kilisesi kocaman boyutlardaydı. Henry'nin mezarı için Westminster Abbey'de inşa edilen şapel, semavi yıldız yağmurunu anımsatan taştan hava delikleriyle İngiltere'ye özgü bir çatı donanımına sahipti. Orada kralın bedeni bir İtalyan, Pietro Torrigiani tarafından tasarlanan Rönesans ihtişamı içinde yatacaktı.

Henry ayrıca Columbus'un 1493'te Yeni Dünya'dan dönüş haberlerinden sonra Avrupa çapındaki keşif tutkusuna da merak sardı. 1496'da Amerika'nın doğu kıyılarını keşfetmesi için bir Cenevizliye, John Cabot'a 10.000 sterlin gibi mütevazı bir miktarla sponsor oldu. Cabot, Nova Scotia'ya Tudor bayrağını dikti. Aynı günlerde Rotterdamlı Erasmus, Hristiyan teolojisi-ni öğrenmenin zorunlu öncüsü olarak klasikleri okumanın gerekli olduğunu ileri sürüyor, Rönesans'ın hümanizmini Oxford ve Cambridge üniversitelerine getiriyordu. Londra'da St Paul katedralinin başrahibi John Colet ve âlim Thomas More ile arkadaşlık ederek İngiltere'nin Kuzey Avrupa düşüncesinin ana akımına yaklaşmasını ve Protestanlığın kaynaklarıyla temasa geçmesini sağladı.

1501'de Henry'nin ihtiyatlı dış politikası, on beş yaşındaki oğlu Arthur'un Aragon tahtının varisi Catherine ile on yıl süren görüşmelerden sonra evlendirilmesiyle büyük bir diplomatik zafer sağlamış oldu. İki kızı da eşit derecede iyi evlilikler yapmıştı; Mary Fransa kralı XII. Louis ve Margaret İskoçya kralıyla evlenmişti. İkinci evlilik beklenmedik bir şekilde "ebedi barış anlaşmasını" da içeriyordu. Bununla birlikte, Arthur evliliğinden altı ay sonra Ludlow şatosunda aniden öldü ve o zaman on yaşında olan kardeşi York Dükü Henry tahtın vari-

si oldu. Kral Şimdi Catherine'in bu oğluyla evlenmesini önerdi. Ama kralın kendisinin öldüğü ve monark olarak İngiltere'ye on yedi yaşında bir genç bıraktığı 1509 yılında evlilik henüz ger-
çekleşmemiŐti.

Henry Tudor İngiltere'yi hem Fransa hem de İskoçya ile barış içinde teslim etti. Galler Plantagenet zulmünden kurtarılmış ve hatta kısa bir süre acımasız Kildare *earl*ünün yönetimi altında İrlanda'ya boyun eğdirilmişti. Asla popüler olmayan Henry'nin "para hırsına batmış olarak" öldüğü söylenmişti. Sevilmeyen iki vergi tahsildarı Edmund Dudley ve Richard Empson, "kral istediği için yaptık" diye protesto etseler de rüşvet ve ihanet suçlamasıyla kral öldükten sonra öldürüldüler. Ancak Tudorların ilki yüz yıllık bir iç savaşı sona erdirdi ve oğluna dolu bir hazine bıraktı.

VIII. Henry

~

(1509-1547)

VIII. Henry (1509-1547) İngiliz tarihinin Herkülüydü. Kısmen Ortaçağ tiranı, kısmen çok bilgili Rönesans prensi olarak Plantagenet kural kitabını yırtıp attı. Norman hükümdarlar İngiliz halkı, monarkla kilise ve Londra ile taşra baronları arasındaki uzun zamandır var olan uzlaşmayı sona erdirdi. Babasından, iç savaşın parçalara ayrılmış enkazından kurtarılmış bir ülkeyi devraldı ve onun tepesinde egemen, hem sivil hem de dinî varlığının tek efendisi olarak oturdu.

Henry tahta çıktığında henüz on yedi yaşındaydı. Boylu poslu, yakışıklı ama merhametsiz bir gençti; kardeşi Arthur'un ölümüne kadar babası tarafından kilise için düşünülmüştü. Kuzey Avrupa'nın giderek artan Roma karşıtı teolojisinde öğrenim görmüştü, kütüphanesindeki kitaplar kenar notlarıyla doludur. Ayrıca şiir ve müzikte olduğu kadar binicilikte, düelloda ve teniste de başarılıydı. Hatta bir keresinde "Greensleeves"i bestelemeyi bile düşünmüştü. Henry'nin politikayla pek ilgisi yoktu. Babası tarafından sorun çıkaran bir vergi fabrikası olarak ele alınan parlamento, babasının tüm hazinesine sahip olduğu ve onu görmezden geldiği sürece anayasal açıdan arka sıralarda kalacaktı.

Henry'nin taç giymeden de önceki ilk eylemi kendinden beş yaş büyük kardeşinin dula Aragonlu Catherine ile evlenmek

oldu. Roma kilisesine saygı duyuyordu ve (Catherine'in güçlü iddiasına göre) on beş yaşındaki Arthur'la olan evliliğinin sonuca ulaşmamış olduğu gerekçesine dayanılarak yengesiy-le evlenmesi için papa tarafından gerekli özel izin de verilmişti. Henry ve Catherine'in mutlu olduklarına dair her türlü işaret mevcuttur. Catherine çekici ve zekiymi ve saltanatının ilk yirmi yılında birlikte oldular. İlişkilerinde tek leke, Catherine'in pek çok ölü doğum ve bir kız, Mary, dışında bir erkek varis doğuramamış olmasıydı. Bu tarih duygusu olan bir İngiliz monarkı için küçük bir mesele değildi.

Babası gibi Henry de danışmanlarını asalete göre değil liyakate göre seçiyordu. Baron danışmanlar yerine o danışmanlarını kilise ve hukuk alanından seçti. İlk başlarda bunların içinde en ünlüsü Ipswichli bir kasabın oğlu olan Thomas Wolsey'di. İpe sapa gelmez bin kadar gözdenin ve onların maiyetlerinin bulunduğu bir saraydan, parlamentonun otoritesi dışında duyurularını onlar aracılığıyla yaptığı özel bir yardımcılar konseyi seçti. Hayatının bu aşamasında Henry zamanının büyük kısmını kendi serbest faaliyetlerine hasrediyor; hükümet işleri, II. Henry ve Becket arasındaki ilişkiye benzer şekilde, Wolsey'e emanet edilmiş bulunuyordu. Wolsey'in etkisi altında, VII. Henry'nin büyük bir titizlikle uyduğu yabancı savaşıardan kaçınma siyaseti terk edildi. Babası yönetmek için savaşmıştı ama Plantagenet soyuna çekmiş olan Henry savaşmak için yönetiyordu. 1512'de Fransız toprağına olan eskimiş iddiayı canlandırdı ve düzmece bir gerekçeyle Dorset Markisi'nin komutası altında bir istila ordusunu Manş Denizi'nin ötesine gönderdi; yenilmiş olarak geri döndüğünü gördü. Bir yıl sonra Henry Fransa'ya bizzat gitti, Alman paralı askerler kiraladı, Tournai kasabasını zaptetti ve geri dönmek için Fransızları düzenli bir para yardımı vermeye kışkırttı. Bu Danegeld'in zıddıydı.

İçeride İskoçlar VII. Henry'nin "ebedi barış" anlaşmasından caymak için Northumberland'a bir akın düzenleyerek bu fırsatı yararlandılar. 1513'te bu saldırı püskürtüldü ve İskoç mızraklı askerleri Flodden Field'de yağmur gibi yağan İngiliz oklarıyla katledildiler. Henry'nin kayınbiraderi İskoç IV. James'in

ve de oğlunun, 10.000 askerin yanı sıra öldüğü bu katliam çağdaşları şaşkına çevirdi. Iskoçya tacı, on yedi aylık bir bebeğe, V. James'e geçti. Ele avuca sığmaz Iskoçlar başlarına felaket getirdiler ve İngiltere de eşit ölçüde güvensizliğe maruz kaldı.

Wolsey şimdi yükselişteydi. Kraldan yirmi yaş büyük olan Wolsey, 1515'te şansölye ve aynı yıl kardinal oldu. Baronların gücüne sıcak bakmayan Wolsey, koyunlar için ortak arazilerin daha fazla çitlenmesini yasaklamaya çalıştı. Pazarları ve meslekleri bir düzene soktu. Kralın Mahkemesi'nin ağır işleyen adaletini, *Star Chamber*'in* yetkilerini kullanarak ve kendi gözetimi altında duruşmasız yargılamalar yaparak geçersiz kıldı. Bu arada Henry teolojiye merak sarmıştı. Erasmus'la yazışlıyordu ve Martin Luther 1517'de Katoliklik karşıtı "tezlerini" Wittenberg kilisesinin kapısına astığında, Henry bunlara karşı uzun bir reddiye yazdı. Bundan memnun olan papa, İngiliz tacını, bugün hâlâ İngiliz bozuk paralarını onurlandıran FID DEF, "inancın savunucusu", şiarıyla ödüllendirdi.

Henry artık Manş Denizi'nin ötesindeki iki büyük Avrupa gücüne, Fransa ve Habsburg Viyanası'ndan yönetilen Kutsal Roma İmparatorluğu'na gözünü dikmişti. Kıtadan ressam, mimarlar, şairler ve müzisyenler davet edildi. Kral donanmayı beş gemiden otuz gemiye çıkardı ve yedi katlı, Avrupa'daki en büyük savaş gemisi *Henry Grâce à Dieu* ya da "Büyük Harry"nin tasarlanmasına bizzat nezaret etti. Daha sonra 1520'de şöhret delisi hükümdarın en büyük çılgınlığı, Calais yakınlarındaki Guînes'te *Field of Cloth of Gold* zirve konferansı düzenlemek oldu. Rönesans tarzı eğlence çadırları, saray mensupla-

(*) *Star Chamber*: Westminster Sarayı'ndaki tavanı yıldız süslemeli odada toplanan ve uyrukların medeni hukuk ve ceza hukuku alanındaki dilekçelerini inceleyen geniş yetkili bir mahkeme. Güller Savaşı'ndan sonra ülkedeki düzensizlikleri ortadan kaldırmak isteyen VIII. Henry tarafından önem kazandırılmış ve daha sonra Wolsey ve Thomas Cromwell tarafından yetki alanı genişletilmiştir. Yüksek dereceli memurlara zamanla yargıçların da katılmasıyla, jüriye başvurmaksızın karar alabilen, işkence uygulayabilen bir mahkeme niteliği kazanmıştır. Krallık otoritesinin sürdürülmesi ve I. Charles tarafından parlamentosuz yönetim kapsamında yaygın bir şekilde kullanılmış olması nedeniyle popülaritesini kaybetmiş ve Uzun Parlamento tarafından 1641'de lağvedilmiştir – ç.n

nı, savaşçılar, eğlendirenler, 6.000 kadar refakatçinin yanı sıra gemilerle Fransa'ya gönderildi. Şimdi yirmi dokuz yaşında olan Henry hayatının en dinç ve güzel dönemindeydi; Venedik elçisi tarafından "Hıristiyanlık âlemindeki hükümdarların hepsinden çok daha yakışıklı" diye tasvir edilmişti. Kendi ısrarlı isteği ve emriyle, "Ekselansları" yerine "Majesteleri" diye hitap edilen ilk İngiliz monarkı oldu.

Kral ve Wolsey kısa süre içinde diplomatik derinliklerinden kurtuldular ve Habsburg V. Charles ve Fransız I. François arasında ortaya çıkmakta olan çatışmayla uğraşmaya başladılar. Önce bir, sonra diğer tarafı tutan İngiltere'nin yegâne ödüllü Tournai'de kazanılan Fransız para yardımını kaybetmek ve Henry ile Wolsey arasındaki artan husumet oldu. Kardinal, ruhbanın genel hukuktan muaf olması gerektiğini ileri sürerek Becket'in ruhani uzlaşmazlığını yeniden yürürlüğe koydu. Henry, "Tanrı'nın buyruğu ve rızasıyla biz İngiltere kralıyız ve geçmiş zamanlarda İngiltere kralları Tanrı'dan başka hiç kimseyi asla üstün kabul etmemişlerdir" diyerek sert bir karşılık verdi. Wolsey'in Hampton Court'daki İtalyan tuğlalarıyla dekore edilmiş büyük sarayı Henry'nin Richmond'unu gölgede bırakıyordu ve Oxford'daki Kardinal Koleji gibi, merak değil kiskançlık kaynağı oluşturunuyordu.

Kralın, şansölyesinin ihtişamı dışında başka endişeleri de vardı. 1526'ya gelindiğinde Catherine kırk yaşını geçmişti. Yaptığı sürekli düşüklere nedeniyle vücudu yaşlanmış ve bir erkek varis doğurma şansı da iyice azalmıştı. Henry, koyu renkli gözleri ve siyah saçlarıyla zeki bir kız olan Anne Boleyn'e açıkça âşık olmuştu. Anne, Paris'te öğrenim görmüş ve Fransız giysileri, müziği, dansları ve zekâsıyla sarayda göz kamaştırıyordu. Kardeşi Mary, Henry'nin metresi olmuştu ama Anne hediye mücevherler ve sevgi bağlarıyla desteklenen hamlelerini reddediyordu. Catherine'le evli olduğu sürece onunla cinsel ilişkiye girmeyecekti.

İngiltere'nin kaderi şimdi Catherine'in bir erkek varis doğurmayı başaramaması ve Anne'in cinsel ahlâk ilkesinin yarattığı krize bağlıydı. Henry farklı bir adam olmuştu. Kilo almıştı. Bacağındaki düello yarasının ağırlaştırdığı patlamaya hazır düş

kırıklığı onu, Wolsey'in sözcükleriyle, "ülkesinin bir yarısını tehlikeye atmaya ... ve bütün Hristiyanlığa karşı özel bir kapris geliştirmeye" yöneltmişti. Kralların çoğu dış tehlikelerin tehdidi altındayken, Henry'nin şeytanı kendi içindeydi. "Öfkemle hiçbir adamı, şehvetimle hiçbir kadını bağışlamadım" diye övünüyordu. Anne ile evlenmeye kararlıydı.

"Kralın büyük meselesi"nin kilise ile devlet arasındaki çatışmayı nereye kadar götürebileceği çok tartışılmıştır. İnkâr edilemeyecek olan şey bunun korkunç bir aciliyet kazanmış olmasıdır. Anne'in Henry'yi 1527'de, Catherine ile olan evliliğin papa tarafından bozulması koşuluyla kabul ettiğine inanılmaktadır. Papa bu sırada, Catherine'in yeğeni Habsburglu V. Charles'ın tutsağıdır. Böyle bir izni elde etmek kolay bir iş değildir. Leviticus'un kitabı şunu emreder: "Kardeşinizin karısının çıplaklığını ortaya çıkarmayacaksınız." Henry'nin Catherine ile olan mevcut evliliğine izin vermek için papa kardeşi Arthur'la olan evliliğinin tamamlanmamış olduğunu kabul etmişti. Henry'nin şimdi aksinin kabul edilmesine ihtiyacı vardı; yani papa yanılmıştı, Catherine ile olan evliliği gayrimeşru idi ve dolayısıyla Anne ile evlenebilirdi. Engel oydu ki Catherine, evliliğin tamamlanmamış olduğu öyküsüne bağlı kalıyordu.

Henry sıkışmıştı. Wolsey, eğer bu iş gerçekleşmezse "kralın aklına sık sık gelen çareler" konusunda papayı uyararak bu evliliğin iptali için çok uğraşmıştı. Başaramadı. Kral çaresizlik içinde başkalarına başvurdu. Cambridgeli bir din adamı Thomas Cranmer'in Avrupalı bir âlimler komitesine başvurularak papalığın açığa düşürülebileceği önerisine tutundu. Wolsey'in yıldızı bir anda soldu. Sarayları ve unvanları elinden alındı ve 1529'da tutuklanarak Kule'ye gönderildi, güneyde York'tan gelirken yolda öldü. Güneşin yakınında uçan pek çok kişi gibi şikâyet ediyordu: "Krala yaptığım gibi Tanrı'ya özen ve sebatla hizmet etseydim bu yaşlı günlerimde o benden vazgeçmezdi." Oxford'daki vakfiyesi Chirst Church, revaklı avlusu tamamlanmamış olarak bugün hâlâ dikkat çeker.

Saray kargaşa içindeydi. Her ne kadar bir sürü araştırma, aralarında cinsel ilişki olduğuna dair delil bulmakta başarısız ol-

duysa da, Henry Anne'le açıkça hayatını paylaşıyordu. Catherine hâlâ kraliçeydi; Henry ile olan evliliğinin yasa dışı olduğunu söylemesi yönündeki her türlü baskıya İspanyol sezgisiyle direniyordu. İçeride ve dışarıda güçlü müttefikleri vardı ve Henry, her ne kadar her zaman yardıma hazır Cranmer'in belirtmiş olduğu gibi İncil'de bir papadan söz edilmese de, İncil'in yasa-sını reddetmeyi göze alamayacak kadar inançlarına bağlıydı.

Kral şimdi Wolsey'in tahmin etmiş olduğu gibi öcünü kiliseden aldı. Anne'in Lutherciliğe olan eğiliminden teşvik görmüş olsun ya da olmasın, parlamentoyu 1529'da toplantıya çağırıldı ve kilisenin suiistimalleri olarak gördüğü şeylere karşı yasa üstüne yasa çıkarttı. 1531'de "İsa'nın yasasının izin verdiği ölçüde" hukuken kilisenin üstünde olduğunu ilan etti. Kilisenin, sığınma yeri olma imtiyazını reddetti ve kilisenin en temel gelir kaynağı olan terekelerden aldığı vergileri iptal etti. Evliliğin iptali meselesine gelince, Wolsey'den sonra şansölye olan Sir Thomas More parlamentoya, "herkes açıkça görüyor ki kral bu meseleye, bazı yabancıların söylediği gibi, kendi isteği ya da zevki için kalkışmamış yalnızca vicdanının sesi ve krallığının devamının garantisi için başvurmuştur" diyecekti.

Kral hem iradesini hem de zevkini elini çabuk tutarak yerine getirdi. Bir aydan fazla bir süre Anne ile birlikte ortadan kayboldu ve dönüşünde Catherine ve kızını Londra'dan uzaklaştırdı. Roma tarafından, "kapatması Anne'i başından savmazsa" aforoz edilmekle tehdit edildi ve buna İngiliz kiliselerinden Roma'ya giden yıllık vergilerin % 95'ini iptal ederek karşılık verdi. Bu önlemler Avam Kamarası'ndan kolaylıkla geçti ama piskoposların güçlü olduğu Lordlar Kamarası'nda şiddetli bir direniş oldu. Henry, Lordların "kralın iyiliği için" lehte ya da aleyhte oy vermeleri yolunda ustalıkla kulis yaptı, tatlı sözlerle kandırmaya çalıştı, tehdit etti. Thomas More, Roma ile olan nihai bir anlaşmazlıkta duraksadı. 1532'de kralın kilise üzerindeki mutlak üstünlüğünü kabul etmek yerine şansölyelik ofisini parlak bir genç avukat Thomas Cromwell'e bırakarak istifa etti. Aynı yıl Henry resmî bir ziyaret için Anne'i, oradan hamile döndüğü Fransa'ya götürdü. 1533 Ocak'ında Anne ile özel olarak ev-

lendi ve Catherine ile evliliğinin geçersiz olduğunu sürekli olarak ileri sürmesinin sonucu iki eşlilik dikkate alınmadı. Töreni muhtemelen Canterbury ile ödüllendirilen ve İngiliz Reformasyonu'nun egemen figürü olacak Cranmer yönetmişti. Anne, kraliçe olarak taç giydi.

1533'ün Eylül'ünde Anne Greenwich'de doğum yaptı ancak bir kız çocuğu, Elizabeth'i, dünyaya getirmişti. Henry için bu açıkça öngörülmemiş bir felaketti. Bir erkek evlat edinmek için kilisesine kafa tutmuş, parlamentoyla savaşmıştı ama Catherine gibi Anne de onu yarı yolda bırakmıştı. Anne derhal bütün cazibesini kaybetti. Henry, Anne'in onun azalan cinsel gücü hakkında dedikodu yaptığı ve sadakatsizlik öykülerini duyunca çılgına döndü. Kısa süre sonra kral onu, şimdi sevgisinin yöneldiği yirmi beş yaşındaki saray güzeli Jane Seymour'un uysal çekiciliğiyle kıyaslamaya başlamıştı.

1534'te Henry Act of Supremacy'yi resmen yasalaştırdı; buna göre kral, "dünyada Tanrı'dan başka bir üst tanımıyordu ve yeryüzündeki herhangi bir varlığın yasalarına tabi değildi". Bu yasa, dünyevi ve uhrevi gücü monarka tanıyarak İngiltere Kilisesi'nin kuruluşunu tamamlamış oluyordu. İki vatana ihanet yasasından biri, Henry'yi ve onun kilisenin başı olduğunu eleştiren herkese ölüm cezası getiriyor ve kralı "yasa altında diktatör" ilan ediyordu. Henry'nin Catherine'le evliliğinin iptalini reddettiği için yeni yasayla vatan haini olarak hapse atılmış Thomas More'a sessiz kalma karşılığında hayatı bağışlanıyordu ama şimdi bu "Avrupa'nın her yerinde yankılanan bir sessizlik" olarak tanımlanıyordu. 1535'te kafası kesildi ve papa tarafından günahlarından arındırıldı.

Ertesi yıl Cromwell kraliyet hazinesini 400 kadar daha küçük manastırı müsadere ederek doldurmaya girişti. Bu müsadere daha önce görülmemiş bir şey değildi. V. Henry, 1527'de İsveç kralının da yapmış olduğu gibi, Agincourt için manastırları lağvetmişti. Pek çok vakıf alt sınır kabul edilen on iki keşiş sayısının altına düşmüştü. Galler'deki on üç Sistersiyen tarikatının yalnızca seksen beş keşişi kalmıştı. Pek çoğu devletten emeklilik karşılığında varlıklarından vazgeçtiler. Sekiz yıl

içinde manastırların “özelleştirilmesi” tahta neredeyse bir milyon sterlin getirdi. İngiltere’nin yüzünü yenileyen bu değişiklik olağanüstüydü. Rievaulx, Fountains ve Wymondham gibi manastırlar, kentlerin üzerinde katedrallerin yükselmesi gibi kırsalın üzerinde yükseliyordu. Pek çoğu soyuldu, daha sonra çoğu kez barut kullanılarak yıkıldı, içindekiler müzayedelerde elden çıkarıldı. Pek çok mekân taş ocağı haline geldi; taşlar özel evleri genişletmek ve büyük salonlarda şömine bacası yapımında kullanıldı. Manastır şapelleri, Yorkshire’deki Beverley ve Dorset’teki Sherborn gibi görkemli *parish** kiliseleri oldu. Manastır arazileri parası olan herkese satıldı; daha önce toprak sahibi soylularla sınırlı olan toprak sahipliği statüsüne yeni tüccar sınıfının sahip olması sağlanarak bir devrim yarattı. Kara Ölüm’den sonra olduğu gibi İngiltere oportünistçe bir toplumsal değişime üstün yeteneği olduğunu gösterdi. Norman istilasından beri benzer bir varlık transferi görülmemiştir. Bunun sonucu her şeyden fazla İngiliz ulusunun modern çağa hazırlanmasında etkili olmasıydı.

1536’da doğrudan bir tepki geldi. Kuzeyde, Lincolnshire ve Cornwall’da Şükran Haccı [*Pilgrimage of Grace*] denilen bir şey patlak verdi. Bu hareketin liderleri daha çok yerel olarak dağıtılan kilisenin gelirlerine kralın el koymasını protesto ettiler ama takipçilerinin çoğu kralın ve parlamentonun inançlarına müdahale etmesinden rahatsız olan basit Katolik dindarlardı. Yaklaşık 30.000 kişilik bir ordu Yorkshire’dan güneye doğru hareket edince asilere “son derece aşırı bir şekilde eşyalarını, karılarını, çocuklarını yakma, yağmalama ve yok etme” sözü veren Henry’nin misillemesi korkunç oldu. Henry, olayı bastırmaya gönderilen Norfolk Dükü’nden, 250 kişinin ibret olsun diye öldürülmesini istedi.

Sistemli birisi olan Henry şimdi Cranmer’e yeni bir dua kitabının hazırlanmasını emretti. William Tyndale’in 1526’da kı-

(*) *Parish*: Önceleri bir *parson* ya da *vicar* ya da diğer bir din adamının yönetimine bırakılan yer ya da bir kentin ya da bölgenin ruhban yönetimine bırakılmış kesimi için kullanılan bir terimken, 16. yüzyıldan itibaren en küçük yerel yönetim birimini nitelemek üzere kullanılır olmuştur – ç.n.

tada gizlice yayımlanan İngilizce İncili'nin kopyaları ülkenin her yerindeki kiliselere dağıtıldı. Aynı zamanda Anne'in sadakatsizliğini kanıtlamaya çalışan özenle hazırlanmış bir komplo düzenlendi. Anne mahkûm edildi ve 1536'da Kule'de yapılacak olan idamı, ancak kadının baltayla İngiliz usulü değil de kılıçla Fransız usulünü talep etmesiyle bir süre ertelendi. Kral, kısa süre sonra kendisine bir erkek evlat, Edward'ı verecek olan Jane Seymour'la evlendi. Henry'nin sevinci Jane'in doğumdan birkaç hafta sonra ölmesiyle büyük bir kedere dönüştü. Kendisiyle birlikte gömülmesini istediği tek kraliçe oydu.

Çok işbilir olan Cromwell manastırların tasfiyesini şimdi bir ikona kırıcılık dalgasıyla genişletiyordu. Tyndale'in yazmış olduğu gibi, "Kutsal işlemler, işaretler, törenler ve bedensel şeyler Tanrı'nın şahsına hizmet olamaz"dı. Calvari haçları ve Bakire'nin imgeleri kaldırıldı ve yok edildi. İnananlara "kutsal kitap dışında, insanların fantezileriyle icat ettikleri herhangi bir şeye güven ve inançlarını dayandırmamaları" emredildi. Azizlerden şefaath dilenmesi yasaklandı. Henry, krallık gücünün bilinen düşmanı Thomas à Becket'in kültünü ortadan kaldırmaya özellikle kararlıydı. Becket'in Canterbury'deki ve Walshinghamlı Meryem Ana türbeleri yok edildi ve altın levhaları Londra'daki hazine adına müsadere edildi.

Henry artık kendi güvenliğini kollamak zorundaydı. Roma ile olan çatışması bütün Katolik Avrupa'yı kıskırtmıştı ve ona karşı savaş açılması kutsal bir dava olacaktı. 1539'da Cromwell tarafından Fransa ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı Alçak Ülkeler ile önlem mahiyetinde bir ittifakı oluşturmak için bir Hollanda prensesiyle, Clevesli Anne ile evlenmeye ikna edildi. Cromwell ona Anne'in gerek yüzünün gerekse vücudunun güzelliğinin, "altın güneşin gümüş mehtabı gölgede bırakması gibi, Milan Düşesi'ni gölgede bıraktığını" söyledi. Bu övgü Anne'in, dönemin önde gelen ressamı Hans Holbein'a ısmarlanmış göz kamaştıran genç kadın portresiyle de desteklendi.

Cromwell'in diplomasisi gerçekliğin buzlu sularında yok oldu. Anne'in uzun boylu, yalnızca Almanca konuşan, çiçek bozuğu yüzlü, otuz dört yaşında sırık gibi bir kadın ol-

duğu ortaya çıktı. İngiltere'ye geldiğinde, Henry tebdil-i kıyafetle ve yanına armağan olarak çok pahalı bir samur atkı alarak onu karşılamaya Rochester'e gitti. "Bu kadında hakkında söylenenlerden hiçbiri yok" diyerek gördüklerinden şaşkına döndü. Filikasına kaçtı. Anne'in "bir Flaman kırsağından farkı yok" diye açıklıyordu. Ocak 1540'ta diplomatik bir evlilik yapıldı ve zifaf gecesi evliliğin tamamlanmasından titizlikle kaçındı. Daha sonra Cromwell'e "Şimdi onu daha da az seviyorum" diye söylenecekti. Parlamento birkaç ay içinde bu birleşmeyi iptal etti. Henry bir kez daha kıtadan bir müttefikten yoksun kalmıştı.

İlerleyen Reformasyon karşısında Henry şimdi kuşkuya kapılmıştı. Roma kilisesini gücendirmenin ötesinde Tanrı'yı gücendirmiş olmasından endişe ediyordu. Norfolk Dükü'nün çevresindeki kilisenin muhafazakârları onun bu korkusunu rahat bırakmıyordu ve 1539'da aşırı tutkulu Protestanları hedef alan ve açıkça "inanç farklılıklarının iptali için" Altı Madde Yasası [Act of Six Articles] adı verilen bir yasayı yürürlüğe koydu. Paskalya türbe ziyaretlerine ve "Haça sarılma" törenlerinin yeniden ihdasına izin verdi. Ölülere yapılan dualara da izin verildi. Protestan Anabaptistler kazıklarda yakıldı.

Wolsey ve More'un kralın evlilik sıkıntılarından hasar görmüş olmaları gibi Cromwell de Cleves fiyaskosundan hasar gördü. Giderek gücü artan Norfolk, Cromwell'i rüşvetçilik ve sapkınlıkla suçluyor ve krala henüz yirmisindeki kumral saçlı kendi kız yeğeni Catherine Howard'ı öneriyordu. Henry, aşırı kilolu ve sürekli bacak ağrılarıyla neredeyse elli yaşındaydı. Kısa bir süreliğine âşık oldu ve Cromwell'in sonu da ani oldu. Wolsey'den bile yükseklerle tırmanmış olan adam Hazi- ran 1540'ta tutuklandı ve kısa bir süre sonra kellesinden oldu. Cranmer, "Kral bundan sonra kime güvenecek?" diyecekti. Bunun cevabı, hiç kimseye idi. Kısa süre içinde Catherine de Anne Boleyn'in kaderini paylaşacak ve kaprisli mizacı ve sadakatsizliği kralın şiddetli havasıyla uyum sağlamayacaktı. Yeğeni ile zina yaptığı bildirilince, kralın huzurundan uzaklaştırıldı ve 1542'de gecikmeden kafası kesildi.

Kral incinmiş ve paranoya ve acı içinde bir despot olarak yalnız kalmıştı. Wolsey'in Hampton Court'daki yeri de dahil eli altı rezidansa ve 100.000 değerli nesneye sahip olmakla övünebilirdi. Hayatının son zamanlarında Londra'nın güneyindeki Nonsuch'da, François'nın Fontainebleau'suna rakip olacak küçük kuleleri ve flamalarıyla *Field of Cloth of Gold* günlerinin ihtişamını çağrıştıran bir Rönesans sarayına başladı. Orada nadiren kaldı ve bugün yalnızca az sayıda gravürde varlığını sürdürmektedir. Henry'nin yaşama coşkusu çılgıncaydı. 1536 ve 1543'te çıkarılan yasalar, Serhad lordlarının ayrıcalıklarına son vererek ve bunların yerini parlamento üyelerinin almasını sağlayarak Galler'le İngiltere'yi resmen birleştirdi. Yasa, ülkenin dili de dahil, Galler'e ait "küçük ya da büyük her türlü uğursuz teamül ve âdeti kesinlikle ortadan kaldırıyordu". Galli olan Tudorlar Galliliği yok etmek için Plantagenetlerden çok daha fazlasını yaptılar. 1541'de Dublin'de toplanan bir parlamento Henry'i İrlanda kralı olarak selamladı; iki yıl sonra Greenwhich'te İskoçya ile imzalanan, daha sonra "hoayat bir flört" olarak ad takılacak bir anlaşma, İskoçların çocuk kraliçesi Mary'i eş olarak Henry'nin veliahdı Edward'a veriyordu. Britanya adalarını oluşturan uluslar ilk kez olmak üzere, İngiltere ve Galler'in durumunda bir ulus, İrlanda'nın durumunda bir krallık ve İskoçya'nın durumunda günü geldiğinde bir krallık olacak şekilde bir tür birlik kazanmış oluyordu.

Kral şimdi Protestan görüşlere sahip kuzeyli bir dul olan otuz bir yaşındaki Catherine Parr'ı altıncı eş olarak alıyordu. Catherine çalışkan ve sakindi, Henry'e bakıyor, Edward'ı koruyor ve hastalanan kralı, kızları Mary ve Elizabeth'le barıştırıyordu. Kral biraz huzur bulmuştu. Sınırın kuzeyindeki genç Mary'nin Prens Edward'la evliliğinin uygun bulunarak İskoçya kraliçesi olarak taht sırasına girmesi ve Fransız tahtının Katolik varisine sözünün kesilmiş olması Fransız annesi tarafından kabul edilmiyordu. Bunun ima ettiği şey İskoçya'nın Fransa'ya bağlı olacağıydı ki herhangi bir İngiltere kralı için kabul edilemez bir provokasyondur. Hatta bir Fransız istilasından bile endişe edilmişti ve 1544'te Henry bir orduyla Fransa üzerine yü-

rüdü ve Boulogne'u ele geçirdi. Bu seferde giydiği, vücut çevresinin genişliğini gösteren zırh bugünlere kalmıştır. Bu sefer için güney kıyılarında Hurst, Walmer ve Deal'da bugün hâlâ ayakta duran bir dizi istihkâm inşa edilmişti. Benzer bir hırsın önceki projesinde, savaş gemisi *Mary Rose*, Solent'te Fransızlarla bir muharebede kralın gözleri önünde alabora olmuş ve batmıştı.

Kralın gücü artık azalıyordu. Ecel yaklaşırken, Bisham'da bir manastır kurarak ve hatta ruhu için ayinler yapılmasını isteyerek Rönesans'a olan bağlılığını değiştirmiş görünüyordu. 1545 Noel akşamı Parlamento'da yaptığı son konuşmasında Henry, eski ya da yeni din için değil her ikisinin yeni "millileştirilmiş" İngiltere kilisesi bünyesinde bağdaştırılması için çağrıda bulundu. Ancak 1547'deki ölümünde başında bulunan bir Katolik değil eski müttefiki Protestan Cranmer'di.

Henry Ortaçağ devletinin iki ayağını, kiliseyi ve baronları, her ikisini de netice itibarıyla kişisel yetkisiyle yöneterek hiza getirdi. Kilisenin üstünlüğü konusundaki deklarasyonu, 17. yüzyıldaki pek çok kişi için papalığın yağmurundan kaçarken, Stuartların çok istismar edeceği Tanrı tarafından kutlanmış krallığın dolusuna yakalanmaktı. Çatışma yaklaşıyordu. Ancak Henry'nin Roma kilisesine saldırısı ve manastırları lağvetmesi ülkenin çehresini değiştirdi. Uyguladığı meritokrasi Wolsey ve Cromwell gibi hukukçu ve kâtipleri öne çıkardı ve bunların atanmaları ve rüşvetçilikleri toprak sahibi olmalarına ve böylelikle sarayda ve parlamentoda etki kazanmalarına yol açtı. Servetin dağılımındaki ve böylelikle rızanın dağılımındaki dengenin bu yön değişikliği Henry'nin ilk kızı Mary için Reformasyon karşıtı girişiminde bir engel teşkil etti ama ikinci kızı Elizabeth'in bunu tersine çevirmesinde yardımcı oldu. Henry pek çok Avrupalı monarkın başarısız kabul ettikleri şeyi başardı, Roma'ya meydan okudu ama varlığını korudu. O Avrupa'nın büyük devrimcilerinden birisiydi.

Reformasyon ve Karşı-Reformasyon

~
(1547-1558)

Kalıtsal monarşinin kaprisleri öyledir ki, krallık gücünün sembolü olan VIII. Henry, tacını dokuz yaşındaki bir âcize bırakmıştı. Başpiskopos Cranmer VI. Edward'ı (1547-1553) Protestan bir monarşi için hazırlarken özenli davrandı. Onu sadık bir özel öğretmenin, John Cheke'nin gözetiminde reform geçirmiş dinle eğitti. Çocuk, tarih ve ilahiyat okuyarak ve ayinlerde verimli notlar alarak erken olgunlaşmıştı. Fransızca ve İtalyanca konuşabiliyor, taç giydiği günlerde Cicero'yu Yunancaya tercüme edebiliyordu. Cranmer ondan “kendi topraklarınızda Tanrı'nın saltanatının kral naibi ve İsa'nın vekili” diye söz ediyordu. Yeni kral sadık bir Protestan olabilirdi ama Stuartların “kralın yönetme hakkı”nın tohumları çoktan ekilmişti.

Edward'ın makamının gücü büyüktü ama onu kim kullanacaktı? Henry'nin naipler konseyi, kralın amcası yeni Somerset Dükü kendini *Lord Protector** ilan edince dağılmıştı. Bir di-

(*) *Lord Protector*: Koruyucu anlamına gelen *protector* bir kurum olarak kralın küçük ya da yönetemez olduğu durumlarda, örneğin çocuk kral VI. Henry'nin zamanında olduğu gibi parlamento kararıyla ya da Somerset'in durumunda olduğu gibi resen üstlenilen, yetkileri yasal olarak bir kral naibinin tüm yetkilerini kapsamayan, dolayısıyla az çok belirsiz olan bir makamdı. 1653'te Oliver Cromwell de daha önceki uygulamalardan farklı bir biçimde, tüm yetkilere sahip olarak hayat boyu *Lord Protector* atanmış ve halefini belirleme hakkına da sahip olmuştu – ç.n.

ğer amcası, tecrübeyle sabit bir yöntemle fazladan cep harçlığı vererek çocuk kralın gözüne girmiş olan Thomas Seymour'un güçlü rekabetiyle karşı karşıyaydı. Çocuğu, Somerset'in onu "sefil bir kral" olarak bıraktığı yolunda uyarıyordu. 1549'da bir gece Seymour çok ileri gitti ve çocuğu kaçırmaya kalkıştı; bu suç kralın kapısındaki bir köpeğin canhıraş havlamaları sayesinde önleildi. Seymour yakalandı ve idam edildi. Bir zamanlar kur yapmış olduğu Prenses Elizabeth onun "kıvrak zekâlı ama kıt sağduyulu" bir adam olduğunu söyleyecekti. Elizabeth bu türün uzmanı olacaktı.

Somerset basiretsiz bir yönetici olduğunu kanıtladı. Kendisine Thames kıyısında şimdi de yerinde duran çok para harcanmış bir saray yaptırdı. Hem Fransa hem de İskoçya ile savaşa girdi, bunları karşılayabilmek için sikkelerin değerini düşürdü, sonuçta yiyecek fiyatlarının artışı karşısında tahıl fiyatlarını dondurdu ve koyunlar için daha fazla çitleme yapılmasını yasaklayan Wolsey'in önlemini tekrarladı. "Ülke koyun sürüleriyle değil, insanların gücüyle savunulmalıdır" diye açıklamalarda bulundu. Kilise reformunu ve ikona kırılcılığı geliştirmek için zorlayıcı önlemler alındı.

Muhafazakâr Protestanlar şimdi gerçek bir Reformasyon talep ediyorlardı. Haçların kaldırılması ve kiliselerde dua odalarının iptal edilmesi şimdi "hâlâ nişlerde ve şapellerde yerini koruyan taştan, ağaçtan, kaymaktaşından kazılmış, oyulmuş ya da boyanmış bütün tasvirlerin" ortadan kaldırılmasına kadar genişletilmişti. Duvar resimleri badana ile örtülmüş ve kutsal kalıntıları saklayanlara cezalar uygulanmıştı. Binlerce İngiliz kilisesinin kulesindeki boş nişler bu yıkıma tanıklık eder. Bu arada Latince ile karanlıkta kalmış olanları tınlayan bir İngilizce ile açığa çıkaran Cranmer'in yeni dua kitabı yalnızca bunun kullanılması emriyle bütün kiliselere gönderildi. Bu, kültürel milliyetçiliğin önemli bir göstergesiydi.

1549 yazına gelindiğinde Somerset'in yönetimine karşı, batıda ve Norfolk'ta çoğu Katolik sempatizanlarca ayaklanmalar baş gösterdi. Muhafazakârlar kralı devirip tacı Katolik ablası Mary'e vermek için komplolar kuruyorlardı. Warwick ear-

lünün liderliğindeki konsey Somerset'i terk etti ve City milisini onu tutuklayıp Kule'ye göndermeye davet etti. 1552'de idam edildi. Şimdi onun yerine İngiltere'nin yönetimini ele alan Warwick, Northumberland Düklüğüne terfi ettirildi. Bu değişiklik, yönetimin niteliğinde herhangi bir gelişime yol açmadı. Yalnızca genç kral yaygınlaşan yıkımı durdurmaya hevesli görünüyordu. Henüz on bir yaşındayken bir piskopos, "Tanrı'ya, kutsal azizleri ve bütün Protestanları" davet ettiği için engellemiş ve kendisine yalnızca "İsa Mesih kanalıyla Tanrı'ya davet et" demişti. Ancak bütün mihrapları komünyon masalarıyla değiştirme emri verilirken, bu kadar çok yıkım karşısında üzüntüsünü ifade etmiş ve Londra'daki Greyfriars manastırını İsa'nın Hastanesi okuluna dönüştürmüştü. Lütufkârlığına Londra sokaklarında papazlar, haçlar ve tespihlerle dolaşarak karşılık veren ablası Mary'yi bile yeniden saraya buyur etmişti. Reformasyon hiçbir şekilde güvence altında değildi.

Daha sonra, 1553 yılında hem akıllı bir hükümdar hem de Henry'nin düzeninin sağlam bir koruyucusu olma yolunda görünen on beş yaşındaki kral veremden öldü. Ölüm döşeğindeyken Northumberland, VIII. Henry'nin buyurduğu gibi, halefi olarak Mary'yi değil de kusursuz bir Protestan olan kuzeni Lady Jane Grey'i ilan etmesinde ısrarcı oldu. Bunu yaptı ve Mary'nin Suffolk'daki Framlingham şatosuna kaçmasına ve orada Mary'den yana bir ayaklanmanın geniş destek bulmasına yol açtı. Northumberland'ın sınırları bozuldu. Londra üzerine yürüyen yaklaşık 10.000 silahlı adamın karşısına emri altında küçük bir güçle çıktı ve kısa sürede teslim oldu; otuz yedi yaşındaki Mary'yi kraliçe olarak kabul etti. Bu ona bir yarar sağlamadı ve bir ay içinde kellesinden oldu. Taç giymemiş, yalnızca dokuz gün için "kraliçe" olan Lady Jane Grey Kule'de hapsedildi. Katoliklik yanlısı soylular ve *gentry** yeniden iktidara yükseldi.

(*) *Gentry*: Taşralı çiftçilerle, büyük toprak sahipleri arasında yer alan İngiliz toprak sahipleri için kullanılan bir terim. İngiltere'deki arazinin yaklaşık üçte birine sahip olan *gentry*, taşrada çeşitli yönetim görevleri üstlendiği gibi ticaret ve siyasetle de yoğun olarak ilgileniyordu – ç.n.

I. Mary (1553-1558) çok istismar edilmiş İspanyol annesi Aragonlu Catherine'in etkisi altında yetiştirilmiş ve bir rahibe manastırındakiler kadar muhafazakâr bir maiyetle köşesine çekilmişti. Nasıl yöneteceğine dair, kuzeni Habsburg İmparatoru V. Charles'a akıl danıştı o da kendisine İngiltere kilisesini yeniden Roma'ya bağlamasını ve oğlu ve varisi İspanyol Felipe ile evlenmesini önerdi. Portresinden Felipe'ye "zaten yarı âşık" olan Mary'nin teşvike ihtiyacı yoktu. Böyle bir evlilik İngiliz Reformasyonu'nu tehlikeye düşürüyor ve İngiltere tahtının Avrupa'daki en güçlü Katolik devlete boyun eğeceği anlamına geliyordu.

Sözde Mary'nin Karşı-Reformasyonu, haçların yeniden kazınması, ritüellerin yeniden başlaması, ilahilerin söylenmesi ve kutsal günlerin kutlanması için saraydan giden talimatlara tanık oldu. Edward'ın piskoposları Cranmer, Latimer ve Ridley, Mary'nin Protestan kız kardeşi Elizabeth gibi sapkınlık suçlamasıyla Kule'ye tıkıldı. Elizabeth'in, müteveffa Northumberland'ın genç oğlu Robert Dudley ile orada tanışıp âşık olduğu söylenir. Kraliçenin eli kulağındaki evliliğine karşı Sir Thomas Wyatt tarafından hazırlanan 1554'teki ayaklanma hunharca bastırıldı ve bir önlem olmak üzere Lady Jane Grey saraydan gelen emirle öldürüldü. 1554'te olduğu gibi şimdi de önde gelen Protestanlar kendi hayatlarının derdine düştüler ve İspanyol Felipe gelinine sahip olmak üzere Londra'ya geldi. Boy posça küçük, hiç İngilizce konuşmıyor, Mary de İspanyolca bilmiyordu. İngilizce olarak herkesin duyduğu yegâne sözler, Mary'yi yatak odasına götürürken "İyi geceler bütün lordlarım" oldu ve zıfaf gecesi görevini yaptı. İspanyol grubunun bir üyesi "kraliçe hiç de güzel değil, ufak, biraz güçsüz ... ve kaşları yok" diye bildirecekti.

Henry'nin *Act of Supremacy* yasası iptal edildi ve Mary evliliğin sadakati içinde yönetmeye söz verdi. "Yatakta ve mecliste güzel ve çekici" olmaya söz veriyordu. Her ne kadar endişeli parlamentoya Felipe'nin belirli yönetim işlerine müdahale etmesine "izin vermeyeceğini" söylemiş olsa da çocukları İngiliz monarşisini Habsburg hanedanıyla birleştirecekti. Kısa sü-

re sonra hamile olduğunu açıklamış olsa da buna büyük çapta kuşkuyla bakıldı ve Felipe bunun, çaresizlik içindeki bir hayal ürünü olduğunu fark etti. Bir yıl içinde, bir daha gelmemek üzere Hollanda'ya ve ülkesine döndü ve eşini perişan bıraktı.

Kraliçe ülkesini sapkınlıktan kurtarmaya kalkıştı. 1555 Kasımında, bir zamanlar annesi Aragonlu Catherine'in Henry ile olan evliliğinin "gayrimeşru" olması nedeniyle Mary'nin gayrimeşru olduğunu açıklamış olan yaşlı Cranmer, Canterbury başpiskoposluğundan alındı ve İngiltere fiilen papalığın elçisi Kardinal Reginald Pole tarafından yönetilmeye başladı. VIII. Henry'nin vatan ihaneti yasalarına karşılık olarak Protestanlık sapkınlıkla, sapkınlık da vatan ihanetiyle eşitlendi. Latimer ve Ridley Oxford'da yakıldı ve onları Cranmer izledi. Her ne kadar Protestanlıktan resmen vazgeçtiyse de bu onu kurtarmadı. Önce vazgeçme belgesini imzaladığı elini alevlere tutarak, "Bu el suç işledi. Ah bu değersiz el!" diye bağırdı.

Mary, Kanlı Mary oldu. Protestan davasına 300 kadar şehit verdirdi (bu, babasının Şükran Haccı'nda infaz ettiği Katolik sayısıyla aynıydı). Bunlar daha sonra John Foxe'un çok satan kitabı *Şehitler Kitabı*'nda anılacaktı. Şimdi her toplulukta, her kilise bölgesinde dinî ihtilaf vardı. Protestanlık, kimilerine sö-nük ve soyut görünebilirdi ama yirmi yıl içinde İngiltere'nin kilisesi olarak kök salmaya başlamıştı. Eski ibadet şekline ne türlü bir yakınlık duyulursa duyulsun, Roma'nın otoritesine geri dönmek için çok az heyecan vardı. Ayrıca, her ne kadar Mary kimi manastırları, Westminster de dahil, yeniden kurmuş olsa da manastırların İngilteresi yeni *gentry* sınıfının eline geçmişti. Ayinde mırıldanabilirlerdi ama, onların yeni ele geçirmiş oldukları mülkleri keşiflere geri vermeyeceklerini Mary bile biliyordu.

Haberlerin en kötüsü, 1558'de İskoçların on beş yaşındaki Kraliçe Mary'si ile on dört yaşındaki Dauphin'in Paris'te Notre Dame'da büyük ihtişam gösterileri içinde evlenmeleriyle geldi. Edinburgh Protestan ayaklanmalarıyla sarsıldı ve Fransa kendi topraklarındaki son İngiliz yerleşimi Calais'yi ele geçirdi. Londra'da Mary perişan olmuştu; "Ben ölüp bedenim açıl-

dığında, kalbimin üzerine Calais'nin kazınmış olduğunu göreceksiniz” diye sövüp sayıyordu. Avrupa'nın muhalefetine rağmen Henry tarafından kurulan Protestan İngiltere'yi şimdi olağanüstü bir kader bekliyordu: İngiltere'nin Katolik İspanyol bir kralı ve İskoçya'nın Katolik Fransız bir kralı olabilirdi.

Bu olasılığın gerçekleşmesinden önce tarihte irsiyet bir kez daha kozunu oynadı. 1558 Kasımı'nda Mary hastalandı ve gönülsüz de olsa tahtı kardeşi Elizabeth'e bırakarak mezardaki kardeşinin peşinden gitti. Mezarı başında vaaz veren Winchester'in Katolik piskoposu cemaatini uyarıyordu: Karşı-Reformasyon tehlikedeydi. “Yakında Cenevre'den* insanları zehirlemek için baş belası doktrinleri, küfür ve sapkınlıkla dolu kitaplarıyla kurtlar gelecek” diyordu. Haklıydı.

(*) “Cenevre'den gelecek olan şey”le, 1557-1560'ta Calvin'in etkisiyle Cenevre'de basılan, İngiltere'de en çok okunan İngilizce İncil kastediliyor – ç.n.

İyi Kraliçe Bess

(1558-1603)

I. Elizabeth'in saltanatı (1558-1603) çoğu kez İngiltere'nin altın çağı olarak ele alınır. O, hoşgörü, zafer, romans, espri anlayışı, Shakespeare'in yetiştiği dönemin ve de İngiliz Rönesansı'nın başındaki İyi Kraliçe Bess ve Gloriana idi. Bu çağ, İngiliz tarihinin derinlik kazandığı ve statik bir tablodan hareketli bir resme dönüştüğü bir çağdı. Elizabeth döneminin insanlarını, önceki dönemin insanlarından daha iyi bildiğimizi düşünürüz. Binalarının iç düzenini ve giysilerinin tarzını biliriz. Konuştukları dil Chauser'ın anlaşılmasından Shakespeare'in görkemliliğine, bir yerel diyalekt karmaşasından tek bir ulusal dile doğru evrimleşti. Önceki dönemin monarkları çoğu kez karikatür halinde sunulurken şimdi çok yönlü şahsiyetler haline geldiler.

Elizabeth tahta çıktığında yirmi beş yaşındaydı. Parlak kızıl saçların altındaki soluk benizli bir yüzün içine yerleşmiş dikkat çeken gözleriyle görünümü çarpıcıydı. Çok makyaj yapar, portre ressamlarını memnun eden bir abartıyla giyinir ve saraya gelen ziyaretçileri etkilerdi. 15 Ocak 1559'daki taç giyme töreni, bizzat kendisinin düzenlediği Protestan ritüeliyle yapılmıştı. Bu ne tür bir Reformasyon arzulanına kapıyı açık bırakıyordu. Babasının son mesajının ima ettiği bir uzlaşma mı, yoksa Mary'yi Kalvinist Avrupa'ya kaçırılmış olan ve VI. Edward'ın

püritenliğine geri dönmek isteyen evanjelist ve aşırı Protestanların istediği gibi bir şey mi olacaktı?

Kraliçenin önsezisi İngiliz halkının sevmedikleri bir şeyden se bu soruya bir cevap vermemeyi tercih edecekleri yönündeydi. Neredeyse saltanatının tamamı boyunca en yakın danışmanı olan William Cecil'i ve parlamentoyu çoğu kez çileden çıkaran bir müphemliğin sahibesi oldu. Babası aktif bir biçimde yönetmişken Elizabeth pasif bir şekilde yönetti. Babası bir devrime önderlik etti, Elizabeth ise bir devrimi pekiştirdi. Ancak bunu yapabilmek sıkı bir disiplin ve kişisel mücadele gerektiriyordu. Hemen hemen tüm saltanatı boyunca Elizabeth tehlike ve sık sık savaş halindeydi. Yine de babasıyla birlikte İngiliz monarkları içinde en üstün olandır. Monarşiye, kendinden öncekilerde çok ender görülen bir şeyi, saf zekâyı kazandırmıştır.

Bir konuda Elizabeth çok açtı. Roma'nın otoritesine dönüş olmayacaktı ve Henry'nin üstünlük ve türdeşlik yasasını yeniden yürürlüğe koydu. Tezyinat, resmî kıyafet ve törenlere hoşgörü gösterilecek ama yeni bir başpiskopos, Matthew Parker'a emanet edilen, Anglikan itikadının 1563 tarihli Yirmi Dokuz Maddesi'nde ifadesini bulan kilise doktrini Protestan olacaktı. Elizabeth dindardı ve eski dinin hac gibi alametlerini çevresinde bulunduruyordu ama güvenliği elverdiği ölçüde hoşgörülü olmakta kararlıydı.

Kamuoyuna egemen olan ikinci soru kraliçenin kiminle evleneceği idi. Kutsal Roma İmparatoru'nun, İsveçli Eric'in, Mary'nin dulu İspanyالی Felipe'nin ve pek çok daha az önemli talibin öneri bombardımanına tutuluyordu. Dans etmeyi seven ve genç erkeklerin refakatinden hoşlanan, açıkça tutkulu bir kadın olmasına rağmen herhangi bir evliliği tehlikeli görüyordu. Babasının ve annesinin geçirdiği deneyimler onu uyarmıştı. İngiliz bir eş, yerel hizipler ve isyan riskini getirirken, yabancı bir eş denizaşırı karışıklık riskini getirecekti. Elizabeth İngiltere'nin her ikisinden de yeterince çektiğini biliyordu.

Geriye Mary'nin saltanatı sırasında Kule'de tanıştığı Lord Dudley kalıyordu. Çift hakkındaki dedikoduya göre, 1560'ta Dudley'in karısı yazlık evlerinin merdiveni dibinde ölü bulun-

duğunda bir suikasttan kuşkulanılmıştı. Kraliçe, Dudley'i Leicester Earlü ve Dizbağı Nişanı Şövalyesi yapmakla yetindi ve parlamento tarafından bir koca bulması için baskı altına alınca "bakire olarak hükümdarlık yapacağını ve bakire olarak öleceğini" ileri sürdü. İngiltere'nin "bir kadın efendisi olacak ama erkek efendisi olmayacaktı". Bununla birlikte, eğer fikrini değiştirirse seçiminin Dudley olacağını söylediği duyuldu ve Dudley ihtiyat gereği kılıç delmeyen bir ceket giymeye başladı. On sekiz yıl boyunca yeniden evlenmedi ve sonunda Lettice Knollys ile evlenince kraliçe deliye döndü ve Knollys'i saraydan uzaklaştırdı. Dudley, 1588'deki ölümüne kadar Elizabeth'e yakın kaldı.

1559'da İskoçya sorun çıkarmak için bütün kapasitesini sergiledi. Cenevre'deki sürgünden yeni dönmüş olan Protestan din adamı John Knox ile kocası Fransa kralı ile birlikte Paris'te yaşayan on yedi yaşındaki İskoçların Kraliçesi Mary'nin annesi Katolik Guise'li Mary arasında bir dinsel iç savaş patlak verdi. Knox'un "dinsel örgütünün lordları", "Tanrı'nın kelamını ve cemaatini sürdürmek, geliştirmek ve yerleştirmek için" bir sözleşme yaptılar. Her ne kadar Knox, "kadınların korkunç alayınca" yönetilmenin tehlikelerine yaptığı ünlü gönderme nedeniyle Elizabeth'i kızdırmış olsa da Reformasyon sınırın kuzeyine geliyordu. Sürtüşme 1560'ta Guise'in kovulmasını izleyerek İskoçya'nın ilk kilise meclisinin Roma'yı reddetmesiyle tırmandı. Bu yapıldıktan kısa süre sonra İskoçların Kraliçe Mary'si, Fransa kralıyla iki yıllık evliliğinden sonra dul kaldı ve Edinburg'daki makamını devralmak üzere geri döndü.

Mary, VII. Henry'nin torununun kızıydı ve silahlarını İngiltere ve Fransa'dakilerle birleştirirse İngiliz tahtında hak iddia edecek güçlü bir adaydı. Güzel bir genç kız olarak, sarayını endişelendirerek ve biyografisini yazanları sevindirerek, kendini romansa ve inatçı komplolara adanmıştı. Önce bir Stuart mace-raperestle, Lord Darnley ile evlendi ve ondan olan oğlu James bir anda İskoçya ve İngiltere tahtlarının en yakın erkek hak sahibi haline geldi. Bir yıl sonra Darnley öldürüldü ve Mary onun varsayılan katili Lord Bothwell ile evlendi. Üç ay içinde çileden

çıkması maiyeti bir yaşındaki oğlu lehine tahttan feragat etmesini ve sürgüne gitmesini talep etti. Kuzeni Elizabeth'in ona korumaya sağlayacağını umut ederek güneye gitti.

Elizabeth kraliyet ailesinden bir akrabasını reddetmeyi kendine yediremese de parlamento dehşete kapılmıştı. Eğer kraliçeye bir zarar gelirse açıkça Katolik olan Mary tahta çıkacaktı ve bu her türlü sorun ve ayrılık için bir çekim oluşturunuyordu. Cecil'in etkisiyle parlamento Mary'nin vatana ihanet kuşkusuyla yargılanması için kraliçeye yalvardı. Tutuklandı ama etrafında komploların cirit attığı Sheffield Şatosu'nda rahat yaşadı. 1569'da kuzeydeki Katolik yanlısı unsurlar Northumberland ve Westmorland earllerinin önderliğinde Elizabeth'e karşı Mary lehine bir komplo başlattılar. Müttefikleri olan, o da Katoliklikten yana Norfolk Dükü Mary'e akılsızca evlenme teklif etti. Ayaklanma başarısız oldu ve Norfolk Kule'ye gönderildi ve Elizabeth'in epeyce tereddüt geçirmesinden sonra orada idam edildi.

1570'te Elizabeth, Papa tarafından aforoz edildi. En çılgın unsurları şimdi Elizabeth'in casus-başı Sir Francis Walsingham'la kedi-fare oyunu oynarken İngiliz Katoliklerinin üstüne bir kuşku örtüsü inmiş oluyordu. Katolikler otoriteye kafa tutmalarıyla tanınıyorlardı. O günler, gizli kodların ve gizli derneklerin, "kapınızdaki beş sembolün", gizli duvarların ve Cizvit papazlarının gizli deliklerinin dönemi idi. Worchestershire'deki bu kafa tutan evlerden birinde, Harvington'da, Hollanda peynirindeki delikler kadar delik vardı (hâlâ vardır). Bunlar Nicholas Owen adında bir dülger tarafından zekice tasarlanmıştı; o kadar ki sonunda kendisi de ancak saklandığı evin tamamen yakılmasıyla ele geçirilebilmişti.

Elizabeth, kendi şahsını ve makamının gücünü ortaya koyarak ve krallığın gücünü canlandırarak kısmen bir Sakson monarkı gibi hükümdarlık etti. Kendisi ve saray erkânı, çoğunlukla daha güvenli güneyde olmak üzere, İngiltere'nin *county*lerini ziyaret ederek zengin ev sahiplerini göze girme umuduyla hesapsız harcamalara teşvik ettiler. 1575 Temmuzu'nda gözdesi Leicester, Kenilworth'da şiirler, oyunlar, havai fişek gösterileri,

köpekleri bağlı aylara saldırtma, av ve arazisindeki gölde deniz savaşlarının yapıldığı on dokuz gün süren bir şenlik düzenledi. Bu günler boyunca şatonun büyük saati durduruldu. Kraliçe City taciri Thomas Gresham'ı Middlesex, Osterley'deki evinde ziyaret ettiğinde avlusunun içinde bir duvar olsa "daha güzel görüneceğini" söyledi. Sabah uyandığında duvar yapılmıştı. Daha az varlıklı kodamanlar kraliçenin ziyaretinin yaratacağı mali felaketi önleyebilmek için mahrumiyetten, binaların gecikmesinden, vebadan ve pek çok şeyden şikâyet ettiler.

Bir on yıl kadar kraliçe ve her daim ihtiyatlı Cecil, Avrupa'nın her yerine yayılan hanedan ve din savaşlarından ülkeyi uzak tuttular. Kraliçe, kuzeyli Protestanlara sempati duyuyor olsa da onlara yardım etmede çekimser davrandı ve İngiltere'nin kavgalı olmadığı Katolik devletleri kışkırtmamaya çalıştı. 1572'de böylesi bir tedbir Fransa'daki St Bartholomew Günü katliamında bir işe yaramadı. Catherine Medici'nin tahrikiyle 40.000 kadar Protestan Huguenot öldürüldü ve kovulan binlercesi Londra'nın kıyılarına sığınarak Katolik vahşetini anlattı.

Avrupa'nın Protestanları İngiltere'den yardım talep ettiler. Hem Fransa hem de İspanya ile iyi ilişkilerini sürdürmekte kararlı olan Elizabeth bu talepleri reddetti. Bu konuda verdiği, kendi çıkarına uygun yegâne taviz, keşifler için krallığın otoritesiyle Yeni Dünya'dan gelen İspanyol kalyonlarına karşı çok kazançlı korsanlığı birleştiren Francis Drake ve John Hawkins gibi İngiliz kaptanlarının maskaralıklarına gözlerini yumması oldu. Bu durum Drake'in 1577'de başlayan ve Amerika'nın doğu ve batı kıyılarından dolaşarak Hint denizine kadar uzanan ve bu arada İspanyol altınını gasp eden efsanevi gezisinde zirveye çıktı.

İngiltere giderek kendisini, Elizabeth'in ve şimdi Burghley Lordu olarak asalet unvanı verilen Cecil'in kaçınmak istedikleri Avrupa çatışmalarının içine çekilmiş buldu. Kendisine karşı Protestan karşıtı ittifakların oluşmasıyla Elizabeth, Hollanda ile bir anlaşma yapmayı kabul etti ve eski vaatlerini terk ederek, Fransız tahtının varisi Anjou Dükü ile diplomatik bir evliliği kabul etti. Bu garip öneri Dük'e Katolik ibadetini terk etme-

si söylendiğinde ve onun da kibarca Elizabeth'in, itici genç kardeşi Alençon Dükü'yle evlenmesini önermesiyle suya düştü. Bu dük Elizabeth'in yarı yaşındaydı ve "kur yapmayı beceremeyen bir kurbağa" şöhretine sahipti. Bu evliliği alaya alan bir risale yayımlandığında, kraliçe bunu yazanın elini kestirdi. İki yıl geçene kadar böyle bir ittifakın konseyi ve halkı tarafından kabul edilemez olduğunu ikrar edemedi. Bu meselenin özverili bir diplomasi mi yoksa kırk altı yaşındaki bir kız kurusunun fantezisi mi olduğu yolundaki kanaatler o günden beri farklıdır.

Katolik Avrupa şimdi II. Henry'nin sorusunun bir benzeriyle meşguldü; bu sapkın monarkı kim ortadan kaldıracaktı. "O yalnızca bir kadın, yalnızca bir adanın yarısının ev sahibesi" diye şikâyet ediyordu Papa V. Sixtus. 1584'e gelindiğinde İspanya ile olan ilişkiler, içeride sonu gelmeyen Katolik yanlısı kompolar ve dışarıda İspanyol gemilerine korsan saldırıları şeklinde dejenere olmuştu. İstila histerisi ortamında binlerce İngiliz, kraliçeyi ve Protestanlığı bütün Katoliklere karşı savunmak üzere bir birlik kurdular. Bir yıl sonra Elizabeth ademi müdahale politikasını terk etti ve her zaman hırslı Leicester'e, bir orduyla Hollanda'ya giderek İspanyollarla savaşma izni verdiyse de oraya vardığında, İngiltere'nin İspanya karşısındaki savunmasını ciddi olarak etkileyecek, Felemenk devletlerinin genel valiliğini kabul ettiğini öğrenince çılgına döndü. Görevi iade etmesini alenen talep etti.

1586'da İspanya'nın bir Armada hazırladığının öğrenilmesiyle Elizabeth nihayet Mary'nin yarattığı tehditle yüzleşmeye zorlandı. Dikkatli Walsingham, Antony Babington tarafından Mary lehine ve rivayete göre Mary'nin onayıyla Elizabeth'e karşı, İspanyol istilasıyla eş zamanlı bir suikastı ortaya çıkardı. Parlamentonun her iki kanadı, "onu korumak bizim kanımızı dökmektir" diyerek Mary'nin öldürülmesini talep etti. Mary'nin suçlu bulunmasından ve de idam hükmünün Elizabeth tarafından imzalanmasından sonra bile kraliçe infazın yerine getirilmesini kendine yediremiyordu. Konsey onun adına hareket etmeye karar verdi. Mary, Katolik şهادetini sembolize eden kırmızı astarlı siyah kadifeler içinde teatral bir şekilde

ilahiler okuyarak, Fotheringhay şatosunda vatan hainliği suçlamasıyla şatonun büyük salonunda idam edildi. Kafası kesildikten sonra giysisinin içinde olayı protesto eden köpeği kurtarıldı. Elizabeth keder çılgınlığına kapıldı ve kendi yazılı emrini yerine getiren bahtsız görevliyi hapse attı.

Katolik Avrupa'ya bu hakaret İspanya kralı Felipe'nin, I. Mary'nin gerçek dulu olarak tahtı ele geçirme girişimini, "İngiltere projesi"ni, başlatmaya yönlendirdi. İrlanda bir isyana kalkışmak ve İskoçya "yabancıların İngiltere'ye yan kapıdan girmesine izin vermek" için hazırды. 1587 Nisanı'nda Drake, Cadiz limanına cesaretle daldı ve Felipe'nin savaş filosunun büyük kısmını, otuz kalyon da dahil imha etti ve bunu "İspanya kralının sakalını dağladığını" söyleyerek bildirdi. Felipe hasarı tamir etmek için soylu ama deneyimsiz Medina Sidonia Dükü'nün emrinde bir Armada göndermek için bir yıl bekledi. 1588'in Temmuzunda yelken açan ve 8.000 denizci ve 18.000 asker taşıyan 151 gemiden oluşan bu Armada, Vikinglerden bu yana İngiltere'ye yönelik en büyük saldırıydı.

Armada'nın planı, Parma Prensi'nin 30.000 kişilik ordusunu toplamak için Hollanda'ya gitmek ve oradan İngiltere'ye dönmektir. Manş Denizi'nde ilerlerken, daha hızlı ama daha küçük gemileri olan beklemedeki İngiliz donanması Armada'nın "tüylerini yoldu" ama onu kıydan uzaklaştırmaktan başka bir şey yapamadı. Sidonia, Calais'de Parma'nın çıkarma yapamayacak durumda olduğunu gördü ve onu İngilizlerin barutla yüklü ateş gemileri karşısında savunmasız bırakacak bir pozisyonunda demirlemek zorunda kaldı. Ateş gemileri İspanyol hatlarına yönelerek onları bozdu ve kaçmaya zorladı. Takip eden İngilizler Gravelines'te savaşa tutuştular ve topçulardan çok papaz taşıdığı söylenen kalyonları daha iyi ateş gücüyle yendiler. Bu arada gümüşten bir göğüs zırhı giymiş Elizabeth, Tilbury'e giderek orada Leicester'in komutası altında toplanmış ordusuna hitap etti. Anlatıldığına göre, şunları söyledi: "Zayıf ve cılız bir kadının bedenine, ama bir kralın, İngiltere kralının yürek ve midesine sahibim. ... Onursuz bir duruma düşmektense bizzat kendim silaha sarılacağım, bizzat kendim sizin generaliniz, yar-

gıcınız ve ödüllendiriciniz olacağım.” Bu olayda orduya gerek yoktu. Sidonia, Iskoçya ve İrlanda açıklarında çok gemi kaybederek Kuzey Denizi'ne kaçtı. Altmıştan az gemi İspanya'ya dönebildi. İngiltere bir tek gemi bile kaybetmemişti. Armada, Elizabeth'e sağladığı tüm şan ve şerefe rağmen, İngiltere'nin saldırı karşısında savunmasız, kıyı savunmalarının hemen hemen işe yaramaz ve donanmasının İspanya'nın gibi kötü donanımlı olduğunu gösterdi. Armada'nın geri gelmemesi bir şanstı.

1588 yılı Elizabeth'in saltanatında bir dönüm noktası oldu. Iskoçların Kraliçe Mary'si ölmüştü, İspanya geri püskürtülmüştü ve Fransa tahtının varisi, bir Protestan olan Navarre'lı Henry'di. Kraliçe, şair Edmund Spenser'in *The Faerie Queene* adlı destanında Gloriana diye övülüyordu: “Göklerin parlak tanrıcısı! / Zarafetin aynası ve kutsalın Majestesi, / En büyük adanın en büyük Hanımefendisi.” Saray şimdi III. Edward'ın şövalyelik tuhaflıklarının İspanyollarla savaşırken ölen asker/şair Sir Philip Sidney'in yüceltilmesiyle yeniden canlandırılmasına tanık oluyordu. Toprak sahibi aristokrasi ve tüccar sınıfı manastırlara ait zenginliğe alışıyordu. Saraylar artık monark adına değil, monarkı memnun etmek isteyen zenginler adına yapılıyordu. Amaca uygun evler gösterişe uygun evler haline geldi. Longleat, Hardwick, Burghley ve Wollaton, simetrik planları, süslü kuleleri, delikli korkuluklarıyla Tudor Rönesansı'nı sergiliyorlardı. Bir saraylı, Christopher Hatton, Midlands'de hem Kirby hem de Holdenby'ı, hiçbir zaman gelmemiş kraliçeyi ağırlamak için inşa ettirmişti. Bir diğeri, Edmund Harman, Burford kilisesindeki anıtını, Cotswold yün ticaretinin ulaştığı yerle övmek için Amerikan Kızılderilileriyle tezyin etmişti.

1588'de Kraliçe “gözlerim” dediği sevgili Leicester'ini kaybetti. Öldüğünü duyduğunda, Burghley kapısını kırana kadar, günlerce inzivaya çekildi. Son mektubunu ölümüne kadar sakladı. Leicester, Burghley'le birlikte Elizabeth'in sarayında üstün bir yeri paylaşıyordu ama ikincisi akıllı ve özverili bir danışman sayılırken, Leicester daha tartışmalı biri olarak kabul edilir. Kibirli, entrikacı ve pervasız, çok yönlü birisi olarak kraliçenin tutkulu doğasını, saltanatının istikrarını bozmadan kavrama-

nın ve hayatta kalmanın yolunu bulmuştu. Onun gidişiyile Elizabeth'in parlaklığında bir şeyler sönükleşti. "Armada portresi", sanki ona sahipmiş gibi elini dünyanın üzerine koymuş ve Leicester'in hediyesi 600 inciden oluşan gerdanlığıyla onu emperyal havası içinde resmeder. Altmış yaşına yaklaşıyor ve politik ihtiyatlılığını kaybediyordu. 1589'da Drake, Armada'nın geri kalanını yok etmek için gönderildi ve başarısızlıkla geri döndü. Kraliçenin de para yatırdığı ek görevi korsanlıkta da başarısız oldu. Hawkins ve Sir Walter Raleigh'in benzer başarısızlıkları da Elizabeth'in sarayına dolmuş genç kahramanlara olan öfkesini artırıyordu.

Yine de onları şımartıyordu. Yeni gözdesi Leicester'in ateşli üvey oğlu Essex Earlüydü ve 1591'de kraliçeyi, Fransa'da Katolik Birliği'ne karşı Protestan Henry'nin yardımına gitmek üzere kendisini görevlendirmeye ikna etmişti. Armada'dan sonra ülkenin savunması için potansiyel önem taşıyan bu girişim fiyaskoyla sonuçlandı ve kraliçe Essex'i bir daha asla yurtdışına göndermemek için yemin etti. 1598'de Burghley öldü ve konseyindeki Walsingham ve Leicester'in savaş yanlısı etkisini dengeleyen ihtiyatlılık kozundan onu mahrum bıraktı. Bir yıl sonra Elizabeth'in azalan basireti, onun Essex'in alınganlığına boyun eğmesine ve Tyrone Earlü Hugh O'Neill'e karşı o zamana kadar İrlanda'ya gönderilen en büyük orduyu, 16.000 askeri göndermesine yol açtı.

Essex zayıf bir komutandı. Kraliçeden aldığı ruhsatı gözdelelerine hesapsız unvanlar dağıtmakta kullanıyordu. "Birini şövalye yapmak dışında kılıcını hiç çekmediği" söyleniyordu ve Tyrone üstünlük sağlayınca barış talep etti. İrlandalı liderle yalnız konuştu ve kendisi geri dönüp "kraliçenin adına" İngiltere'nin kontrolünü ele geçirirken ona İrlanda'nın bütününe önerdi. Ordusunu lidersiz bırakarak davasını kraliçeye anlatmak üzere İngiltere'ye döndü ve Nonsuch'da henüz gece kıyafetleri içindeyken kraliçeyi rahatsız etmeyi göze aldı. Kraliçe onu kurtaramazdı. Orduyu terk ettiği için tutuklandı, görevden alındı ve sonunda Katolikler ve diğer muhaliflerle birlikte 1601'de darbe planladı. Burghley'in oğlu ve şimdi başyardımcı olan düş-

manı Robert Cecil öldürücü darbeyi vurmak için harekete geçti. Essex'in vatana ihanetten yargılanmasında Cecil kraliçenin kıdemli saraylılarıyla "üstün ince zekâları, soylulukları ve kılıç kullanmaktaki ustalıkları" nedeniyle alay etti ve yalancılıkları ve ihanetleri için onları lanetledi. Essex kellesini yitirdi.

Bu olaylar meydana gelirken Elizabeth'in saltanatının karan yönü Shakespeare'in yükselen yıldızıyla aydınlanıyordu. Bede'nin Karanlık Çağlara, Chauser'in geç Ortaçağ İngilteresi'ne bir pencere açmış olması gibi "Avon'lu ozan" da Elizabeth dönemi İngilteresi'ni hümanist duyarlılığın bir geçit töreni gibi gözler önüne seriyordu. Şiirleri özel müşteriler için yazıldıysa da, oyunları parasını ödeyen halk için, çoğunlukla Londra tiyatrolarında sahnelendi. Avrupa'nın pek çok yerinde bir elite paylaşılan tiyatroyla ilgili deha, İngiltere'de bir tiyatroya girebilen herkesle paylaşıldı. Shakespeare, özellikle IV. Henry, V. Henry ve III. Richard gibi karakterlerle geçmiş yücelterek ya da yaşanan zamanı affettirmeye çalışarak, Elizabeth'in saltanatının bir metaforu olarak Ortaçağ İngilteresi'nin siyasetini anlattı. Hamlet, Shylock, Malvolio ve Falstaff gibi hayalî karakterler, modern giysiler içinde kolaylıkla yeniden canlandırılmaya hazır görünür. Bugüne kadar dünya, bunların aracılığıyla Elizabeth İngilteresi'nin sesleriyle, duygularıyla, hayalleriyle ve insanlık durumunun hengâmesiyle tanışmıştır.

17. yüzyılın başında Elizabeth yalnız bir figürü temsil eder. Gözdeleri ölüme, ihanete ya da her ikisine birden sürüklenmiştir. Ülke dışındaki girişimleri hazineyi boşaltmış ve kaptanları tüm korsan kabadayılıklarına rağmen büyüyen İspanyol ve Portekiz imparatorlukları üzerinde pek az etki yapmıştır. Avrupa'nın çoğu için İngiltere büyük bir güç olmaktan çok büyük bir baş ağrısıdır. 1601 yılında parlamento, ticaret tekellerini gözdelere sattığı yolunda şikâyetle bulununca, 67 yaşındaki kraliçe, "altın konuşması"nda, "açgözlü bir tırtıklayıcı değil", külfetli bir tacın destekleyicisi olduğunu söylemişti. Saltanatının son nutkunu, "Her ne kadar bu tahtta çok daha güçlü ve daha akıllı prenslere sahip olmuş ya da olacak olsanız da sizi daha çok seven birine asla sahip olmadınız ve asla da olmaya-

caksınız” sözleriyle noktalamıştı. Sevgi Elizabeth için karşılıklı rızanın anahtar sözcüğüydü.

Elizabeth 24 Mart 1603'te büyükbabasının sarayı Richmond'da, İskoçların Kraliçesi Mary'nin 36 yaşındaki oğlu Protestan James'den “başka hiç kimsenin” tahta çıkmamasını söyleyerek öldü. Her ne kadar saltanatı yorgun geçmiş olsa da seviyerek ve matemi tutularak dünyasını değiştirdi. Özel duası, uygun bir mezar kitabesiydi: “Hemen hemen etrafımdaki bütün krallar ve ülkeleri, savaşlar ve ihanetler, acı veren zulümlerle üzülmüşken, benim saltanatım barışçı olmuş ve benim ülkem Senin dertli Kilisene koruyucu olmuştur.” Babasının imajıyla tahtın üstünlüğünü yerleştirmiş ve İngiliz halkını bunun altında birleştirmiştir. Ulusuna şan, şeref ve barış getirmiştir. Elizabeth, gerçekten de İngiltere hükümdarlarının en büyüğü idi.

İlk Stuartlar

~

(1603-1642)

1603 yazında güneye doğru giderken I. James'le (1603-1625) karşılaşanların pek çoğu monark olarak yalnızca Elizabeth'i tanımışlardı. Onun şahsına olan sadakat Henry Reformasyonu'nun çatışmalarını yatıştırmıştı. Kraliçe, köy ve kentin bilinen sınırlarının ötesinde, en azından kendisiyle barışık, barış içinde birleşik bir İngiltere'yi şekillendirmişti. Macaulay'ın "İngiliz kral tapınması" dediği, kraliçenin ise ustaca kendisiyle ülkesi arasındaki sevgi bağı olarak nitelediği şeyden yararlanmıştı.

James kiminle karşılaştırılacaktı? Kısa boylu, konuşkan, kendince bir âlim ve öz disipline sahip olmayan birisiydi. Yetiştirilme tarzı korkunçtu. Babası, muhtemelen İskoçların Kraliçe Mary'si olan annesi tarafından öldürülmüş, o da şimdi hükümdarlık edeceği İngilizler tarafından öldürülmüştü. İskoçya'nın çocuk kralı olarak, kendi hayatına kasteden girişim, sadist bir öğretmen ve kendisine karşı cadıların komplosu bir yana, etrafında dört kral naibinin vahşice ölümüne tanık olmuştu, İngilizler için düşman bir devletten gelen bir yabancıydı. İspanyolların komplolarından korkan Cecil, hızla güneye gitmesini önermişti.

James, seyahat ederken "kaba ve dilenci gibi İskoçlar"dan oluşan maiyetini İngiliz kodamanların mülklerinde konaklat-

mış; yeni ayrıcalığını keyfine göre kullanmıştı. Newark'ta bir adamı yargılatmadan astırmış; isteyen herkesi şövalye yapmıştı. Yeni kral Londra'da geçmişten kopuşu ifade ediyordu. Elizabeth'in saltanatının derbeder son yıllarından sonra Londra'yı eğlenceye boğdu. Shakespeare'in şimdi ünlü tiyatro topluluğu kralın himayesine alınmış ve Kralın Oyuncuları adını almıştı. James, John Donne, Ben Johnson ve bestekâr Orlando Gibbons'u himayesi altına almıştı. James'in Danimarkalı eşi Anne'e hediye olarak Greenwich'deki muhteşem İtalyan tarzı Kraliçe Evi yaptırılmış; Inigo Jones'a klasik temalar üzerine maskeli piyesler ısmarlanmıştı. Uzun camlı galerileriyle çiçek bahçelerine tepeden bakan, Jakoben diye adlandırılacak olan mimari ülkedeki her konak ve malikâneye bulaşmıştı.

Yeni saltanat en iyi niyetlerle başladı. James, taç giymesinden bir yıl sonra Somerset House'daki bir görüşmede Elizabeth'e kısmet olmayan bir şeyi, İspanya ile barışı başardı. İspanya'nın Avrupa'daki ve Amerika'daki çıkarlarına saldırılmasına son verilmesi karşılığında, İspanya'nın İngiltere'de bir Katolik restorasyonu talepleri susturuldu. James, aynı yıl İngiltere ve İskoçya'nın "Büyük Britanya" diye bilinecek, Latince adının kısaltmasından türetilen özgün bir bayrağı –*Union Jack*– olan birleşik monarşisini ilan etti ama İrlanda'yı dize getiremediği gibi, her iki ulusu tek bir parlamentoda birleştirmeyi de başaramadı.

Nihayet 1604'te kral piskoposların ve Püritenlerin temsilcilerini, aralarındaki sürtüşmeyi sona erdirmek ümidiyle Hampton Court'ta bir araya getirdi. Büsbütün tarafsız bir toplantı yöneticisi de değildi. Calvinist yetiştirme tarzıyla büyümüş olmasına rağmen, piskoposların otoritesini kabul eden bir *episcopalian** idi. Dinleyecek olanları çaçaron bir şekilde uyardı: Eğer piskoposların yerine meclisler geçerse, "Jack, Tom, Will ve Dick kafalarına göre toplanacaklar, beni ve konseyimi denetleyecekler." Bu parlamenter bir cumhuriyetten başka bir şey olmayacaktı. Yine de Hampton Court konferansı, bugüne kadar

(*) *Episcopalian*: Piskoposların yönetimine ilişkin anlamı taşıyan terim, daha ziyade İskoçya Kilisesi'nde *Presbyterianism*'i kabul etmeyenler için kullanılır – ç.n.

varlığını sürdüren İngiltere Kilisesi'ni yeniden yapılandırdı. Piskoposlar kemikleşti. Vaftiz, atanma, kutsanma ve kilisenin sivil görevleri gibi meseleler kabul edildi. James ayrıca 1611 yılında basılan, en az elli dört âlimden oluşan bir grup tarafından hazırlanan ve on iki kişilik bir komisyon tarafından denetlenen İncil'in yeni bir çevirisini emretti. Her ne kadar ondan önceki Tyndale ve Coverdale İncillerini temel alsa da İngiliz edebiyatının şaheserlerinden birisi ve komisyonun sanatına saygı ifadesidir. Victoria dönemi ilahiyatçısı Frederick Faber, "Dinini değiştirmiş olanın nasıl vazgeçemeyeceğini bilemediği, hiçbir zaman unutulmayan müzik gibi, kilise çanlarının sesi gibi, kulakta kalır" diyecekti.

Din politikası açısından Hampton Court daha az başarılıydı. Elizabeth her iki tarafı da ikna ederken onlara iyilik ediyordu; oysa James her iki tarafı da gayri memnun bırakıyordu. Onun göz korkutucu tavrı ilahiyatın da ötesine geçip, "göze nahoş, buruna iğrenç, beyne zararlı" bir alışkanlık olan tütün içmeye karşı risalesiyle ülkenin refahının her yönüne dokunuyordu. James'in hoşgörüsü Hampton Court'tan dışlanan Katoliklere de ulaşmıyordu. Bunlardan bir grup, taleplerini dinlememesine tepki olarak 1605 yılında parlamentoyu havaya uçurma tertibiyle tepki gösterdiler. Tertipçilerden birinin bir arkadaşına 5 Kasım gecesi oradan uzak durmasını söylemesiyle parlamento didik didik arandı ve Guy Fawkes barut dolu kırk fıçıyla bina- nın bodrumunda bulundu. Eğer bunlar patlatılmış olsaydı kral ve İngiltere'nin yönetici sınıfının temize havale edilmiş olacağından kuşku duyulamaz. Korkunç bir hunharlık önlenmişti.

Karşılığı acımasız oldu. Suikastçıların yargılanmasında, "kralın takdire değer Merhameti ve İnsafı onlara lütfen olağan bir Muhakeme Süreci ve Suçlarına göre zayıf kalan olağan bir Ceza bahşetti". Bu olağanlık her birinin hapisshaneden bir atın kuyruğuna bağlı olarak geri geri çıkarılması, daha sonra asılması ve henüz canlı iken "Özel Yerlerinin kesilmesi ve baba olmayı hak etmedikleri ve arkalarında zürriyet bırakmamaları için bunların gözlerinin önünde yakılması; barsaklarının ve iç kesimlerinin çıkarılıp yakılması ... daha sonra da kafalarının

kesilmesi”ydi. Daha sonra bedeni parçalara ayrılacaktı. Eğer bu olağan idiyse, “olağanüstü” bir cezanın ne olabileceğini merak edebiliriz.

Fawkes’in bombası patlamadı ama farklı bir fûnye, Katolik karşıtı çılgınlığın fûnyesi ateşlenmişti. Tarafsız davrandığını göstermek için James Katolikleri ve radikal Püritenleri de benzer şekilde cezalandırdı. İngiltere, devlet güvenliği ile “istikrarı” özdeşleştirmiş ve farklı düşünenlere vatan haini olarak davranmıştı. Bunun bir sonucu Yeni Dünya’ya göç dalgasının başlaması oldu. Bu süreç, 1607’de John Smith’in Virginia, Jamestown’da kralın adının verildiği talihsiz kolonisiyle başladı ve on üç yıl sonra Pilgrim Atalar ve *Mayflower* ile zirveye ulaştı. James’in saltanatının sonuna gelindiğinde, tarihin en önemli göçlerinden birisi olarak, 80.000 Britanyalı Atlantik’i geçmişti.

James parlamentoyu zorda kalan bir müsrifin bezdirici bir banka müdürünü gördüğü gibi, ihtiyaç anı dışında görmezden gelinecek ve daha sonra da kızılacak bir şey olarak görüyordu. Ne ki her zaman ihtiyaç içinde olunan zamanlardı. Kral, Stuart hanedanına musallat olan lanetin, israfın ve kendisine para vermeyi reddedince de parlamentoya karşı düşmanlığın mağduruydu. Parlamentaoya, ayrıcalıklarının kendi elinde olan bir “lütuf meselesi” olduğunu söylüyordu. Onun tanrısal hükümdarlık hakkı bir uzlaşma meselesi değildi. “Krallar Tanrı tarafından atanmış ve yalnızca Tanrı’ya hesap veren, çağrılmış tanrıları”. Ona karşı gelenler “Tanrı’nın yüzüne tükürüyorlardı” diye kitap yazmamış mıydı? Parlamento, “özür dileyerek” sözü edilen ayrıcalıkların “ebediyen kalıcı şeyler olduklarını ... bir kez yitirildi mi ancak çok büyük huzursuzluklarla geri alınabileceğini” ileri sürerek maalesef aynı görüşte değildi.

1614’ten sonra James yedi yıl süreyle parlamentoyu toplama-
dı bile; Avam Kamarası’na bağlı olmayan gelirlere yöneldi. VIII. Henry’nin manastırları satması gibi unvanları sattı. İrlanda’daki askerlerin masraflarını karşılamak bahanesiyle baronetlik denen ve 1.095 sterline satılan kalıtsal küçük unvanlar icat etti. Saltanatının sonlarına doğru, şövalyelikleri 220 sterlin gibi düşük bir miktara satar hale geldi. Ama yargıçlarından kaçışı yok-

tu. Krallık istibdadına karşı genel hukuku savunanların büyük öncülerinden Kraliyet yüksek yargıcı Sir Edward Coke, kralın da hukuka tabi olduğuna hükmediyordu: “Kral, hiçbir davayı mahkemelerinin herhangi birinden alıp, o konuda kendi başına hüküm veremez ... kral hiç kimseye bağlı olamaz ancak Tanrı’ya ve hukuka bağlı olur.” 1616’da James onu başından savdı ama iddiasını başından savamadı.

On sekiz yaşında tifodan ölen tahtın çok övülen varisi Henry Stuart gibi, 1590’dan beri kralın danışmanı olan Robert Cecil de 1612’de öldü. Henry’nin yerini küçük kardeşi Charles aldı. Saray artık Buckingham Dükü, kralın kendisinden “benim sevgili, tatlı Steeniem” dediği atılgan George Villiers’in egemenliği altındaydı. Saraylıların davranışı, ressam William Larken tarafından tasvir edilen misli görülmemiş parlaklıkta kostümlerle garip bir sahte cazibe kazandı. İngiliz erkekleri daha önce, kanat gibi dantel yakalar, çok geniş pantolonlar, nakışlı çoraplar, dev gibi ponponları olan ayakkabılarla hiçbir zaman böyle büyüleyici bir tarzda giyinmemişlerdi. 1621 yılında para için parlamentoyu toplamak zorunda kalan kral, onun hâlâ uzlaşmaz olduğunu ve kendisini İspanya’ya karşı bir Avrupa Protestan ittifakına girmeye zorladığını gördü. James, İspanya elçisiyle açıkça hoplayıp zıplayarak İspanya’dan pervasızca medet umdu. Zaten, Elizabeth döneminden beri Kule’de tutulan Walter Raleigh’i İspanya’nın talebiyle, sözde vatana ihanet suçlamasıyla idam ettirmişti.

James, 1623 yılında oğlunun ve Buckingham’ın çılgın bir girişimini, Charles’ı İspanyol prensesiyle evlendirmek hesabıyla Madrid’i ziyaret etmelerini kabul etti. İki genç adam, Armada’dan bu yana hafızalarda yaşayan en olağanüstü öneriyi yaptılar ve İngiltere’yi Katolikliğe döndürmeyi ya da en azından gelecekteki İngiliz krallarını Katolik olarak yetiştirmeyi teklif ettiler. İspanya prensesi bir anda Charles’a antipati duydu; babası ise eğer kızıyla evlenmek istiyorsa Katolik ayinine katılmak ve Madrid’de bir yıl deneme süresi geçirmek zorunda olduğunu bildirdi. İki İngiliz kaçtılar.

Kral şimdi yaşlanıyordu ve Charles’ın güçlü bir şekilde onun

etkisi altında kaldığı Buckingham, ateşle oynuyordu. İspanya ile savaşı desteklemeye yöneldi ve Fransa'ya dönerek Fransa kralının on beş yaşında ve 1,50 boyundaki ve dendiğine göre “dişleri ağzından fillerin dişi gibi fırlayan” yılışık kızını, Henrietta Maria'yı Charles'a eş olarak seçti. Düğün ayarlanamadan, James 1625'te öldü ve Fransız bir saraylının söylediği “Hristiyan âlemindeki en akıllı budalaydı” sözünü de beraberinde götürdü. Başlangıçta Elizabeth'ten kendisine miras kalan anlaşmazlıklara çözüm yolları aramak için bilgece ve içten davrandı ama dinsel farklılıklarla dolu bir ülke, onun sahip olduğundan daha zekice bir siyasi ustalık gerektiriyordu. Ne de kısa sürede monarşi ile parlamentoyu ve halkı çatışmaya sürükleyecek ilahi krallık itikadına tahammül edebilecekti.

James'in oğlu I. Charles (1625-1649), küçük yapısı ve kekelemeliğini telafi eden kararsız ama kültürlü bir adamdı. Sanata olan heyecanlı sevgisi ve babasının kralın tanrısal atanmışlığına olan inancına bağlı kaldı. Rubens ve Van Dyck'ı himaye etti ve Avrupa'nın en büyük sanat koleksiyonlarından birisini topladı. Rubens onu, “dünyadaki prensler arasında en büyük amatör ressam” olarak niteleyecekti. Henrietta Maria ile vekil vasıtasıyla evlendi ve 1626'daki taç giyme töreninin hemen öncesinde Londralılar iki yüz kadar papaz ve Katolikten oluşan maiyetiyle yeni kraliçelerine dehşet içinde tanık oldular. Tyburn'deki Katolik şehitlerin ruhlarına dua etmek için konaklaması halkı çılgına döndürdü. Dinine bağlı bir Katolik olarak o ve maiyeti taç giyme törenine katılamadılar ve Charles muhafızlarına onun devlet işlevlerinde görev alacak maiyetinin sayısını yediy-le sınırlandırmalarını emretti.

Yeni kral parlamentoya hitap ettiğinde, parlamento babasından sonra onun konuşmasının kısılalığından memnun oldu ama daha fazla destek akçesi talebi karşısında şaşkına döndü. Avam Kamarası güçlü bir şekilde Protestandı ve John Pym ve John Eliot gibi *Independent*'ların* etkisi altındaydı. Bunlar şim-

(*) *Independents*: 17. yüzyılda hem piskoposluk yönetimini (*episcopalianism*) hem de Presbiteryenliği reddeden, yerel kilise cemaatlerinin özerkliğine inanan *nonconformist*'lerdir. *Congregationalist*, *Baptist*, *Beşinci Monarşist* ve *Ana-*

di krala yılda bir kereden fazla ticaret geliri verilmesini reddediyorlar ve kral üzerindeki gücünü koruyan Buckingham'ın görevden alınmasını tartışıyorlardı. Bu çatışma, Magna Carta'dan sonraki en açık siyasi özgürlük fermanına, 1628 Haklar Belgesi'ne [*Petition of Right*] yol açtı. Bunu hazırlayan, "Magna Carta öyle bir adamdır ki üzerinde egemenlik tanımaz" diyen boyun eğmez Sir Edward Coke'tu. Krala, yargılamadan tutuklama yapamayacağını ya da Avam Kamarası'nın iradesi olmadan vergi alamayacağını söylüyordu. Ne de parlamento üzerinde yetkisini kullanabilir ya da devamlı bir ordu bulundurabilirdi. Bu belge, Amerikan bağımsızlık bildirgesi de dahil, daha sonraki tüm vatandaşlık hakları taleplerine temel teşkil etti. Charles, "kralar eylemleri için Tanrı'dan başka kimseye hesap vermek zorunda değildirler" diyerek parlamentoyu dağıttı.

Aynı yıl Buckingham, Portsmouth'da bıçaklanarak öldürüldü ve bu olay öyle görünür ki Kralı, dört yıllık evlilikten sonra, kraliçesiyle ilgilenmek için etkilemişti. Kraliçe ona, yine Charles adında bir erkek çocuk doğurdu. 1629'da parlamentoyu feshetti ve kimilerinin kişisel yönetim, kimilerinin ise "tiranlık" olarak nitelediği on bir yıl boyunca bir daha toplantıya çağırmadı. Charles, parlamentonun yerine danışmak için eski muhafazakâr Canterbury başpiskoposu William Laud ve eski bir parlamento üyesi olan Stradford Earlü Thomas Wentworth'a güvendi. Bunlardan ikincisi İrlanda'yı tenkil etmek üzere gönderildi ve aynı görevi üstlenen pek çok başkaları gibi hunharlık şöhreti (ve "Kara Tom" lakabı) ile geri döndü.

İngiliz monarşik egemenliğinin kesintisiz son sınavı tiranlık oldu. Charles parlamentodan vazgeçebilirdi ama paraya olan ihtiyacından vazgeçemiyordu. 1635'te yetkisini, parlamentonun denetimi dışındaki birkaç vergiden birisi olan, "gemi parası"nı [*Ship Money*] * savunma gerekçesiyle kıyı kentleri-

baptisler gibi daha küçük ve daha radikal alt gruplara ayrılırlar – ç.n.

- (*) *Ship Money*: Gemi Parası, Krallığın savunması için sahil kasabalarının gemi ve adam temin etmesi için Kral'a karşı çok eski bir mükellefiyet olmakla birlikte, esas itibarıyla I. Charles'ın on bir yıllık tiranlığı döneminde uygulanan vergi için kullanılan terimdir. Charles 1635 yılında bu vergi ya da yükümlülüğü denizle ilgisi olmayan iç kesimler için de zorunlu hale getirmiş ve büyük ya-

ne yaygınlaştırmak üzere kullandı. Kral şimdi bunun ulusal bir vergi olduğunu ilan etmişti. Buckinghamshire'nın eski parlamento üyesi John Hampden ödemeyi reddetti. "[Krala] bunu verirsiniz" diye yazıyordu o zamanlar radikal John Milton, "parlamentonun kendi sonunu hazırlamaktan başka özgürlüğü olamaz". Sarayın kral için bulduğu bir başka deneme, özenle hazırlanmış bir bale oldu ve Henrietta Maria burada Luminaria, ya da karanlığı yenen ışık rolünde dans etti. Bu jest onun ve verginin popülaritesini artırmada pek bir işe yaramadı. Gemi parası neredeyse hiç toplanamadı; 1639'a kadar ancak yüzde yirmisi toplanabildi.

1637'de Charles, Laud'un yeni yüksek-kilise dua kitabını İskoç uyruklara empoze etmeye kalkışınca Edinburgh'da ayaklanmalar oldu ve piskoposlara karşı bir Presbiteryen "akit" yapıldı. Strafford'un yalvarmalarına rağmen Charles İskoçya'ya karşı bir "piskoposlar savaşı" açtı. Yetersiz kaynaklara sahip ordusu Newcastle kapılarında yenildi ve İskoçlara terk edilmek zorunda kaldı. Para için çaresiz kalan Charles nihayet para bulması için Kısa Parlamento denilen parlamentoyu topladı. Parlamento bunu yapmayı reddetti. Pym ve Hampden'in önderlik ettiği, 493 üyeden 399'unun "kralın danışmanlarına" kesinlikle karşı olduklarını açıkladığı yeni bir parlamento seçildi. 1640'ın Uzun Parlamento denilen bu parlamentosu İngiliz tarihinin en büyük kurumlarından birisi oldu. Şu ya da bu şekilde İngiltere İç Savaşı boyunca varlığını korudu; yirmi yıl sonra Restorasyona nezaret edene kadar radikal, cumhuriyetçi ve muhafazakâr evrelerden geçti. Bileşimi, Tudorlar döneminde İngiliz taşrasında ve Galler'de, Ortaçağ kilisesinden ve yöresel kodamanlardan, yeni ortaya çıkan, küçük toprak sahibi, kentli, tüccar ve profesyonellerden oluşan yeni orta sınıfa doğru çok önemli bir değişimi yansıtıyordu. Kendi içinde tartıştığı ve güveni arttığı ölçüde Uzun Parlamento modern İngiltere'nin kilidini açan anahtar oldu.

Bu kurum kral üzerindeki denetimini hızla artırdı, Laud'u görevden aldı ve Strafford'u idam etti. Kral, ikincinin idam fer-

kınmalara neden olan bu uygulama 1641 yılında Uzun Parlamento tarafından iptal edilmiştir – ç.n.

manını imzalamaya zorlandığında Strafford “Prenslere [Krallara] güvenmeyin” diyecekti; bu bir yüz yıl önce Wolsey’in çığlığının patetik bir yansımasıydı. 1641’de Avam Kamarası, Haklar Belgesi’ni 200 maddeden oluşan bir Büyük İtiraz’la (*Grand Remonstrance*) yeniden şekillendirdi. Kralın yetkili mahkemesi Star Chamber’in lağvedilmesini, gemi parasına son verilmesini ve vergilerin düzenlenmesini talep ediyordu. Serbestçe seçilen bir parlamento her üç yılda bir toplanacak ve yalnızca kendi kararıyla dağıtılacaktı. Kiliseyi, bakanların ve yargıçların atanmasını, ordu ve donanmanın yönetimini denetleyecekti. Lordlar Kamarası’nda piskoposlar bulunmayacak ve kral yalnızca ismen yönetecekti. Böylesine bir parlamento egemenliğinin varlığı o zamanlar herhangi bir Avrupa devletindeki en radikal düzenlemeydi ve ancak kıl payı kabul edilmişti. Programı, 21. yüzyılda bile tam olarak gerçekleşmiş değildir.

Charles şimdi tahtını korumak için savaşmak zorundaydı. Büyük İtiraz’a tereddütlü tepki gösterdi ama Henrietta Maria tarafından “bu serserileri kulaklarından tutup at, ya da bir daha asla benim yüzümü görme” diye kışkırtıldı. Daha önce hiçbir monarkın yapmadığını yaptı. 4 Ocak 1642’de Pym de dahil en aşırı beş parlamento üyesini, maiyetindeki silahlı adamlarla Avam Kamarası’na girerek vatana ihanet suçlamasıyla bizzat tutuklamaya kalkıştı. Meclis başkanı William Lenthall, koltuğunu krala terk etti, ama beş üyeyi teslim etmeyi, şu ünlü sözlerle reddederken, üyeler şaşkınlık içinde bakıyorlardı: “Majestelerinin izniyle, benim burada görmek için ne gözlerim ne de konuşmak için kulaklarım var; burada hizmetkârı olduğum Kamara beni yönlendirmekten mutludur.” Aradığı üyelerin şimdi kaçmış olduğunun farkına varan Charles, perişan bir şekilde “bütün kuşlarım uçtu” diye konuştu ve yüz kızartıcı bir şekilde geri çekildi. Bir daha hiçbir monark asla Avam Kamarası’na ayak basmadı.

Haftalar geçmeden City’den silahlı çeteler, rivayete göre kraliçeyi tutuklamak amacıyla Westminster’i bastı. Kraliyet ailesi Hampton Court’a, daha sonra da Charles ve Henrietta Maria’nın Kraliçe’nin Evi’nde dokunaklı bir gece geçirdikleri Gre-

enwhich'e kaçtılar. Burası bugün bile ön cephesinde gözyaşı taneleri gibi kavisli merdivenleriyle hüzünlü bir yer olarak görünür. Kraliçe çocuklarını topladı, tahtın mücevherlerine el koydu; Dover'e ve Fransa'nın rehinci dükkânlarına doğru yola çıktı. Kral kuzeye, o ağustos ayında uyruklarını haklarını savunmak üzere savaş alanına çağırdığı Notthingham'a gitti. Halkın rızası krallığın ilahi hak blöfünü gördü ve bir buçuk yüzyıl aradan sonra iç savaş dehşeti İngiltere'ye geri döndü.

İç Savaş

~

(1642-1660)

Ortaçağ'da ortaya çıkan monarşi, temelleri baronların, piskoposların, kentlilerin parlamentoyla seküler ittifakına dayanan, şikâyetlerinin düzenli olarak giderilmesi karşılığında parlamentonun vergilere rıza göstereceği anlayışıyla yönetti. Bu sözleşme, II. Edward, II. Richard ve III. Richard dönemlerinde olduğu gibi bozulduğunda monark devrildi ama monarşi varlığını korudu. 17. yüzyılda monarşi de alaşağı edildi. Bir Tudor kralı kendisini kilisenin başı ilan etmişti ve bir Stuart kralı bunu kendisinin parlamentonun üzerinde olduğu şeklinde yorumladı. VIII. Henry bile tiranlığı için parlamentonun onayını almıştı. Gerçek İngiliz devrimi kral tarafından parlamentoya karşı yapılandı; genelde sanıldığı gibi tam aksi değildi.

1642 yazındaki tartışma yalnızca kralı parlamentodan değil; Protestan'ı Katolik'ten, kuzeyi güneyden, hatta babayı oğuldan ayırmıştı. Wiltshire, Lydiard Tregoze'deki St John mezarları, üçü kral adına ölen, ikisi parlamento adına sağ kalan paramparça olmuş bir aileyi gösterir. Bugün bile insanlar hâlâ, parlament (saçları kısa kesilmiş olduğu için böyle anılan) *Roundhead*'ler ile kralcı *Cavalier*'leri rasyonel demokrasinin ve otoriteye romantik bağlılığın bir metaforu olarak karşılaştırmak için birbirlerine "Marston Moore'da siz hangi taraftaydınız?" diye sorarlar.

Başlangıçtan itibaren lojistik, parlamentonun yanındaydı. Parlamentonun aydınlanmış kamuoyuna, John Milton'a ve insan haklarına olduğu kadar vergilere, limanlara ve Londra'nın City'sinin desteğine de erişimi vardı. Ancak bu onun zaferini garanti etmiyordu. İngilizler monarklarına bağlıydılar ve mesele ne olursa olsun onu yenilmiş görmek istemiyorlardı. Gaspçılığa karşı çok eskilere giden bir korku besliyorlardı.

Warwickshire, Edgehill'de Ekim 1642'deki ilk muharebe gergin bir olaydı. Kralın sancaktarı, parlamento üyeliği yapmış olan Sir Edmund Verney krala sadık kalmıştı. Muharebeden sonra cesedi sağ elinde kralın flamasını kavramış halde bulundu. Kralın yirmi iki yaşındaki cesur kuzeni Prens Rupert'in komuta ettiği kralcı süvariler parlamentonun süvari birliğini geri püskürttüler ama yeniden toplanmayı başaramayarak düzensiz bir kovalamaca sürdürdüler. Muharebe deneyimi olmayan kral tarafından akılsızca komuta edilen kralcı piyadeler Rupert dönünceye kadar bocaladılar. Sonuç beraberlik olarak değerlendirildi. Parlamenter General Essex Earlü Londra'ya geri döndü ve kral Oxford'daki Chirst Church'de konaklamayı tercih ederek onu izlemeyi beceremedi. Burası savaşın geri kalan kısmında kralın başkenti olacaktı.

Kuzeyde, York'ta Prens Rupert'in *Cavalier*leri, Sir Thomas Fairfax komutasındaki *Roundhead*leri durdurdular ve 1643 ortalarına gelindiğinde kral yeni yılda Londra üzerine kuzeyden, batıdan ve güneybatıdan üçlü bir saldırı başlatabilirdi. Başkent, uzayacak ve özellikle şahsına saygı ifade edilmiş bir krala karşı savaştan endişeliydi. Avam Kamarası her zaman onu danışmanlarının tutsağı olarak değerlendiriyor ama kraliçeye daha az hoşgörülü bakıyordu. Pek çok kişi 1643'ün ara sıra meydana gelen muharebelerinin, kralı yeni bir siyasi uzlaşmaya zorlamak için yapıldığını düşünüyordu. Kimi *county*lerin ve kentlerin bu çatışmayla hiç ilgileri yoktu. Coventry, her ne kadar daha sonra güçlü bir şekilde parlamentodan yana çıkacak ve kralcı esirleri barındıracak olsa da (muhtemelen "Coventry'e gönderilmek" deyimini buradan türemiştir) askerleriyle geldiği süreçte kralın kente girmesini reddetti.

Parlamentonun önde gelen lideri Pym şimdi İskoçya kartını oynayacaktı. 1643 Ağustosunda, uzun süren görüşmelerden sonra Edinburgh meclisi nefret edilen piskoposların azli ve parlamentonun *Covenant*'ı* İngiltere'de uygulaması karşılığında güneye 18.000 piyade ve 3.000 süvari gönderdi. İskoç ordusu seferde olduğu sürece her yıl için 31.000 sterlinlik destek yardımı yapılacaktı. Kısa süre sonra Pym öldü ama 1644 yazında bu esas itibariyle paralı askerler ordusu güneye ilerledi ve York dışında *Roundhead*lerle birleşti. Burada, ikinci derece *gentry*den Cambridgeshire'in parlamento üyesi olan Oliver Cromwell'in East Anglia süvarileriyle takviye edildi. 2 Temmuz 1644'te York dışındaki Marston Moor'da Rupert'in ordusunun etrafı çevrildi ve gün ağarırken Cromwell'in disiplinli askerleri (*Ironsides*) derhal Rupert'in süvarilerine saldırdılar. Savaşın en büyük muharebesi olacak bu olayda, Cromwell ve İskoçlar Prens Rupert'in ordusundan sayıca üstündüler ve aman vermediler. Üç bin kralcı savaş alanında öldürüldü. Cromwell, "Tanrı onları bizim kılıçlarımıza anız yaptı" diye konuştu. Savaş şimdi ciddileşmişti.

Marston Moor, krala Kuzey İngiltere'yi ve doğu kıyısındaki limanları kaybettirmişti. Rupert güneyde Shrewsbury'ye çekildi ve Essex Earlü tarafından bunaltılan Charles, Worcester'e yöneldi. Güneybatıdaki bazı manevralar ve karşı hamlelerle kralcılar biraz kazanç sağladılar, hatta Cornwall'da parlamentocuların bir kesimini teslim aldılar. Bir diğer parlamento general, Manchester Earlü, Cromwell'in desteğiyle 1644 Ekimi'nde Newbury'de kralla karşı karşıya geldi. Büyük ölçüde Manchester'in beceriksizliği nedeniyle muharebe bir sonuca ulaşmadı ve de kral Oxford'a çekilmeyi başardı. Çılgına dönen Cromwell, aristokrat generaller Essex ve Manchester'in beceriksizliğine karşı parlamentoyu azarlamak üzere Londra'ya geldi. "İngiltere'de hiçbir soylunun yaşadığını görmeyecek ka-

(*) *Covenant*: Tam adı *The Solemn League and Covenant*'dır. İç Savaş sırasında İngiliz Parlamentosu ve İskoçlar arasında yapılan bir anlaşmadır. I. Charles'a karşı İskoç ordusunun işbirliği karşılığında Parlamento doktrin, ibadet ve yönetimde İskoç ulusal kilisesinin (Kirk) varlığını korumaya ve İngiltere Kilisesi'nde Tanrı'nın kutsal buyruğuna göre reform yapmaya söz veriyordu – ç.n.

dar yaşamayı umduğunu” söyledi. Avam Kamarası iki generalli görevden aldı ve yerlerine mütevazı ama profesyonel Fairfax’ı geçirdi. Parlamento, uygun şekilde askere alınan ve maaş ödenen süvari, piyade ve topçulardan oluşacak ve Cromwell’in de süvarilerin başında bulunacağı Yeni Model Ordu [*New Model Army*]* önerisini kabul etti. O zamana kadar İngiliz orduları evlerine dönmeye çok hevesli olurlardı. Yeni Model Ordu savaş alanında kalmaya çok hevesli olduğunu kanıtladı.

Cromwell şimdi, kısa bir süre için sahneye çıkan ve kendisinden öncekileri silip süpüren İngiliz önderlerinden birisi olarak ezici bir varlığa sahipti. Güçlü yapısıyla dindar bir *Independent*, espri anlayışı olmayan, dürüst bir adamdı; portresini yapan ressama “siğilleri ve saireyi” de göster diye buyurmuştu. Katoliklerin, piskoposların ve Püriten aşırıların eşit ölçüde düşmanıydı. Kendi ifadesine göre, servet peşinde koşmayan ve “amaçları kamunun mutluluğu olan adamlara” önderlik ediyordu. “Tanrı’nın İngilizisi” adı takılan Cromwell kendisini yaratıcısı tarafından ülkesini hurafelerden kurtarmak için gönderilmiş olarak görüyordu. Destekçileri arasında, ona “öfkeli cehennem alevi” diyen Milton ve Andrew Marvell de yer alıyordu. Kimi zaman Cromwell’in ilahi misyon kavramını, o kadar karşı çıktığı Stuartların kralın tanrısallığı kavramından ayırmak zordu.

Parlamentonun yeni oluşturulan ordusu 1644 kışını, yeni yılda sonuç alacak bir sefer için talim ve hazırlıkla geçirdi. Hespaplaşma 1645 Haziranı’nda Northamptonshire’deki Naseby’de oldu. Bir kez daha Rupert’in kralcı süvarileri etkiliydi ama *Ironsidelar* tarafından biçilen kralcı piyadeler başarılı değildi. Mu-

(*) *New Model Army*: 1645 Şubatı’nda, İç Savaş sırasında Uzun Parlamento tarafından Kral’a karşı savaşmak üzere kurulan profesyonel orduya verilen ad. Yeni Model Ordu, kişilerin toplum içindeki yerinden çok yeteneklerine göre oluşturulmuş askeri bir güçtü. Örneğin önde gelen subaylarından birinin mesleği kasaplıktı. Yeni Model Ordu’nun tümü gönüllülerden oluşmuyordu ama subaylar ve süvarilerin çoğu gönüllüydü. Bu ordunun toplumsal bileşimi konusunda, İngiltere halkını muhtemelen Avam Kamarası’ndan daha iyi temsil ettiği ileri sürülmüştür. İlk komutanı Sir Thomas Fairfax, onun yardımcısı Oliver Cromwell’di. I. Charles’ın kesin olarak yenilgiye uğratılmasında bu ordunun birlik ve profesyonel niteliğinin etkili olduğu kabul edilmektedir – ç.n.

harebe o kadar çetin oldu ki Charles'ın bizzat kalabalığın içine girmesinin engellenmesi gerekti. Katliamdan kurtulmayı başardı ama, Naseby işin sonuydu. Kral kaçtı ama üç ay sonra Bristol düştü ve Charles kendini Oxford'da kuşatılmış olarak buldu. Ertesi yıl Newark dışındaki İskoç kampında kılık değiştirmiş olarak ve hâlâ yurttaşları sandığı insanlara sığınma için yalvaran birisi olarak ortaya çıktı. İngiltere'yi yeniden Roma'ya bağlamak karşılığında, kraliçeye İrlanda ya da Fransız ordusunun yardımını sağlaması için yazmış olduğu mektupların açıklanması davasına hizmet etmeyecekti. İskoçlar, kralı Fairfax'a teslim etmeden ve evlerine dönmeden önce neredeyse bir yıl parlamento ile para pazarlığı yaptılar.

Savaşın yorulmuş bir ulus, 1647 Şubatı'nda güneye doğru seyahat ederken kralı garip bir heyecanla karşıladı. Beklenti yeni bir uzlaşmanın sağlanmasıydı. Uzun Parlamento, Yeni Model Ordu'nun terhisine ve kralcı *gentry*nin bu ordunun masraflarını ödemesine karar verdi. Basiretsiz bir şekilde orduda güçlü olan *Independent* ve *Baptist*lerin haklarından yoksun kılınmasını ve askerlerin ödenmemiş alacaklarının ve emekliliklerinin ödenmemesini kabul etti. Parlamento üyelerinin çoğunluğu, onların kralın iddiasını yenilgiye uğratmış olduklarını kabul ediyor ama güçlü bir *leveller** ya da eşitlikçi eğilimler bir yana, devamlı bir ordu dahi istemiyordu.

Cromwell yeniden öfkелendi ve askerleri, paralı bir güç olmadıklarını, halkın "mantıklı haklarını ve özgürlüklerini" savunma arzusuyla dolu olduklarını söyleyerek terhis olmayı reddettiler. Cromwell'in yetenekli yardımcısı Henry Ireton'un komutasındaki ordu güneye gitmekte olan kralı ele geçirdi ve rehine olarak Hampton Court'a götürdü. Parlamento da, bir yanda Cromwell ve onun, saflarında *Leveller*ların yer al-

(*) *Leveller*: 1645-1649 yıllarında Parlamento'da etkili olmuş bir grup radikal üyeye verilen addır. Sözcük, tesviye eden, düzleştiren ya da eşitleyen anlamına gelmektedir. John Lillburn'ün liderliğindeki bu grup, genel oy hakkı, dinsel hoşgörü ve yazılı anayasayı savunmuştur. Krallık ve soyluluğa karşı, genel oyla seçilen bir parlamento için mücadele etmişlerdir. Hareket 1649 yılında Oliver Cromwell tarafından bastırıldıktan sonra da radikal düşüncüyü etkilemeyi sürdürmüştür – ç.n.

dığı, ordu konseyi, öte yanda parlamentodaki öfkeli ılımlı Presbiteryenlerle, Londra çalkantı içindeydi. Bu durum 1647'nin 28 Ekimi'nden 9 Kasımı'na kadar Putney kilisesinde toplanan, kralın kaderi ve devrimin gelecekte izleyeceği yol üzerine bir dizi doğaçlama tartışmanın yapıldığı olayla zirveye ulaştı. Bi-reylerin devlet karşısındaki hakları, topluma karşı mülkiyet ve kadınlar da dahil herkese oy hakkı gibi siyaset felsefesinin tüm temel bilgileri seslendirildi. Her konuşmacı yalnızca bir konuda uzlaşıyordu: "Bir adam kendi eliyle başına geçirmediği bir yönetim sistemine tabi olamaz." Rıza bir pazarlık konusu değildi; mutlak bir şeydi. Zamanında az bir etkisi olduysa da Putney tartışmaları İngiliz sosyalizminin ikonası haline geldi.

Kasım ayında kral Hampton Court'tan kaçtı ve Isle of Wight'taki Carisbrooke şatosuna iltica etti. Orada yerel *gentry* tarafından çok iyi ağırlanırken popülaritesinin yeniden canlandığı yolunda haberler aldı ve iç savaşı yeniden başlatmak için İskoçlardan pervasızca destek arayışına girdi. 1648'de tutarsız İskoçlardan gelen bir istila kuzey ve batıdaki kalkışmalarla ittifaka girdi. Cromwell ve Fairfax İngiltere'nin egemen oldukları her yerinde esip gürlediler. Her ne kadar Burford gibi bazıları saatlerce Püriten papazların vaazlarını dinlemek gibi gaddar bir alternatif karşısında bırakıldılarsa da asilerin çoğu idam edildi.

Cromwell, Charles'a karşı yumuşaklık eğilimindeydi ancak şimdi kral çok büyük bir tehditti. 1648 Aralık'ında Uzun Parlamento'nun "geri kalan parçası" [*rump*], bir asker, Albay Pride tarafından basılarak 370 kadar Presbiteryen ve kral sempatanı boşaltıldı ve geride, ordu tarafından desteklenen, sayıları yalnızca 154 olan, çoğunluğu radikal olanlar kaldı. Kralı vatan ihanetiyle yargılamak için bir komisyon kuruldu. Şimdi en kötü ihtimalden çekinen kral, bütün saltanatı boyunca yapmadığı şeyi yaptı, metanet gösterdi. Westminster Salonu'ndaki davayı, şapkasını bile çıkarmayı reddederek küçümsemeyle izledi. Yargılama tamamıyla bir dramaydı. Hakkındaki suçlama, "ülkenin yasalarına göre ve sınırlı bir güçle yönetmesi gereken" kral, "haince ve kötü niyetle mevcut parlamentoya savaş açtı" şeklindeydi. Charles'ın savunması basit ve kendi içinde çürü-

tülemeydi, yani kral yeryüzündeki herhangi bir daha üstün güç tarafından yargılanamazdı: “İngiltere hiçbir zaman seçilmiş bir krallık olmadı ve yaklaşık bu bin yıl boyunca kalıtsal bir krallık oldu. ... Kral herhangi bir yanlış yapamazdı.” Onu devirin, sonuç tiranlık ya da anarşi olur.

İtiraz bir işe yaramadı. Komisyon Charles’ı vatana ihanetten suçlu buldu ve “kafasının bedeninden ayrılması” gerektiğine karar verdi. 30 Ocak 1649’da idamı Whitehall’ın Balo Salonu’nun dışındaki bir platformda yerine getirildi; kral titrediği görülmesin diye üst üste iki gömlek giymişti. Charles için, “hayatında hiçbir şey, hayat onu terk ederkenki kadar ona benzemedi” denmiştir. Genç Samuel Pepys’e göre infaz anında kalabalık tezahürat yapmamış, ama kötü bir şey yapıldığını hissederek homurdanmıştır. Cromwell’in bile ertesi gün cesedini ziyaret edip “zalim zorunluluğa” hayıflandığı dedikodusu yapılmıştır.

Rump Parlamento şimdi şu sözlerle bir cumhuriyet ilan etti: “Tanrı’nın insanları her türlü adil iktidarın kaynağıdır. ... Halk tarafından seçilen ve onu temsil eden parlamentoda toplanan halk bu ülkede en yüce gücün sahibidir.” Parlamentonun yasalarını onaylayan mühürden monarkın imgesi çıkarıldı. Lordlar Kamarası lağvedildi. Sansür getirildi. İngiltere, Cromwell’in tartışmasız en önemli yurttaş olarak yer aldığı kırk bir kişilik bir devlet konseyi tarafından yönetilecekti. Cromwell ordunun parasını ödedi ve bir bölümünü bir sindirme harekâtı için İrlanda’ya götürdü. Bu olay, 1649’da Protestanlara karşı (kenti ilgilendirmeyen) bir katliama misilleme olmak üzere Drogheda katliamına yol açtı. 80.000 kadar İrlandalı hain ilan edildi ve binlercesinin malına mülküne el kondu ya da İngiliz askerlerine arazi sağlamak için köle olarak Amerika’ya gönderildi. Drogheda, o zamanlar için bile, olağanüstü bir hunharlık eylemiydi. Cromwell İrlanda düşmanlığında Strafford’a katılmış oluyordu.

Bu arada, I. Charles’ın ortadan kaldırılmasına yardım etmiş olan İskoçlar onun on sekiz yaşındaki oğlu Charles Stuart’ı ağırladılar ve hatta II. Charles olarak taç giydirdiler. 1651 yılında, gerek II. Charles’ın davasını gerekse görünürde çelişkili

bir davayı, İngiltere'ye Presbiteryenizmi empoze etmek için İngiltere'yi istila etmeye giriştiler. Bu güç sonunda Cromwell tarafından Worcester'de yenildi. Charles savaş alanından kaçtı ve hizmetçi kılığında Fransa'ya kaçmadan önce Staffordshire'deki Boscobel evinin arazisindeki bir meşe ağacında bir gece saklandı. Binlerce pub daha sonra Royal Oak [Kralın Meşesi] diye adlandırılacaktı.

Keltlerden Cromwell'e gına gelmişti. İngiltere ile siyasi bir birliğe zorlayarak İskoçya ve İrlanda üzerinde iradesini empoze etti. VIII. Henry ve I. James'in yapmak istediklerini Cromwell yapmıştı. Britanya Adaları'nın her yerinden seçilmiş parlamento üyeleriyle birleşik bir devleti yönetti. Bunun kısa ömürlü bir birlik olduğu görüldü. Cromwell ile dört yaşına basmış olan Rump Parlamento'nun ilişkileri giderek kötüleşmişti; 20 Nisan 1653'te Avam Kamarası'na askerlerini soktu ve bir süre dolambaçlı konuşmaları dinledikten sonra eskiden beri yapmak istediği bir şeyi yaptı. Herhangi bir zamanda parlamentoda duyulmuş olan en ölçüsüz konuşmalardan birini yaparak şöyle bağırdı: "Sizi çıkarıcı orospular ... Bütün ülkeye karşı tahammül edilmez iğrenç bir hale geldiniz. Tanrı'nın sizinle işi bitti ... Yürüyün, defolun, acele edin sizi rüşvetçi köleler, kaybolun. Sizin gevezeliklerinize bir son veriyorum." Süslü tören esasının yalnızca bir "biblo" olarak ele geçirilmesini emretti ve parlamento üyelerini evlerine yolladı.

Cromwell şimdi kendi gücünün gerçekliği ile yüzleşmek zorundaydı. Onun "cumhuriyeti" bir kralın kafasını kesmiş, bir başkasını muharebede yenmişti. Lordları, piskoposları ve Avam Kamarası'nı bertaraf etmiş ve Marvell'in uyarı niteliğindeki mısraları kulaklarında çınlamıştı: "Aynı kurnazlık yine kazandı / Sürdürmek zorunda hegemonyayı." Cromwell önce yerel *Independent* cemaatlerden seçilmiş "ilahi" bir dinsel meclis oluşturdu. Bu, (üyelerden birinin, vaiz Övgüye-Değer Barbon oluşuna izafeten) Barebonez Parlamentosu olarak bilindi. Onlara, "Aslında sizler Tanrı tarafından onun adına yönetmek için çağrıldınız" dedi. Bu parlamento devletin hemen hemen tüm kurumlarını lağvetmeyi önerdiğinde, onu derhal dağıttı.

Cromwell şimdi Stuartları geride bırakmıştı. *Lord Protector* olarak adlandırılmasını kabul etti ve Aralık 1653'te, derin düşüncelerle "biraz monarşi gücü çok etkili olacaktır" diyerek bu göreve getirildi. Her ne kadar kısa sürse de şimdi, yazılı bir anayasa ya da "yönetim dokümanı" altında birleşik bir krallık hayata geçmişti. Cromwell tarafından yeni seçilmiş parlamentolar göreve çağrıldı ve *Lord Protector*'un kendi toleransını, to-murcuklanmakta olan bir radikalizmi disiplin altına almak ihtiyacıyla değişen radikallik kıstaslarına göre bu parlamentolar dağıtıldı. Toplumsal eşitlikçiliğe inanan *Leveller*'lar, bir tarımsal komünizm peşinde olan *Digger*'lardan ayrıldılar. *Baptist*ler, *Anabaptist*ler, *Quaker*lar ve hatta herhangi bir dinsel ya da ahlâki disipline bağlı olmayan *Ranter*lerden koptular. Cromwell ayrıca kıtadaki Yahudileri geri çağırdı. Avam Kamarası'nın asabi, kavgacı bir yer olmasına şaşdırmamak gerekir.

Cromwell, 1655'te taşrayı korgenerallerin yönetiminde on bir askerî bölgeye ayırarak askerî rejim anlamına gelen bir yönetim uyguladı. Onlara, zina için idam cezası uygulanması, oyunların, tiyatro gösterilerinin yasaklanması, taverna ve genelevlerin kapatılması, küfretmenin ve kilise ritüellerinin yasaklanması emredildi. Sansür yoğunluğunda. Devrim, ülkenin her yerindeki her topluluğa, kişisel özgürlük duygusu değil zulüm getirmişti. 1643'te East Anglia'da William Dowsing tarafından başlatılan kilise tezyinatının parçalanması aralıklarla devam etti. Aşırı tarikatlar yavaş yavaş ortadan kaldırıldı. En sonunda gelen Restorasyona hiçbir şey Cromwell'in ülkenin her yerinde uyguladığı devrimci rejim kadar katkıda bulunmadı.

Anayasalar şimdi her gün yeniden yazılıyordu. 1657'de bir grup avukat ve parlamento üyesi, Cromwell'e, iki kamaralı parlamentoya karşı sorumlu bir monarkın yer alacağı yeni bir anayasa yapılması için "mütevazı bir rica ve tavsiye"de bulunmayı üstlerine vazife edindiler. Cromwell, halkın bir sembol arzusu ihtiyacını sezmiş olsa da kral unvanını kabul etmedi ama –İsa ile kıyaslandığında süprüntü ve pislik– itirafçı Edward'ın tahtına oturmayı, erguvani bir cüppe giymeyi ve "Ekselansları *Lord Protector*" olarak hitap edilmeyi kabul etti. Bu uzun sür-

medi. 3 Eylül 1658'de oğlu Richard'ı halefi ilan ederek elli dokuz yaşında öldü.

İyi niyetli ama etkisiz bir adam olan Richard Cromwell, ordunun Mayıs 1659'da Rump Parlamento'yu toplayıp protektörlüğe son vermesinden önce sekiz ay kadar görevde kaldı. İngiltere, birbiriyle anlaşılamayan ordu subaylarının oluşturduğu "selamet komitesi"nin [*committee of safety*] insafına terk edilmişti. Otoriteden yoksun olan bir cumhuriyet anarşiye yuvarlanmıştı ve bir lider için can atıyordu. Tutarlı bir orduyla elde olan tek kişi Cromwell'in İskoçya'daki valisi, George Monck adında Devoniyen bir generaldi. Hem kralına hem parlamento-suna hizmet etmiş ve İskoçya ve İrlanda'da istikrarı sağlamıştı. Rump Parlamento'nun yeniden duruma hâkim olmasını istedi ve askerleriyle güneye yürüdü. Bütün İngiltere endişe içindeydi. Monck ağzını sıkı tuttu ve zamana oynadı. Diktatörlüğün parmaklarının ucunda olduğu Londra'ya 1660 Şubatı'nda ulaştı. Eğer Monck, Cromwell'in ihtirasına sahip olmuş olsaydı İngiltere'nin tarihi çok farklı olabilirdi. Ancak ülkenin ve parlamentonun havasını yokladı ve ironik bir şekilde Cromwell'e sunulmuş olan monarşinin restorasyonu için mütevazı talebin, anayasal ilerlemenin yegâne temeli olduğu sonucuna vardı. El altında yalnızca bir kral, II. Charles mevcuttu ve o da Hollanda'daydı. Çok zorlu olacağı kesin görünen parlamentonun koşullarını kabul edecek miydi?

Monck ayrıntılara ve resmiyete düşkün birisiydi. 1640 Uzun Parlamento'sunun tamamının yeniden toplanmasını emretti ve kralın geri dönüşünü görüşecek yeni bir konvansiyon oluşturarak kendisini feshetmesini istedi. Kralı bu gövde yaratacaktı, bir kişinin daveti değil. Tek başına bu haber Londra'da kilise çanlarının çalmasına, sokak köşelerindeki şenlik ateşlerinde yurttaşların kadeh tokuşturmasına yetti. Monck'un Charles'e gönderdiği elçileri kendilerini, Monck'un kendisi kadar zeki ve ılımlı bir emir kulu olan Edward Hyde'la görüşür buldular. Hyde, eski bir parlamenter avukattı ve kızı Anne kısa bir süre önce sürgündeki kralın kardeşi James'le evlenmişti. Sade, anlayışlı bir kız olan Anne, Protestan olarak yetiş-

tirilen iki kız doğurdu. Bunların her ikisi, Mary ve Anne, bir gün tahta çıkacaklardı.

Hyde Londra'da oyunun nasıl oynandığını iyi anlamıştı. Hevesli kral ve yorgun düşmüş bir parlamento tarafından imzalanmış olan 1660 Breda Deklarasyonu,* savaşa katılmış olanlara genel af olanağı sunuyordu. “Kolaylıkla incinen vicdanları” hoş görmeyi, ordunun parasını ödemeyi ve parlamento-nun üstünlüğünü onaylamayı kabul ediyordu. Eski kurt Fairfax, Charles’a refakat etmek üzere Lahey’e gönderildi. Kral 25 Mayıs 1660’ta Dover’a çıktı ve büyük sevgi gösterileri arasında Londra’ya ilerledi. Blackheath’de *Ironside* askerleri bile şeref kıtası olarak yürüdüler. Çağın diliyle, İngiliz halkı ölümün gölgesinin vadisinden geçmiş olduklarını hissediyorlar ve şimdi büyük bir ışık görüyorlardı. Bu ulusal bir uzlaşma anıydı.

(*) *Breda Deklarasyonu* [*Breda Declaration*]: Clarendon Earlü Edward Hyde tarafından hazırlanan ve II. Charles tarafından Konvansiyon Parlamentosu’nun her iki kanadına da Restorasyon’dan hemen önce Hollanda’dan gönderilen bir deklarasyon. Kral bununla genel af ilan ediyor, özgür parlamentonun tavsiye ve yardımlarına uyacağını, hiçbir kişinin “farklı kanaatleri ve dinsel inanışları nedeniyle sorgulanmayacağını ve susturulmayacağını” vaat ediyordu – ç.n.

*İngiltere Britanya
Adaları'nın doğu
kıyısındaki saldırgan
Germanik Anglo-Sakson
yerleşimlerinden doğdu:
Şimdi British Museum'da
sergilenen Suffolk'daki
Sutton Hoo'dan bir savaşçı
miğferi.*

*9. yüzyılda Offa'nın
saltanatı Sakson
İngiltere'sinde iktidarı
Northumbria'dan güneydeki
Midland krallığı Mercia'ya
geçmesini sağladı: kralın
St Alban manastırıyla
Ortaçağ'dan kalan bir
tasviri.*

*Hazırlıksız Ethelred
Büyük Alfred'in
krallığının bölünmesi
ve sonunda Cnut
yönetimindeki
Danimarkalılarca
fethedilmesini yönetti.*

*Amansız fethi ve İngiltere'deki
Norman yerleşmesi gelecekte ulus-
devletin çerçevesini oluşturacak
Normandiyalı William'ın
Ortaçağ'dan kalan bir tasviri.*

*Normanların yerlilerle
bağ kurması teşvik edildi:
William'ın oğlu Prens
Henry yatakta metresi
Galler Prensesi Nest'le
birlikte. Daha sonra bir
İskoç Prensesle evlendi.
Bu uyum uzun sürmedi
ve sonraki monarklar
denizaşırı yerlerden
evlendiler.*

*Aralık 1170'te Canterbury
katedralinin içinde Becket'in
öldürülmesi Avrupa'yı
şaşkına çevirmişti. Bu olay
Henry'nin Roma kilisesi
üzerinde seküler otorite
kurma iddiasını sona
erdirdi.*

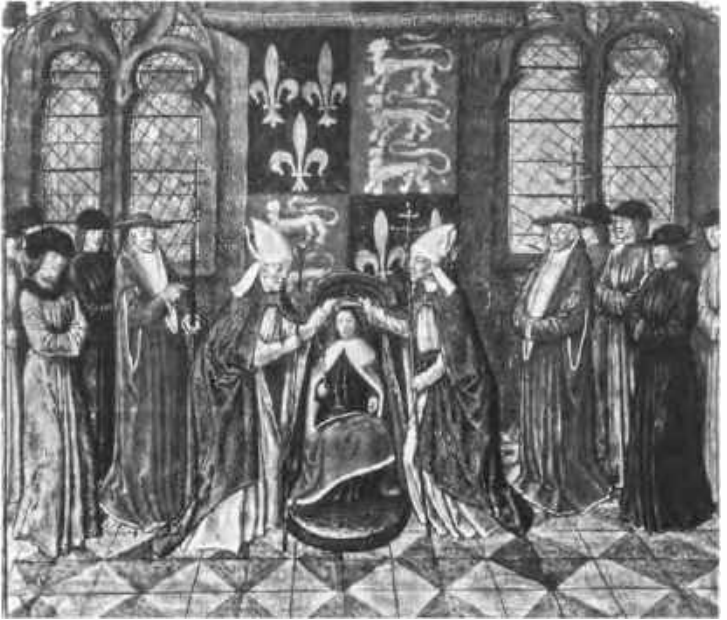
Hugh Despenser'in Kraliçe Isabella'nın huzurunda hadım etme, barsaklarını dökme, asma ve dört parçaya ayırma şeklindeki idamı özellikle sadist bir olaydı. Bu uygulama ihanet edenler için o kadar popüler bir ritüeldi ki 17. yüzyıla kadar devam etmiştir.

1381 Köylü İsyanı İngiltere tacına karşı ender görülen ayaklanmalardan birisiydi. Liderlerinden John Ball'un isyancıları Londra'nın dışında toplaması tasvir ediliyor.

25 Ekim 1415'teki Agincourt muharebesi İngiltere'nin Fransa savaşlarındaki zirvesiydi. Ne ki zafer siyasi avantaja dönüştürülemedi ve kısa sürede işler tersine döndü.

Çocuk kral VI. Henry'nin tahta çıkması, daha sonra Paris'te Fransa kralı olarak taç giymesine rağmen, V. Henry tarafından, Agincourt'ta kazanılan Anglo-Fransız imparatorluğunun dağılmasına yol açtı.

III. Richard Plantagenet krallarının sonuncusuydu. Çağının ölçülerine göre bile zalim ve merhametsizdi ve ölümü Güller Savaşı'nın sonuna işaret ediyordu.

VIII. Henry (1509-1547) gençlik yıllarında: "Öfkekle hiçbir adamı, şehvetimle hiçbir kadını bağışlamadım" diyen devrimci bir tirandı. İngiltere Kilisesi'ni ve manastırları dağıtarak yeni bir toprak sahibi sınıf yarattı.

Lancasterlı VII. Henry ile Yorklu Elizabeth'in, kırmızı ve beyaz Tudor gülü altında evlenmelerinin alegorik tasviri.

Henry çoğu kez mütevazı köklerden gelen, kilise ve hukukta başarı göstermiş yetenekli adamları danışmanları olarak seçti: Kardinal Wolsey (üstte solda) ve Thomas More (ortada), Thomas Cromwell (üstte sağda) ve Başpiskopos Cranmer (solda).

Elizabeth ülkenin her yerindeki uyruklarını, cakalı bir güç ve zenginlik gösterisi içinde ziyaret eden gezici bir monark olarak Sakson geleneğini canlandırdı.

I. James sanatları ve yeni İncil'i himaye eden yetenekli bir entelektüeldi ama müsrifliği ve krallığın ilahiliğini savunması kaçınılmaz iç savaşın tohumlarını ekti.

I. Charles ve Fransalı Henrietta Maria. Evlilikleri samimiydi ama siyaseten darağacında bir felaketle sonuçlandı.

*"Öfkeli cehennem alevi"
Oliver Cromwell portresini
yapan ressam "siğilleri
ve saireyi de göster"mesini
söylemişti.*

*Greenwich'deki Kraliyet
Hastahanesi'nin tavan
resmi: Her ne kadar sıkı
Protestan olsalar da William
ve Mary, Stuart ihtişamına
gömülmüşler ve monarşi
sembollerinin gücünü
biliyorlardı.*

Marlborough Dükü'nü Blenheim muharebesinde gösteren bir duvar halısı. Muharebe taktiklerindeki ustalığı onu İngiltere'nin ve Avrupa'nın önde gelen komutanlarından birisi yapmıştı.

Walpole (solda), parti politikası ustasıydı ve Avamlar Kamarası'nı hükümette seçkin hale getiren ilk başbakanı.

Büyük William Pitt, daha sonra Chatham Earlü oldu. Avrupa, Hindistan ve Amerika'daki küresel stratejisi Britanya İmparatorluğu'nun temellerini attı.

*Wolfe'un Quebec'te ölümü.
Galibiyet, İngiltere'nin
Kuzey Amerika'da
Fransa'ya karşı nihai
zaferini temsil eder.*

*John Wesley'nin sıklıkla
Sparta kiliselerinde geniş
topluluklara hitabı, kölelik
karşısı davayı teşvik etti ve
Anglikan kilise reformunu
ateşledi.*

*Peterloo Katliamı
(1819) Lord Liverpool
yönetimini telaşlandırdı ve
gerilemeye yol açtı. Fakat
parlamentoya reform
zincirini iletme yönünde
güçlü bir dürtü sağladı.*

Burada 1840 civarlarında gördüğümüz Leeds gibi yeni sanayi şehirlerinin büyümesi, reforme edilmemiş parlamentoyu saygınlığını yitirmekle tehdit etti. 1832 Reform Yasası onları politik olarak sınırlandırdı ve daha fazla reformu kaçınılmaz kıldı.

Bayağı Hanoverlardan sonra, Victoria ve Albert monarşinin saygınlığını yeniden tesis ettiler ve evlilik mutluluğunu merkezî bir "Victoryen değer" olarak somutlaştırdılar.

Bağımsız İşçi Partisi'nin ilk lideri Keir Hardie, Trafalgar Meydanı'nda konuşuyor.

1906 Liberal hükümetinin en dinamik iki karakteri Lloyd George ve Churchill. Her ne kadar bir süre sonra ayrı siyasi yollara gittilerse de refah devletinin temellerini attılar.

Tutuklu Süfrajette Emmeline Pankhurst. Liberal reformcular bile Büyük Savaş'ın toplumsal çalkantılarına kadar kadınların oy kullanmasını çok ileri bir adım olarak gördüler.

Ekonomik iyileşme dönemindeki 1936 tarihli Jarrow "açlık yürüyüşü", Kuzey ve Güney İngiltere arasında büyüyen uçurumu resmetti.

Chamberlain'in Hitler'le yaptığı anlaşmadan sonra Münih'ten dönüşü Londra'da geniş çapta popüler oldu. Bir diktatörü sakinleştirmişti ama aynı zamanda onunla karşı karşıya gelmede hayati olduğu anlaşılan zamanın kazanılmasını da sağlamıştı.

Avrupa'da zafer Londra sokaklarında rahatlama ve mutluluk sahneleri yarattı: Churchill Whitehall'dan parlamento'ya doğru giderken insanlar çevresini sardılar.

Genç Kraliçe Elizabeth'in
1953'teki taç giyme
töreni moral verdi.
Hükümdarlığının, Kraliçe
Victoria döneminin uzun
ömürlülüğü ve refahıyla
yarışacağı öngörülüyordu.

Prens Charles'ın Lady
Diana Spencer ile
evlenmesi küresel çapta
ilgi gördü ve İngiltere'nin,
tören yapmada süregelen
yeteneğini gösterdi.

Britanya'nın ilk kadın başbakanı
Margaret Thatcher, görevi
"Derslerimizden kendimize bir şey
çıkarmadık, bunun geri dönüşü iyi
olmayacak" diyerek aldı. Refah
konsensüsüyle doğrudan karşı karşıya
gelen ilk siyasi liderdi.

1997'de Prenses Diana'nın ölümü yoğun üzüntüye sebep oldu ve monarşiyi rahatsız etti: Kensington Sarayı dışında çiçekler.

Blair ve Brown İşçi Partisi'ni kitlesel bir hareketten güçlü bir lider altında modern siyasi bir makineye çevirdiler. Partiyi on üç yıl süren kesintisiz bir yönetime taşıdılar.

2010'daki Cameron ve Clegg koalisyonu, 2008 finans krizinin sonuçlarıyla yüzleşmek için sert önlemler almaya mecbur kaldı.

Restorasyon

~

(1660-1688)

Restore edilen neydi? 1660'ın olayları İngiltere'nin kolektif aklının ilk eylemiydi. Ülke korkunç bir şey yapmıştı. Kendisiyle savaşa girmiş ve kralın kafasını kesmişti. Yirmi yıl, sanki bedene göre anayasa deniyormuş gibi, teokratik bir tiranlığı, cumhuriyetçi bir devleti ve askerî diktatörlüğü görmüştü. Şimdi, bu muazzam deneme yanılma egzersizinden sonra monarkını ve de herhangi bir monarkı değil yeni öldürdüğü kişinin oğlunu geri istediğine karar verdi. Ancak bu benzer bir monark olsa da benzer bir monarşi değildi.

II. Charles'ın saltanatı (1660-1685) Cromwell'in zalim komiserlerinden çok farklı olacaktı. Yeni geri getirilmiş bir seksenlik, güler yüzlü dışa dönük kral, kelimenin her anlamında etrafa, sürgün hayatının ilk yıllarını geçirmiş olduğu XIV. Louis'nin sarayının cüretli hafifmeşrepliğini saçıyordu. Tiyatrolar, yarış parkurları, genelevler ve tavernalar yeniden açıldı. Orkestralar kilise galerilerine geri döndü ve mevsimlik festivaller eski neşeleriyle kutlanmaya başladı. Drury Lane sokağı Kraliyet Tiyatrosu'nun kuruluşunu gördü. "Gülyüzlü monark" Londra'nın parklarını bir ırka adını veren köpekleriyle geziyor, halktan kişilerle sohbet ediyordu.

Charles'ın cinsel davranışları da eşit derecede taşkındı. Karı-

sı Braganzalı Catherine'in kısırlığı, çoğuna soylu unvanı verdiği en az on beş çocuk doğuran on yedi kadar metresinin yavan mazereti oluyordu. Bu hanımların önde gelenleri Lucy Walters, Barbara Villiers ve aktris Nell Gwynne'di ki hepsi de portre ressamı Sir Peter Lely tarafından tipik pörtlek gözleri ve uzun burunlarıyla resmedilmiştir. Winchester'i ziyaret ettiğinde katedralin başrahibi tarafından Nelly ile birlikte kilisede kalmasına izin verilmemiş, o da nazik bir şekilde yakındaki bir evde kalmıştı. Ölüm döşeğindeki son sözleri, "Zavallı Nelly aç kalmasın" olmuştu.

Kral, 1660 Kasımı'nda Cristopher Wren tarafından astronomi üzerine yapılan bir sunuşla kurulan ve ilk üyeleri arasında Isaac Newton, Robert Hooke ve Robert Boyle'in yer aldığı bir bilim insanları kurumu olan Royal Society'yi himaye etmişti. Charles, Whitehall'da bir laboratuvar kurdurmuş, erkeklerde sertleşme sorunu gibi ulusu ilgilendiren konularda kuruma yazarak tavsiyelerini talep etmişti. Ayrıca Fransa'dan kendisiyle birlikte saray inşa etme çılgınlığını da getirmiş ve Whitehall, Greenwich, Hampton Court ve Winchester'deki, çoğu Wren'in himayesi altında gerçekleşen savurgan projelere önyak olmuştu. Windsor'daki odaları hâlâ İngiltere'deki en şatafatlı yerler arasındadır.

Selefi Uzun Parlamento'da olduğu gibi monarşistlerle dolu, Cavalier Parlamento diye anılan parlamento, 1661'de toplandı. Monarşiyi eleştirenlerle doluydu. Charles'ın canını sıkamak pahasına Breda Deklarasyonu'nun getirdiği affı bozmuş ve Cromwell de dahil kral öldürücülerin mezarlarından çıkarılmasını ve tüyler ürperten bir şekilde asılmalarını emretmişti. Şimdi Clarendon Earlü olan şansölyesi Edward Hyde'in hazırladığı bir yasayla Anglikanlar Laud'un piskoposlarını ve Ortak Dua Kitabını yeniden yürürlüğe koydular. Ayrıca "hassas vicdanlara serbestlik" vaadini tanımadılar. Böylece Püritenlerin kilisesini dağıtan ve *Nonconformist** tarikatları yasaklayan kral

(*) *Nonconformist/Nonconformism*: 17. yüzyılda Anglikan doktrinini kabul etmekle birlikte resmî devlet kilisesinin disiplin ve seremonilerine uymayı reddedenler için kullanılan bir terim. Üçüncü Türdeşlik Yasası'nın (1662) kabul

değil, parlamento oldu. 1664'ten sonra Anglikan ruhbanın beşte biri yerlerinden edildi ve *Nonconformist*ler hapsedildi. Bunlar arasında, Protestan ahlâkının en güçlü eseri *The Pilgrim's Progress*'i [Hacıların Yolculuğu] Bedford'daki zindanda yazan Baptist John Bunyan da vardı. Katolik piskoposların kapanan dükkânlarını savunması gibi, şimdi de Anglikan halefleri aynı şeyi yapıyordu. Onlar, izleyen iki yüz yıl boyunca parlamenter tepkinin enerjik gücü olacaklardı.

Bir konuda, parlamentonun zor kazanılmış egemenliği konusunda, geriye dönüş yoktu. Parlamento üyeleri kısa sürede Charles'la, babasıyla olduğu gibi, metresleri ve savurganlığı konusunda karşı karşıya geldiler. Bir süre için dışarıdaki savaşın nesillerdir saygı duyulan araçları üzerinden ahenk sağlandı. Londra tacirleri, Cromwell'in agresif desteği ile Amerika ve Hint Adaları'ndaki Hollanda ticaret tekelleriyle mücadele etmeye hevesliydi. Charles da, başka bir nedenle, eski ev sahibi XIV. Louis ile devam eden iyi ilişkileri nedeniyle Hollandalılarla savaşmaktan mutluydu. Parlamento, 150 gemilik bir filo için muazzam bir miktar, 2,5 milyon sterlinlik tahsisatı onayladı. 1664'ten itibaren denizde her iki tarafa da büyük kayıplar getiren bir dizi çatışma yaşandı ve bunun kalıcı sonuçlarından birisi Manhattan adasındaki Hollanda kolonisi New Amsterdam'ın, kralın kardeşi York Dükü'ne izafeten adı değiştirilerek İngiltere'ye devredilmesi oldu.

Savaş 1665 yılında patlak veren feci bir veba salgını nedeniyle ara verildi. Hastalıklı farelerin açık su yollarında ve sıkı iştifli kentin lağımlarında cirit atmasıyla Londra kısa bir süre Ortaçağ'ın dehşetini yeniden yaşadı. Kapılarda haçlar görülmeye başladı. Bazı kiliselerin yönetim kurulları tabut sedyeleri ve veba çukurları hazırlamak gibi korkunç görevlerle karşı karşıya kaldılar. Sokaklar “ölülerinizi dışarı çıkarın!” sesleriyle yankılandı. Kentin nüfusunun beşte biri, 100.000 kadar olduğu tah-

edilmesinden sonra kiliseden ayrılan dinsel muhalifler için de kullanıldı. Bir başka ifade ile ibadetlerini resmî İngiltere Kilisesi dışında sürdüren, başlıca Presbiteryen, *Independent* ve *Baptist* mezhep ya da tarikatlar için kullanılan jenerik bir terim – ç.n.

min edilen Londralı öldü. Günlük tutan Samuel Pepys, “Tanrım, sokaklar ne kadar boş ve melankolik” diye yazdı. Bu felaket henüz geçmişti ki, 1666 Eylülü’nde, Londra Köprüsü yakınlarında, Pudding Lane’deki bir fırıncı dükkânında yangın çıktı. Güçlü bir rüzgârın etkisiyle Londra’nın Ortaçağ surlarının içindeki binaların onda dokuzu harap oldu. Kent sakinleri varoşlara ya da nehir üzerindeki teknelere doluştular. York Dükü, alevlerin yolu üzerindeki binaları havaya uçurarak kurtarma çalışmalarına önderlik ettiği için takdir topladı.

Sonuç, sarayla City’nin ileri gelenleri arasında yeniden inşaat konusunda bir kapışma oldu. Wren, hükümete geniş caddeler ve açık alanlar içeren klasik tarzda bir plan sundu. City yönetim kurullarının böyle tantana için ne zamanı ne de arsa satın almak için parası vardı. İş âlemi yeniden çalışmaya başlamak zorundaydı. Yeni kurallar daha geniş sokaklar ve daha az yanııcı tuğla cephelerle sınırlı kaldı. Zenginler şimdi eski kentin dışına çıkmıştı. Londra’nın savunma surlarından kurtulmasıyla sakinleri Covent Garden ve St James’s Square gibi batıdaki geniş alanlara geçtiler ve Jermyns, Audleys, Berkeleys ve Grosvenors gibi zengin aileler buralarda arazi sahibi oldular. Başkent her yerinde ağırbaşlı İngiliz baroku tarzında yeni kiliseler ve bunların üzerinde Wren’in yeni St Paul Katedrali yükseldi. Her anlamda “restore edilen” İngiltere havası hissedilir olmuştu ama kalıcı olmadı.

Londra yangınından sonraki bir yıl içinde Hollandalılar Thames’de Chatham’a kadar yüzüstüce sokularak on üç gemiyi yakdılar ve donanmanın sancak gemisi *Royal Charles*’ı yedekleyip götürdüler. Ülke küçük düşürülmüştü. Donanma sekreteri Samuel Pepys’e göre “krallığın tümü çözülmüştü”. Bu yenilginin sorumlusu Charles’ın şehvet düşkünü hayat tarzıydı. Clarendon azledildi ve sürgüne gönderildi. İktidar, kralı destekleyen ve İngiliz diline entrika [*cabal*] sözcüğünü bağışlayan Clifford, Arlington, Buckingham, Ashley ve Lauderdale’den oluşan yeni bir grubun eline geçti. Charles’ın sorumsuz dış politikası kaosa sürüklendi. Hollanda ile Fransa’ya karşı sağlanan popüler bir anlaşma, Medway bozgunundan bir yıl geçmeden, 1670’te Do-

ver'de XIV. Louis'nin elçileriyle bizzat Charles tarafından Hollanda'ya karşı Fransa ile gizlice imzalanan karşıt bir anlaşmayla yerle bir edilmiş oluyordu. Bu anlaşma İngilizlerin, Charles'ı parlamentoyu toplama zorunluluğundan kurtaracak Fransız para yardımı karşılığında Hollandalılarla savaşmasını öngörüyordu. Üstelik ve daha fazla yardım karşılığında Charles "krallığının durumu müsait olur olmaz" İngiliz kilisesini Katolikliğe döndürecekti. Bu, babasının 1623'te İspanya'ya yaptığı gizli teklifin pek çirkin bir yinelemesi ve Breda Anlaşması'nın* ve bu konularda parlamentonun egemenliğinin eşit derecede çirkin bir ihlaliydi.

Şimdi ülke, 1672'de Hollanda'ya yönelik Fransız saldırısını kanallara su basarak ve "en son hendekte ölmeyi" vaat ederek durduran, yirmi bir yaşındaki Hollandalı Protestan bir kahraman, Orangeli William'ın adıyla çalkalanıyordu. Gizli Dover anlaşmasının ayrıntıları sızdıkça öfkeli parlamento bu anlaşmayı reddetti ve 1673 yılında bütün Katolikleri kamu görevinden dışlayan *Test Act*'i kabul etti. Kralın kardeşi ve varisi York Dükü James bu yasaya göre Katoliklikten vazgeçmektense yüksek amirallik makamından istifa etti. Karısı Anne Hyde öldüğü için James şimdi Katolik Modenalı Mary ile evlenmişti. Cavalier Parlamento'nun önde gelen figürlerinden Danby Earlü, Charles ile parlamento arasında dejenere olan ilişkileri yürütüyordu ve James'in Protestan kızı Mary'nin kahraman Orangeli William ile popüler evliliği için görüşmeler yapıyordu. Bu durumun James'e Protestan bir varis sağlayacağı hesaplanıyordu. Ama Modenalı Mary şimdi bir erkek çocuk doğurursa ne olacaktı?

Katolik karşıtı heyecan Guy Fawkes'in dönemindeki papalık tezgâhlarını anımsatıyordu. 1678'de meczup bir din adamı, Titus Oates kraliyet meclisine kralın öldürüleceği, Londra'nın yakılacağı, Katolik bir ordu kurulacağı ve İngiltere'nin Fransa'nın kanatları altına sokulacağı yolunda Katolik bir komplo-

(*) *Breda Anlaşması* [*Treaty of Breda* - 1667]: İkinci Hollanda Savaşı'nı sona erdiren anlaşma. Buna göre Hollanda'ya bazı tavizler verilmiş ancak Hollanda'dan ele geçirilen Amerika'daki New York ve New Jersey adlarını alan İngiliz kolonileri İngiltere'nin elinde kalmıştı – ç.n.

yu ihbar etti. Oates'in bir sahtekâr olduğu anlaşıldı ama isteri zincirlerinden boşanmıştı; parlamento *Test Act*'in özellikle James'in ve herhangi bir Katolik varisin tahttan dışlanması sağlayacak şekilde genişletilmesini talep etti. Bu kadarı Charles için çok fazlaydı. 1679'da parlamentoyu dağıttı; iki yıl içinde üç parlamento daha topladı ve azletti. Her parlamento, kardeşini verasetten azletmesini sağlayacak yasa tasarısını imzalaması için talepte bulunarak daha da hırçın bir hale geliyordu. Kral bunu reddetti ve nihayetinde yasa tasarısı kadük oldu. Tam da bu telaşlı günlerde "parti" adı verilen şeyler parlamentoda ortaya çıkmaya başladı. Genel anlamda krala karşı sempatik olan Danby'nin kralcıları bir grup İrlandalı Katolik eşkıyaya izafeten "Tory" adıyla damgalandı. Kralın Hollanda yanlısı karşıtlarına, İskoç kökten dincilerine izafeten "Whig" dendi. Yeni parlamentolar çok güçlü bir şekilde Whig oldu ki, 1681'den itibaren çileden çıkan kral, VIII. Henry, I. James ve I. Charles gibi müttefiklerinden oluşan bir kraliyet meclisi eliyle kişisel yönetime karar verdi. Masraflarını Fransa kralından gelen para yardımlarıyla karşılıyordu. Metresleri, emeklilikleri için gelir talep eden, başlangıç aşamasında bir tür sendika kurmaya kalkışacak kadar telaşlanmışlardı.

Bütün bu entrikalar içinde Charles neşeli ve hoşgörölü kalmaya gayret ediyordu. Fanatikliğin hiçbir türünden hazzetmiyordu; Katolikliğe olan sempatisinden kuşkulanılsa da inançlarını kendine saklıyordu. 1681 yılında yasa dışı Quaker William Penn'in Pennsylvania kolonisini bile kutsadı. Penn, krala buluşmak için davet edildiğinde şapkasını çıkarmayı reddetti ve bunun üzerine güler yüzlü Charles kendi şapkasını çıkararak, bu gibi durumlarda "birimizin şapkasını çıkarmasının" âdet olduğunu söyledi. 1683'te kral ve James, Newmarket'daki yarışlardan dönüş yolunda "Rye House" suikastçıları denemelerinin tertibinden kurtuldu. Bu suikast girişiminde Whiglerin parmağı olduğu dedikodusu kral ve kardeşine siyasi bir soluklanma sağlamıştı ama iki yıl sonra Charles felç nedeniyle aniden öldü. Henüz elli dört yaşında olsa da olağanüstü bir sorumsuzluk ve sefahat hayatı yaşamıştı ama saltanatı dinsel hoşgö-

rüyü sürdürme mücadelesi dönemi oldu. Bütün Stuartlar gibi onun zayıflığı da müsrifliğinde ve bunun olanaklarını Katolik Avrupa'da arayışındaydı. Hoşnutsuzluklar giderilmeden parlamentonun vergi verilmemesi konusunda Restorasyon'da yeniden güçlenen demir yumruğu onun yıkım nedeni oldu. Charles ölüm döşeginde Katolikliği seçti ve tahtı James'e devretti ama kardeşinin siyasi becerileri konusunda hayallere kapılmamıştı. James'in tahtta uzun süre kalamayacağı kehanetinde bulunmuştu. Haklıydı.

II. James (1685-1688) hatırı sayılır bir askerî kariyerden sonra tahta çıkmıştı ama espri anlayışı olmayan kırılğan bir kişiliğe sahipti. Nell Gwynne onu "kasvetli Jimmy" olarak adlandırmıştı. Parlamento ona yeni harcama olanakları sağladı ama bunlar kısa sürede Charles'in en büyük gayrimeşru oğlu Protestan Monmouth Dükü'nün taht için başlattığı bir isyanı bastırmakta harlandı. Ayaklanma başlangıçta popülerdi ve 1685'te ülkenin batısında, eski *Roundhead*lerin iyi teçhiz edilmemiş gücünün desteğiyle kısa süren bir hareket olmuştu. Somerset'teki, Sedgemoor'da kitlesel bir katliamla sona erdi. Kralın kuvvetlerinin komutasındaki ikinci adam, yakışıklı ve ihtirash bir subay ve Charles'in metresi Barbara Villiers'in dikkatini çekmiş olan John Churchill'di. Eşit derecede ihtirash kraliçenin nedi-mesi Sarah Jennings ile evlendi.

Monmouth idam edildi ve takipçileri özel bir hunharlığa maruz bırakıldı. Yargıç Jeffreys'in yönetimindeki "kanlı mahkeme", James'in Tory sempatizanlarını bile isyan ettiren 300 kişiyi öldürdü ve yüzlercesini de kırbaçlattı ya da sürdürdü. Sedgemoor'dan sonra James İrlandalı askerler ve 100 Katolik subayla takviye ettiği ordusunu terhis etmeyi reddetti. Ordu için ücret ve *Test Act*'in iptalini talep ettiğinde parlamento bunu reddetti ve derhal dağıtıldı. James, kraliyet meclisini ve yargı erkini Katolik sempatizanlarıyla doldurdu ve atadığı Katolik bir rektörü reddettikleri için Oxford Magdelen Koleji'nin hocalarını da yerlerinden etti. Ne zarafet ne de taktik biliyordu.

1685'te XIV. Louis, daha önce Protestanlara hoşgörü sağlayan Nantes Fermanı'nı iptal ederek İngiliz dostu için işleri ko-

laylaştırmadı. Londra, eli kulağında bir Katolik katliamından kaçan sığınmacılarla dolmuştu. James'in koyduğu sansüre rağmen, kiliselerdeki vaiz kürsüleri Katolik zulmünün lanetlenmesiyle yankılanıyor, Anglikanları ve *Nonconformist*leri krala karşı daha da birleştiriyordu. James, her vaaz kürsüsünde okunmak üzere bütün Protestanlara karşı bir "hoşgörü deklarasyonu" önerdi ama Katoliklere de hoşgörü göstererek Anglikanları daha da kızdırdı. Yedi piskopos deklarasyonu kürsüden okumayı reddedince James onları tutuklattı ve isyana teşvikten yargılattı ama beraat ettiler. James'in, Katolik kilisesini, daha öne çıkarmasa bile İngiltere Kilisesi'yle aynı mertebeye yükseltmek istemesinden kuşku duyuluyordu. James'in en yakın danışmanlarından birisi Cizvit Peder Petre'ydi.

Whig liderler, Protestan eşi Mary'nin hâlâ tahtın varisi olduğu Orangelı William ile açıktan görüşmelere başladılar. Bu konuda William'ın Londra'daki gayretli ajanı Hans William Bentinck'in yardımını gördüler. Tahtın sıradakine olası transferini sağlayacak bu yol, kralın eşi Modenalı Mary'nin 1688 Haziranı'nda bir oğlan çocuk, James Stuart'ı doğurmasıyla sabote edilmiş oldu. İnandırılması zor dedikodulara göre bu çocuk, bir şekilde Cizvitlerin bir girişiminin sonucu olsun ya da olmasın, James'in tahtının varisi olarak Mary'nin önüne geçiyordu. Protestan İngiltere için bu bir felaketti. 1660'ta olduğu gibi, Whig, Tory, Anglikan ve *Nonconformist* bütün taraflar Katolik birinin tahta çıkmasını ve iç savaşın kesin olarak yeniden başlamasını önlemek için birleştiler. Restorasyon uzlaşması dağılmıştı ve bir şekilde yeniden sağlanması gerekiyordu.

Lahey'deki William'ın sarayından gönderilmiş özel görevliler, daha sonra "Ölümsüz Yediler" olarak bilinecek, Tory Danby de dahil, altı asilzade ve bir piskopostan, muhtemelen Bentinck tarafından hazırlanmış bir mektubu göndererek askerî müdahale talep ettiler. Mektup, "yirmi insandan on dokuzunun bir [hükümdar] değişikliğinden yana" olduğunu iddia ediyordu. William'ın yüreklendirilmeye ihtiyacı yoktu. Karısının İngiltere tahtına çıkmasına can atarken, acil olarak Hollanda'ya karşı James ile XIV. Louis arasında bir ittifakın ön-

lenmesiyle ilgileniyordu. Bu anlamda 1688'in olayları, adaşı William'ın 1066'dakine benzer şekilde bir hanedan fethi idi. Hollanda meclisi seferin kendi adına yapılmasını reddetti. Ne de William, Fransa'nın uzak duracağı ve bu fırsattan yararlanarak ülkesine saldırmayacağını bilmediği sürece, tartışmaya açık olan İngiltere'yi işgal etme riskini göze alabildi. 1688 güzündeki nabız yoklamaları, o an için XIV. Louis'nin İngiltere'nin yeniden iç savaşa sürüklenmesini görmekten memnun olacağını gösteriyordu.

Hummalı hazırlıklardan sonra, William'ın 53 savaş gemisi ve 40.000 askerden oluşan 463 gemilik muazzam filosu nihayet 1 Kasım'da yelken açtı. Bu, Armada'nın üç katı bir kuvvetti. Dover Boğazı'ndan geçerken bütün Manş Denizi'ne yayılmıştı ve toplar Dover kalesine selam gönderiyordu. "Protestan bir rüzgâr" dört gün sonra filoyu Devon'daki Torbay'e çıkardı. Parlamento ve kesinlikle kral da böyle bir istilayı talep etmemişti. Altı asilzadenin William'ı davet etmesi anayasal olarak yersizdi. İngiltere, yabancı bir hükümdar tarafından meşru bir tahtı gasp etmek için saldırıya uğramış oluyordu. Bu davet açıkça ihanetti ama, meşhur tabirle, "eğer ihanet başarılı olursa, kimse ona ihanet demeye cesaret edemez" di.

Şanlı Devrim

~

(1688-1714)

Orangeli William 1688 Ağustosunda Güney İngiltere'de deb-debeyle ilerlerken II. James'in ordusu buharlaşmıştı. Saf değiştirenlerin başında kralın komutanı, Sedgemoor'un oportünist galibi John Churchill geliyordu. William'ın 18 Aralık'ta Londra'ya varışı titizlikle sahnelenmişti. Kalabalıklara portakal rengi kurdeleler dağıtılmış ve Hollanda askerleri Knightsbridge boyunca kralın yoluna dizilmişti. İki yıl boyunca Hollanda askerleri başkentte devriye gezdi. Londra'nın sokakları, hanları, kibar salonları Hollanda dilinin yabancı sesiyle yankılandı. Kuş-kuya yer yoktu: İngiltere yabancı bir güç tarafından işgal edilmişti.

James, William'ın hoşgörüsüyle Fransa'ya kaçtı. Giderken, kızının lehine tahttan feragat ettiği bahanesini sembolik olarak parlamentoya verebilmek için İngiltere'nin Büyük Mührünü Thames Nehri'ne atmayı bile ihmal etmedi. Bununla birlikte onun tahtını gasp ederken William'ın yalnızca Mary'nin eşi olarak hareket etmeye niyeti yoktu. Çift, ortaklaşa hükümdar olacak ve Mary ona bir veliht doğurmadan ölecek olursa, tahta çıkma sırası Orange hanedanından bir üyeye ait olacaktı. İkili, izleyen Nisan ayında III. William (1689-1702) ve II. Mary (1689-1694) olarak Westminster'da taç giydi. Kalvinist

William “taç giyme komedisi” ile alay etti ama yine de “parlamentonun yasalarına” göre hükümdarlık edeceğine yemin etti.

Sonraki Whig tarihçiler tarafından “Şanlı Devrim” abartılmıştır. Bu, onlara göre, Avrupa’nın başka yerlerindeki mevcut ve müstakbel karışıklıklara karşın, pragmatik ve kansız bir reformu ifade ediyordu. Ne var ki James teslim olduğu için kansız olmuştu. İşin gerçeği, İç Savaş ve Restorasyon’un İngiltere’yi dinsel otokrasiden kurtaramadığı ve parlamento onayını muğlak bir teamül olmaktan öteye taşıyamadığıydı. James, kaçmayı savaşıma tercih etmişti ama kamuoyunun önemli bir bölümü onu hâlâ İngiltere’nin meşru hükümdarı olarak görüyordu. William’ın Hollandalıları İngiltere’nin kısa bir süre önce savaşmış olduğu bir ülkenin ana gücüyle gayrimeşru olarak ülkeyi işgal etmişlerdi.

Parlamento bu kez işi şansa bırakmadı. Artık başta Katolikleri istemiyordu. 1689 Hoşgörü Yasası [*Toleration Act*], dinsel özgürlüğün “Magna Carta”sı, Breda’nın ibadet özgürlüğünü, Teslis’i kabul etmeleri koşuluyla yalnızca *Baptistler*, *Independentler* ve *Quakerlar* gibi muhalif Protestanlar için yeniden ifade ediyordu. Her ne kadar yasanın resmen ifade ettiğinden kuşkusuz daha geniş hoşgörüye olanak verse de Katolikleri ve *Unitarian*ları dışlıyordu. Bunu aynı yıl içinde, daha önce Magna Carta ve Dilekçe Hakkı’nda [*Petition of Rights*] öngörülen özgürlükleri yeniden yürürlüğe koyan Haklar Beyannamesi [*Bill of Rights*] izledi. Şimdi vergi salma, ordu kurma ve savaş açma hakkını yalnızca parlamento üstleniyordu. Yargıçlar bağımsız olacaktı. Her şeyden önce Beyanname, “Katolik bir prens ya da Katolik biriyle evlenen herhangi bir kral ya da kraliçe tarafından yönetilmesinin bu Protestan krallığın güvenlik ve refahıyla bağdaşmadığının deneyimle görüldüğünü” ilan ediyordu. “Deneyim” sözcüğü hiç bu kadar ağırlık taşımamıştı. Daha sonraki bir ekleme, hükümdarın arzusundan bağımsız olarak parlamentonun üç yıl için toplanacağını ifade eden *Triennial Act* oldu. Parlamento, böylelikle, Britanya anayasasının kalbinde yer alan bir dizi yasa ile yeniden egemenliğini ilan etmiş oldu. Bu kez kalıcı olacaktı.

William yerinden edilmiş olan James'in ayaklanmasıyla karşı karşıya kaldı. Eski kral mart ayında, emrindeki Fransız askerleri ve parasıyla, dostu XIV. Louis'nin umut ettiği iç savaşı başlatmak için İrlanda'ya çıktı. Şimdi Marlborough Earlü olan ve savaş alanının ustası kabul edilen Churchill, William İrlanda üzerine odaklanırken, William'ın Hollanda sınırlarını korumak üzere görevlendirildi. 1690'da Boyne muharebesiyle zirveye ulaşan çatışmada James'ı yenmek tam bir yıl aldı. İki yüz yıl önce Bosworth'ta olduğu gibi İngiltere tahtında hak iddia eden iki kral savaş alanında karşı karşıya geldi. William bir top mermisiyle yaralanmış olsa da yenilen ve Fransa'ya dönmeye zorlanan James oldu. İrlanda'nın Protestanları için William kahraman Kral Billy ve o günden bu yana sağlığına içilen *Orange-men* oldu.

İyi yetişmiş askerî bir komutan olan yeni kral Hollanda direnişinin artık genç kahramanı olarak görülmüyordu. O daha ziyade Hollandalı maiyetinin refakatini tercih eden bir yabancıydı. Kensington'un daha temiz havası için kentsel Westminster'den ayrılan astımlı ve huysuz bir adamdı ve etrafındaki herkesle didişme içindeydi. Ordunun yönetimi konusunda Marlborough ile aynı görüşte değildi ve Sarah Malborough'un yakın arkadaşı olan baldızı Anne ile kavga ediyordu. Bu iki saray hanımefendisi ona, Shakespeare'in *The Tempest*'deki korkunç yaratıktan hareketle Kral Caliban adını takmışlardı. Bununla birlikte Kraliçe Mary popülerdi; kral ve kraliçe kısa sürede tipik Stuart müsrifliğini sergilemeye başladılar. Wren'e Kensington ve Hampton Court'ta "eşit öncelikli" çift daireler planlama görevini verdiler. Sir James Thornhill tarafından daha sonra yapılan Greenwich Kraliyet Hastanesi'nin Resimli Salonu'ndaki bir duvar resmi, William'ı zalim Louis'yi ayaklarıyla ezen Büyük İskender kılığında gösterir. Orange hanedanının hedefi açıktı: II. James'in izine yer yoktu.

William'ın saltanatı, parlamentoda Whig ve Toryler arasında ortaya çıkmaya başlayan çatışmayla Felemenk meclisindeki bıktırıcı siyasi kan davasını hatırlatıyordu. Liderler kliği tarafından yönetilen Whigler onun gaspçılığının lafını ediyorlardı

ama kralın Stuart otokrasisini canlandırması konusunda temkinliydi. Hâlâ Danby tarafından yönetilen Toryler kralın gücü konusunda rahattılar fakat William'ın her yaz ülkesine dönmesine ve Mary'nin tek başına yönetmesine neden olan Fransız savaşını finanse etmeye şiddetle karşı çıkıyorlardı. 1694 yılında kralın orduyu finanse etmek için borç alabileceği yeni Merkez Bankası kanalıyla kısmi bir uzlaşma sağlandı. Ama aynı yıl Mary çiçek hastalığına yakalandığında William bağıra bağıra ağladığı için kraliçenin odasından çıkarılmak zorunda kaldığında incinmişti. Kısa süre sonra öldüğünde öylesine mustarip olmuştu ki Hollanda'ya dönmeyi düşünmüştü.

Mary öldükten altı yıl geçtikten sonra ve Protestan kız kardeşi Anne'in erkek bir varis çıkarma işareti göstermemesi üzerine, parlamento 1071'de Stuart Protestanlığının olası yok oluşuyla karşı karşıya kaldı. Tahtın verasetini, I. James'in kızı Bohemyalı Anne üzerinden Stuartlardan Hannover hanedanına resmen bahşeden *Act of Settlement*'i kabul etti. Yasa, hükümdarın Anglikan kilisesine bağlı kalacağına, parlamentonun onayı olmadan ülke dışında savaş yapmayacağına, İngiltere'de yaşayacağına ve William'ın yurtdışına çıkmasına bir gönderme olarak, izinsiz ülke dışına çıkmayacağına yemin etmesini öngörüyordu. Parlamento, hakları konusunda giderek daha titiz oluyordu.

Bu noktada yeni bir monarşi olayı Avrupa'yı sarstı. İspanyalı II. Karlos 1700'de çocuk yapamadan öldü ve kısa sürede William'ın Fransa ile çatışmasını İspanyol tahtının veraseti konusunda daha geniş bir savaşa dönüştürdü. Yaşlı XIV. Louis, İspanya tahtını torunu Anjoulu Felipe için talep ediyor; Fransız ve İspanyol imparatorluklarını Flaman Bölgesi ve İtalya'nın önemli bir kısmını da içine alacak şekilde birleştirerek büyük bir devlete dönüştürmeyi istiyordu. Bu Katolik Avrupa'yı ve kıtada dengesiz bir gücü birleştirmiş oluyordu. Louis'nin dediği gibi "Pireneler artık yoktu". William her Fransız kralından kuşku duyuyor ve küplere biniyordu. Onun bu endişesi, aynı 1701 yılında II. James'in Paris dışındaki St Germain'de ölümü ve Louis'nin kışkırtıcı bir şekilde oğlu, "Eski Düzmece" James'i

İngiltere kralı olarak tanınmasıyla geniş ölçüde paylaşıldı. Parlamento öfkede birleşerek savaş için William'a tahsisat çıkardı. Marlborough'dan hazzetmemesine rağmen William, Fransızlara karşı Hollanda, Prusya ve Avusturya güçlerinden oluşacak büyük koalisyona onu komutan tayin etti. Fransa ile başlangıçta İspanyol veraseti üzerine başlayan savaş çeşitli biçimlerde yüz yıldan fazla sürecekti. Ortaçağ'daki üzüntü verici selexinin sonucunu tersine çevirdi. Daha önce Fransa, İngiliz yayılmacılığına karşı direniyorken bu kez İngiltere Fransa'nın yayılmacılığına karşı direniyordu. Bu çatışma Fransa'yı yerinden ederken İngiltere'ye dünya imparatorluklarının en büyüğünü bahşediyordu.

Çatışmalar henüz başlamışken William'ın atı Richmond parkında bir köstebek yuvasına takıldı ve attan düşen kralın köprücük kemiği kırıldı. Yara zatürreye yol açtı ve kral 1702 Martı'nda bu hastalıktan öldü. II. James'in davasını destekleyenler ya da *Jacobiteler** izleyen yıllarda "siyah kadife yelekli küçük beyefendiye" kadeh kaldıracak ve daha sonra da kadehlerini kıracaklardı. Mary'nin sade, ufak tefek, gut hastası kız kardeşi, Kraliçe Anne (1702-1714) olarak tahta çıktı. On sekiz çocuk düşürme ve bebek ölümüyle sarsılmış olan Anne, yanı başında gözdesi Sarah Marlborough ile yaşadı ve hükümet işlerini uzlaşmacı Lord Godolphin yürüttü. Alexander Pope, onun Hampton Court'daki sarayı hakkında şunları yazdı: "Üç krallığın boyun eğdiği siz, büyük Anna/ Kimi zaman nasihat alır kimi zaman da çay." Çay ve geldiği ülkeden adını alan "porselen" [*china*] şimdi büyük ölçüde moda olmuştu.

Kıtada Marlborough, Fransızları Meuse vadisinden püskürttü ve 1704'te askerlik tarihinin gördüğü en dikkate şayan cibri yürüyüşlerden birisini gerçekleştirdi. Tuna üzerindeki Blenheim'da müttefiki Savoy Prensi Eugene ile buluşmak üzere hızla Ren vadisinde ilerledi. Orada buluşmalar ve büyük bir Fran-

(*) *Jacobite/Jacobitism*: Latince *Jacobus*'dan (James) türetilen bir sözcük. Tahttan indirilen II. James ve soyundan gelenleri destekleyen ve 1688 devriminden sonra Stuart hanedanı yandaşları ve özellikle 1715 ve 1745 ayaklanmalarından yana olanlar için kullanılan bir terim. 1760'ta III. George'un tahta çıkmasından sonra *Jacobiteler* etkin bir siyasal güç olmaktan çıktılar – ç.n.

sız gücünü yendiler; bu zafer büyük ölçüde Marlborough'nun savaş alanında süvari ve piyadeleri konuşlandırma becerisinin ve bunları başarıyla hareket ettirmesinin sonucuydu. Blenheim Fransızları Viyana kapılarından uzak tuttu ve de normal olarak savaştan çekinen İngiliz kamuoyu çılgına döndü. Anne, Marlborough'ya düklük ve Oxford dışındaki Woodstock'ta arazi ih-san etti ve [mimar Sir John] Vanbrugh burada İngiltere'de saray diye anılan yegâne büyük özel konutun inşaatına başladı. İki yıl sonra Marlborough Fransızları, 40.000'den fazla süvarinin savaş alanına sürüldüğü Ramilliers'de bir kez daha yendi. Louis hâlâ yenilgiyi kabul etmiyordu.

İngiltere'de ise Anne'in İngiltere ve İskoçya'daki Stuart taçlarını birleştirme özlemi resmen birleşme şeklini aldı. Bu kısmen İngiltere'nin "arka kapısı" üzerinden Fransa tehdidine karşı bir güvenlik önlemi, kısmen de yeni Amerikan kolonilerinde İskoç tacirleri engellemek gibi bir karşı hamle ihtiyacından kaynaklanıyordu. Londra'da ve bu girişime İskoçların çoğunun açıkça karşı çıktığı Edinburgh'da hiddetli tartışmalar oldu. Hükümet için gözlem yapmak üzere kuzeye gönderilen Daniel Defoe, "birleşmeden yana bir İskoç'a karşılık doksan dokuzu buna karşı" diye bildiriyordu. Birlikten yana olan İskoçların evleri bile asiler tarafından yağmalandı. Ancak rüşvet ve tatlı sözlerle kandırma yoluyla birliğin İskoç parlamentosundan geçmesi sağlandı.

1707 tarihli Birlik Yasası [*The Act of Union*], Büyük Britanya Krallığı diye anılacak olan ülkenin parlamentosunda İskoçya'ya 45 üyelik sağlıyordu. Anne ayrıca İrlanda'nın ve ek olarak da Fransa'nın kraliçesiydi. İngilizlerin Dizbağı Nişanı'nın yanı sıra İskoçların Deve Dikeni Nişanı'nı da takarak birlik için şükranlarını sunmak üzere St Paul katedraline gitti. Burada her iki ülke için arzusunu şöyle dile getirdi: "Bütün dünyaya öyle görünebilir ki bir halk olmak için yüreklerini ortaya koymuşlardır." Burada "görünebilir" sözcüğü yerindeydi. Galliler ve İrlandalılar gibi İskoçlar da 18. yüzyıldaki kendi entelektüel Rönesanslarının yanı sıra, Britanya ordusunda, Britanya İmparatorluğu'nda ve Sanayi Devrimi'nde önemli bir rol oynamışlar-

dı. İzleyen yüzyıl içinde “Büyük Britanya” diye adlandırılan şey Britanya Adaları’nın birleşen halklarından yaratılmıştı ve Britanya hükümeti ve Britanya halkı terimlerini, İngiltere’ye özel göndermede bulunmak dışında kullanmak mantıklıydı. Ancak bu oluşum Britanya’nın dünya sahnesindeki, genellikle savaş sırasında ve emperyalist yayılma ortamı bağlamında kullanılıyordu. 20. yüzyılda bile İngiltere sözü hâlâ Britanya yerine kullanılıyordu: Askerler “İngiltere için” savaşıyorlardı ve şair Rupert Brooke’un dışarıdaki alanı “ebediyen İngiltere”ydi. Anne, “tek halk olmak için ortaya konan yüreklerden” söz edebiliyordu ama sınırın kuzeyinde ya da batısında bunlardan pek fazla yoktu. İngilizler Britanya’ya “İngiltere” diyebilirlerdi ama İskoçlar, Galliler ve İrlandalılar kesinlikle böyle söylemiyorlardı. İskoçya parlamentosu 1707’de kapandı ama üç yüzyıl sonra yeniden açıldı.

1708’deki ilk Anglo-İskoç seçimi Whigleri kesin olarak iktidara getirdi. Bu, ateşli bir Tory olan Anne’i tesellisi mümkün olmayan bir durumda bıraktı. Kendisi Stuart olarak kaldı ve babasını deviren Whiglere karşı derin bir güvensizlik besliyordu. Bedbahtlığı aynı yıl sevgili kocası George’u kaybedince daha da derinleşti. Özel “kabine”sinde danışmanlarının toplantısına başkanlık eden son hükümdar oldu ve hoşlanmadığı politikacılardan bu toplantılarda söz etmeyi sevmiyordu. Ancak bir konuda, şimdi artık Marlborough’nun “büyük savaş”ı olarak görülen savaşın devamı konusunda Whiglerle kesin olarak anlaşıyordu. Seferler, yazın yapılan muharebeler ve kışın dinlenme ve toparlanmayla Ortaçağ karakteri gösteriyordu. 1709’a gelindiğinde, XIV. Louis için bile barış yapılması gerektiği açıktı ama Whigler, XIV. Louis’den torunu Felipe’yi İspanyol tahtından almasını umursamazca sürekli talep ederek zorluk çıkarıyorlardı. Bunu yapacak değildi ve savaş durumu yeniden başladı.

1709’da yeni askerlerle takviye edilen taraflar Mons yakınlarındaki Malplaquet’te muharebe alanına geri döndüler. Burada da Marlborough ve Savoylu Eugene 30.000 süvariden oluşan büyük bir gücü seferber etti. Sonuç Marlborough için yeni bir

zaferdi ama müttefik askerlerden 20.000 kişinin ölümü kamuoyunu rahatsız ediyordu. Malplaquet katliamı Toryleri çılgına çevirdi ve Whiglerin işini bitirdi. Her kilise kürsüsünden barış vaazı veriliyordu ve Anne parlamentoyu dağıttı. Sonunda yapılan 1710 seçimlerinde savaş karşıtı Toryler çoğunluk sağladılar ve muhalif, kitap âşığı ve dirayetli bir siyasetçi olan Robert Harley liderliğinde iktidara geçtiler.

Harley lider ve hazine şansölyesi olurken, dik kafalı ve açıkça *Jacobite* olan meslektaşı, daha sonra Lord Bolingbroke olacak Henry St John dış işlerinin başına geçti. Yeni hükümetin iş başına geçmesi kraliçe ile Sarah Marlboroug arasında, kraliçenin yeni gözdesi Harley'in himayesindeki Abigail Hill hakkında Sarah'ın lezbiyenlik suçlamasında bulunmasıyla öfkeli bir bozuşmayla aynı zamana rastlamıştı. Uzun süre savaşın şampiyonu olan Marlborough şimdi hem siyasi hem de saraydaki nüfuzunu yitirmişti. Orduda yaptığı yolsuzluklar hicivci Jonathan Swift tarafından, Britanyalı Midas olarak "şimdi ihmal edilmiş duruyor/eşek kulakları ve kirli elleriyle" diye saldırıya uğramıştı. Toryler Fransızlarla Marlborough'nun azledilmesine ve müttefik komutanı olarak açıkça *Jacobite* olan Ormonde Dükü'nün atanmasına yol açan gizli görüşmelere başlamışlardı. Müttefiklerden gizli tutulan Dük'ün Bolingbroke'dan aldığı emirler savaş önlemek ve barış yapmak yolundaydı. Fransızlar bundan memnundular. Sinsice gülen Louis, olayların yön değiştirmesi "hepimizin istediği şeyi sağlıyor" diyordu.

Sonuç 1713'ün Utrecht Antlaşması ile elde edilen gösterişli diplomatik yapı oldu. Louis'in ihtirasları engellenirken, müttefiklere dört yıl önce Marlborough'nun zaferleriyle sağlayabileceklerinden daha azı verilmiş oluyordu. Avusturya'nın şimdi Belçika olan yerleri kontrol etmesi kabul edildi ve Akdeniz ve Kuzey Amerika'da Britanya'nın çıkarları genişletildi. Anlaşmanın bir parçası olarak Cebelitarık, İspanya tarafından Britanya'ya bırakıldı. Utrecht, fetihten ziyade görüşmelerin zaferiydi. Her ne kadar Tory Avam Kamarası antlaşmayı desteklese de Whiglerin hâkimiyetindeki Lordlar Kamarası bunu desteklemedi ve antlaşmanın kabul edilmesi için Anne'in bir düzine ye-

ni Tory asilzadesi yaratması gerekti. Bu, seçimle gelmeyen kamanın, seçimle gelen üzerinde iradesini geçerli kılması için kullanılan yöntemin ilk uygulamasıydı. Marlborough, Blenheim Sarayı henüz tamamlanmamış olduğu için Hanover'de gönüllü sürgüne gitti.

Kraliçe artık hastaydı. Üvey kardeşi "Eski Düzmece" James'in hakkını gasp ettiğini düşünüyor ve kendisinden sonra tahta çıkabilmesi için Katolikliği reddetmesini sağlamak üzere Fransa'ya *Jacobite* ve Tory temsilcilerin gönderilmesini teşvik ediyordu. James bunu yapmayı kesinlikle reddetti. Bolingbroke, ortağı Harley'e karşı parlamentoda *Jacobite* bir hizip oluşturmayı sürdürüyordu. Şimdi tehlike çanları çalıyordu. Whigler, Anne'in tahtının yasal varisi Hanover Prensi George'u, kendinden önceki Orangeli William gibi tahtını elde etmek için güç tehdidinde bulunması gerekebileceği konusunda uyarıyorlardı. Eski kurt Marlborough zaten George'un sarayında gönüllü sürgündeydi ve rivayete göre yeni bir istila gücüne önderlik etmeye hazırdı.

27 Temmuz 1714'te hasta kraliçenin Kensington'daki yatak odasında, iki önde gelen bakanı, şimdi Oxford Earlu Harvey ve Bolingbroke arasında sert bir tartışma yaşandı. Birbirlerini suçlarken kraliçe, Bolingbroke'un tarafını tuttu ve Harley'in kendi lehine istifa etmesini istedi. Daha sonra ne olduğu konusunda karışıklık egemendir. Paris'teki James ile düzenli iletişim halinde bulunan Bolingbroke *Jacobite* bir taht değişikliği için parlamentonun desteğini sağlamak üzere saraydan ayrıldı. Bununla birlikte, ertesi gün bir grup kraliyet meclisi üyesi, ölmekte olan kraliçeyi, kıdemli bir devlet adamı olan Shrewsbury Dükünü, *Act of Settlement* ve Hanover verasetini gerçekleştirmek üzere bakanların başı olarak atamaya ikna ettiler.

Kraliçe bir hafta daha yaşamış olsaydı, her ne kadar bu yasa karşı gelmek olacaksa da, Bolingbroke, tahtı James'e teklif etmek için parlamento desteğini sağlamış olabilirdi. Bu olasılık iç savaşı yeniden başlatabilirdi. Kralcı Jonathan Swift'in yazmış olduğu gibi "talih, tam olgunlaştığı sırada çürümeye durdu" ve Anne'in ölümü Stuart döneminin sonunu getirdi. Her

ne kadar Stuart tahtı üzerinde Hanoverlı George'dan irsen daha güçlü hak iddia edebilecek elli beş güçlü aday bulunuyor olsa da çoğunlukla onun krallığı kabul edildi. Onun tahta çıkmasıyla İngiliz monarşisi İngiltere'nin tarihindeki önemini kaybetti. Krallar sahneden çekildiler ve yerlerini partili politikacılara terk ettiler.

Walpole ve Büyük Pitt

~
(1714-1774)

Hanoverlılar hükümdar olarak değil küçük prensler olarak doğmuşlardı. Kılıç ya da siyasetle değil uzak bir Protestan prensesin soyundan geldikleri için iktidara çıktılar. Çoğunlukla peruklu ve pudralı değersiz kişilerdi ve ne kendi çocuklarını idare edebilir ne de parlamento kazına kışt diyebilirlerdi. Böylelikle, III. Henry'den sonra parlamenter hükümet davasına bütün hükümdarlardan daha fazla hizmet ettiler. Georgelar esas itibariyle metresleri ve oyun kâğıtlarını düşündüler ve de siyaset kurumunun nefes almasını ve olgunlaşmasını sağladılar. Sonuç olarak, devlet adamları kralların bir dedigini iki etmemekten kurtuldular ve kendi hesabına siyasal kişilikler olarak yaşadılar; partiler, kamuoyu, seçmen ve ekonomik güçlerle ağız dalaşına girdiler ve bunların tümü yeni bir önem kazandı.

1714 yılında 54 yaşındaki I. George'un (1714-1721) Londra'ya gelişi coşkudan çok rahatlamayla karşılandı. Az İngilizce konuşuyordu ve yeni ülkesini yalnızca bir kez ziyaret etmiş ve "orayı sevmediğini" açıklamıştı. Stuartlardan kurtardığı için İngiltere'ye bir iyilik yaptığını düşünüyordu. Hanoverlı bir otokrat olarak, öldürülen ve parçalanan bir saraylı ile ilişkisi yüzünden karısını 30 yıl bir şatoya hapsetmişti. George onun yerine Fil ve Sırık diye bilinen, biri şişman diğeri cılız iki met-

resini birlikte getirdi. Yeni saraylıların “kötü öksürük gibi adları olduğu” konuşuluyordu. Yeni Hanover Meydanı’nda kendilerine, ülkelerindekine benzer cepheli evler yaptırdılar. Kralın oğlu George Augustus babasından nefret ediyordu ve hayat dolu eşi Caroline ile birlikte, Londra’da Leicester House’da kendilerine ayrı bir saray oluşturdular. Caroline Hanover’dan “çöp yığını” diye söz ediyordu. Kralların İngilizler için, tanrısallık bir yana, eğer kalıcı bir görkemi var idiyse o da Hanover elektorlarıyla birlikte yok oldu.

Kralın İngilizce bilmemesi ve sık sık Londra’dan ayrılışı kabineye bağımsızlık ve statü kazandırdı. Toplantılar kıdemli bakanlar tarafından yönetiliyordu ve bunların arasından, yontulmamış bir Norfolklu toprak sahibi olan Robert Walpole maliye bakanı olurken, Lord Stanhope “birinci” bakan olarak çıktı. 1715’te aniden, “Eski Düzmece” James Stuart’ın kışkırttığı İskoçya’daki bir isyanla karşı karşıya kaldılar. Hükümet adına Argyll Dükü isyancıları Stirling’in güneyine inmeden durdurdu ve James İskoçya toprağına ayak basar basmaz Fransa’ya kaçmak zorunda kaldı. “15 isyanı” diye bilinen olay başlamadan sona erdi.

Orangelı William gibi Hanoverlı George da tahtı, kendi evindeki çatışmaları için İngiltere’ye davet çıkarma fırsatı olarak görüyordu. Tahta çıkışından sonraki 1715 seçimi sözde *Jacobite* sempatileri nedeniyle Torylerin bozguna uğradığına tanıklık etti ve Whigler yeniden iktidara geldiler. Her ne kadar savaş yanlısı parti olmalarına rağmen, geçmiş savaşların borçlarının nasıl ödeneceğı ve George’un mevcut savaşlarının desteklenip desteklenmeyeceğı konusunda anlaşmazlığa düştüler. Ulusal borç 50 milyon sterline yükselince Walpole hükümetten istifa etti. 1720’de Utrecht antlaşmasından sonra borçları tasfiye etmek için Güney Denizi Şirketi’ne bahşedilen tekelden yararlanma planı geliştirildi. Hükümet üyeleri kendi ceplerini doldurmak için bariz bir şekilde hisse senetlerinin değerini şevkle yükseltince şirketin hisselerinde çılgınca bir spekülasyon meydana geldi. Birkaç hafta içinde 100 sterlinlik bir hisse 1.000 sterlin ediyordu ve bağılı şirketler de bu hızlı enflasyondan eşit

derecede yararlanıyorlardı. Londra'nın herhangi bir yerinde bir araba satın almanın imkânsız hale geldiği söyleniyordu; kredi patlaması bu boyutlardaydı.

O yıl Eylül'de Güney Denizi Balonu [*South Sea Buble*]* hezimetini patlak verdi ve ülkeyi serseme çevirdi. Çoğu Londra'da olan binlerce kişi iflas etti ve İsyan Yasası [*Riot Act*]** parlamen-tonun lobisinde okunmak zorunda kaldı. Stanhope Lordlar Ka-marası'nda felç geçirdi ve öldü. Posta bakanı zehir içti ve hazine bakanı (artık Walpole değildi) hapse atıldı. Hisselere karşı kredi veren bankerlerin “yılanlarla dolu direklere bağlanması ve bulanık Thames'e atılması” önerildi.

1722'ye gelindiğinde Walpole, Whiglerin lideri ve İngiltere tarihindeki en uzun savaş karşıtı hükümetin başı olarak geri döndü. 127 kilo gelen, çok içen, hızlı yaşayan ve pahalı askerî maceralara karşı Torylerin muhalefetini paylaşan bir adamdı. Bu ona arazi vergisini azaltına ve bütün taraflara Whig hükümeti iş başında olduğunda yarı bağımsız Hanover kralının yerleşik düzene bir tehdit teşkil etmediği güvencesini verme olanağı sağladı. Walpole, maliye bakanı olarak “başbakan” diye anılan ve Whitehall'un biraz dışında *Downing Street* adlı spekülâtif imar bölgesinde mütevazı bir daire bağışlanan ilk kişi oldu. Walpole, akıllı bir tutumla bu avantanın göreve bağlı kalmasında ısrar edecekti.

(*) *South Sea Buble*: South Sea Company İspanyol Amerikası'yla başlıca köle ticareti yapmak üzere 1711'de kuruldu ve ulusal borçların bir kısmını üstlenme karşılığında şirkete geniş tekel hakkı tanındı. 1720 yılında bu şirketin ulusal borçların tümünü üstlenmesinin parlamento tarafından kabul edilmesi üzerine şirketin hisse senetlerinin değerinde muazzam artışlar oldu ve büyük spekülasyonlara yol açtı. Ancak bunu izleyen kriz, South Sea “balonunun/kabar-cığının” (*bubble*) patlamasına neden oldu ve pek çok yatırımcıyı perişan etti. Üç bakan yolsuzluk suçlaması karşısında kaldı. Kriz, metreslerinden ikisinin adının karışması nedeniyle Kral I. George'a da dokundu. Maliye Bakanı Robert Walpole'un aldığı bir dizi önlem ve anonim şirketlerin kurulmasının yeni koşullara bağlanmasıyla krizden çıkıldı. Şirket 1856 yılına kadar varlığını sürdürdü – ç.n.

(**) İsyan Yasası [*1715 Riot Act*]: Bir *Jacobite* ayaklanması beklentisi karşısında hükümetin elini güçlendirmek için çıkarılmış bir yasadır. On iki kişiden fazla insanın toplanmasını yasaklıyor ve görevli yargıç/yönetici tarafından dağılmaları uyarısına rağmen dağılmayanların güçle dağıtılacağı ve bu gücü kullananların ortaya çıkacak sonuçlardan sorumlu tutulmayacağını hükme bağlıyordu – ç.n.

Walpole'un siyasi şiarı "Bırakalım uyuyan köpek uyusun"du. Hükümetin borçları bir amortisman fonuna aktarıldı ve savaş-tan kaçınma ve ticaretin geliştirilmesi politikası izlendi. "Walpole'un barışı" altın bir çağ olarak değerlendirilir oldu. Siyaset, Pope, Swift, Defoe ve Johnson'un ince zekâsı ve hicivleriyle karşı karşıya kaldı. Liberal kamuoyu Locke ve Berkeley'nin felsefesine yaygınlık kazandırdı. Siyasal tartışma saray ve parlamentonun sınırlarının dışına taşarak daha geniş bir entelektüel elite mal oldu. Dinde, *Test Act*'lerinin koruması altındaki uyusuk Anglikanlık, kendisini "yangından kurtarılan bir kızgın demir" olarak niteleyen John Wesley'nin *Methodist** öğütlerini harekete geçirerek İngiltere Kilisesi'ni canlandırdı. Yeni orta sınıflar George dönemi Bath'ının** kibar ortamında Beau Nash'ın düzenlediği kamusal toplantılarla yukarıya doğru toplumsal hareketliliklerinden memnundular. Bu arada yoksullar kederlerini ucuz cinle bastırabilirlerdi. 1730'a gelindiğinde Londra'da her on bir konut için bir cin dükkânı vardı ve bir kişi "bir peni ile sarhoş, iki peniyle körkütük sarhoş olabiliyordu". 1720'ler ve 1730'lar, cin dükkânlarının vergilendirilerek ve ruhsata bağlanarak tüketimin kısıtlandığı 1736 Cin Yasası'na [*Gin Act*] kadar Londra'nın nüfus artışının yaklaşık 700.000 civarında durağanlaşmasına tanık oldu.

Sanat eserleriyle Grand Tour'dan dönen aristokratlar tarzların savaşını teşvik ettiler. Bir yanda Vanbrugh, Hawksmoor ve Gibbs'in, Blenheim ve Castle Howard'dan Doğu Londra'daki "Queen Anne" kiliselerine kadar İngiliz baroku görülüyordu. Diğer yanda, Lord Burlington ve takipçileri Colen Campbell ve William Kent'in Piccadilly'deki Burlington House ve Thames üzerindeki Chiswick House'un temsil ettiği İtalyan Palladianizmi duruyordu. İkinci tarz, "Britanya Buldogu" William Ho-

(*) *Methodist/Methodism*: Protestan Hristiyanlık içindeki çeşitli mezhep ve örgütlerin, köklerini Anglikanizm içinde John Wesley'in (1703-1791) evanjelik yenden canlanma hareketine dayandıran bir hareket – ç.n.

(**) *Bath*: Kent statüsü I. Elizabeth tarafından verilmiş, ülkenin güneybatı bölgesinde, kaplıcaları, otelleri ve eğlence yerleriyle tanınmış ilk Romalılar tarafından keşfedilen bir yerleşim. Britanya'da içine girilebilecek sıcak termal havuzların bulunduğu yegâne yer olduğu ileri sürülür – ç.n.

garth tarafından yabancı ve köhne olarak hicvediliyordu ama 18. yüzyıl boyunca Britanya mimarisine egemen oldu. Müzik dünyası da Hanoverların büyük gözdesi bir Alman göçmeni Frederick Handel tarafından aynı ölçülerde canlandırılmıştı.

Kralın 1727'deki ölümüyle Walpole'un eski rejimle olan yakınlığı, dininden dönmüş II. George (1727-1760) tarafından azledilmesine yol açabilirdi. Ancak onun yeni kraliçe Caroline ile olan dostluğu ve siyasal müttefiklerini ödüllendiren Kraliyet Bütçesi [Civil List],* onu neredeyse yerinden kımdatılamaz kılıyordu. George, babasından daha popülerdi ama, babasının kendisine yaptığı gibi oğlu Frederick'ten nefret etmesi onu kaytarıcı ve hırçın yapıyordu. Kraliçe, Frederick'i sokakta gördüğü zaman, "Dilerim şu anda yer yarılr ve bu ucubeyi cehennemdeki en derin çukura yuvarlar" diyordu. Hanoverlılar, kendilerine karşı bile iyi olmayı beceremiyorlardı.

Tarihsel bir kişilikten yoksun olan II. George her şeye rağmen basiretli bir hükümdardı. Anayasal konularda, "kuralları aştığımı gösterecek tek bir olay ortaya koyabilecek olanın alnını karışlarım" diyordu. Bir on beş yıl daha yönetimde olan Walpole ile arası iyiydi. Walpole, Norfolk'ta Kent'in kendisine harikulade Houghton Hall'u yaptırmasını sağlamış ve burada kısmen makamının imkânlarıyla, kısmen de krediyle bir güzel sanatlar koleksiyonu biriktirmişti. 1728'de sahnelenen son derece popüler *Beggar's Opera*'da hicvedilmiş ve Swift'in *Lilliput*'undaki veznedar Flimnap'a model olmuştu. En gurur duyduğu böbürlenmesini 1734'te kraliçeye yapmıştı: "Madam, bu yıl Avrupa'da elli bin adam katledildi, ama bir tek İngiliz ölmedi."

Walpole sonunda, tam da karşı çıkmayı kendisine misyon haline getirdiği dış maceracılığın mağduru oldu. İspanyol korsanlığı Londra'nın okyanus ticaretine zarar veriyor ve tacirler Walpole'a hareket geçmesi için baskı yapıyorlardı. Genç bir parlamenter hatip, William Pitt, İspanya ile savaş istiyordu; bu yaşlı Marlborough Düşesi'ni o derece memnun etmişti ki kendisine büyük bir miras bıraktı. Walpole 1738'de İspanya ile bir

(*) Civil List: Restorasyon'da başlayan (1660) bir uygulama olarak parlamento-nun krala tahsis ettiği bütçe ya da gelirler – ç.n.

uzlaşma sağladı ama uygulama konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar 1739'da savaşın başlamasına yol açtı. Bu savaş halk arasında Jenkins'in Kulağının Savaşı olarak anıldı. Kaptan Robert Jenkins bir İspanyol tarafından kulağının kesildiğini iddia etmiş, pörsümüş kulak parlamentoda gösterilmişti. Walpole, "Şimdi çanları çalıyorlar ama kısa süre içinde üzüntüden ellerini ovuşturacaklardır" diyerek ulusun bu savaşçı ruh halini antipatik buluyordu. Savaş, İspanya ve Fransa'nın düşmanlığını yeniden canlandırmak dışında çok az şey kazandırdı. 1741 genel seçimleri başbakanın uzun süreden beri devam eden itibarını zayıflattı. 1742'de Walpole bir güven oylamasını kaybetti ve istifa ederek Lordlar Kamarası'na çekildi. Devrilişinin, ilk kez o sıralarda yayınlanan çocuk tekerlemesi "Horoz Robin'i Kim Öldürdü?"ye temel teşkil ettiği rivayet edildi.

Yeni hükümet hâlâ, şimdi Newcastle Dükleri Pelham biraderler tarafından yönetilen Whiglerin patronajı altındaydı. "Krallığı yönetmek için değil, başbakanlığı elde etmek için" her türlü hüneri gösterdikleri söyleniyordu. Hanover'da mutlak güce sahip olan kral, Londra'da otoritesi olmadığı için ağlayıp sızlıyordu: "Bu ülkede başbakanlar kraldır," diyordu, "burada ben hiçbir şeyim". Onu kral olarak istemeyenler bile vardı. 1745'te "Eski Düzmece"nin oğlu Güzel Prens Charlie, İskoçya'da yeniden isyan bayrağını kaldırdı. Dağlılar çağrıyla katıldılar ve bir İskoç ordusu, İngiltere'nin, aynı zamanda güya kendi krallarına karşı da güneye yürüdü. Hükümet, Derby'ye kadar güneye inmiş olan ve burada kendisi lehine bir kalkışmanın olmadığını gördüğü için sınırları bozulan prensi karşılamak üzere Cumberland Dükü'nü gönderdi. Cumberland onu kuzeye, Inverness'e kadar postaladı. 1746 Nisanı'nda Culloden kasabasının dışında muharebe başladı ama koruması tarafından "lanet olası İtalyan korkak" denilen Charles muharebe alanından kaçtı.

Asi dağlılar sayıca daha çoktu. "Yaban kedileri gibi" savaştılar ama yenildiler ve kendilerine aman verilmedi. İskoçlar katledildi; klan hakları sona erdirildi, ekose kumaşları yasaklandı ve liderleri ya idam edildi ya da hapse atıldı. Charles "deniz

üzerinden Skye”a [ada] kaçtı ve daha sonra Fransa ve İtalya’da sefih bir sürgün hayatı yaşadı. Cumberland’a, acımasızlığı nedeniyle Kasap adı takıldı ama İngiliz ve İskoç kamuoyunun büyük bir kesimi bu uzun Stuart kan davasının sona ermesinden rahatlamıştı.

Newcastle’ın Whig hükümetine muhalefet eden Avam Kamarası şimdi Pitt’in etrafında toplandı. Pitt, çok parlak, belagatli ve soğuktu. Londra sokaklarındaki Fransa karşıtı söylemine rağmen, Galler Prensi Frederick’le ve Leicester House takımıyla olan yakınlığı kralı onu göreve atamakta çaresiz bırakıyordu. Pitt ayrıca Fransa’ya karşı devam eden Hanover savaşlarına para tahsis edilmesine karşı olduğu için de kralın nefretini kazanmıştı. 1743’te Derrington’daki bu çatışmalardan birinde George muharebede askerlerine komuta eden son İngiliz hükümdarı olacak ve elli dokuz yaşında attan düşürülünce elinde kılıç düşmana saldırmasıyla ünlenecekti.

1746’ya gelindiğinde Pitt’in statüsü artık daha fazla görmezden gelinemezdi. Birliklerin ita amiri olarak atandı ve rüşvet almayı reddederek meslektaşlarını heyecanlandırdı. Lord Newcastle hükümetin başı olarak kaldıysa da Pitt hükümetin itici gücü ve Avam Kamarası’nın hâkimi oldu. Politikası açıktı. Walpole’un pasifliğini eleştirirken, Avrupa savaşlarına da eşit derecede karşıydı. Masrafı ve siyasal topluma aşladığı savaşçı ruh nedeniyle devamlı ordulardan hazzetmiyordu. “Kıtadaki müttefiklerimizi paramızla ve gemilerimizle desteklemeliyiz” ama “geçimleri için çok sayıda insanı silahlı mesleklere teşvik etmek, özgürlüklerimiz için tehlikeli ve ticaretimiz için yıkıcıdır” diyordu.

Avrupa’nın dışındaki dünya farklı bir meseleydi ve burada Pitt tümüyle saldırgandı. 1756’da Minorca’nın Fransa’ya kaybedilmesi, sokaklarda buranın geri alınması için İngiltere’nin savaşmasını isteyen kalabalıklara tanık oldu. Pitt, savaş yanlısı duygunun dalgası üzerinde üne kavuştu. İlk gerçek popüler politikacı olarak Büyük Avam Kamaralı diye adlandırıldı. Dr. Johnson, “Walpole kralın halka verdiği bir başbakandı; Pitt ise halkın krala verdiği bir başkandır” diyecekti.

1756-1763 Yedi Yıl Savaşı dünyayı sardı ve ilk gerçek “dünya savaşı” olarak değerlendirildi. Anlaşmazlığın kökeni, esas itibarıyla Büyük Friederick yönetiminde ortaya çıkmakta olan Prusya ile ittifak yapan İngiltere ve Fransa, İspanya ve Rusya ittifakı arasında, kıtadaydı. Savaş kısa sürede bu devletlerin Amerika’lar ve Asya’daki ticaret merkezlerine de yayıldı. Kralın da desteklediği Britanya kamuoyu, fazlasıyla Prusya ve müttefik generali Granby Markisi’nden yanaydı. Pitt, Prusya davasına para ve birkaç gemi vererek ve ilgisini denizaşırı yerlerdeki donanma üzerinde yoğunlaştırarak savaş alanından uzak durmak için mücadele etti.

Hindistan’da Babür İmparatorluğu’nun çöküşü, bir Fransız generaline, Joseph Dupleix’e Madras’ı Britanya Doğu Hindistan Şirketi’nin elinden alma ve böylelikle Güney Hindistan’ın çoğunu kontrol etme fırsatı verdi. Dupleix, şirket memurluğundan askerliğe geçen yirmi üç yaşındaki yetenekli Robert Clive tarafından durdurulana kadar çok başarılı oldu. 1756’da Fransızlarla işbirliği yapan Hintli bir nevvab, şirketin Kalküta’daki ticaret merkezini ele geçirdi ve “Kalküta’nın kara deliği olarak” bilinecek bir bodrumda 123 Avrupalıyı hapsedti ve havasızlıktan öldürdü. İntikam almak için 3.200 askerle gelen Clive, Plassey muharebesinde, büyük ölçüde top ateşiyle dehşete düşürdüğü 40.000 kişilik Hint ordusunu yendi. Madras üzerine Fransız saldırısının püskürtüldüğü sırada Kalküta, Madras ve Bombay şirketin elindeydi. Bu nüve, Victoria döneminde söylendiği gibi “bir çılgınlık anında” ele geçirilmişti. Bu Londra’nın herhangi bir stratejik planından ziyade Clive’in kişisel girişimiyle elde edilmiş bir şeydi ve daha sonra Clive parlamento yaygın yolsuzlukla suçlandığında onun cevabı, başarılarını kastederek, “Vay canına, Bay Başkan, şu anda kendi mütevazılığım karşısında şaşırılmış bulunuyorum” oldu.

Amerika kıtasında Fransızlarla olan çatışmalar, “Yeni Fransa” kalesine George Washington adlı genç bir Britanya subayının sonuçsuz bir saldırısıyla başladı. Bu bölge Kanada’dan Ohio ve Mississippi nehirleriyle Louisiana’ya kadar uzanıyor ve doğu sahilindeki on üç “New England” kolonisini kuşatma tehlike-

si taşıyordu. Pitt, Britanya kuvvetlerinin Ohio vadisine büyük güçle girdiği, Fransa hatlarının kesildiği ve en büyük kale olan Duquesne'ye Pittsburg adının verildiği sırada çatışmaları yeniden başlattı. Kuzeye doğru General James Wolfe, St Lawrence [nehri] üzerinden ilerledi ve 1759'da Fransız kolonisi Quebec'i ele geçirdi. Bu başarı, Abraham Tepeleri olarak bilinen yakındaki kayalıkların geceleri tırmanılarak ve rivayete göre Wolfe'un, Gray'in "Elegy Written in a Country Churchyard" şiirini okuyarak ele geçirilmesiyle sağlandı. Wolfe, Gray'in "Zaferin yolları mezara çıkar" dizesini onurlandırarak, izleyen savaşta öldü. Artık Fransızlar Kanada'nın çoğundan ve şimdi Amerika Birleşik Devletleri olan yerlerin hemen hemen tümünden çıkarılmıştı.

Horace Walpole, harikulade [*annus mirabilis*] yıl denilen 1759'dan sonra "zafer için çalan canlarımız yıprandı" diyecekti. 1760'a gelindiğinde Pitt'in stratejisi, Bengal'den Montreal'a uzanan Fransız imparatorluğu rüyasını sona erdirmişti. Onun ülke dışında savaşmak ve Avrupa'da Fransa ile savaşması için başlıca Prusyalı Frederick'e para yardımı sağlama politikası başarılı olmuştu. "Kanada'yı Ren'in kıyılarında kazandığını" söylemiş ve her zaman İngiltere'den daha büyük, daha zengin ve daha görkemli olan bir ülkeyi küçük düşürmüştü. Pitt'in başarısı proaktif bir dış politikanın parlak bir örneği, İngiliz tarihinde epik bir bölüm ve bir daha asla tekrarlanmaması gereken bir şeydi.

II. George 1760'ta öldü ve yerine daha önce ölmüş olan oğlu Frederick değil yirmi üç yaşındaki torunu III. George (1760-1820) geçti. Yeni kral, büyükbabası gibi Pitt'i sevmiyor, onun "en kara yürekli" adam olduğunu düşünüyordu. Pitt ulusun teşekkürüne nail olamamıştı, ama halkın şampiyonu olarak parlamentonun arka sıralarında hırçın bir adam sıfatıyla yerini aldı. 1763 Paris Antlaşması, Britanya'nın Hindistan, Kanada ve Batı Hint Adaları'nın çoğunun efendisi olduğunu kabul ederek Pitt'in başarılarını onayladı. Ancak imparatorluk, ulusal borçları ikiye katlayarak ve yıllık gelirin yarısını faizlere tahsis ederek kolay kazanılmamıştı.

Genç III. George akılsızca ve kısa süre için Stuart monarşisinin ayrıcalıklarının canlandırmak istedi. Bir Alman göçmeni değil, “özbeöz İngiliz” olmakla övündü ve eski özel hocası Bute Earlü ve Rockingham Markisi’yle yönetici bir klik oluşturdu. Walpole gibi kayırma yoluyla Avam Kamarası’nı kullanabileceğini sandı. Onun yönetimi, Pitt’in finansal mirasını Amerikan kolonilerinde vergiler ve Damga Resmi Yasası [*Stamp Act*]* uygulayarak ve daha sonra tahıl, kâğıt ve çaya yeni vergiler koyarak tamir etmeye çabaladı. Kamu borcunu azaltmaya yönelik bu vergiler açıkça yeni kolonilerin temel amacı olan ticaretin geliştirilmesine zarar veriyordu.

18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde sanayi ve ticaret İngiltere’nin hikâyesinde çok önemli olmaya başlamıştı. İngiltere, Galler ve İskoçya’nın nüfusu yüzyılın başındaki beş milyonun neredeyse iki katına çıkmıştı. Sanayi Devrimi altında, hızlı akan nehirlerin gücünü kullanan fabrikalar ve yeni kanal şebekesini kullanan taşımacılıkla imalatın verimliliği artıyordu. İplik eğirme makineleri, buharlı makineler ve çubuk demirlere ilişkin ilk patentlerin 1780’lerde geçerliği kalmamıştı. İğ makineleri ve buharlı makineler, İngiltere’nin yeni altını kömürün bolluğu sayesinde kısa sürede hızla çoğaldı. Bu üretim Avrupa siyasetinden etkilenmeyen pazarlara, başka bir deyişle bir imparatorluğa ihtiyaç gösteriyordu.

Pitt arka sıralarındayken kral parlamentoda hükümet çıkaracak uygun bir parti ya da kanaat grubu bulamıyordu. Bakanları Avam Kamarası’nın seçip kendisine göndermesi yerine onları kendi seçmek durumuna düşmüş olan kral, Pitt sert bir muhalefet yapar ve Londra sokaklarında alkışlanırken, her

(*) *Stamp Act* (1765): Kızılderililere karşı koruma sağlamak üzere bölgede bulunduran birliklerin masraflarına (yaklaşık 300.000 sterlin) karşılık on üç Kuzey Amerika kolonisinden alınan damga resmi. Gazeteler ve yasal belgelerde kullanılan kâğıtlara yapıştırılan pullar üzerinden alınan bir tür vergiydi. Amerikalıların “temsiliyet olmadan vergi olmaz” şiarıyla karşı çıktıkları ve Amerikan bağımsızlık savaşının temel gerekçelerinden birisini oluşturan bir uygulamaydı. Uygulamayı başlatan George Grenville hükümetinin düşmesine neden olmuş, 1766’da iptal edilmişti. Zaten tahsilat masrafını karşılamayan, 100.000 sterlin beklenirken yalnızca 4.000 sterlin getiren bir garip uygulama olmuş – ç.n.

yıl kabinesini değiştiriyordu. Bu uzun süre devam edemezdi ve 1766'da kral nihayet iktidara geçmesi için Pitt'e ricacı oldu. Devlet adamı şimdi gut hastasıydı ve Avam Kamarası'nda çoğu kez tüylü yumuşak kumaşlara sarınmış olarak ve baston yardımıyla konuşuyordu. Görevi, Lordlar Kamarası'na Chatham Earlü olarak atanması koşuluyla kabul etti. Büyük Avam Kamarası'nın bu kararı "o kadar büyük bir adam tarafından şimdiye kadar yapılmış en güçsüz şey" diyen şair Thomas Gray'i çılgına çevirmişti. Chatham kısa sürede depresyona girdi ve günlerce odasında saklanan bir münzevi oldu ve servis penceresinden besleniyordu. İki yıl sonra, 1768'de sağlığının bozukluğu gerekeşiyle istifa etti.

Chatham'ın devrildiği günlere gelindiğinde kralın ya da aristokrasinin himayesinden kurtulmuş yeni popüler siyaset biçimleri devreye giriyordu. Middlesex üyesi kışkırtıcı John Wilkes, 1763 yılında "kralın konuşmasına" saldırdığı gerekeşiyle yönetime saldırmak suçlamasıyla Kule'de hapsedilmişti. Daha sonra seçmenleri tarafından yeniden seçilmiş, parlamento tarafından reddedilmiş; Londra belediye başkanlığına seçilmiş ve başkalarının yanı sıra baş yargıç tarafından savunulmuştu. Chatham, onu savunan ünlü bir konuşma yapmış, Wilkes'in kişiliğinden bağımsız olarak "bir İngiliz uyruğu olduğunu, yasaların ona tanıdığı belirli haklara sahip bulunduğunu ve ancak yasaların bunları ondan geri alabileceğini" söylemişti. Sınırsız güç, demişti Chatham, "ona sahip olanların aklını yoldan çıkarır ve bu, Lordlarım, hukukun bittiği, tiranlığın başladığı yerdir". Wilkes daha sonra sandalyesine döndü. Bu efsane, kralı kızdırdı ve Londra kalabalıklarının memnun etti. Wilkes'in ince ve alaycı bir üslubu vardı. Lord Sandwich kendisine "idam sehpasında ya da kıızıldan mı öleceğini" sorduğunda Wilkes, "Bu, efendim, sizin ilkelerinizi mi yoksa metresinizi mi kucaklayacağıma bağlıdır" diye cevap vermişti.

1774'te İrlanda kökenli genç bir parlamento üyesi, Edmund Burke, Bristol'de bir sandalye elde etmişti. Yeni seçmenlerine hitap ederken, bir parlamento üyesinin rolünün delegeelik değil, temsilcilik olduğunu söylüyordu. Bir parlamento üye-

si, “Bristol’ün bir üyesi değildir, parlamentonun bir üyesidir ... size kanaatlerini bildirmekle yükümlüdür ve bunları sizin kanaatlerinize feda ederse, hizmet etmek yerine size ihanet etmiş olur” diyordu. Wilkes ve Burke’ün radikalizmi, yürütme karşısında parlamento üyelerinin haklarını pekiştirerek 19. yüzyıl reform çağının sahnesini hazırladı. Ancak daha önce, onların radikalizmi, Chatham’ın yeni imparatorluğunun önemli bir köşesi birdenbire ve nefes kesici bir şekilde çözülürken ateşle sınandı.

Boston'dan Waterloo'ya

~
(1774-1815)

İngiliz Parlamentosu, yeni vergilere karşı Amerika'nın protestolarına en azından bunların bir kısmını yürürlükten kaldırarak yanıt verdi. III. George böyle bir taviz karşısında dehşete düşmüştü. "Kuzey Amerika'daki kolonilerimin bir kısmında maalesef var olan isyancı hareketleri uyruklarımdan herhangi birisinin teşvik ettiğini görmekle son derece şaşırdım" diyordu. Onun bu anlayışsızlığı, "benim en son şansım" dediği tombul, güler yüzlü, etkisiz başbakanı Lord North tarafından da paylaşılıyordu. Lord North, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında başta olan en kötü devlet adamıydı.

Savaş bilinen türden savaşlar gibi başlamadı. Esas itibariyle ticaret ve vergiler üzerine kralcı ve radikal Britanya uyruk-ları arasındaki bir anlaşmazlıktı ama giderek insan hak ve özgürlükleri retoriğine dönüştü. Bu tartışma bugün bile şovenizm çamuruna batmıştır. Londra, Yedi Yıl Savaşı'nda Britanya tarafından Fransız otokrasistinden kurtarılmış olmanın karşılığı olarak on üç koloniden yılda 1.400 sterlinlik vergi alınmasını devede kulak görerek itiraz ediyordu. Amerikalıların dediği gibi, bu kurtarmayı "katıksız despotizm" saymak saçmaydı. Protesto edilen Damga Resmi Yasası, diğer ticari sınırlamalar gibi, imparatorluğun her yerinde uygulanıyordu ki koloniler kendi

meclislerine sahiptiler ve esas itibariyle özerktiler. Amerika'ya İrlanda'dan daha iyi muamele ediliyordu.

Vergilerin çoğu iptal edilmiş olsa da, ithal edilen çay üzerindeki vergi yürürlükte kaldı. 1773'te, baskı altında olan Doğu Hindistan Şirketi'nin [*East India Company*] gümrük resminden muaf kılınıp çayı Amerika'ya vergisiz sokmasına izin verilince, çoğu kaçakçı olan rakip çay tacirleri Kızılderililer gibi giyinip sorun yaratan ürünü Boston limanına döktüler. Olayla ilgili istihbarata sahip olmayan Londra'daki hükümet, haberlerin Atlantik'i aşması da haftalar aldığı için Boston limanını kapayarak ve Massachusetts valisinin doğrudan yönetimini yeniden ihdas edip, zorlayıcı olduğu söylenen beş eyleme başvurarak aşırı tepki gösterdi. Bu eylemler Philadelphia'da haklar bildirgesini kaleme alan, Britanya'dan ithalatı boykot eden ve Amerikan ticaretini "cezalandıran" yasaların geri alınmasını talep eden 1774 kongresini tahrik etti.

Londra bu talepleri reddedince, "bir dakikada hazır olmaları" beklendiği için *minutemen* olarak adlandırılan yerel milisler silaha sarıldılar. Çoğu değişik nedenlerle, kolonicilerin büyük bir kesimi bunları destekledi. Kimisi gerçekten özgürlük istiyordu ama diğerleri Londra'nın arazi borçlarını talep etmesi, Kızılderililerle yapılan anlaşmalara uyulmasını istemesi ya da köleliği düzenlemesinden korkuyordu. 1775 Nisanı'nda Massachusetts'in Britanyalı valisinin, Lexington ve Concord'daki milis üslerini ele geçirme girişimi, kuvvetlerinin bin kadar zayıflıkla Boston'a geri püskürtülmesiyle sonuçlandı. Ertesi yıl, daha önce Londra ile uzlaşma arayan aynı delegeler, çileden çıkmış olarak 1776'da Philadelphia'da toplandılar. Tom Paine "Sağ Duyu" adlı cumhuriyetçi bir risale yayımlayarak Britanya tahtına "bir korkağın kalbiyle bir psikopatın ruhunu" çıkaran kralcılarını suçlamıştı. Büyük ölçüde Thomas Jefferson tarafından yazılan Bağımsızlık Bildirgesi 4 Temmuz'da yayınlanarak III. George'un özgür insanları yönetmeye ehil olmadığını ilan etti. En ünlü pasajı "Tüm insanların eşit yaratıldığını, Yaradan tarafından kendilerine, aralarında hayat, özgürlük ve mutluluğa erişme gibi vazgeçilemez hakların verildiğini" ileri süren pasajıydı.

Bu çınlayan ifade biçimi Avrupa Aydınlanması'nın klasik ürünüydü. Kuşkusuz, köleler ve Amerikan Yerlileri için geçerli değildi. İngiltere'nin en başarılı icadı Amerika Birleşik Devletleri doğmuştu.

Amerika'nın doğu kıyılarında asilerle kralcılar arasında bir kedi fare savaşı beş yıl kadar devam etti. İngiltere'de ise kamuoyu bölünmüştü. Yaşlı Chatham, "fethedilemeyecek olan" Amerika'daki savaşa karşı ateş püskürüyordu. Kral Hanover'da paralı askerler topladığında Burke onu "kolonilerdeki İngiliz kardeşlerimizi ezmek için Alman aylarının parayla tutulmuş kılıçlarını" kullanmakla suçluyordu. Savaşın en hararetli döneminde, 1780'de, İrlanda'nın yoksulluğunu hafifletmek için hükümetin mütevazı bir önlemine karşı Katolik karşıtı Gordon ayaklanmaları patlak verdi. Yaklaşık 60.000 kişi neredeyse bir hafta süreyle, geriye 200'den fazla ölü bırakarak Londra'da taşkınlık yaptı.

Amerikalı asiler, Chatham tarafından küçük düşürülmelerinin intikamını almak için herhangi bir değişiklik arayan Fransa ve İspanya'da müttefikler buldular. Fransızlar, Amerika'nın 1777'de Saratoga'daki zaferinden sonra devreye girdi ve onların desteği kritikti. Kısa süre içinde bir Fransız filosu Amerika sahillerini kontrol altına aldı ve Britanya kuvvetlerinin rahat hareket etmesini engelledi. 1781'e gelindiğinde Britanyalı General Cornwallis, Chesapeake Körfezi'ndeki Yorktown'da Fransızlar ve asilerin komutanı ve Amerika'nın ilk başkanı George Washington'a teslim oldu. Yenilginin haberleri Londra'ya ulaştığında, ümidini yitiren North, "Aman Tanrım her şey bitti!" diyecekti. III. George mahvoldu. Radikalleri sevindirecek şekilde, Yorktown yenilgisi işin sonu olarak kabul edildi. 1783'te Paris'te imzalanan bir antlaşmaya göre, Britanya Kanada'yı elinde tuttu ama mücevherini, Amerika'daki kolonilerini kaybetti.

Yorktown'daki yenilgiden sonra North güven oylamasını kaybetti. Eski Whig ve Tory dayanışması bozuldu ve çaresizlik içindeki III. George, onun adı da William Pitt olan Chatham'ın yirmi dört yaşındaki genç oğlunun başbakan olmasını istedi. Bir sonraki yıl yapılan seçimde Pitt, on yedi yıl sahip olacağı bir

çoğunluk elde etti. Her ne kadar kendisini bağımsız bir Whig olarak nitelese de Pitt, bilimsel buluşlara ve Sanayi Devrimi'nin merkantilizmine uyum sağlamış yeni Tory idi. *Ulusların Zenginliği*'ni 1776'da yayımlamış olan Adam Smith'in, iş bölümüne ve ticaretin önemine vurgu yapan düşüncelerinin hayranıydı. Pitt, babasının yetenek, enerji ve uçkâğıtçılığına sahipti ama daha dışa dönük bir kişilikti. Babası gibi düşüncesizce yapılan savaşların ulusun maliyesini zarara sokacağını biliyordu. Yine onun gibi, Avrupa'nın karışık işlerinden korku ve endişe duyuyor ve görevinin içeride sağlam bir maliyeyi, dışarıda ise kârlı bir ticareti geliştirmek olduğunu görüyordu.

Britanya Amerika'yı Avrupalı rakip bir devlete değil daha az küçük düşürücü ve daha radikal bir şeye, kendi kendini yönetmeye kaptırmıştı. İçerideki tepki, aşağılanmadan ziyade entrikalı bir ayrılmaya karşıydı. Yeni Amerikan Elçisi John Adams 1785'te Londra'ya geldiğinde III. George nazik bir şekilde, "bağımsız bir devlet olarak Birleşik Devletler'in dostluğunu ilk kazanan" kişi olmak istediğini söylüyordu. Zor gelecekle karşı karşıya olan savaşın galibiydi. Amerika kendi güvenliği için ilk kez kendi kendisini vergilendirecekti ve izleyen on beş yıl içinde fert başına geliri % 46 azalmıştı. Britanya'nınki ise, kısmen eski kolonilerle olan ticaret sayesinde artmıştı. Fransa'da Amerikan savaşının mirası, Bourbon kurulu düzeninin kaldırmayacağı devrimci popülizmi harekete geçirerek vahim oldu. 1789'da Paris'in yurttaşları ayaklandılar ve Bastille'i ele geçirdiler. Fransız devrimi başlangıçta genç Pitt ve reform yanlısı Britanyalılar tarafından iyi karşılandı. Fransa, adeta yüz yıl gecikmiş olarak Britanya'nın bir yüzyıl önce girmiş olduğu aynı yola girmiş görünüyordu. Wordsworth, "Bahtiyarlık orda ki şafak sökmeye başlıyor" ve Fransa'daki müttefikleriyle birlikte hareket etmek için "uyumlu toplumlar" oluşuyor diyordu.

Bu arada Amerika ve Fransa'daki olaylar Whiglerin saflarında yeni bir radikalizmi teşvik ediyordu. Radikal bir aristokrat olan James Fox, babasına karşı çıkmakta Hanover geleneğini izleyen çapkın ama akıllı ve kültürlü bir adam olan Galler Prensi ile yakın dostluk kurdu. Onlara, Amerikalı asilerin destekçisi

ve şimdi tanınmış bir tartışmacı ve yorumcu olan Burke de katıldı. Fox, III. George'a "mankafa" diyor ve Burke de genellikle toprak sahibi kodamanların himayesinde olan küçük seçim bölgelerini, "çürümüş ilçeleri" [*Rotton Boroughs*],* tahtın himaye etmesine saldırıyordu. Burke yalnızca Fransız devrimine düşmanlıkta etkiliydi. Devrimin, "Monarşiyi yıktığını ama özgürlüğü geri getirmediğini" söylüyor ve bunun devrimle değil daha geniş sosyal ve ekonomik değişimle yapılması gerektiğini ileri sürüyordu. Fransa'nın reform yolunda değil diktatörlük yolunda olduğunu söylüyordu kurnazca. Burke'ün saldırıları Britanya muhafazakârlığı için klasik bir metin oluşturacaktı.

Pitt iyimserdi. Bastille'in düşüşünden üç yıl sonra, 1792'deki bütçe konuşmasında Avrupa'da on beş yıllık barış öngörüyordu. Bir yıl içinde yanıldığı kanıtlandı. XVI. Louis Ocak 1793'te giyotine gitti ve Terör başladı. Kışkırtıcı bir hatip olan Georges Danton'un yönetimindeki devrimciler Avrupa'daki bütün monarşileri devirmeye kararlıydılar ve "kralın başını düello için yere atılan eldiven gibi" bu monarşilerin önüne atıldılar. Fransız köylü orduları Fransa'nın sınırlarının ötesine geçip Belçika'yı ilhak ve Hollanda'ya savaş ilan ettiler. Kralın idamını izleyen iki hafta içinde Fransa, cumhuriyetçilik adına Britanya ile savaşta olduğunu ilan etti.

Bu ne Walpole'un ne de her iki Pitt'in uzak durabileceği bir Avrupa çatışmasıydı. Fransız askerleri şimdi önlerine gelen her şeyi silip süpürerek kıtada dolaşıyorlardı. Paris'teki devrimci Direktuarlık, eve dönerlerse neler yapabileceklerinden korktuğu için onları ülke dışında tutuyordu. 1797'ye gelindiğinde genç bir Korsikalı subay, Napoléon Bonaparte, İtalya'daki seferlerinde efendilerine o kadar çok zafer sunuyordu ki, Talleyrand, döndüğünde onun bir askerî darbe yapmasından korkuyordu. Onu Akdeniz'deki Britanya çıkarlarına saldırmak üzere derhal Mısır'a gönderdi.

(*) *Rotton Boroughs*: Dunwich ve Old Sarum gibi, bir zamanlar oldukça önemli olan ama daha sonra çeşitli nedenlerle nüfusu azalan fakat parlamentoda temsil hakkını sürdüren ilçeler için kullanılan bir terim. 1832 Reform Yasası Manchester, Birmingham gibi yeni sanayi merkezleri lehine buraların temsil hakkını iptal etti – ç.n.

Pitt, Yedi Yıl Savaşı'nda babasının yaptığı gibi, Fransa ile yeniden başlayacak bir çatışmaya kendini hazırladı. "Avrupa'nın kurtuluşunu yeniden başlatmalıyız" diyordu. Bu fırsattan yararlanarak, ulusal güvenlik bahanesine sığınan pek çok hükümet gibi, *habeas corpus*a, "isyana teşvik edici toplantılar" ve "vatana ihanet türünden uygulamalar" gibi Fox'un "Pitt'in Terörü" diye delil gösterdiği sınırlamalar getirdi. Karizmatik kapitan Horatio Nelson, Ağustos 1798'de Akdeniz'e gönderildi ve Napoléon'un donanmasının Nil deltası açıklarında demirlemiş olduğunu gördü. Nelson cüretkâr bir şekilde gemilerini kara tarafına sokarak toplarıyla Fransız donanmasını neredeyse ortadan kaldırdı. On yedi gemiden yalnızca dördü kurtuldu. Nelson'un Nil zaferi Avrupa'nın diline düştü. Bir gözünü ve bir kolunu kaybetmişti ve Emma Hamilton'la skandal ilişkisi kadar, şöhreti de yaygındı. Napoléon 1799'da Fransa'ya geri kaçarak, Burke'ün öngördüğü ve Talleyrand'ın korktuğu darbeyi gerçekleştirdi. Pitt'in tepkisi bir sterlinde iki peni olan İngiltere'nin ilk gelir vergisini, 200 sterlinin üzerindeki gelirler için iki şiline yükseltmek oldu.

Bu arada Amerika'nın isyanı İngiltere'nin Kelt sınırında etkisini ortaya koymamazlık etmedi. İrlanda'nın nüfusu, besleyici patatesin yaygınlaşması, Katolik kilisesinin İrlanda'nın nüfusunu altı milyona çıkarma öğretisiyle bir araya gelerek Britanya Adaları'nın toplam yirmi milyonluk nüfusunun üçte birine ulaştı. İrlanda'ya bir İngiliz kolonisi gibi muameleye devam edilmesi giderek savunulmaz olarak görülmeye başladı. 1800 yılında, bir yüzyıl önce İskoçya ile birleşmeye takaddüm eden tartışmaya benzer şekilde, İngiliz ve İrlanda parlamentolarını birleştiren bir Birlik Yasası Londra ve Dublin'de kabul edildi. Ancak kral, İrlandalı Katoliklere oy hakkı verilmesini onaylamayı reddederek reformu anlamsız hale getirdi. Pitt, bu şekilde vatandaşlık hakkının tanınmasını kendine görev edinmiş olduğu için istifa etmek zorunda kaldı. Amerikan isyanında olduğu gibi, imparatorluk, feci sonuçlarıyla monarşinin son sığınağı olmak durumundaydı. Sonunda Britanya siyasi liderlerine musallat olan İrlanda laneti bir yüzyıldan fazla devam edecekti.

1802'de hükümet, şimdi Fransa'nın birinci konsülü olan Napoléon'la barış yaptı. Britanyalı turistler Bastille'in yıkıntılarını görmek ve Napoléon'un Avrupa'da yaptığı yağmayı Louvre'de izleyip takdir etmek için Paris'e akın edecekti. Bu yağmaya, Venedik'ten San Marco'nun atları ve Vatikan'dan Apollo Belvedere de dahildi. Ama bir yıl içinde Napoléon barış sözünden döndü ve savaşa yeniden başlayarak Avrupa'yı şaşkına çevirdi. Britanya bunun bir ölüm kalım savaşı olduğunu anladı. Siyasi reform konuşmaları devrimci diye lanetlendi. 200.000 adet satmış olan Paine'in *İnsan Hakları* yasaklandı. *Habeas corpus* askıya alındı ve yargıçlar Avustralya'daki yeni koloni Botany Bay'e insanları sürmeye hız verdiler. İptal edilmiş olan gelir vergisi, 150 sterlinin üzerindeki gelirler için sterlin başına bir şilin olarak geri döndü.

1804'te Pitt yeniden hükümete davet edildi ve çılgınca bir hazırlığa başladı. Napoléon, Boulogne'a bir istila ordusu yığarken, İngiltere'nin güney ve doğu kıyıları boyunca adını ilk kez Korsika'daki Mortella'dan alan Mortella kuleleri yapıldı. Nelson'a, Fransız istilasına eşlik etmek için gerekli olan Fransız donanmasını bulmak ve yok etmek üzere denize dönmesi emredildi. 1805 yılı Ekimi'nde Fransız ve İspanyol avlarını Cadiz açıklarındaki Trafalgar Burnu önlerinde yakaladı. Orada gemilerini yayılmış düşman hattına dik açıyla yönlendirip toplarına hedef olma şansını azaltarak ve hattı bölerek otuz üç düşman gemisinin yirmi ikisini yok etti. Kendi gemilerinden bir tanesini bile kaybetmedi. Nelson zafer anında kış kazarasında bir keskin nişancı tarafından vurularak öldü. Cesedi Londra'ya getirildiğinde ölümünden sonraki övgülerin sınırı yoktu. St Paul'daki cenaze töreniyle ve Charing Cross'daki bir meydan ve sütunla onurlandırıldı. İngiltere istiladan kurtulmuştu. Napoléon'a gelince, deniz gücünün engellenmiş olmasıyla büyük ordusunu Avusturya ve Rusya'ya karşı doğuya yönlendirdi ve her ikisini de Austerlitz muharebesinde ezdi geçti. Haberleri duyan Pitt, bir Avrupa haritasıyla ilgili olarak, "Haritayı tomar yapın. Bu on yıl ona gerek olmayacak" diyecekti. Pitt için Trafalgar işin sonuydu. Bitkin bir şekilde Ocak 1806'da öldü.

Aynı yılın Mayıs ayında Whig hükümeti, Fox ve Hull'dan bağımsız parlamento üyesi William Wilberforce'un ve Methodist John Wesley'in de yardımıyla yürüttükleri bir kampanyanın sonunda parlamentodan İngiliz uyruklarının köle ticareti yapmasını yasaklayan bir yasa geçirdi. Fox bu ticaretin “adalet, insanlık ve sağlıklı politika ilkelerine aykırı” olduğunu söylüyordu ve bu yasanın çıkarılması onun kırk yıl içinde yapmış olduğu en iyi şeydi. Ticaretinden farklı olarak, imparatorlukta köleliğin yasaklanması için bir çeyrek yüzyıl daha geçmesi gerekiyordu. Ama bu yasaklama, o zaman da, yeni kazanmış olduğu bağımsızlığın onu bu yasaklamadan kurtardığı Amerika'da geçerli olmadı. Fox, yasa çıktıktan kısa bir süre sonra öldü. Geç George döneminin, Galler Prensi'nin yanı sıra karikatürist James Gillray tarafından da hicvedilmiş olan, “bir salak” [*a right Charlie*] deyimine kaynaklık etmiş içkici, kadın düşkünü, muazzam bir kumarbaz ve takıntılı bir kişiliği idi. Bununla birlikte entelektüel olarak duyarlı ve zeki, medeni hakların, Katoliklere eşit haklar verilmesinin, oy hakkı reformunun ve kölelik karşıtı hareketlerin savunucusuydu. Burke ve diğerleriyle birlikte Whigciliğin ana akımını sıkı bir şekilde liberalizme doğru itmişti. İngiltere'nin siyasal tarihindeki bu kritik evrede reform parlamento ile ya da parlamento reform ile bağını hiçbir zaman koparmadı. Bununla birlikte ulusu temsil etmiyordu; Avam Kamarası'nın zemini, her birinin bir yandan öbür yana geçebileceklerini düşündükleri muhafazakârlıkla radikallik arasında bir köprü oluşturunuyordu.

Pitt'in 1806'daki ölümü, savaşın yönetiminde doldurulması zor bir boşluk yarattı. Önde gelen iki Tory lider, parlak bir türedi olan George Canning ve bir İrlandalı aristokrat Lord Castlereagh'ın birbirinden nefreti 1809'da Putney Heath'de abuk sabuk bir düelloyla sonuçlanmıştı. Protokolün ıskalamak için yuvarları ateş etmesi gerektirdiğini bilmeyen Canning vurmak için nişan almış ve ıskalamıştı ki çılgına dönen Castlereagh ikinci bir atış talep etti ve Canning'i öldürmeye çalışarak kalçasından vurdu. Ülke hâlâ savaş halindeyken ikisi de kamu görevinden istifa etmek zorunda kaldı. O sırada III. George da akıl has-

talığına yakalandı ve iki yıl sonra Galler Prensi kral naibi ilan edildi. Zaman, ülkenin dümeninde birisinin olmayacağı bir zaman değildi.

1808'de Napoléon İspanya'yı istila etti ve Canning, Hindistan'dan bir ordu komutanını, Arthur Wellesley'i Napoléon'un İber yarımadasındaki güçlerini Portekiz üzerinden rahatsız etmek amacıyla bölgeye yolladı. Bu pahalı ve muhtemelen gereksiz, dört yıl süren ve askerlik tarihinde destan olan bir sefere yol açtı. Napoléon, ilgisini yeniden canlanan Rus milliyetçiliğine çevirmek üzere 1812'ye kadar İspanya'dan çekilmedi. Sonuç Moskova üzerine yürüyüş ve Borodino muharebesinde yenildikten sonra kaçınılmaz geri çekiliş oldu. Fransa imparatoru Paris'e döndü, gözden düştü ve Elbe'de sürgüne gönderildi. 1814'te müttefik devletler devrimci Fransa'nın sonunda işini bitirmek üzere Viyana'da bir barış kongresi topladılar.

Birkaç ay geçmeden kongre, Napoléon'un Elbe'den kaçtığı haberleriyle kesintiye uğradı. Şubat 1815'te Antibes'e çıktı ve Paris üzerine yürüdü. İmparatorluk ordusunu ıslah ederek Belçika'ya girdi ve orada, şimdi Wellington Dükü olan Wellesley komutasında alelacele bir araya toplanan müttefik gücüyle karşılaştı. 15 Haziran'da Richmond Düşesi tarafından Brüksel'de verilen baloda dramatik bir şekilde Fransız ordusunun şehrin dışına ulaştığı duyuruldu. Her ikisi de kırk altı yaşında olan iki büyük general önce Quatre Bras'da çatışmaya girdiler ve iki gün sonra Waterloo'da karşı karşıya geldiler. Bütün Avrupa bunun bütün muharebeleri sona erdiren bir muharebe olmasını umut ediyordu. Her iki ordu da yaklaşık 70.000 askerden oluşuyordu ama müttefikler ayrıca 48.000 Prusyalıyı da davet etmişlerdi. Fransız süvarisi, Britanya piyade "kareleri"nin yayılım ateşine karşı hücum ederken her iki tarafta da korkunç zayıat meydana geldi. Yalnızca geç gelen Prusyalılar muharebenin kaderini değiştirdi. Wellington, "bu hayatınızda görebileceğiniz sonuçları birbirine en yakın yarıştı" diyecekti. Napoléon'un imparatoru koruyan muhafızlarının sonunda bocalamaya başladığı görülünce Fransız ordusu döndü ve kaçtı. Hava kararırken imparatorun arabası Prusyalılar tarafından ele ge-

çirildi ve elmasları daha sonra Prusya tacının mücevherleri olarak kullanıldı.

Napoléon'un yenilgisi kesindi. III. George'a "Siyasi kariyerimi sona erdirdim ... Majestelerinden yasaların korunmasını ve beni düşmanlarımdan en güçlü, en istikrarlı ve de en cömert olanına teslim etmenizi talep ediyorum" diye yazacaktı. Amerika'ya, yararlandığı devrimi ilham eden ülkeye kaçmak istiyordu. Ancak tutuklandı ve hayatının geriye kalan altı yılını geçirdiği Güney Atlantik'teki ıssız St Helena adasına gönderildi ve burada 1821'de öldü. Britanya'nın Fransa ile ikinci yüz yıl savaşı sona ermişti.

Reforma Giden Yol

(1815-1832)

Waterloo'nun ardından Viyana düzenlemesi Avrupa diplomasi-sinin zaferi olarak görülüyordu ama son derece muhafazakârdı. Devrimi nedeniyle Fransa'yı cezalandırırken, Avusturya, İspanya ve Rusya'da otokrasileri destekledi; devrim ruhunu yok edemedi. Amerikan cini şişeden çıkmıştı ve çoktan Fransızca konuşmaya başlamıştı. Avrupa'daki bütün başkentlerin tepesine dikildi ve İngilizce dile gelmesi de kaçınılmazdı. İngiltere hükümeti 1812'den 1827'ye kadar, kaosu sürdürmek için Yaradılışa bile karşı çıkacağı söylenen derecede muhafazakâr güdülerini olan Liverpool Earlünün liderliğindeydi. Şimdi İngiltere tarihinin kritik bir evresinde başta o olacaktı. 1688 Şanlı Devrimi'nden bu yana büyük ölçüde değişmeden kalmış olan anayasa, hâlâ Avrupa'nın her yerinde esmekte olan devrimci rüzgârlara nasıl dayanacaktı?

Fransa savaşının sonu, işgücü piyasasını dolduran terhis edilmiş 200.000 asker ve denizciye tanık oldu. Hükümet harcamaları azaldı ve geniş çapta kargaşaya neden olan iktisadi durgunluk başladı. Hâlâ toprak sahiplerinin çıkarını temsil eden 1815 parlamentosu, çiftçilerin gelirini desteklemenin bir aracı olarak dışarıdan gelen buğdaya gümrük resmi uygulayan bir İthalat Yasası çıkardı. Bu *Corn Law** ekmeğin fiyatını artırdı ve

(*) *Corn Laws*: Buğday ithalat ve ihracatını düzenlemek için parlamentonun de-

kentlerde ayaklanmalara yol açarken, fabrikalarda *Ludditeler** emek tasarrufu sağlayan makineleri kırdılar. Taşrada yaygın olan bu huzursuzluk, Paris'in *sans culottes*'lerinin anıları akıllarında çok taze olan otoriteleri dehşete düşürdü.

1819'da Manchester'de St Peter's alanındaki barışçı bir gösteri paniğe kapılan askerler tarafından on beş ölü ve altı yüz yaralı pahasına dağıtıldı. Bu olay, Waterloo'ya ironik bir göndermede bulunularak Peterloo Katliamı olarak adlandırıldı. Şaşkına dönen Liverpool, Pitt'inkiler kadar acımasız, ifade, yayın ve toplanma özgürlüklerini sınırlandıran "altı yasa"yı çıkardı. Shelley'in hükümete karşı, "Yolda cinayeti gördüm/Castlereah'ınki gibi bir maske takıyordu" diyen şiiri, şairin tutuklanacağı korkusuyla yayımlanamıyordu. Reformu desteklemek için toplanmak "vatana ihanet türünden açık bir komplo" olarak değerlendiriliyordu. Ertesi yıl, Londra Cato Sokağı'nda toplanan beş cumhuriyetçinin kabineye suikast düzenleme girişimi son dakikada önlendi.

Britanya'nın siyasal kurulu düzeni gerilim altında çatırıyordu. Monarşi bile güvende görünmüyordu. Uzun süredir Kew'e kapatılmış olan kör, sağır ve akıl hastası III. George nihayet 1820'de öldü. Halefi IV. George (1820-1830) şaşaa da Napoléon'u geçmeyi kafasına takmış olan bir obur ve müsrifti. Taç giyme töreninde Fransız imparatorunun giysilerinden kopya edilmiş bir kostüm içindeydi ve ayrı yaşayan karısı Brunswickli Caroline'ın törene katılmak üzere Fransa'dan döndüğünü görünce dehşete düşmüştü. Her ne kadar Caroline'ın görünüş ve davranışı itici olsa da, kral o kadar sevilmiyordu ki Londra kalabalığı neşeli bir şekilde Caroline'dan yana çıktı. George muhafızlarına güvenemiyordu ve Caroline'ı Westminster

güçlü zamanlarda, özellikle de Napolyon savaşlarından sonra çıkardığı yasalara verilen genel bir ad – ç.n.

- (*) *Luddite* ya da *Luddcular*: 1811-1818 yılları arasında toplumsal huzursuzluğu yansıtmak amacıyla yeni sanayi makinelerini kıran kişi ve gruplar için kullanılan bir terimdir. Terim, sanayideki mekanik örme makinelerini kırmakla ünlenmiş Leicestershireli Ned Ludd'un adından türetilmiştir. Liverpool Earlynun baskıcı politikası bu tür düzensizlikleri azaltacağı yerde artırmıştır – ç.n.

Abbey'den uzak tutmak için haydutlar kiralamak zorunda kaldı. Caroline, içeri kabul edilmek için kapıları dövüyordu ve kısa bir süre sonra, muhtemelen aşırı dozda uyuşturucudan öldü.

Gelişen sanayi şimdi İngiltere'nin demografisini dönüştürüyordu. İrlanda dışında Britanya Adaları'nın nüfusu, 1700'de Ortaçağ'daki düzeyini ancak bir kat aşarak beş milyon olmuştu ve taşrada nüfusu 10.000'den fazla olan yalnızca beş kent vardı: York, Bristol, Norwich, Exeter ve Newcastle. 1800'e gelindiğinde nüfus dokuz milyona ve izleyen çeyrek yüzyılda da yirmi milyona yükselmişti. Bunu sağlayan, yaşam süresini ve üretkenliği artırmış görünen kentleşme ve daha iyi beslenmeydi. Eski katedral kentleri, Manchester, Birmingham, Leeds ve Sheffield gibi yeni sanayi kentleri tarafından boğulmuştu. Atmosfere duman salıyor ve eşit derecede korku ve dehşet yaratıyorlardı.

Bu değişiklikler Britanya'yı dünyanın ilk sanayi ülkesi haline getirdi ama parlamentoyu da siyasal olarak konunun dışında kalma riskine soktu. Liderlik kırsal oligarşinin elindeyken, seçim bölgeleri de hiçbir şekilde yeni İngiltere'yi temsil etmiyordu. Yerel yönetimler ilçelerin belediye meclisi üyeleri, dar kafalı kilise yönetim kurulları ve yargıç yöneticilere tabiydi. Anglikan kilisesi can çekişiyordu; ruhbanı, küçük kilise bölgelerini papaz yardımcılarının eline bırakmıştı ve iyi gelir elde ediyordu. Kilise binaları 15. yüzyıldan beri tamirat görmemişti, çatıları gökyüzüne açılan harabelerdi. Resmî kiliseye karşı olanların, Anglikanizmin mensupları kadar üyeleri bulunuyordu. Sendikalar, Pitt'in *Combination Acts*'i ile hâlâ yasaktı. Kilisenin ve aristokrasinin liderliğine bir alternatif sunan yardım dernekleri çoğalıyordu. Hükümet, monarşi karşıtı Leigh Hust ve "ilçe esnafı, hizmetsiz maaşlı memuriyet sahipleri ve vergi yiyicilere" saldıran William Cobbet gibi bir muhafazakârı tutukluyordu. Ancak her siyasal çatlaktan haberler ve kanaatler fıskırıyordu. *Manchester Guardian*, *Leeds Mercury* ve *Scotsman* gazeteleri 1820'lerde sokaklarda görülmeye başladı ve ayrıcalık tanınmamış tacirler tarafından finanse ediliyor ve ayrıcalık tanınmamış yurttaşlar tarafından okunuyordu.

Tepkinin doğal yuvası Tory partisiydi ve farklı düşünenlere tepki gösteren, Dük Wellington gibi bazı Torylerdi. Diğerleri yeni Britanya'yı yansıtacak, siyasi hayattaki bazı değişikliklerin kaçınılmaz olduğunun farkındaydı. Bütün muhafazakârlığına rağmen Liverpool, bu iki unsurun koalisyonunu sağlayan bir pragmatizm dehasıydı. İçişleri Bakanlığı'nda Robert Peel, filozof Jeremy Bentham'dan ve hapisane reformu kampanyasına katılan Elizabeth Fry'dan etkilenmiş, hapisane sisteminin barbarlıklarına son vermeye çalışıyordu. İdam cezası uygulayarak suç sayısını ciddi olarak azalttı ve Londra için silahsız bir metropolitan polis teşkilatı kurdu. Polis memurları onun adından hareketle *bobbies* [aynasız] ve *peelers* [soyucu] olarak adlandırılıyordu. Ticaret Odası Başkanı William Huskisson, ithalat vergilerini azaltarak yiyecek fiyatlarını düşürdü. 1830'da Liverpool-Manchester tren yolunun açılışında lokomotif tarafından ezilerek öldürülen ilk yolcu olacaktı.

Liverpool'un hükümetinin yıldızı, düello sonrası sürgünden *Foreing Office*'e [Hariciye] dönen Canning'di ve burada liberal bir imparatorluk görüşünün savunuculuğunu yaptı. 1823'te, "eskinin dengesini düzeltmek için Yeni Dünya'ya" çağrıda bulunarak, Güney Amerika'ya ademi müdahale ilkesini savunan Monreo doktrinini destekledi. Bu, "yeni liberalizm"den nefret eden IV. George'u öfkeliendirdi. Canning daha sonra Yunanların Osmanlılardan özerkliğini savunan Byron'un davasını da destekledi.

1827'de bu yenilikçi Torycilik, Liverpool felç geçirip, Canning başbakanlığı devraldıktan hemen sonra ölünce, ani bir krizle karşı karşıya kaldı. Hasta olan kral başa geçmesi için, çaresizlik içinde, eski muhafazakârların kahramanı, Dük Wellington'a döndü. Wellington bile oy hakkının değiştirilmesine karşı olmakla birlikte bölük pörçük reform yolunda devam ediyordu. Parlamentoda Canningcilerin desteğine ihtiyacı vardı ve II. Charles'ın *Test and Corporation** yasasını iptal etti ve

(*) *Test and Corporation Acts*: 17. yüzyılda tüm kamu görevlilerinin ve kralın hizmetindekilerin İngiltere Kilisesi'ne bağlı olmaları koşulunu getiren ve 1928 yılına kadar yürürlükte kalan yasalar – ç.n.

Britanya'nın her yerinde yerel yönetimlere yeni ve radikal bir kan sağlayan bir önlem olarak kamu görevlerini Anglikanlara tahsis etti. 1829 yılında Wellington, genç Pitt'i yenilgiye uğratan bir önlem olan, İrlanda'da Katoliklere eşit haklar sağlayarak muhafazakârları şaşkına çevirdi. Bunun Westminster'deki etkisi, sonunda kendi kendini yönetime inanmış İrlandalı Katolik parlamento üyelerinden sağlam bir blok ortaya çıkararak şiddetli oldu. Bu reform eski askerle, onu Protestan davasına ihanet etmekle suçlayan Winchilsea Earlü arasında garip bir düelloya yol açtı. Canning'le Castlereagh arasındakinden farklı olarak her iki taraf da ıskalamak üzere ateş etti.

Kral 1830 yılında sevilmemiş, alay edilmiş ve davul gibi şişmiş olarak Windsor'da öldü. İktidara geçtiğinde kabineden borçlarını ödemesi için 550.000 sterlin bulmasını istemişti. Henry Holland'dan Carlton Malikânesi'ni ve Brighton Pavyonu'nu yenilemesini, sonra John Nash'den, ileride Buckingham Sarayı olarak ortaya çıkacak Buckingham Malikânesi'ni Londra'daki konutu olarak yeniden inşa etmesini istemişti. Kral ayrıca Nash'e, St James's Park'ını Regent's Park'a bağlayan, Londra'nın Roma, Viyana ve Paris'in kent planlarıyla boy ölçüşebilecek yegâne kent planı olan çeyrek daireler ve teraslar inşa etmesi görevini vermişti. Gülünç bir şekilde şişman olan kral, o zamana kadar Windsor şatosuna çekilmişti. Öldüğünde, *The Times* bile, "hiçbir birey, bu müteveffa kral kadar hemcinsleri tarafından esefle karşılanmamıştır" diye yazmıştı. Taht, başarısız bir deniz subayı ve bu makamı asla beklememiş ve de çok az ilgi duymuş olan kralın altmış dört yaşındaki kardeşi IV. William'a (1830-1837) geçti. Dorothea Jordan adında bir artist olan gedikli metresinden on çocuğu oldu ama hiçbirisi meşru varis değildi.

1830 seçimlerinde konuşulan yegâne şey oy hakkı reformuydu. Her ne kadar Toryler çoğunluğa sahip olsalar da Wellington mevcut seçim sisteminin ideal olduğunu söylüyor ve "herhangi bir makamda olduğum sürece ... onu değiştirmek için atılacak herhangi bir adıma karşı çıkmayı her zaman görevim olarak göreceğim" diyordu. Bu kamusal uzlaşmazlık radikal

kalabalıkları sokaklara döktü. Bakanlar hiçbir yere silahlı muhafızlar olmadan gidemiyorlardı. Wellington güven oylamasını kaybetti ve istifa etmeye zorlandı.

Altmış altı yaşındaki aristokrat ve Whig lideri Earl Grey, yanında liberal kafalı Lord Melbourne, Vikont Palmerston, yetenekli ve radikal avukat Henry Brougham'la birlikte göreve getirildi. Reforma adanmış bu adamlar ve muhafazakâr “ultra”larla reformcu Canningciler arasında bölünmüş Toryler arasında savaş başladı. 1831 Martı'nda Whig Lord Russell, Old Sarum gibi nüfusu azalmış ama buna rağmen parlamentoda temsil hakkına sahip ilçeleri ve ayrıca çoklu temsilin olduğu kırk yedi ilçeyi ilga eden ve böylelikle 1800 tarihli İrlanda ile Birlik Yasası'ndan kalma 658 mevcut parlamento üyeliklerinden 168'ini iptal eden bir reform yasa teklifini Avam Kamarası'na sundu. Bu seçim sistemi oy hakkını 400.000 kişiden 650.000 kişiye çıkarıyordu ama, ilk kez olmak üzere, büyük imalat kentleri Manchester, Birmingham ve Leeds parlamentoda temsil edilmiş oluyordu.

Teklif o zamana kadar en büyük katılımı, 608 üyenin yarısından bir fazlasının oyuyla Avam Kamarası'nda kabul edildi ama Toryler tarafından komisyonda engellendi. Grey Nisan ayında istifa etti ve teklifin kabul ya da reddedileceği tek maddelik bir seçime gitti. Ülkenin her yerinde siyasi birlikler oluşturuldu ve ikinci seçim ağırlıklı olarak reformdan yana bir Avam Kamarası ortaya çıkardı. 1831 Eylülü'nde Russell'in teklifi yeniden sunuldu ve Avam Kamarası'ndan geçti ama 22 piskoposun 21'inin oyuyla Lordlar Kamarası'nda reddedildi. Bristol, Nottingham ve Derby'de ayaklanmalar oldu. Birmingham'da boğuk sesli çanlar çalındı. Wellington'a Waterloo için değil pencerelerine koymak zorunda kaldığı kepenkler için Demir Dük adı takıldı. Silahlı grupların oluştuğu, vergilerin reddedildiği ve bankalardan paraların çekildiği dedikoduları yayıldı. O kadar korkulan Britanya'nın 1789'unun eli kulağındaydı. Parlamento ve belki de hükümdar nasıl bir tepki gösterecekti?

Aralık 1831'de Russell'in teklifi biraz sulandırılmış bir şekilde üçüncü kez sunuldu ve Lordlar Kamarası'nda bir kez da-

ha reddedildi. Grey şimdi, 1713'te Utrecht Antlaşması'nı geçirmek için en son Kraliçe Anne tarafından kullanılan bir taktiğe başvurulmasını, kralın, yasanın Lordlar Kamarası'ndan geçmesi için yetecek sayıda yeni lordluklar ihdas etmesini talep etti. Mayıs 1832'de kral bunu reddedince Grey bir kez daha istifa etti ve kralı "çağın ruhu muzaffer olacaktır, buna karşı çıkmak kesinlikle yıkımdır" diye uyardı. "Mayıs günleri" diye bilinen izleyen haftalarda anayasa siyaseti pamuk ipliğine bağlı kaldı. Wellington yeni bir hükümet kurması için Kral William tarafından göreve davet edildi ama bunu yapamadı. Dük oyunun bittiğini anlıyordu ve krala Grey'in taleplerini yerine getirmesini tavsiye etti. Hatta radikal bir Lordlar Kamarası üyesi olan Lord Stanley, bütün muhafız tugayına asalet unvanı verilmesini talep etti.

Bu şekilde bir sulandırılma olasılığı ile karşı karşıya kalan Lordlar Kamarası teslim oldu. Büyük Reform Yasası 7 Haziran 1832'de kabul edildi. Nüfusu azalmış ama buna rağmen parlamentoda temsil hakkına sahip ilçe temsilciliklerinin çoğu ortadan kalktı ve bunların yerine 125 yeni sandalye ihdas edildi. Oy hakkı tahminen yüzde altmış arttı. Her ne kadar hâlâ mülk sahibi olmaya bağlı, oy kullanma gizli değil ve yalnızca erkeklerle hasredilmiş olsa da baraj yıkılmıştı. İngiliz İç Savaşı'ndan bu yana ilk kez olmak üzere Britanya'da yeni bir iktidar dağılımı gerçekleşmişti. Grey, daha ileri reformların "halkın artan zekâsı ve zamanın ihtiyaçlarına göre" yapılacağına söz veriyordu. Ama ima edilen şey bunun devam edeceği idi. 1832 yılı İngiltere'nin tarihinde büyük dönüm noktalarından birisidir. Şiddetli bir ayaklanma Britanya parlamentosunun ve siyasal toplumunun, gecikmeyle de olsa, zamanın ruhunu kavrayıp buna cevap vermesiyle engellenmişti. 1688 değil, 1832 gerçek "şanlı devrim"di.

Victoria Çağı'nın Şafağı

~

(1832-1868)

Yenilenmiş parlamento 1833'te Wellington'un küçümseyici tepkisi, "Hayatımda hiç bu kadar çok sorun çıkaran şapka görmedim" şeklinde oldu. Ne var ki, 1640'ın Uzun Parlamentosu kadar radikaldi ve reformları daha kalıcıydı. Grey'in yeniden bir araya gelen kabinesi, bütün Avrupa'nın kulak kesildiği liberal yasalarla yeni seçmenin direktiflerini yerine getirdi. Zaten yasak olan köle ticaretine karşılık Batı Hint adalarında köleliği yasakladı. On üç yaşının altındaki çocukların fabrikalarda çalışmalarını sınırlandırdı. Her ne kadar Charles Dickens'a *Oliver Twist*'i yazdıracak kadar acımasız olsa da yoksul yasası muhtaçlara "evde rahatlama" getirdi. Seçilmiş ilçe konseyleri nüfusu azalmış ilçelerin çürümüş belediye örgütlerinden yönetimi devraldı. 1834'te Tolpuddle "kurbanları" sendikal faaliyet nedeniyle Avustralya'ya sürgün edilince kamuoyu bunun ertelenmesini ve geri çağrılmalarını talep etti. Bu talep yerine getirildi. J. M. W. Turner'ın canlı bir şekilde kaydetmiş olduğu gibi 1834'te Westminster Sarayı tamamen yanınca, eski düzen sembolik olarak ortadan kalkmış oldu. Binanın yerini, muhteşem bir çağrıştırmayla eskinin yeniye kamufle ettiği Charles Barry ve Augustus Pugin'in dikey gotik tarzındaki binası aldı.

Aynı yıl Grey başbakanlıktan emekliye ayrıldı ve üç yıl sonra IV. William'ın on sekiz yaşındaki yeğeni Victoria'yı (1837-1901) tahta nezaketle karşılayan dost canlısı Melbourne oldu. Victoria, amcasının ölümünü Kensington Sarayı'nda sabah saat beşte uyandırılarak, Canterbury başpiskoposu ve saray nazırından öğrendi. Gece giysilerinden henüz çıkmışken hükümdarlık özel meclisinin üyelerinin tamamı toplanmıştı. Canlı, zeki, meraklı ve yalnızca 150 cm boyundaki Victoria, Melbourne'a delicesine âşıktı. Yakışıklı dul kendisini kraliçenin bilgili sekreteri yaptı ve onunla günde iki kez toplandı ve haftada üç kez yemek yedi. Biyografisini yazan David Cecil, Victoria "duygusal olarak bir kız öğrenci havasındaydı ve bir âşıktan çok bir kahramanın peşindeydi" diye yazacaktı. Melbourne mükemmel bir şanstı; çabuk kavrayan öğrencisini anayasanın sırlarıyla tanıştırdı ve onu Saxe-Coburglu Alman Prensi Albert'le mutlu bir evliliğe yönlendirdi. Ona, protokol gereği evlenme teklini kraliçenin yapması gerektiğini söylemişti.

Kimilerinin umut ettiği kimilerinin korktuğu gibi reformun başlaması daha fazlası için baskı gelmesi demekti. 1838'de bir grup radikal, Reform Yasası'nın çok ötesine geçen ve eşit seçim bölgeleri, erkekler için genel oy hakkı, oyların gizli kullanılması, parlamentoların bir yıllık olması ve parlamento üyelerine maaş ödenmesini içeren bir halk anayasası ilan ettiler. Her ne kadar "Anayasacılar" [*Chartists*] kitlesel gösteriler düzenlemiş ve kimilerine göre proto-devrimci bir işçi sınıfı gücü olsalar da, liderleri ve parlamentodaki destekçileri *Chartizmi* 1832 yasasının ruhu içinde değerlendirdiler. Değişimin şiddete mi yoksa "anayasal" gelişmeye mi dayanacağı arasındaki gerilimi ikinciler kazandı. Ne de Chartistler Whigciliğin radikal kanadında yalnızdı. 1841 seçimleri, kendisini alaylı bir ima ile "Muhafazakâr" olarak niteleyen Peel'in yönetimindeki Toryleri yeniden iktidara getirdi. Bir pamuk tüccarının oğlu olan bu ağırbaşlı adam, sınai gelişmeyi, deniz aşırı ticareti ve siyasal reformu yeni Toryciliğin ayrılmaz parçaları olarak görüyordu. Tamworth'da 1834'te seçmenlerine yaptığı ve çok sözü edilen deklarasyonunda partisinin "var olmak için yenileşmek ve sivil

ya da dinî bütün kurumları gözden geçirmek zorunda” olduğunu ilan ediyordu. Peel, herhangi bir liderden daha çok, özünde parlamentoya tepkisel bir ilgi gösteriyor ve bunu modern bir ulus-devleti yönetmekte kullanıyordu.

Sanayi Devrimi şimdi kömürü, demir madenini ve Cotswolds ve Pennine eteklerindeki hızlı akan su gücünü kullanarak 18. yüzyıldaki tekstil imalat merkezlerinin çok ötesine geçmişti. Ulaşım anahtar rolü oynuyordu. 1830’larda demiryolu taşımacılıkta kanalları gölgede bırakmaya başlayınca Orta ve Kuzey İngiltere’de entegre imalat merkezleri yaygınlaştı. 1840’larda “demiryolu tutkusu” binlerce kilometre ray döşemesine tanıklık etti ve demiryollarını inşa eden emekçiler fabrikalarda çalışmak üzere oralarda kaldılar. Londra’dan Birmingham’a bir günde ulaşılabilirdi. Ülkenin pek çok yeri malların ve postanın günlük ulaşımına kavuşmuştu. Bu yeni işçi sınıfının yaşama koşulları korkunç olabilirken, esas itibarıyla tarımsal nüfus toprağa bağlılıktan kurtularak görece refaha geçebildi.

Bu ekonomik ve toplumsal devrimin önemi, Peel’in yönetim takıntısı haline gelen şeyde ifadesini buluyordu: serbest ticaret. İmalat, aynen ham maddenin ucuz ithalatı ve işgücü için ucuz yiyecek maddeleri gerektirdiği gibi imalat için yabancı pazarlar gerektiriyordu. Gümrük tarifeleri ithalat ve ihracatın düşmanıydı. Bu büyük davada Peel’e, ucuz gıda maddeleri için kampanya yapmak üzere *Anti-Corn Law Birliği*’ni* kuran iki radikal sanayici, Richard Cobden ve John Bright katıldı. *Economist* dergisi bu kampanyaya yardımcı olmak üzere 1843’te yayımlanmaya başladı. Cobden, Tory değildi; aslında bir pasifistti ve aristokrasinin azılı düşmanıydı. Ama serbest ticaret konusunda kentsel radikalizm kapitalizmle dava birliği yapıyordu. Yalnızca bazı Chartistler bu doktrinin, düşük ücretlerle yoksulları ezeceğini protesto ettiler.

(*) *Anti-Corn Law League*: 1839’da serbest ticareti savunmak üzere kurulan, genel merkezi Manchester’da bulunan ve liderliğini Richard Cobden’in yaptığı bir oluşum. Peel’in serbest ticarete geçmesi ve Buğday Yasası’nı iptal etmesi büyük ölçüde bu birliğin ajitasyonu sayesinde oldu – ç.n.

1845'te İrlanda'da patates ürününün yetersizliği ve çoğu kişinin artık Britanya Adaları'ndan ayrılmış olduğunu düşündükleri felaketin, kıtlığın, geri dönmesiyle yiyecek maddelerinin arzı ve fiyatları kritik bir hal aldı. On yıl içinde bir milyon İrlandalı çoğu kez hastalık ve açlık kaynaklı ölümcül "tabut gemilere" tükürülerek Amerika'ya kaçtı. Bu gemilerden bazıları o kadar donanımsızdı ki her geçişte yolcularının üçte birini kaybettiler, cesetler güverteden köpek balıklarına fırlatıldı. Yegâne acil çözüm ithal buğday üzerindeki vergiyi kaldırarak ekmek fiyatlarını düşürmektir. Whiglerin ve radikallerin yardımıyla Peel, 1846'da buğday üzerindeki 1815 vergilerinin iptalini sağladı. Her ne kadar etkisi derhal görünmese de ortalama ekmek fiyatları gelecek otuz yılda neredeyse yarı yarıya azaldı.

Buğday Yasası'nın iptalinin Tory partisi ve onun tarımdaki çıkarları üzerindeki etkisi ani ve doğrudan oldu. Peel'in politikası ekonomik açıdan tutarlı ve Toryciliği yeni ticari çıkarlara bağlamak açısından kurnazca olsa da partinin gelenekçileri çılgına döndüler. Peel'in hareketini "büyük bir partinin, lideri tarafından isteyerek yok edilmesi" şeklinde niteleyen genç kışkırtıcı Benjamin Disraeli tarafından acımasızca eleştirildi. 1846 yazında Torylerin bu iptal konusunda lehte ve aleyhte bölünmeleri ve kargaşa içinde olmaları sonucu Peel görevden ayrıldı ve yirmi yıllık üstünlüklerini başlatan Whigler, Lord John Russell liderliğinden iktidara geldiler.

19. yüzyılın ortalarının geride bıraktığı izlenim, ticari, kültürel, manevi ve mimari açılardan, bir yüzyıl önceki "Walpole'un barışı"na benzer şekilde, bir ileriye doğru değişim humması görüntüsü veriyordu. Avrupa'nın "devrimler yılı" 1848, Fransa, Avusturya, İtalya ve Polonya'da monarşilerin tepetaklak oluşuna tanıklık ederken, İngiltere'deki en büyük olay Kennington Common'da Chartistlerin toplanarak sonunda üç refleks halinde parlamentoya sundukları ve orada reddedilen mütevazı bir dilekçenin yol açtığı siyasi bir huzursuzluktu. Avam Kamerası'nda parlamento üyeleri bir halk sağlığı yasasını kabul ederken, kentin öte tarafında, British Museum'da Karl Marx rahatsız edilmeden komünist manifestosunu hazırlıyordu.

Kraliçe ve eşi, Windsor, Balmoral ve çok sevdikleri Isle of Wight'daki Osborne kır köşkü arasında gidip gelerek halkın gözünde mutlu bir evlilik yaşıyorlardı. Sefahat düşkünü Hannoverlılardan farkları açıktı. Albert, Osborne'da normal bir ailedeki gibi çocukların ev ve bahçe bakımı konusunda eğitildiği bir İsviçre kulübesi inşa ettirmişti. İsviçre kulübeleri İngiltere'nin her yerinde yaygınlaştı. Londra'nın banliyöleri, imparatorluğun vurguncularının, kıtali aristokratlarla ve Avrupa'nın karmaşasından kaçan entelektüellerle haşır neşir olduğu beyaz sıvalı lüks apartmanlarla dolmuştu. 1851 yılında Hyde Park'ta Prens Albert tarafından düzenlenen Büyük Sergi [*Great Exhibition*] Britanya'yı kırsalda huzurlu yaşam olarak değil kendine güvenen sınai ve ticari bir güç olarak yüceltiyordu. Böylesi yeni bir Britanya, ülkenin entelektüel hayatında yansımaları buluyordu. Romancı Anthony Trollope, plütokratik siyasetin dar görüşlü duygularını, dinsel ve siyasal reforma sempatik gelen terimlerle tasvir ediyordu.

Charles Dickens değişimi farklı görüyor, reformun henüz elinin değmediği insanların ihtiyaçlarını savunuyordu. Halka açık toplantılarda konuşuyor ve gelirlerini evsizler için konukevlerine bağışlıyordu. Siyasal düşünür John Stuart Mill *Özgürlük Üzerine*'de (1859) devlet ve kişisel özgürlükler arasındaki oynak sınırı gösteriyor, "çoğunluğun tiranlığına" karşı uyarıyor ve bir demokraside aktif katılım ihtiyacını vurguluyordu: "Bir kişi başkalarına yalnızca eylemiyle değil fakat eylemsizliği ile de kötülük yapabilir." İngiltere Kilisesi bile, Oxford ve Cambridge'den kaynaklanan Protestanca bir hareketle Georgeler dönemindeki uyuşukluğundan kurtulmuştu. Bu 15. yüzyıldan beri görülmemiş, klasik villa sıraları arasında sert taştan çan kuleleriyle gotik kiliseler inşaatının patlamasına yol açtı. On yılın sonunda bunların vaaz kürsüleri Darwin'in dinsel dogmaya meydan okuması, *Türlerin Kökeni Üzerine* (1859) ile kamçılanıyordu. Onun bilimsel araştırmayı doğaya uygulaması, sanayideki mekanik buluşları yansıtıyordu. Pugin ve Ruskin yeni İngiltere'nin çirkinliğini protesto ederken ve Ortaçağ'ın değerlerine ve ustalığına dönüşü savunurken sanatlar bile tar-

tışmalı hale geldi. Britanya yaratıcı tartışma dalgası üzerinde ileriye doğru akıyordu.

Russell başbakan olsa da, dönem siyasal olarak, 1830'lar boyunca ve daha sonra 1846'dan 1851'e kadar, dışışleri bakanı olan Palmerston'un olağanüstü kişiliğinin egemenliği altındaydı. Bu süre zarfında çok ender olarak çalışma arkadaşlarına danışarak Hariciye'de iktidarını ustalıkla kullandı. Uzun süreden beri denizasıırı "liberal müdahaleciliğın" öncüsü sayılan Palmerston, 1848 yılında beş saat süren bir konuşmayla Avam Kamarası'na "İngiltere'nin gerçek politikasının adalet ve doğrunun savunucusu olmak, bu yolu itidal ve basiretle izlemek, dünyanın Don Kişotu olmamak ama haklılığın nerede olduğunu gördüğünde manevi müeyyidesinin ve desteğinin ağırlığını hissettirmek" olduğunu söylüyordu. 1850'de Don Pasifico adlı bir Cebelitarıklıya haksızlık yapılması üzerine, "İngiltere'nin dikkatli gözü ve güçlü kolu" Antik Roma günlerinde olduğu gibi her zaman yurttaşlarını korumalıdır diyerek donanmayı Atina'ya göndermişti. Palmerston kıtadaki devrimci davaları desteklerken ve "güç diplomasisi" denen şeyin ustasıyken, Chatham gibi Kraliyet Donanması'na ve imparatorluğun güvenliğine önem vermiş, Britanya'yı Avrupa'nın ağız kavgalarından uzak tutmuştu. Yurtseverliği o derecedeydi ki, bir Fransız kendisine iltifat edeceğini düşünerek, eğer Fransız olmasaydı bir İngiliz olmak isteyeceğini söyleyince, Palmerston "Eğer ben bir İngiliz olmasaydım, yine İngiliz olmak isterdim" diye karşılık vermişti.

Palmerston bir takım oyuncusu değildi ve onun politikası, meslektaşlarının hoş göremeyeceği kadar kişiseldi. 1852'de *Home Office*'e [Dahiliye] alındı ve orada iki yıl boyunca çılgın bir reform patlaması başlattı. Çocukların fabrikalarda çalışma saatlerini daha da kısalttı ve aş, temiz hava, hapishane reformu ve çocuk suçlular için ıslahhaneleri teşvik etti. Her ne kadar Rusya'nın yayılmacılığını engellemek için güçlü bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında durulmasını savunmuş olsa da 1853'te başlayan istenmeyen Kırım Savaşı'na da doğrudan karışmayı önledi. Bu savaşın Britanya için sonucu, başlı-

ca *Times*'in bir ordu reformu kampanyası ve Florence Nightingale sayesinde hemşirelik hizmetlerinin iyileştirilmesi dışında önemsizdi. Hafif Süvari Alayı'nın hücumu fiyaskosu, şair Tennyson tarafından övgüye dönüştürülse de hükümetin savaşı yönetimine ilişkin bir araştırma Whig başbakanı o kadar küçük düşürmüştü ki Lord Aberdeen istifa etme zorunluluğunu duydu. 1855'te kraliçenin meslektaşlarının hemen hemen hepsine hükümeti kurma görevini teklif edip onların reddetmesi üzerine Palmerston onun yerini aldı. Victoria, Palmerston'u haklı olarak acımasız bir çapkın ama haksız olarak ilkesiz bir hilekâr olarak görüyor ve sevmiyordu.

Palmerston'un patrisyen Whigciliği, Grey, Melbourne, Russell ve 1832 kuşağının Burke ve Fox'tan gelen radikal mirasına dayanıyordu. 1859 yılında bir grup Whigci, Peelci ve Radikalın Liberal olmaya karar verdikleri St James's kulübündeki toplantıda o da vardı. Oradaki hâkim figür bir Liverpool tacirinin yüce gönüllü oğlu genç maliye bakanı William Gladstone'du. Başlangıçta 1832 Reform Yasası'na karşı çıkarak ve köleliği savunarak Peelci bir Tory olmuştu ama şimdi bir dönmenin coşkusuyla sahipti. 1852'den 1855'e kadar bakanlık görevini yürütmüş ve şimdi yedi yıl için (1859-1866) aynı makama geri dönmüş ve bu süre zarfında gelir vergisini artırmış ve hükümet borçlanmasını durdurmuştu. Barış döneminde "Şiddetli bir zorunluluk dışında hiçbir şey bizi borçlanmaya yönlendiremez" diyordu. Peel'in serbest ticaret politikasını geliştirerek vergilerin sayısını 419'dan 48'e indirdi ve gazete kâğıdına uygulanan vergiyi "bilgiye konan vergi" diyerek iptal etti. Yiyecek fiyatlarının azaltılması onu "çalışan adamın kahvaltısının kahramanı" yaptı.

Palmerston her ne kadar güçlü bir kölelik karşıtı olsa da, 1861-1865 Amerikan iç savaşında, büyük ölçüde Kuzey eyaletlerin Britanya karşıtı bir duyguya sahip olmalarından hoşlanmadığı ve Güney'in pamuk ihracatını dikkate aldığı için Konfederasyon'un tarafını tuttu. Gladstone da Güney'i destekledi. Ama bu destek savaşa uzanmadı. Palmerston, Britanya'nın barış ve refahtan yararlandığı yirmi yıl iş başında kaldıktan son-

ra 1865'te görevdeyken öldü. Onun yerine özgün 1832 yasa-sının radikal teklif sahibi yaşlı Russell geçti ve reformu daha ileriye götürmek onda bir saplantı haline gelmişti. Siyasal re-form, yüzyılın başında olduğu gibi ülke dışındaki İtalya'da Ga-ribaldi'nin, Amerika'da Lincoln'un reformlarınca mahmuzlana-rak sahnenin ortasına geri döndü. Russell 1866'da eşit seçim bölgeleri, nitelikli işleri ve yerleşik ikametgâhları olan bütün er-kek yetişkinlere oy hakkı veren Chartist çizgide bir seçim ya-sasını parlamentoya sundu. Bunun sonucu seçmen sayısını iki-ye katlayarak kabaca iki milyona çıkarmak ve buna bağlı ola-rak kayıtlı seçmenler yoluyla oyları manipüle etmeyi güçleştir-mek ya da daha pahalı hale getirmek olacaktı. Bu ayrıca top-rak sahiplerinin patronajını azaltacak ve parti örgütlerinin ro-lünü güçlendirecekti. Rıza, yerel oligarşilerin etkisinden uzak-laşacak ve daha geniş bir halk kesiminin etkileyebileceği bir şey olacaktı.

Bu yasa tasarısı Avam Kamarası'nın yutamayacağı bir şey ol-duğunu kanıtladı ve Russell ile hükümeti istifa ederek yerini Disraeli'nin Avam Kamarası'nda lider olduğu Torylerin Lord Derby başkanlığındaki hükümetine bıraktı. Londra'da, aynı 1830'lardaki reform yürüyüşleri gibi yürüyüşler patlak verdi. Hyde Park'taki bir gösteri o kadar büyüktü ki polis bunu dağıt-mak için askerlerin yardımına ihtiyaç duydu. Toryler panikle-diler ve 1867 Ağustosunda esas itibariyle Russell'in eski teklifi-ne benzer bir şeyi alelacele kabul ettiler. Şimdi (gelecekte Lord Salisbury olacak) Robert Cecil tarafından hemen hemen aynı sözcüklerle onun Peel'i suçladığı gibi Disraeli'nin suçlanmasına sıra gelmişti: "Parlamentomuzun kayıtlarında bir benzeri olma-yan siyasi bir ihanet." Ancak eğer Disraeli Liberallere üstünlük sağladığını ve sandıklarda yeni seçmen tarafından kendisine te-şekkür edileceğini düşünüyorduyorsa yanıliyordu. 1868'deki ilk reform sonrası seçimde onun Toryleri reddedilmiş ve Gladsto-ne göreve çağırılmıştı. Devlerin çarpışması için sahne hazırды.

Gladstone ve Disraeli

~
(1868-1901)

Kul sıkışınca bir değil iki hızır yetişir. Britanya'nın liderleri ya dev ya da cüce olarak sahneye çıkmışlardır. Pitt, Peel, Melbourne ve Palmerston'ların arasında Liverpool, Derby ve Aberdeen gibi çoğu soylu, daha sessiz adamlar vardı. Bunlar nadiren makama hırs getirmişler; daha ziyade sanki görevleri ülkeyi bir süre dinlendirmekmiş gibi bir görev duygusunu tevarüs etmişlerdir. Şimdi ortaya çıkan iki adam bu hamurdan değildi. Ne Gladstone ne de Disraeli İngiliz egemen sınıfındandı ama başka çok az ortak noktaları vardı, zıt kişilikleri İngiliz tarihinin en büyük düellolarından birini yaratmıştır.

Disraeli, soflu olmayan bir Yahudi'nin çitkırıldım oğluydu ve babası tarafından on iki yaşında Anglikan olarak vaftiz ettirilmişti. Hukuk eğitimi görmüş, hitabet parlaklığı onun "kaygan direk" dediği şeyde kendisine yardımcı olmuştu. Önce Grey, Peel ve Russell'ın siyasi reformlarına karşı çıkmış daha sonra kişisel ve parti kazancı için bunları benimsemiş ve istismar etmişti. Başarılı bir romancı olarak cazibesi çok büyüktü ve havalı bir şekilde Britanya'nın zengin ve yoksul "iki halkını evlendirmeyi" hedefleyen idealizminin içi boştu. Her ne kadar kiliseye giden bir Anglikan olsa da çoğu kez, güçlü bir mizahla hakkindan geldiği anti-Semitik yorumların hedefi oluyordu. Bir

parlamento üyesi tarafından Yahudi olarak taciz edildiğinde, “Ben Yahudiyim ve saygıdeğer beyefendinin ataları bilinmeyen bir adada yontulmamış vahşilerken, benimkiler Süleyman’ın Tapınağı’nda rahiptiler” diye cevap vermişti.

Gladstone ise çok farklıydı. Zihni, bunlardan bolca aktarmalar yapabildiği İncil ve klasiklerle şekillenmişti. Ahlâki üstünlük havası, “gelecek kuşaklar o ilkesiz manyağın hakkını verecektir” diyen Disraeli’yi çılgına çeviriyordu. Gladstone ise Disraeli’nin “kamuoyunun ahlâkını bozduğunu, hastalıklı heveslerle pazarlık ettiğini, ihtirasları, önyargıları ve bencil arzuları kışkırttığını” söyleyerek sert bir cevap veriyordu. Prens Albert’in 1861’de zamansız ölümü üzerine Disraeli’nin mateme boğulmuş Victoria’ya “benim çok sevgili hükümdarım” diyerek aşırı yapmacık göndermelerde bulunarak kendini sevdirmesi Gladstone’u kızdırıyordu. Victoria, Gladstone’un her zaman dünyadaki en akıllı insanın kendisi olduğuna, Disraeli’nin ise en akıllı insanın Kraliçe olduğuna inandığını söylemişti. Kraliçe tercihini gizlemek için hiçbir girişimde bulunmuyordu. Victoria, Gladstone “benimle sanki ben kamuya açık bir toplantıymışım gibi konuşuyor” demişti.

Gladstone, 1868 yılında başlayan ilk başbakanlığını “şimdiye kadar inşa edilmiş en güzel yönetim aracı” olarak tanımlamıştı. 1832’de olduğu gibi, yeni seçilen parlamento üyeleri yeni oy hakkı kazanan seçmenlerini reform yasaları hamlesiyle onurlandırmışlardı. Önce eğitim geliyordu. Maliye bakanı Robert Lowe, dönemi özetleyen bir özdeyişle “Efendilerimizi eğitmeliyiz” diyordu. Uzun süredir ilköğretimin tekeli elinde bulunan kilise, bütün okulların seküler olması gerektiği önerisiyle karşı karşıya kalmıştı. Önerinin gerçekleşmesi durumunda, 1870 Eğitim Yasası yalnızca kilise okullarının yetersiz olduğunun düşünüldüğü yerlerde, büyük ölçüde kentlerin yoksul kesimlerinde, *board schoolların** açılmasını uygun gördü. Kırmızı tuğlalı Hollanda tarzı duvarlarıyla yeni okullar, bir zamanlar katedrallerin Ortaçağ mezbelelerinin üstünde yükselmesi

(*) *Board school*: Yerel vergilerle finanse edilen ve yerel olarak seçilen kurullarca yönetilen okullar – ç.n.

gibi, kentlerin sıralı evlerinin üzerinde yükseldi. Ancak “kilise okulları”nın ayrılık yaratan mirası İngiliz eğitiminin tepesinde kalmayı sürdürdü ve bugün de sürdürür.

1860’lı yıllar Britanya’nın gerek içeride gerekse denizaşırı yerlerde zirveye ulaşmasına tanıklık etti. Demiryolları ülkenin her köşesine ve gemicilik dünyanın bütün kıtalarına ulaşmıştı. Her ne kadar geleneksel tarım, yiyecek maddelerindeki serbest ticaret karşısında zayıflamış olsa da imalat henüz gelişmekte olan Alman ve Amerikan sanayinin karşısında rakipsizdi. Yerel yönetimlerde 1830’ların beledi reformları güçlü kentsel kurumlara dönüşmüştü. Birmingham’ın yüzyılın başında 70.000 olan nüfusu 1870’e gelindiğinde 350.000’e ulaşmıştı ve Manchester, Liverpool, Leeds, Sheffield ve Newcastle benzer büyüme yaşadılar. Bunlar, belediye binaları, otelleri, tren istasyonları ve sanat galerileriyle Avrupa’daki herhangi bir kent kadar büyük, güçlü kentlerdi. Belediyelerdeki yeniliğe, “kenti; parkları, kaldırımları, kurulları, pazar yerleri, havagazı ve suyu ile *bayındır*” kıldı denilen, Birmingham’ın, 1873’te seçilen Liberal belediye başkanı Joseph Chamberlain önderlik etti. Chamberlain bu gelişimi memnuniyetle sosyalizm olarak adlandırdı. Aynı zamanda Angela Burdet-Coutts ve Octavia Hill kent yoksullarına mesken sağlamanın destekçisi oldular. Amerikalı filantrop George Peabody’nin çalışmalarından ilham alarak, potansiyel müteahhitleri adil bir kira ile de makul bir kâr elde edilebileceğine ikna ederek, “beş sentlik filantropi” adı takılan ilkeye göre, “ödülü hak eden yoksullara” gecekonduların yerine apartman daireleri yaptırıldılar.

Gladstone’un hükümeti de aynı derecede reform yanlısıydı. Kamu hizmetine, kayırma ile değil sınavla memur alınacaktı. Ordu siparişlerinin satın alınması yasaklandı. Üniversiteler bütün inançlara açık hale getirildi. Öğretim görevlilerinin evlenmesine izin verildi ve Oxford’un kuzey varoşları onların aileleri için yaptırılan yüksek gotik evlerle doldu. Her ne kadar grev gözcülüğü şiddetle yasaklanmış olsa da Sendikalar Kongresi’nin oluşturulması, 1871’de yasal sendikalara yol açtı. 1872 yılında seçimlerde gizli oyu getiren bir yasa kabul edildi.

Bu durumun, tehlikeli bir şekilde “hane halkı oyu yerine genel oya” varabileceğine dikkat çeken yaşlı Russell’a fazla gelmesi normaldi. Uzun süredir “demokrasi” terörü korkusu yaşayan Whigler artık Liberallerle yarışamazlardı.

Ülke dışında Gladstone, Palmerston’un ihtiyatlı emperyalizmini ve Avrupa’nın karmaşık işlerine bulaşmama politikasını sürdürdü. Aynen Britanya’nın 1840’ların devrimci hareketlerinden uzak durması gibi şimdi de Bismarck’ın yönetiminde birleşen Almanya’nın ortaya çıkışından ve 1870 Paris kuşatmasının dehşetinden uzak duruyordu. Bununla birlikte İrlanda, böyle kolayca görmezden gelinmiyordu. Kıtık ve Amerika’ya göç, nüfusu perişan etmişti. İngiltere’nin nüfusu hızla artarken, İrlanda’nın nüfusu sekiz milyondan ya da Britanya Adaları’nın toplam nüfusunun üçte birinden yirmi yılda bu sayının yarısına gerilemişti. İrlanda, yabancı İngiliz toprak sahiplerinin elinde yabancı bir hükümet tarafından dışlanmış bir dini uygulamaya zorlanmış ezilen bir ülkeydi. Ancak Lordlar Kamarası güçlü Anglikan ve Anglo-İrlanda çıkarlarına sahip olduğu ve reforma karşı katı bir tutum benimsediği sürece Gladstone, her ne kadar İrlanda Anglikan kilisesini ayırmayı başarmış ve kiracıların güvenliğini artıran bir dizi arazi yasası çıkarmış olsa da İrlanda’nın kötü durumunu iyileştirecek pek az şey yapabiliirdi.

Altı yıl görevde kaldıktan sonra Gladstone’un kabinesi yorgun düştü. Disraeli onunla “tek bir solgun dağ sırtında titrek bir alev ışığı değil bir dizi sönmüş volkan tepesi” diye alay ediyordu. 1874 seçimlerinde, Liberaller oyların çoğunu almış olsalar da sandalyelerin çoğunluğunu elde etmeyi başaramadılar ve Toryler, altmış dokuz yaşındaki Disraeli’nin başbakanlığı altında geri döndüler. Disraeli uzun süren muhalefetin mesajını almıştı; genişleyen seçmen kitlesi ilerici reformlar bekliyordu. Gladstone’un grev gözcülerini yasaklama kararını kaldırdı, buna yanıt veren bir işçi lideri, “Liberallerin işçi sınıfı için elli yılda yaptıklarından daha fazlasını Toryler beş yılda yaptı” diyecekti. Disraeli ayrıca birer halk konutları yasası, eğitim yasası, sağlık yasası ve fabrika yasası çıkardı. Onun Liberallerden ayrıldığı yer dış politikaydı. Disraeli, Chatham’ın bıraktığı yer-

den devam etmeyi umuyordu. 1875'te yeni Süveyş Kanalı Şirketi'nin hisselerinin neredeyse yarısını satın alarak Britanya'nın doğu yolunu korumayı hedefledi. Ertesi yıl Victoria'yı, (Gladstone'un kraliçeyi öfkelenlendirmek pahasına reddettiği) Hindistan İmparatoriçesi ilan ederek sevindirdi. Ne ki emperyalizm iki yüzü keskin bir kılıçtı. Disraeli, Rusya'nın Kırım ve Kafkaslar'da yayılmasını durdurması için Osmanlı İmparatorluğu'nu teşvik ediyordu, hatta Kırım Savaşı'nın tekrarı düşüncesini bile öne sürdü. Ülkenin vatanseverlik damarı kabarmıştı ve yeni müzik salonları, "Savaşmak istemiyoruz ama ant olsun ki (*by jingo*) eğer savaşırsak / Gemilerimiz var, askerlerimiz var, paramız da var!" diye çınılıyordu. Bu tür duygular *jingoism* [şovenlik] olarak bilinir oldu.

Gladstone, Disraeli'yi Bulgaristan Hıristiyanlarına karşı "Türk gaddarlığını" kışkırtmakla karaladı. "Güney Denizi Adaları'nda yapılanların aktarılması karşısında öfkesi kabarmayan ve taşmayan bir tek yamyam yoktur" diye ilan ediyordu. Disraeli buna sertçe, "Bulgarlara karşı en kötü gaddarlık Gladstone'un kendisidir" diye cevap veriyordu. Gladstone'un muhalefette ikinci hamlesi Britanya'nın ilk modern seçim kampanyası, 1879'da kendi yeni seçim bölgesi Midlothian'ı gezmesi oldu. O zamana kadar kitlesel toplantılar siyasetten çok Methodizm ile ilişkilendiriliyordu. Gladstone, bir demiryolu vagonunun arka sahanlığında durarak muazzam kalabalıklara hitap etti ve uzaktaki dinleyicilerine sözlerini aktarmaları için "çığırtkanlar" istihdam etti. Konuşmalarında Disraeli'yi "dar, vesveseli, tehditkâr ve kendini kanıtlamaya yönelik, kendini beğenmiş ve gurura hitap eden bir dış politika" uygulamakla suçluyordu. Bu konuşmalar, Disraeli'nin (ve Victoria'nın) "anayasa-ya aykırı" diye şikâyet ettiği bir uygulama olarak önceden basına dağıtılıyordu.

Gladstone'un liderliğinde Liberaller 1880'de yeniden iktidara geldiler ve Disraeli, Beaconsfield dışındaki Hughenden kır konutuna çekildi ve orada bir yıl sonra öldü. Siyaset sanatının büyüünde uzmanlamış bir oportünistti. Halkın hissiyatı konusunda bir içgüdüğü vardı ve kraliçe üzerinde moral yük-

seltici sözlerle yaptığı gibi bunu kullanıyordu. Genç bir adamken Peel'i perişan etmiş ve Avrupalı muhafazakârların pek çoğu monarşist ve gericiyken, ilerici Toryciliğin birincisi olarak ün kazanmıştı. Bu anlamda İngiliz siyasetini liberalleştirme rolü çok önemliydi. Kariyeri boyunca oy hakkı yaygınlaştıkça bunu doğru okumuştur: Muhafazakârlık değişecek ya da ölecektir. İşin garip yönü, izleyen yarım yüzyılda, bu mesajı Liberalerin görmezden gelmiş olmasıdır.

Gladstone şimdi Koca Yaşlı Adam'dı. 1880 kabinesi, giderek globalleşen bir ekonomideki ilk bunalımla nasıl mücadele edileceğinden habersiz yaşlı asilzadelerin garip bir karışımıydı. Demiryolları Yeni Dünya'nın geniş düzlüklerinde ilerliyor ve buharlı gemiler taşımacılığın maliyetini düşürüyordu. 1882'de ilk soğuk hava donanımlı kargo gemisi *Dunedin* Londra'da rıhtıma yanaşmış ve dondurulmuş Yeni Zelanda kuzularıyla Smithfield halinde sansasyona neden olmuştu. Yirmi yıl içinde Britanya'ya tahıl ithal etmenin fiyatı yüzde doksan azalmıştı. Bunun, Britanya'nın çoktan mücadele veren çiftçileri üzerindeki etkisi tahrip ediciydi. Tarım artık parlamentodan koruma bekleyemezdi.

Yüzyılın üçüncü büyük reform yasası, 1884 yılında oy hakkını bütün erkek aile reislerini kapsayacak kadar yaygınlaştırdı ve madenciler, fabrika çalışanları ve tarım işçilerini de kucaklayacak şekilde seçmen sayısını beş milyonun üzerine çıkardı. Oy hakkının bu yaygınlaşması, kamuoyunun bir siyasal güç olarak ortaya çıkması için yeterliydi. Bu durum Londra'da on ikiden fazla günlük ve ülkenin tümünde 100 gazetenin yayımlanması ve kitlesel basının ortaya çıkmasıyla teşvik ediliyordu. 1880'ler ayrıca örgütlü bir "sol"un oluşmasına da tanık oldu; terim eski Fransız meclisindeki oturma düzeninden geliyordu. Araştırma temelli Fabian Society, Sidney ve Beatrice Webb ile Bernard Shaw tarafından 1884'te kurulmuştu. Romalı General Fabius'un özdeyişini benimsemişti, daha devrimci çağdaşları umutsuzluğa düşürmek için "uygun zamanı beklemelisiniz". Fabianlar Liberal partiye "sızmaya" bel bağlamışlardı.

Disraeli'nin deniz aşırı maceraları Gladstone'un başının etini yiyecek şekilde geri döndü. 1885 yılında Anglo-Mısır kuvvetle-

rinin Sudan'dan çekilmesi gerektiğinde, "şovenist" basın, görevin, Charing Cross istasyonundan gürültülü bir şekilde uğurlanan karizmatik General Charles Gordon'a verilmesi için baskı yapıyordu. Gordon, emirlere itaat etmeyerek ve Hartum'u boşaltmayı reddederek seyirciye oynuyordu. Kent, Mehdi'nin dervişleri tarafından ele geçirildiğinde Gordon öldürüldü ve Gladstone onu desteklemediği için suçlandı. Bir taciz fırtınası GOM'u MOG'a ya da Gordon'un katiline [*Murderer of Gordon*] dönüştürdü. 1885 Haziranı'nda Gladstone istifa etmek ve yerini yeni Tory lideri Salisbury Markisi başkanlığındaki kısa süreli bir geçici hükümete bırakmak zorunda kaldı. Bir yıl içinde Gladstone üçüncü kez iktidara geldi ama hiçbir partinin çoğunluğu sağlayamadığı bir parlamentoda varlığını sürdürebilmesi İrlandalı milliyetçilerin oylarına dayanıyordu.

İrlanda'nın 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında, Katolik karşıtlığı, mülk sahipliği ve kolonyalizmin duygularını ve çıkarlarını birleştirerek İngiliz siyasetindeki önceliğini bugün hayal edebilmek zordur. Bu etkenler önemsiz değildi. Patates kıtlığı olmamış olsaydı İrlandalıların oyları yüzyılın sonlarına doğru Britanya toplam oylarının üçte biri olur ve İrlandalı parlamento üyeleri Avam Kamarası'nda düzenli bir güç dengesi oluşturabilirdi. Nitekim, bir grup olarak birlikte hareket eden İrlanda Parlamente Partisi, toprak sahibi, zeki ve karizmatik bir radikal olan Stewart Parnell'in liderliği altındaydı. Gladstone onun için "şimdiye kadar tanıştığım en dikkate şayan adam" demişti. Parnell, halkının çoğu Protestan ve birleşmeden yana olan kuzeydoğudaki Ulster eyaletini de içerecek şekilde büyük ölçüde özerk, yeni bir İrlanda devletinin kurulmasında ısrar ediyordu. Buna, Toryler ve şimdi parlamento üyesi olan ve kabinede Yerel Yönetim Kurulu başkanı sıfatıyla yer alan Chamberlain'in liderliğindeki *Liberal Unionist*'ler* karşı çıktı. İrlanda, Britanya siyasetindeki kör reaksiyonun son tabyası olacaktı.

(*) *The Liberal Unionists*: Sayıları 100'den biraz fazla olan Liberal Parti üyesi bir gruptu. 1886'da İrlanda'ya kısmi özerlik tanınması yolundaki yasa nedeniyle Gladstone'a karşı Muhafazakârlardan yana oy kullandılar. Bir süre için bağımsız kaldılar ve daha sonra Muhafazakâr partiyle birleştiler – ç.n.

Gladstone'un son hamlesi İrlanda için özerk bir yönetim aramak oldu. 1886 Nisanı'nda, pek çokları için Avam Kamarası'ndaki hitabet ustalığının zirvesini teşkil eden üç buçuk saatlik bir konuşmayla bir tasarıyı sundu. Bu, sonuç getirmedi. Tasarı reddedildi ve Chamberlain hükümetten istifa ederek ve *Unionistleri* de yanına alarak Gladstone'un istifasına yol açtı. 1886'daki diğer bir genel seçimde Muhafazakârlarla Chamberlain'in *Liberal Unionistlerinin* koalisyonu Salisbury liderliğinde iktidara geldi. Bu durum enteresan bir şekilde daha önce Liverpool-Peel ve Derby-Disraeli döneminde olduğu gibi, muhafazakâr ve reformcu Toryciliğinin kaynaşmasının bir tekrarına yol açtı. Avam Kamarası'nda, yakasında bir orkide ile gösterişli Chamberlain "belediye sosyalizmi" ve ilerleme vaazı verirken, Lordlar Kamarası'nda Salisbury bakanlarına "hasımlarımızdan daha düşük bir hız ve hararetle çalışmaları" talimatını veriyordu. 1888'de İngiltere ve Galler'in *county* yönetimleri, yargılama yetkisine sahip memurların ve kilise yönetim kurullarının yerini altmış iki *county* meclisinin almasıyla kentlerle uyumlu hale getirildi. Ertesi yıl Londra İl Meclisi doğdu.

1892 seçimleri, şimdi seksen iki yaşında ve kısmen sağır ve görme sorunu olan ama sesi her zamanki gibi kararlı çıkan Gladstone'u dördüncü kez iktidara getirdi. Kraliçe "bu geniş imparatorluğun yaşlı, yabancı ve akıl ermez adamın titreyen ellerine tevdi edilmesi" karşısında dehşete kapıldı. Bu seçim ilk bağımsız İşçi Partili parlamento üyelerinin -Iskoç madenci Keir Hardie, Battersea'dan John Burns ve Middlesbrough'dan Havelock Wilson'un- parlamentoya katılımı açısından dikkate değerdi. Hardie Londra'nın West Ham bölgesinden seçilmiş ve parlamentoya bando eşliğinde tüvit takım elbise ve avcı şapkasıyla gelmişti. Bir yıl sonra, yerel şubelerin yıllık toplantı yapması ve alenen sosyalist kamu mülkiyeti gündemi izlenmesi koşuluyla Bağımsız İşçi lideri oldu. Gladstone'un gözü ve kulağı yalnızca İrlanda'da ve özerk yönetimdeydi. Parnell, muhalefette iken Gladstone'la yenilenen özerk yönetim yasasının ayrıntılarını görüşmüştü ama metresi Kitty O'Shea'nın dahil olduğu karmaşık bir boşanma davası nedeniyle kendi İrland-

da Parlamenter Partisi'nde liderliği kaybettikten sonra, 1891'de kırk beş yaşında ölmüştü. Bu konu tam da birlik olmaları gereken bir zamanda İrlanda Parlamenter Partisi'ni bölmüştü. Gladstone'un yeni yasa tasarısı Avam Kamarası'ndan geçti ama Lordlar Kamarası'nda yalnızca 41 oya karşı 419 oyla reddedildi. Bu seçmen iradesine karşı irsiyetten kaynaklanan gücün misli görülmemiş bir şekilde ortaya konmasıydı. Gladstone son olarak, İrlanda konusunda Lordlar Kamarası'yla olan anlaşmazlığın "bir sorun olarak gündeme gelmesi gerektiği" uyarısını yaparak istifa etti.

Dört yıl sonra Gladstone ölmüştü. Kariyeri siyasi yelpazenin muhafazakâr Torycilikten Liberal reformculuğa kadar her yerinde geçmişti. Kral Naipliği döneminin ihtişamında büyümüştü. 1832 Reform Yasası'na karşı çıkmış ama o yasanın dizginlerinden boşandırdığı güçlerin usta bir istismarcısı olmuştu. 1850 ve 1860'larda mali dürüstlüğü halkın durumunu iyileştirmekle birleştirebilmişti. Daha sonraki yılları İrlanda nedeniyle gölgelenmişti ama o cenahtan mağdur olan ne ilk ne de son İngiltere lideri olacaktı. Cenazesi, Wellington'dan sonra Londra'nın gördüğü en büyük törenle ve metroyla Westminster Abbey'e taşındı.

1895'teki seçim, ihtiyatlılık konusundaki takıntısı Gladstone'un İrlanda konusundaki takıntısıyla boy ölçüşebilecek olan Salisbury'nin geri dönüşünü sağladı. Almanya bir savaş filosu inşa edip İtalya ve Belçika ile birlikte bir Afrika imparatorluğuna doğru yönelirken Salisbury bir "şahane infiratçılık" politikası benimseyerek kayıtsız kalıyordu. Bu, "çarpmayı önlemek için zaman zaman bir çengelli sırık çıkararak akıntı aşağı tembelce sürüklenmek" anlamına geliyordu. "Ne kadar az şey olursa" bunun Britanya'nın o kadar çıkarına olduğunu söylüyordu. Yabancı devletlerin iç işlerine müdahale konusunda, "ülkelerin deneyimlerini daha homojen bir biçimde lanetledikleri ve hükümetlerin istikrarlı bir şekilde izledikleri başka bir uygulama yoktur" diyordu.

İmparatorluğun yükümlülükleri böylesine üstünkörü bir şekilde görmezden gelinemezdi. Cape eyaletinin başbakanı, el-

mas kralı Cecil Rhodes, Cape'ten Nil'e uzanan bir Britanya egemenliğinin hayalini kuruyordu. Yolunun üzerinde engel olarak, 1881'de Boerlerin Britanya'ya karşı savaşta kazandıkları ve şimdi Rand'da altınla dolup taşan bağımsız Transvaal devleti duruyordu. 1895'te Rhodes, Rand üzerinde Britanya kontrolünü yeniden ele geçirmek için Dr. Jameson'un gözü kara bir baskınına destekledi. Baskın başarısız oldu ama arkasındaki finansal ve emperyal özendirme askerî bir çatışmaya ve sonunda Boerlerin Mafeking koloni kentine saldırmasına yol açtı. Kimberley ve Ladysmith kuşatıldı ve Natal tehdide maruz kaldı. Başlangıçta şovenist olan Britanya kamuoyu, Boer gerillalarına karşı ordunun yetersizliği karşısında şaşkına döndü.

1899'da hükümet Boerlerin ilerleyişini durdurmak üzere en değerli generalini, Gordon'un ölümünün intikamını aldığı Omdurman muharebesinden henüz dönmüş olan Lord Kitchener'i gönderdi. Savaş, Boer ailelerinin savaşan askerleri desteklemelerini önlemek için Kitchener'in icadı olan "toplama kampları"yla daha da kızışarak 1902 yılına kadar sürdü. Kamplardaki hastalık ve ölüm haberleri dünya kamuoyunu dehşete düşürdü. Nihayet Britanya'nın zaferiyle Transvaal, af, özerklik ve Boer ailelerinin tazmin edilmesi koşullarıyla imparatorluğa katılmış oldu. Bu savaş uzak diyarlarda Britanya İmparatorluğu'na karşı antikorların ortaya çıkmaya başladığı ve bunların maliyetinin anavatana, yararıyla herhangi bir şekilde dengelenmeyen maliyetler getiren çatışmaların bir örneği oldu.

20. yüzyılda Britanya önceki başka hiçbir yüzyılda olmadığı kadar şiddetli bir değişime uğradı. Kırdan kente kitlesel göç Britanya ve İrlanda'nın nüfusunun dörde katlanarak kırk milyona ulaşmasına eşlik etti. Hayat tarzındaki değişiklikler daha da dramatikti. 1800 yılında halkın çoğunluğu kırsal kulübeler ya da mezbelelerde yaşıyordu. Arazilerinden kazandıkları ya da komşu pazar kentlerinde sattıkları ürünlerle geçiniyorlardı. Şebeke suyu ya da kanalizasyon, kamusal eğitim, sağlık, posta hizmeti ya da hızlı ulaşımdan yoksundular. Isınma açık ocaklar, aydınlanma mumlarla sağlanıyordu. En büyük yerleşimler hâlâ eski katedral kentleriydi. İngiltere'nin çoğu yerinde hayat,

1700 hatta 1600'den zamanda yolculuk yapan birisi için çok az değişmiş görünürdü.

1900'e gelindiğinde İngiltere, şaşırtıcı ölçüde bugün tanınabilecek olan yeni bir ülkeyle yer değiştirmişti. En yoksul olanlar dışındakiler, su ve kanalizasyon sistemleri, taş döşeli sokaklarıyla modern bir altyapıya bağlanmış, tuğla ve taştan yapılmış evlerdi. Orta ve daha varlıklı işçi sınıfının oturduğu evlerde havagazı ve hatta bazılarında elektrik bile vardı. Masaların üzerinde günlük gazete ve dünyanın her tarafından gelen yiyecekler bulunuyordu. Yollar asfaltla kaplanıyor ve üzerlerinde hız sınırı saatte on dokuz kilometre olarak tespit edilmiş (ama artık önlerinde kırmızı bayrak taşımak zorunda olmayan) otomobiller görülüyordu. 1900 yılında Londra'dan Brighton'a giden yoldaki trafik, saatte 1.200 araç olarak tahmin ediliyordu. Trenler, Londra'da bugünkülerle karşılaştırılabilecek hızıyla elektrikle çalışan metro dahil, her yere ulaşıyordu. Toplulukların pek çoğu parasız ya da ucuz okullara ve hastanelere sahipti. Erken Victoria çağının karanlık, şeytani imalathanelerinin yerini temiz fabrikalar alıyordu. Bu İngiltere iyimserlik ve yenilik ülkesiydi ve kuşkuyla yer olmayacak şekilde bizim modern diyebileceğimiz bir yerdi.

22 Ocak 1901'de Kraliçe Victoria öldü. Bir yüzyılın üçte ikisinde anayasaya uygun davranışı, şahsında cisimleştirmişti. Alman kocası ve çoğu, Avrupalı kraliyet aileleriyle evlilikler kurmuş dokuz çocuğu ile zamanın karışıklıkları içinde ince bir çizgi olarak görünen bir aile hayatı ve kozmopolitlik sergilemişti. Albert'in ölümünden sonra, siyahlar giyerek ve onun portresini kendi yastığının yanındaki Albert'in yastığının üstünde bulundurarak ebedi gibi görünen bir yasa gark olmuştu. Kederi, Veliyaht Prens'e [IV. George] çektiğini düşündüğü oğlu Galler Prensi Edward'ın, töretanımaaz ve ölçüsüz davranışlarıyla derinleşiyordu. Yıllar boyunca onun devlet belgelerine bakmasına bile izin vermemişti. Bütün bunlar bakanlarının kendisini halka daha fazla gösterme ricalarına rağmen oluyordu. Ne ki, Britonların çoğu için Victoria uzun süredir bir hükümdarda en çok hasret kaldıkları şeyi, istikrarı ve devamlılığı sağlamıştı.

Edwardlar Dönemi

~

(1901-1914)

Dünya yüzündeki en görkemli koloni valisi olan Hindistan Genel Valisi, VII. Edward'ın (1901-1910) taç giymesini geç kalmış bir taşkınlıkla kutladı. 1903 yılında Lord Curzon, Afganistan'dan Çin sınırına kadar uzanan imparatorluğun soylu yöneticilerini Hindistan'ın planlı yeni başkenti Delhi yakınlarındaki tozlu bir ovada topladı. Burada altınlarla kaplanmış fillerin üzerinde, bir hizmetliler ordusu eşliğinde süslü çadırlar arasında dolaşılar. Verilen son ziyafette takılan mücevherlerin tarihteki en büyük değerli taşlar gösterisi olduğu söylendi. Alicenap bir jest olarak Curzon açlık çeken devletlere verilen kredilerin faizlerini affetti. Daha sonra Albay Francis Younghusband'ı Tibet'i istila etmeye yolladı.

İmparatorun en değerli mücevheri olan Hindistan dünyanın karasal alanının beşte birini oluşturunuyordu. Nüfusu 400 milyonda ve bunun dörtte üçü, dünyanın en büyük donanmasının koruması altındaki Hintlilerdi. Britanyalı imalatçılar ve Britanya ticareti her yerde hazır ve nazırdı. Dünya ticaretinin yüzde sekseni Britanya gemileriyle taşınıyordu. Britanya kentleri Avrupa'daki en müreffeh kentlerdi; sürekli genişleyen varoşları istila tehdidinden uzaktı. Kırsal malikâneler en savurgan ve bunların sanat koleksiyonları en değerli olanlardı. Bu güven duy-

gusu Elgar'ın müziğinde, Kipling'in şiirlerinde, Lutyens'in klazisinde ve John Singer Sergeant'ın göz alıcı portrelerinde yansımaları buluyordu.

Bu belirgin üstünlüğe meydan okuyanlar vardı. Kıtada ve Amerika'da dünya çapında hammaddelere ve vasıflı işgücü için yeni rezervlere yönelen sanayinin rekabeti artıyordu. Fransa ve Almanya'daki teknik eğitim ve yenilik Britanya'dakini geçmişti. Yeni ortaya çıkmakta olan üç 20. yüzyıl sanayii –otomobil, havacılık ve sinema– Kral Edward'ın ilk iki motorlu aracı Alman Mercedes'i ve Fransız Renault'su olsa da Atlantik ötesine dendi. İmparatorluk ucuz da değildi. Yeni yüzyılın ilk on yılında eğitim kamu harcamalarının yalnızca yüzde onunu alırken imparatorluk savunması yüzde elli beşini alıyordu. Rusya, Amerika, Fransa, Almanya ve Belçika'nın tümünün emperyal ihtirasları vardı. Özellikle Almanya İngiliz donanmasına rakip olmak üzere bir donanma kuruyordu. Bu arka plana karşı İngiltere 1904 yılında Fransa ile bir *entente cordiale* [dostluk anlaşması] imzaladı. Buna akıcı ve etkili Fransızca konuşan ve annesinin beklentisine rağmen dikkatli ve popüler bir hükümdar olan Kral Edward'ın kişisel diplomasisinin de yardımı oldu. 1907 yılında *entente* Rusya'yı da kucaklayacak ve dikkat edenlerin farkına varacağı gibi amacı Almanya'nın yayılmasını önleyecek bir ittifak şeklinde genişletildi.

1902 yılında Salisbury, hükümeti doğal halefi olan Joseph Chamberlain yerine, uyuşuk yeğeni Arthur Balfour'a devretti. Kabinedeki dominant kişilik olarak Chamberlain, makamını imparatorluğun *de facto* merkezi gibi kullanarak sömürgeler bakanı olarak kaldı ama bir yıl sonra kalıcı takıntısı serbest ticarete son vermek ve imparatorluğun etrafında bir gümrük duvarı oluşturmak üzere istifa etti. Britanya imalatçılarının rekabetçi avantajlarını kaybettikleri şeklindeki kesin bir kabulle Chamberlain gerek yiyecek maddeleri gerekse sanayi ürünlerinde himayecilik arayışına girdi. Talebinde mesih gibiydi: “Şeker gitti; ipek gitti; demir tehdit altında; yün tehdit altında; pamuk da gidecek! Buna daha ne kadar dayanacaksınız?” İş hayatındaki ve tarımdaki pek çok kişi tarafından destekleniyor-

du ama daha pahalı yiyecek tehdidine, “daha küçük ekmek somunu”na Liberaller karşı çıkıyordu. Altmış yıl önce Peel döneminde olduğu gibi aynı konuda Toryler bölünmüşlerdi. Balfour, partisine hâkim olmaya çalıştı ve yandan kuşatılmayı İrlandalı parlamento üyeleriyle önlemek için 1903’te İrlandalı kiracıların, işledikleri çiftlikleri satın almalarına izin veren bir İrlanda toprak yasası çıkardı. Ama 1906’daki seçimde Liberaller, radikal kafalı bir İskoç’un, yaşlı Henry Campbell-Bannerman’ın liderliğinde 400 parlamento üyesi ile o zamana kadar ki en büyük zaferlerini kazandılar. Torylerin sandalyesi 157’ye düşmüştü. Yirmi dokuz kadar üye İşçi Temsil Komitesi bayrağı altında, çoğu Liberallerle seçim ittifakı yaparak seçilmişti. Kısa süre sonra bunlar parlamentoda İşçi Partisi’ni oluşturdular.

Campbell-Bannerman yalnızca iki yıl görevde kaldıktan sonra sağlık nedenleriyle istifa ederek yerini, kabine toplantılarında yakın arkadaşı Venetia Stanley’e* pek çok aşk mektubu kaleme almasıyla bilinen ve ılımlı bir avukat olan Henry Asquith’e bıraktı. Bu mektuplar gayriresmî kabine tutanaklarıydı ve önemli tarihsel belgeler haline geldiler. Asquith’in hükümeti, Grey’in 1832 ve Gladstone’un 1868’de hükümetleriyle birlikte büyük reformcu yönetimler arasına giriyordu. Bu hükümette savaş bakanı olarak radikal aristokrat Lord Haldane, ticaret bakanı olarak eski Tory genç Winston Churchill ve maliye bakanı olarak siyah yeleli saçıyla dışa dönük bir kişi olan Galli hatip David Lloyd George yer alıyordu.

Bu son makam kritikti. 1860’larda Gladstone yönetiminde Maliye katı bir dürüstlikle ülkenin gelirlerinin muhafızlığını somutlaştırmıştı. Solun tartışmasız ilk bakanı olan Lloyd George’un ellerinde ise Maliye, yaratıcı politikaların bir aracı oldu. Hükümetten beş yıl süreyle refah devletinin temellerini dal-

(*) Beatrice Venetia Stanley Montagu (1887-1948): 1915-1924 yılları arasında ünlü Liberal siyasetçi Edwin Montagu’nun eşi, “sosyalist” olarak bilinen, Başbakan Henry Asquith’in kendisine yazdığı mektuplarla İngiliz siyasi hayatında yer alan bir kadın. Asquith’in mektupları, aşk mektubu olmanın ötesinde Kabine’nin bile bilmediği askerî sırları içeriyor; Lloyd George, Churchill, Kitchener gibi dönemin ünlü simaları hakkında ilginç bilgiler ve dönemin siyasi entrikalarını aktarıyordu – ç.n.

ga dalga döşeyen önlemler geldi. Lloyd George ve meslektaşları, yetmiş yaşın üzerindeki herkes için beş şilinklik bir emekli aylığı, okullarda ücretsiz yemek ve okul kliniklerini başlattılar. Lloyd George, darülacezeler/işevlerinde daha iyi koşullar, iş borsası ve boşanmış annelerin himayesi için mücadele etti. Yeni İşçi Partisi'ne önemli bir taviz olmak üzere, sendikalar grevleri izleyen hasarlar için dava açılması tehdidinden kurtarıldı. Lloyd George savunma konusunda "seleflerinin pervasızlığı nedeniyle silahlanmadaki devasa harcama artışını", planlanmış olan altı dretnot savaş gemisinin sayısını dörde indirerek kısıtlamayı hedefledi. En azından burada donanmanın karizmatik amirali Jacky Fisher'in basındaki kampanyasıyla kendisiyle boy ölçüşen birisini buldu. Halkın talebiyle "Sekiz adet istiyoruz ve beklemeyeceğiz" tehdidi karşısında Lloyd George teslim olmak zorunda kaldı ve ilk dretnotlar yalnızca dört ay içinde inşa edildi.

Bütün bunlar pahalıydı. 1909 "halkın bütçesi"nde, gelir vergisi bir sterlin başına bir şilin bir peniye çıkarıldı; 5.000 sterlinin üzerindeki gelirler için de ayrıca altı peni artırıldı. Ayrıca bir arazi vergisi, petrol vergisi ve tütün ve içki üzerine vergiler kondu. Lloyd George, "dükleri yenmek"le övünerek zenginlerden gelen şikâyet homurtularından zevk alıyordu. Gerçekten de "dük" sözcüğü onun suiistimal için en sevdiği yakıştırmaydı; her tam donanımlı dükün, iki savaş gemisinin masraflarından daha fazlaya mal olduğundan şikâyet ediyordu. Ancak bütçe Avam Kamarası'ndan geçerken, Lordlar Kamarası'ndaki Tory çoğunluk, parayla ilgili tekliflere karşı çıkmama konusundaki teamüle uymadı. Lloyd George'un "işsizler arasından rastgele seçilmiş beş yüz kişilik bir grup" olarak küçümsediği Lordlar Kamarası bütçeyi apaçık şekilde siyasi bulduğu için reddetti. Bu durum Asquith'i Ocak 1910'da münhasıran bütçe konusunda bir seçim çağrısı yapmaya zorladı. Seksen iki İrlandalı ve şimdi belirli bir şekilde İşçi Partili olarak adlandırılan kırk parlamento üyesinin desteğine bağlı azınlık hükümetinin lideri olarak geri döndü.

Lordlar Kamarası bu kez bütçenin geçmesine izin verdi ama güç dengesini İrlandalı parlamento üyelerinin ellerinde tut-

ması nedeniyle özerklik konusunda bir çatışma kaçınılmazdı. Gladstone'un Lordlar Kamarası'yla böyle bir çatışmanın "bir sorun olarak gündeme gelmesi gerektiği" kehaneti eli kulağında idi. Asquith, Lordların geciktirme yetkisinin üç parlamento toplantısıyla sınırlandırılmasını öneren bir yasa tasarısı getirdi ve Lordlar Kamarası bunu derhal reddetti. Bu sırada kral öldü. Cenaze töreni, Victoria'nın şimdi Avrupa'ya yayılmış olan ailesinin katılımıyla, tarihçi Barbara Tuchman tarafından "kraliyet ailesi ve rütbelilerin şimdiye kadar bir araya gelmiş en büyük ilk ve son topluluğu" şeklinde tasvir edilmişti. Orada mevcut olanların çoğu kısa süre içinde birbirleriyle savaşa girişecekti.

Asquith şimdi parlamento tasarısının yeniden gündeme getirilmesi durumunda yeni ve kararsız kraldan, V. George'dan (1910-1936), yasanın geçmesi için muhtemelen 250 kadar Liberal Lordlar Kamarası üyesi yaratılmasına onay verip veremeyeceğinin garantisini aramak zorundaydı. Çoğu Tory ve hayli partizan danışmanlarıyla pek çok tartışmadan sonra kral, ikinci seçimin özellikle bu yasa tasarısıyla ilgili olması koşuluyla onay vermeyi kabul etti. Bu 1910 yılının Aralık ayında oldu ve Asquith geri döndü ama yine de İrlandalıların oylarına bağımlıydı. Lordlar teslim oldu. Kral demokrat bir hükümdarın görevini yerine getirmiş ve Avam Kamarası'nı aristokrasi ve kaosla karşı korumuştur.

Şimdi yeni güçler devreye giriyordu. Güçlenen bir işçi hareketi aniden yükselen grev dalgasıyla güç gösterisinde bulunuyordu. 1911'de denizciler, liman ve demiryolu işçileri işleri aksatan ve çoğu başarılı olan anlaşmazlıklar sonunda çalışmayı durdurdular. Lloyd George buna önemli sanayiler için sınırlı sağlık ve zorunlu işsizlik sigortasıyla karşılık verdi. Güç gösterisinde bulunan kadınlar da devredeydi. Emmeline Bankhurst'un önderliğindeki kadınlara oy hakkını savunan kadın militanlar [*suffragettes*] Parlamento ve Downing Street'e zorla girdiler ve Londra'daki Holloway kadın hapisanesini doldurdular. Emily Davison, Derby'de koşan kralın atının ayaklarını altına kendisini attı ve bu olay ilk filmlerden birinde görüldü.

Nisan 1912'de İngiltere'nin ticari gururunun cisimleşmiş hali ve o zamana kadar yapılmış en büyük gemi olan *Titanic*'in buzdağına çarpıp, 1.517 hayatın yitirilmesine neden olan batışıyla ulusal gurur şiddetle zedelenmişti. Çok uzaklarda güneyde, Antarktika'da Yüzbaşı Scott, Güney Kutbu'nda bir Norveçliye, Amundsen'e yenilmiş, donarak ölmüştü. Scott'un arkadaşı Yüzbaşı Oates, yürüyemeyeceğini hissederek arkadaşlarını kurtarmak için kendisini feda etti. Son sözleri efsane olarak yaşamaya devam eder: "Dışarı çıkıyorum, biraz zaman alabilir." Hafif Süvari Alayı'nın hücumunda olduğu gibi, Britanya'nın başarısızlığı, epik bir kahramanlık olarak yeniden ısıtılmış oluyordu.

1912 yılında İrlanda, son kozu sayılabilecek elini oynadı. Gallilerin ve İskoçların siyasal özlemleri Westminster'deki parlamento üyeleri tarafından şimdilik karşılanmıştı ama İrlandalıların çoğu kararlıydı. Kendilerini bizzat yönetmek istiyorlardı. Asquith'in hükümeti İrlandalı parlamento üyelerinin oyuna bağımlı olduğundan bu uzun süre görmezden gelinemezdi. Avam Kamarası tarafından yeni bir özerklik yasası kabul edildi ama Lordlar Kamarası'nın reddetmesiyle yeni Parlamento Yasası uyarınca bunun yürürlüğe girmesinin 1914 yılına kadar ertelenmesi gerekiyordu. Her şeyi göze alan muhalefetin başına "Ulster savaştacak ve Ulster haklı olacak" sloganıyla İrlanda doğumlu bir avukat olan Sir Edward Carson geçti. Carson, 80.000 kişilik bir milis kuvveti planladı ve Almanya'dan silah almaya başladı. Dublin dışında Curragh'daki ordu üssünde bulunan subaylar 1914 Martı'nda onu destekleyerek görevlerinden istifa ettiler. Bunun etkisi, özerklik meselesini Ulster'in bölünüp bölünmeyeceği ve belki de ne süreyle bölüneceği meselesine bağlayarak askıda bırakması oldu. Yasa tasarısı 1914'te kabul edildi ama yürürlüğe girmesi Ulster'in statüsünün belirlenmesine kadar ertelendi.

Her ne kadar gelmekte olan savaşın pek çok iması bulunmaktaysa da, çok az kişi katalizörü tahmin edebildi. A. J. P. Taylor'ın yazmış olduğu gibi, "Herhangi bir yerde savaşı kıskırtmak için bilinçli bir kararlılık yoktu. Devlet adamları he-

sap hatası yaptılar ... ve kendi silahlarının esiri oldular. Güvenliği sağlamak ve barışı korumak için toplanan büyük ordular, kendi ağırlıklarıyla ülkeleri savaşa sürüklediler”. Katalizör 1914 Haziranı’nda bir Sırp milliyetçisi olan Gavrilo Princip’in Avusturya Macaristan tahtının veliahdını Saraybosna’da öldürmesiyle geldi ve bir önceki on yılda Avrupa’da oluşturulmuş birbiri ardına gelen ittifakları tetikledi. Avusturya kendisini Sırbistan üzerine bir cezalandırıcı harekât yapmak zorunda hissetti ve başkenti Belgrad’ı bombalamaya başladı. Rusya, Sırbistan’daki Slavların desteklenmesi için seferberlik başlattı ve böylelikle Avusturya’nın Almanya ile olan ittifakını harekete geçirmiş oldu. Daha sonra sırasıyla Almanya’nın yayılmacı Kayzeri II. Wilhelm, Fransa, Rusya ve Britanya arasındaki 1907 ittifakını bozmak için bu fırsattan yararlandı. 1 Ağustos’ta Rusya’ya, iki gün sonra da Fransa’ya savaş ilan etti. Almanya, Kayzer’in eski genelkurmay başkanı Kont von Schiefen’in yapmış olduğu plana göre, Rusya harekete geçmeden ve Britanya Manş Denizi’nden bir orduyu geçirmeden önce Fransa’ya hızla saldırdı.

Büyük Savaş olarak bilinen şey çoğu kez gereksiz katliam keşmekeşi ve “eşeklerin yönettiği aslanların” savaşı olarak nitelenmiştir. Bazı açılardan öyleydi ama bu savaşın amacı, 18. yüzyılda Marlborough ve 19. yüzyılda Wellington’un yaptığı savaşlardan farklıydı. İngiltere için hedef ülkeyi ticari bir ablukadan korumak ve böyle bir tehdidi yaratabilecek güçte bir kıta devletin ortaya çıkmasını engellemekti.

Buna bağlı olarak yayılmacı bir Almanya Britanya’nın küresel çıkarlarına tehdit yöneltiyordu. Aşağı Ülkelerin [Benelux Ülkeleri] statüsü Britanya için özellikle önemliydi. Londra, 1831’de Belçika’nın yaratılmasına taraf olmuş ve onun tarafsızlığını garanti etmişti. Şimdi Kuzey Denizi ve Manş Denizi’nin limanlarını kontrol eden ve Britanya’nın ithalat ve ihracatını engelleyen saldırgan bir Alman donanması manzarasıyla karşı karşıyaydı. Asquith’in kabinesi için bu kabul edilemezdi. Kayzer’in kuvvetleri 4 Ağustos’ta Belçika’nın bağımsızlığını ihlal ettiğinde Britanya Almanya’ya savaş açarak tepki gösterdi. 130.000 as-

ker, Britanyalılar tarafından tarih boyunca savaşılmış topraklarda bir düşmanı karşılamak üzere Manş Denizi'ni geçti. Kıta Avrupası'nın çatışmalarından uzak durmayı hedefleyen yüz yıllık Britanya tarafsızlığı bir anda sona erdi. Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, kurmaylarına, "Avrupa'nın her yerinde ışıklar sönüyor; onların yeniden yandığını görmeye ömrümüz yetmeyecek" diyordu.

Birinci Dünya Savaşı

~
(1914-1918)

Avrupa sahillerine çıkan Britanya kuvvetlerinin ilk dalgası yoğun engellerle karşılaştı. Kayzer'in Schlieffen planı, bir milyon Alman askerinin Paris'e altı haftada ulaşabileceğini varsıyordu. Ren nehri boyunca demiryolları şebekesi onları desteklerken, aynı demiryolu hatları Rusya'nın ilerlemesine direnmek üzere Polonya'ya daha az bir gücü yönlendirecekti. Plan iyi başladı. Britanya ve Fransız orduları Belçika kenti Mons'dan atıldılar ve Alman birlikleri, kentin doğu-güneydoğusundaki Marne Nehri'nde durdurulmadan önce Paris'e iki günlük yürüme mesafesindeydiler. O sırada Fransız kabinesi, "Sonunda zaferi kazanacağız" diye ilan etmiş ve görevlileri ve evraklarıyla Bordeaux'ya kaçmıştı. Savaşın değeri anlaşılmamış başarılarından birisi, Almanları doğuya, Rheims ve Verdun'dan geçerek Flanders'den İsviçre sınırına ulaşan hatta püskürten Fransa ve Britanya'nın muazzam çabasıydı. Burada kazananın ve kaybedenin olmadığı bir durum doğdu.

Üç yıl boyunca batı cephesi, amansız bombardıman altında ileri ya da geriye doğru 23 kilometreden fazla değişmedi. Topçu bombardımanı su yollarını parçaladı ve savaş alanını çamur çevirdi. Askerler dikenli teller ve makineli tüfek yuvalarının gerisindeki siperlere çekildiler. Zehirli gaz, her ne kadar etki-

si öldürücü olmaktan ziyade güçten düşürücü olsa da savaşta ilk kez kullanıldı. Tankların ve uçakların kullanılmasıyla savaş teknolojisi savunmadan çok saldırı alanında hamle yaptı.

Britanyalı komutan Mareşal Sir John French, Almanya'yı Belçika'dan çıkaracak askerî harekâtın Noel'de sonuçlanacağı kehanetinde bulunuyordu. Onun patronu, savaş bakanı Lord Kitchenier bu görüşe katılmadı ve çatışma kısa sürede imparatorlukların savaşına dönüştü. Eylül ayına gelindiğinde kabine, ordu mevcudunu bir milyona çıkaracak yarım milyon yeni askerin silah altına alınmasını talep ediyordu. Askere alma güçlü bir şekilde savaştan yana olan kamuoyu tarafından ve ulusun gözüne bakarak "Ülkenin sana ihtiyacı var" ifadesinin yer aldığı Kitchenier'in reklam posterleriyle destekleniyordu.

Avrupa'nın dışında, Almanya'nın Türk müttefiki ile Mezopotamya ve Filistin'de savaşmak üzere aralarında "Arabistanlı" T. E. Lawrence'ın da bulunduğu 250.000 Britanyalı ve imparatorluk askerlerinden oluşan bir güç seferber edilmişti. Bu durum, Churchill'in donanma bakanı olduğu Britanya hükümetinin, Doğu Akdeniz'de Çanakkale'ye saldırıda bulunularak Osmanlı'ya karşı yeni bir cephe açılması kararıyla desteklendi. Britanya, Avustralya ve Yeni Zelanda (Anzak) birliklerinin 1915 Nisanı'nda Gelibolu'ya yaptığı çıkarma, Alman subayların yönetimindeki Türkler tarafından durduruldu ve kıyıdaki mevzileri aşabilmek için dokuz ay harcandı. Sonunda küçük düşürücü bir çekilme ile son verilen bu harekât Churchill'in istifasına yol açacaktı. 1915'in sonuna gelindiğinde batı cephesindeki hareketsizlik komutanlıktan Fransızların alınmasına ve Sir Douglas Haig'in atanmasına yol açtı. Kabine, Britanya tarihinde ilk kez olmak üzere askerliğe uygun erkeklerin silah altına alınmasına karar verdi.

1916 Mayısı'nda uzun süredir beklenen Drennotların savaşы yer aldı. Eğer Almanya'nın Britanya'yı tam bir abluka altına alması önlenenecekse denizde Britanya'nın zaferi çok önemliydi. Danimarka açıklarında sis ve karanlık içinde yirmi dört saat devam eden Jutland muharebesi, filolar halinde manevra yapan savaş gemilerinin son büyük boy ölçüşmesiydi. Bu deniz

muharebesine 250 gemi katıldı. Sonuçta Britanya'nın kayıpları –yedi gemi ve 6.900 asker– daha fazlaydı ama Alman filosu limana dönmeye zorlanmıştı ve bundan sonra deniz savaşını yürütmek üzere U-Boatlara bel bağlamak zorunda kalacaktı. Bu denizaltılar çok etkiliydi, 1917'nin ilk ayında 100 ticaret gemisini batırdılar. Sonunda Lloyd George değerli gemilerini riske atmak istemeyen Kraliyet Donanması'nın kararını geçersiz kıldı ve savaş ve ticaret gemilerinin karma konvoylar oluşturmada ısrar etti. Sonuçta, batırılan gemilerin sayısında azalma ve U-Boat kayıplarında artış oldu. Londra ve doğu kıyı kentlerini bombalamak için Alman Zeplinlerinin devreye girmesiyle savaş havaya da sıçradı. Zeplinler başlangıçta daha önce böyle bir şey görmemiş olan sivil halkı şaşkına çevirdiler. Kayzer, akrabaları kral ve kraliçeyi tehlikeye sokmamak için başkentini rıhtımının batısındaki kesimin bombalanmasını yasaklamıştı.

Savaş kısa sürede cephe gerisinde gerilimlere yol açtı. Yiyecek fiyatları hızla yükseldi, Hyde Park'ta protestolara neden oldu. Kadınlar büyük sayılar halinde işgücüne katıldılar; oy hakkı taleplerini daha da güçlendirecek şekilde beş milyon kadın ulaşım, kamu hizmetleri, tarım ve savaş gereçleri alanında çalışmaya başladılar. Hükümet askere almayı İrlanda'da da uygulamaya konusunda isteksizdi. Özerklik konusu askıda olduğu için İrlandalı milliyetçiler, atalarının yüzyıllarca yapmış olduğu gibi, savaşın dikkatleri dağıtmasından yararlandılar. 1916 Paskalyası'nda bir grup asi Dublin'deki Büyük Postane'yi ele geçirdi ve cumhuriyet ilan etti. Bir Britanya savaş gemisinin pervasızca bombardımanı da dahil mal ve mülke çok zarar verildikten sonra isyan bastırıldı ve liderleri idam edildi. Ama bağımsızlık ilan edilmişti. Geri dönüş pek mümkün değildi.

Cephede yeni komutan Haig, 1916 yazında Somme üzerine “büyük hücum” diye adlandırılan saldırıyı sahneledi. Beş gün süren topçu bombardımanına rağmen, 1 Temmuz'daki saldırı, dikenli tellerin arkasında Alman siperlerinden açılan makineli tüfek ateşiyle 19.000 Britanya askerinin ölümüne yol açtı. Bu, o zamana kadar Britanya ordusunun bir günde verdiği en büyük zayıttı. Bu öyle büyük bir katliamdı ki Almanlar sedyeci-

lerin iki cephe arasındaki bölgeden ölümleri ve yaralıları toplaması için imkân tanındılar. İzleyen altı ay içinde Somme'da ortalama üç kilometre kadar yer kazanmak için 420.000 Britanya ve imparatorluk askeri öldü. Bu muharebe, gizli tutulmaları için su taşıyıcısı [*water carrier*] adı verilen tankların ilk kez kullanılmasına tanıklık etti. Etkili olabilmeleri için sayıları yetersizdi. Somme saldırısının sonucu bir hükümet krizi oldu. Asquith, Haig'in stratejisinin sorumluluğunu kısmen yüklenmişti ve aralık ayındaki, Lloyd George ve basın baronları arasındaki dostlarının manipüle ettiği bir siyasi darbeye devrildi. Lloyd George başbakan oldu ve yirmi kişilik savaş kabinesini beş kişilik bir beyin takımıyla değiştirdi. Bakanların generallere aşırı itaatkâr olduğuna ikna olduğundan ayrıca bir de Maurice Hankey başkanlığında, savaştan sonra modern bir kabine ofisi haline gelecek olan kabine sekreterliğini oluşturdu.

1917 yılı Verdun civarında Fransızların zaman zaman isyanlar ve komuta kriziyle yoğun baskı altında kalmalarına tanık oldu. Haig, yaz aylarında Flanders cephesinde yeni bir saldırı girişiminde bulundu ancak bu Britanya ve imparatorluk güçlerinin 240.000 kişilik zayıat vermesiyle yalnızca Passchendaele dehşetinin tekrarına yol açtı. Haig'in savurgan, acımasız ve etkisiz olarak eleştirilen stratejisi giderek tartışılır olmuştu. Ne ki eldeki kaynaklar dikkate alındığında bir yıpratma savaşı kaçınılmaz görünüyordu.

Durum batı cephesinden çok uzaktaki gelişmelerle daha da kötüleşti. Rus çarına karşı Şubat ve Ekim devrimleri Rus ordusunun moralini bozdu ve Almanya'yı iki cephede savaşmaktan kurtararak çok sayıda askeri batı cephesine kaydırmasına olanak verdi. Bu avantaj görünürde basiretsiz bir kararla Almanya'nın Atlantik'teki tarafsız Amerikan gemileri de dahil yabancı gemileri hedef almasıyla dengelenmiş oldu. "Bizi savaşın dışında tutan" adam olarak yeniden seçilen Başkan Woodrow Wilson derhal ağız değiştirerek, dünyayı "demokrasi için güvenli" hale getirmek için savaşa katıldı. Britanya'da Lloyd George Amerika'nın savaşa giriş haberini, "Amerika bir sıçramada dünya gücü oldu" diye selamlayacaktı.

Amerikan desteğinin gelmesi uzun sürdü. Her ne kadar ilk askerler 1917 Haziranı'nda gelmiş olsa da 1918 Mayıs'ından önce güçlü bir şekilde görünmediler ve nihayet, bir milyon askere – Britanya'nınki kadar– ulaştılar. Onların gelişi, Rus cephesinden aktarılan 70 kadar tümenle Almanların bahar saldırısıyla önceden karşılanmış oldu. Alman komutan Ludendorff, üç milyon askeri savaş alanına sürme imkânı buldu. Keşif uçakları kullanarak zayıf noktalara yönlendirilen ani bombardımanlardan sonra kitlesel saldırılar yapmaya dayanan yeni bir taktik uyguladı. Bunun sonucunda Flanders'daki Britanya cephesi mart ayında 60 kilometre kadar aşılmıştı. Alman askerleri yeniden Paris'e ulaşacak mesafedeydi. Britanya, bir hafta içinde 138 milyon sterlin sağlayan “tank bonoları” sayesinde çılgınca tank imal etti. Ancak müttefikler Alman ilerleyişi karşısında sarsılmışlardı. Amerikalıların savaştan çekindikleri şikâyetleri vardı ve Haig, Fransız komutan Mareşal Pétain'i “bunalımda olmakla” suçluyordu. Bu gerilemeler Haig'in pozisyonunu tehdit altında tutuyordu. Lloyd George'un Avam Kamarası'ndaki olağan hâkimiyeti, daha önce savaş yönetimini eleştirdiği Asquith de dahil bu kez onun savaş yönetimini eleştiren seslerin yükselmesiyle zayıfladı.

1918 Temmuz'u'na gelindiğinde Amerikalıların desteğiyle Fransızlar nihayet Marne cehpesinde Almanları durdurdular. Bunun üzerine müttefikler Amiens üzerinden 420 tankın ve uçak filolarının desteklediği bir karşı saldırı başlatarak Alman hatlarını yordılar. Bunun çok önemli olduğu anlaşıldı. Kısa süre içinde müttefik birlikleri açık alanda hızla ilerliyordu. Kuzeyde Haig sonunda “yüz günlük hücum” adı verilen bir harekâtla inisiyatifi ele almayı başardı; bu önceki başarısızlıkların gölgesinde kalan bir zaferdi. Müşterek muharebeler kısa sürede bir hezimete yol açtı ve istila ve teslimiyetten kurtulmak isteyen Almanlar ateşkeş talep ettiler. On birinci ayın, on birinci günü, saat on birde silahlar sustu. Britanya'nın her yerinde çanlar çalındı ve bu gün daima Ateşkes Günü olarak kutlandı. Halk tarafından buna, sanki ölenlerin kanıyla sulanmış gibi siperlerin üzerinde büyüdüğü görülen çiçeklerden hareketle Gelincik Çiçeği Günü adı verildi.

Birinci Dünya Savaşı hakkındaki kitabeler muhtelifti. Bu savaşta Almanya yenilmiş ve sözümona onun Avrupa hegemonyası rüyasına son verilmişti. Bir yüzyıl önce Napoléon'la olduğu gibi Britanya, Avrupa'ya bir ülkenin egemen olma tehdidinin giderilmesine yardımcı olmuştu. Bu tehdidin yaygın olup olmadığı ve Britanya'yı ciddi olarak tehlikeye atıp atmadığı tartışmalıydı ama önlenmişti. Gerek parasal gerekse siyasal anlamda bunun bedeli ise yüksek oldu: 1914'te 40 milyon sterlin olan ulusal borç 360 milyon sterline fırlamıştı. Her ne kadar Britanya bu savaştan imparatorluğuna dokunulmamış olarak çıkmış ve Ortadoğu'daki etkisi yaygınlaşmış olsa da kısa sürede bu üstünlüğü, gözünü dünya gücü olmaya diken Amerika tarafından ele geçirilecekti. Britanya'nın ölen askerlerinin sayısı 700.000'e ya da silah altına alınan her on iki erkekten birine ulaşıyordu; muazzam bir sayı ama her iki tarafta ölen on milyona karşılık düşük bir oran. Adamlarına "tepeye kadar" önderlik etmesi beklenen subaylar oransal olarak askerlerden daha fazla zayıf verdiler; yüzde yirmi beşi ölümle buluştu.

Ortaçağ'dan bu yana hiçbir savaş eve ve ocağa bu kadar yakın olmamıştı. Alman uçakları İngiliz kentleri üzerinde uçmuş, patlayıcılarla olduğu kadar gazla da potansiyel bombardıman tehdidine yol açmıştı. Pek çok gayrimenkul ya ölen ya da başka yere göçenlerle, ölüm vergileri ve çalışan kaybıyla, harap olmuştu. Silah altına alınma, olağandışı yoğunlukta sanat eserleri yaratan yazarlar ve ressamalar da dahil bütün sınıfları ve meslekleri savaşa sürüklemişti. Siperlerin korkunçluğu Rupert Brooke, Siegfried Sassoon ve Wilfred Owen'ın şiirlerinde ve Paul Nash, William Orpen ve C. R. W. Nevinson'un tablolarında anımsatılmıştı. Makedonya cephesi, Stanley Spencer'in Hampshire, Burghclere'deki sıkıntı ve ıstırapı çağrıştıran fresklerinde tasvir edilmişti.

Birinci Dünya Savaşı, erkek ve kadınları, çoğunun daha önce hiç ayrılmadığı köy ve kasabalarından alıp yeni şiveler ve garip yerlerle temasa geçirerek güçlü bir ulusallaştırıcı macera olmuştu. İnsanlar "topyekûn savaş" kavramı altında, ülkenin her yerinde misli görülmemiş vergiler koyma ve güçlü düzenleme-

ler yapma, askere alma ve sansür uygulamada serbest kalan bir yönetim altında Britanya için savaşımlardı. H. G. Wells tarafından “bütün savaşlara son veren savaş” olarak tanımlanan şey yurttaşlarla hükümet arasında daha yakın ilişkiler kurulmasına yol açtı. Bu daha geniş bir oy hakkı kazanılmasında ifadesini buldu. 1918 yılında yirmi bir yaşının üzerindeki tüm erkeklerle, Lloyd George’un savaş sırasındaki çabalarına teşekkürleriyle, otuz yaşının üzerindeki tüm kadınlar oy hakkına kavuştular. Özellikle kadınlar kendi hayatlarını kazanmak ve siyasi hayata katılmakta şimdi daha özgürdüler. Savaş ya da barış işlerini uzun süredir liderlerine havale etmiş olan bir halk sonunda bu tür kararları kendisi almak konumuna gelmişti.

Kayıp Yıllar

~

(1918-1939)

1918 yılında Britanya örselenmiş, beklenti içinde bir ülkeydi. Savaşta her şeylerini vermiş olanlar ülke dışındaki güvenliğin içeride sosyal güvenliği doğuracağına inanıyorlardı. Britanya yurttaşları yalnızca yabancı düşmanlara karşı değil yoksulluk, hastalık, işsizlik ve hatta adil olmayan gelir dağılımına karşı korunmalarını istiyorlardı. Bu güvensizlik duygusu, barışın ilan edildiği anda dünyanın bir grip salgınıyla karşı karşıya kalmasıyla arttı. 1918 ve 1919'da yalnızca Britanya'da, ağırlıklı olarak gençlerde, 228.000 ölüm kaydedildi. Geri dönen imparatorluk askerlerinin hastalığı kendi topraklarına yaymasıyla dünya çapındaki ölü sayısının elli milyon olduğu söyleniyordu. Bu, yazılı tarihin kaydettiği, Kara Ölüm'den de beter, en büyük insani felaketti.

Lloyd George ateşkesten bir ay sonra, ilk kez kadınların da katıldığı bir seçime gitti. Savaşın lideri statüsünden yararlanarak, yeniden inşaya yardımcı olmak için Torylerle koalisyonun devam etmesini savunuyordu. Asquith'in ve Liberal parlamento üyelerinin kabaca yarısının ona karşı oluşu gerçeği karşısında, destekleyecek Liberallere karşı aday çıkarmamaları için Muhafazakârlarla gizlice anlaştı. Karşısına aday çıkarılmayacak kişilere Lloyd George ve Muhafazakârların lideri An-

drew Bonar Law tarafından imzalanmış birer mektup gönderildi. Bu mektuplar Asquith tarafından “kuponlar” olarak alaya alındı ve 1918 seçimlerinin “kupon seçimleri” diye adlandırılmasına yol açtı. Koalisyon, her ne kadar 478 parlamento üyesinin çoğu Muhafazakâr olsa da, büyük bir çoğunlukla kazandı. Asquith’in Liberalleri muhalefette İşçi Partisi’yle birleştiler ama Liberal parti bir daha asla işçi sınıfı için inandırıcı bir yuva olarak görülmedi. Harmani, Lloyd George tarafından “aşırı, pasifist, Bolşevikçi bir grup” olarak dikkate alınmayan İşçi Partisi’nin eline geçti.

Seçim, “Kayzer’i asın” ve “Alman limonunu çekirdeği ciyaklayana kadar sıkın” çağrıları arasında Alman karşıtı bir histeri halinde geçti. *The Times* Almanya’yı iflas ettirmenin olası sonuçlarını tartışmayı reddediyor, yalnızca “faturayı biz sunalım” talebinde bulunuyordu. 1919 Versailles Antlaşması, Lloyd George ve genç iktisatçı J. M. Keynes’ten gelen, düşmana ılımlı davranalım ricalarını görmezden geliyor ve Almanları en küçük düşürücü şekilde cezalandırma yolunu seçiyordu. Bu, Ren bölgesinin müttefikler tarafından işgali ve ağır mali tazminatlar anlamına geliyordu. Versailles, Almanya’nın demokrasiyi ilk tadışının, altından kalkılmaz borçlar olacağı anlamına geliyor ve Hitler’in yeniden kurulmuş Nasyonal Sosyalist partisinin 1925’ten sonra iktidara yürüyüşüne kolay bir yol açıyordu.

Lloyd George, Versailles’ı “anahtar deliklerinden çıgıllıklar atan vahşi adamlar” olarak tanımlıyordu. İçeride saltanatını sürüyordu. Başkanlık tarzına benzer bir yönetim ortaya koyan ilk başbakandı. Hacney liderliğindeki savaş zamanı sekreteryasını ve Downing Street “kış bahçesi”nde kabine dışından yardımcılarıyla çalışmalarını sürdürdü. Harold Nicolson, Galli şivesinin onun hitabetini “Cromwell ve Chatham sınıfına” yükselttiğini söylüyordu. Savaş sırasında işlerin görülmesi için yönetim mekanizmasını korkutmuş ve tatlı sözlerle kandırmıştı. Şimdi barış zamanında da aynı şeyi yapıyordu. Hükümet, “kahramanlara yakışır evler”in sübvansede edilmesini ve çocukların on dört yaşına kadar okula devam etmesini öngören yasalar geçirdi. Seferberlik sendika üyeliği sayısını ikiye katlamıştı ve hükümet

polis, madenci demiryolu işçileri ve hatta asker grevleriyle karşı karşıya kalıyordu. Bunlar kamu sektöründe meydana geldiğinde hükümet genellikle teslim oluyordu.

Bu arada, İrlanda Denizi'nin ötesi için Churchill bıkkın bir şekilde "Tufan hafifleyip ve sular beklenenden az olunca Fermanagh ve Tyrone'un iç karartıcı çan kulelerini görüyoruz" diyordu. Ulster Protestanları, en azından ayrılmadan özerkliğe karşı ayak direrken, İrlandalı milliyetçiler 1918 seçimlerinde neredeyse Güney İrlanda'daki bütün sandalyeleri kazanmışlar ve Dublin'de kendi parlamentolarını, *Dáil Éireann*'i kurmuşlardı. Michael Collins'in karizmatik liderliği altındaki bu organ, Britanya devletine açıkça savaş ilan etti. O sırada İrlanda hâlâ çoğunlukla Protestan Britanyalılar tarafından yönetiliyor ve kontrol ediliyordu. IRA'nın terörist tecavüzleri, çoğu batı cephesinden terhis edilmiş *Black and Tans** polis yardımcılarınca eşit derecede hunharlıkla karşılanıyordu. İrlanda, disiplinsiz askerlerin köyleri ve Aralık 1920'de Cork'un bütün merkezini yaktığı bir gerilla savaşına sürüklenmişti. Lloyd George yönetiminde bile Britanya'nın siyaseti baskıcı ve ters tepiciydi. 1921 başlarında İşçi Partisi'nin bir raporunda, "Britanya adına [İrlanda'da] yapılan şeyler onun adının dünyanın gözünde iğrenç kokmasına yol açmaktadır" deniliyordu. Nihayet 1920'de çıkarılan İrlanda Hükümeti Yasası, 1921'de Lloyd George'un yaptığı görüşmelerle bir anlaşmaya yol açtı ve 1921'de Ulster'in altı ili için ayrı bir meclisle Özgür İrlanda Devleti'nin kurulmasını sağladı. İrlanda'daki ilk bağımsız seçimler 1922'de yapıldı.

Lloyd George'un koalisyonu kısa sürede siyasi sermayesini tüketti. Özel ofisini unvanlar satarak (şövalyelik için 15.000 sterlin, Lordlar Kamarası üyeliği için 50.000 sterlin) finanse etmesi skandal olmuştu. Başbakanın kadın düşkünlüğü herkesin bildiği bir şeydi ve çeşitli biçimleriyle "Lloyd George Baba-

(*) İrlanda Kraliyet Polis teşkilatında Ocak 1920 ile Temmuz 1921 tarihleri arasında, İngilizlerin İrlanda polis örgütüne destek amacıyla istifa ettirdikleri polislerin yerine kiralanan polisler daha doğrusu paramiliter bir örgütlenme için kullanılan bir terim. Adını altta açık, üstte koyu iki farklı biradan yapılan bir kokteyle [*Black and Tan*] benzetilerek, giydikleri hâki renkli asker pantolonu ve siyah kemer ile siyah renkli berelerden almıştır – ç.n.

mı Tanırdı” diye popüler bir şarkıya neden olmuştu. Koalisyonun hisse senetleri düştü. Ekonomi 1920 yılında yeni bir durgunluğa girdi. 1921’e gelindiğinde Hazine hükümetin sosyal programlarının ve savaş borçlarının ödenmesinin yükü altında bunalmıştı. Koalisyonun bakanlarından Sir Eric Geddes’in adından türetilen “Geddes baltası”, kamu harcamalarında, savunmadan okullara ve hatta öğretmenlerle polislerin maaşlarına kadar kesintiler öneriyordu.

İşçi Partisi’nin oyu artar ve Liberallerin oyu azalır ve parçalanırken Britanya solunun tektonik levhalarının yer değiştirme-siyle Britanya siyaseti artık karmaşıklaşıyordu. Toryler hemen hemen her zaman en büyük parti oldular ama İşçi Partisi ya da Liberallerden biriyle koalisyon yapma zorunluluğuyla karşı karşıya kaldılar. 1922 yılında Lloyd George koalisyonu sıradan Tory parlamento üyelerinin çoğu için giderek rahatsız edici olmaya başlamıştı ve o yılın Ekim ayında bunların büyük bir kesimi St James’deki Carlton Kulübü’nde toplanarak desteklerini çekmeyi kararlaştırdılar. Orta İngiltere’den bir parlamento üyesi olan Stanley Baldwin, eğer parti Avam Kamarası’nda nadiren görülen ve kişisel “mutfak kabinesi” ile yöneten bir başbakana destek vermeye devam ederse “kırlara çıkacağını” söyledi. Baldwin, Lloyd George’un “korkunç şey, dinamik bir güç” olduğunu söylüyordu. Koalisyonun ani çöküşü o yıl, Torylerin büyük bir çoğunlukla kazandıkları bir genel seçime zemin hazırladı. Bunu kutlamak üzere Torylerin arka sıralardaki parlamento üyeleri kendilerini 1922 Komitesi olarak adlandırdılar. Liberaller bölünmüş durumdaydı ve İşçi Partisi resmî muhalefet konumuna geldi. “Galler’in sihirbazı” artık yoktu. Lloyd George refah devletinin ilk kurucularından birisi ve savaşın kazanılmasındaki rolüyle kendine pay çıkarabilirdi ama partisini bölmüş ve bunu Peel ya da Gladstone gibi bir prensip meselesi nedeniyle değil kişisel iktidarını sürdürebilmek için yapmıştı. Liberalizmi örgütlü emeği kucaklayacak şekilde adapte etmek gibi zorlu bir görevle karşı karşıya kalınca siyasi hayal gücü yoksunluğu göstermişti. Partisini, yüzyılın geri kalan kısmında, siyasal ıssızlığa mahkûm etmişti.

Yeni Tory başbakanı Baldwin, işini iyi ve temiz yapan, makul, ılımlı, uzlaşmacı, pipo içen bir taşralı olarak güven verici, tam zıt bir yapıdaydı. Sorun çıktı mı kare bulmacasıyla odasına çekilip, sorunun geçmesini beklediği söylenirdi. Ne ki göreve gelir gelmez, Joseph Chamberlain'den kalma, İngiliz ekonomisinin düzelmesi için gümrük tarifelerine gerek olduğu gibi bir inancın etkisine girmişti. Bu öylesine ciddi bir politika değişikliği idi ki, Liberallerin ve İşçi Partisi'nin muhalefeti karşısında, bu konuda erken bir seçime gitmesi gerektiğini düşündü. Burada yanlış hesap yapmıştı. 1923 seçimleri "yiycek vergileri" etrafında oldu ve Toryler mevzi kaybettiler. Azınlıkta ama hâlâ en büyük partiydiler; İşçi Partisi ikinci konumdaydı. Şimdi yeniden Liberallerin resmi lideri olan Asquith, seçmenin kararlı bir biçimde gümrük tarifelerine karşı oy kullandığını ve İşçi Partisi'nin tarifelere karşı en büyük parti olduğu için onun desteği ile hükümeti kurması gerektiğini ileri sürdü.

1924 Ocak'ında Ramsay MacDonald, beklendiği gibi ilk İşçi Partili başbakan olarak yemin ediyordu. İşçi sınıfına oy hakkı tanınması henüz hafızalardayken İşçi Partisi'nin iktidara geliş sansasyonel olarak görüldü. Sağdaki pek çok kişi Rusların geleceğini, mal ve mülklere el konulacağını, evliliğin yasaklanıp nikâhsız birlikte yaşamaya izin verileceğini söylüyordu. Bazıları Kenya ve Rodezya'da zevk ve sefa içinde yaşamayı bile tercih ettiler. MacDonald önde gelen bakanlarını saraya götürdüğünde, basın onların silindir şapka giymelerini, reverans yapmalarını, el öpmelerini ve kalıtsal Lordlar Kamarası üyeleri atayıp atamayacaklarını tartışıyordu. (Lordlar Kamarası üyeleri meselesi, yalnızca erkek varisi olmayanların atanması yoluyla çözümlendi.) Yeni bakanlar kralın gelişini beklerken, içlerinden birisi, J. R. Clynes, "MacDonald açlıktan ölecek haldeki kâtip, Thomas lokomotif sürücüsü, Henderson dökümhane işçisi ve Clynes fabrika işçisi, hepsi bu zirvede!" diye düşünüyordu. MacDonald, kısa süre önce Lee ailesi tarafından "başbakanlar için dinlenme ve eğlenme yeri" olarak bağışlanan Buckinghamshire'daki Chequers malikânesine kolay alıştı. Bir süre sonra İşçi Partisi liderlerinin maruz kaldığı tehlike ile yani

makamın sihrine kapılmak ve yüksek sosyete tarafından kuşatılmakla suçlanacak ve buna “şampanya sosyalizmi” denecekti.

MacDonald'ın yönetimi başarılı değildi. Kimi çalışma arkadaşlarının sosyalist eğilimlerini sınırlandırmak için hükümetin azınlık statüsünden yararlanıyordu ama her hareketi Toryler ve daha çok Tory basını tarafından kuşkuyla karşılanıp tehdit ediliyordu. Komünist bir gazetenin kışkırtıcılığına karşı yürütülen kovuşturmayı hükümet durdurunca devrimci grupların etkisi altında kalmakla suçlandı ve güven oylamasını kaybetti. MacDonald, altı yılda dördüncü seçime gitmesi gerektiğini düşündü. Hâlâ Britanya siyasetinin üzerinde bir gölge gibi duran Rusya'daki olaylar solun davasına yardım etmiyordu. Her türlü “kızıl korku”yu istismar etmeye can atan muhalefet, “İngiltere'nin işçi kesimlerinde başarılı bir ayaklanmayı ve Lenin'in fikirlerini Britanya ve kolonilere taşımayı” savunan, ama sonunda sahte olduğu anlaşılan Grigory Zinoviev'in mektubunu fırsat bildi. Baldwin başarılı bir şekilde yeni medya radyoyu kullanarak, “devrimci teoriler ve kuş beyinli planlar” değil, “mantıklı ve sağduyulu” bir hükümet sözü veriyordu. İşçi Partisi Torylerin 419 parlamento üyesine karşılık 151 üyelik kazınarak palas pandiras hükümetten uzaklaştırıldı. Liberaller yalnızca kırk sandalye kazanmayı başarabildiler.

Baldwin, savaş öncesi normal duruma dönmek için can atan bir ulusa konuşuyordu. Barış zamanının ekonomisi iyileşmeye başlarken, modernleşmenin yalnızca Edward döneminin zenginlerince yararlanılan fırsatları şimdi daha geniş bir orta sınıfa açılmış oluyordu. Kadınların durumu radikal olarak değişmişti. Savaş sonrasındaki erkek kıtlığı, perakende ticarete ve büro çalışmalarında genç kadınlara yeni bir kentsel bağımsızlık sunmuştu. “Aile planlaması”nın havarisi Marie Stopes, bir kuşağa, gebelikten koruyan bir cinsel özgürlük vaat ediyordu. 1910'da 823 olan tescilli boşanmalar, 1928'de 4.522'ye yükselmişti. Tüketim ekonomisi hızla geliyordu. Britanya yollarındaki arabaların sayısı her yıl ikiye katlanıyordu. 1910'da % 10 olan ev sahipliği, 1930'ların sonuna gelindiğinde, Avrupa'nın herhangi bir yerinden çok daha fazla olarak üçte bire yükselmişti. Bu-

nun sonucu olarak düşük yoğunluklu toplu konutlar, İngiltere'nin banliyölerinde "yol boylarında yapılaşmaya" yol açmıştı. İngiltere halkının salt yüzde yirmisi şimdi kırsal denilebilecek yerlerde yaşıyordu.

Yönetimde Lord Salisbury'nin ruhu geri döndü. Muhafazakârların, "gerek içeride gerekse dışarıda maceralardan uzak olma özgürlüğü, huzur" ve bir daha asla "dünyanın polisi" olmamayı vaat eden politikası popüler oldu. 1925'teki Locarno zirve konferansı, savaşta çarpışanların kalıcı bir barış ve birbirlerinin sınırlarına saygı göstermeyi onaylamalarına tanık oldu. Hariciye, "Locarno ruhu"na o kadar kendini kaptırmıştı ki en büyük resepsiyon salonuna Locarno adını verdi. Britonlar muharebenin trompet ve davullarını geride bırakmanın özlemini çekiyorlardı. Britanya İmparatorluğu bile değişmişti. 1926'daki bir imparatorluk konferansı Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika gibi eski kendi kendini yöneten sömürgelerine, Cromwell'den kalma bir adla, *Commonwealth* statüsü tanıdı. Beyaz olmayan sömürgeler bunun kapsamı dışında kaldı.

Baldwin 1924'te, Liberallikten Toryliğe geçen Churchill'i maliye bakanı olarak yeniden kabineye aldı. Churchill o zaman, Gelibolu gibi kariyerinin tepesine dikilen bir yanlış yaptı ve sterlinin değerini altın karşısında, çok yüksek olduğu düşünülen bir orana sabitledi. Britanya'nın kömür ihracatı bir anda dünya piyasalarında rekabet gücünü kaybederek maden üretiminde ve böylelikle ücretlerde azalmaya yol açtı. 1926 Mayıs'ında TUC [İşçi Sendikaları Kongresi], madencilerin desteklenmesi için Britanya'nın ilk ve tek genel grevi için çağrı yaptı. İş bırakımı temel sanayilerde neredeyse evrenseldi ve kısa sürede halk arasında savaş günlerinin havasını yarattı. Churchill bir hükümet gazetesinin editörlüğünü yaptı ve koruma birlikleri rıhtımdan gelen yiyeceklere eşlik ettiler. Oxford öğrencileri otobüs kullanarak neşelerini buldular. Ancak kamuoyu bölünmüştü; o kadar ki genel olarak muhafazakâr olan kralın, grevci-ler için "Onlar hakkında hüküm vermeden onların ücretleriyle yaşamaya çalışın" dediği duyulmuştu.

Kabine uzlaşmaz partiler arasında aracılık yapmaya çalıştı. Bir bakan, “eğer maden sahipleriyle sık sık buluşma durumumuz olmasaydı, madencilerin liderlerinin İngiltere’deki en aptal insanlar olduklarını düşünülebilirdik” diyordu. Baldwin arabulucu durumundaydı. Kabine “asla papa ya da Maden İşçileri Ulusal Sendikası’nın işlerine burnunu sokmama-lıdır” ünlü sözüne rağmen bir komisyonun incelemesinden sonra kömür sanayiini tecrit etmeyi başardı ve TUC, her ne kadar madenciler kendi başlarına ve başarısız bir şekilde mücadeleyi sürdürseler de sadece dokuz gün sonra greve son vermeyi kabul etti. Bu grev, her ne kadar sendikanın grevi sona erdirmesindeki ihanet gücünün sınırlarını göstermiş olsa da işçi sınıfı dayanışmasının bir örneği olarak efsanevi bir statü kazandı. Baldwin’in zafer gösterisi yoksunluğu, aslında avutucu karakteri, her zaman önemliydi. İşçi Partisi parlamento üyeleri de dahil olmak üzere, her daim dost canlısıydı ve daha sonra sendikaların kendi partilerini finanse edebilmeleri talebini de desteklemişti. Neville Chamberlain sağlık, sosyal yardım ve yerel yönetimler bakanıyken Toryler, Peel, Disraeli ve Neville’in babası Joseph’in geleneğini sürdürdüler. Eski yoksul yasası muhafızları tasfiye edildi, klinikler ve yoksullara yardım konularında seçilmiş *county* ve *borough* konseyleri sorumlu oldu.

Baldwin’in kişisel popülerliğine rağmen, Toryler 1929 seçimlerini, muhtemelen oy hakkı olmayan son yetişkinlerin, yirmili yaşlarındaki kadınların da oy hakkına kavuşturulması sonucu kaybettiler. Bu seçimlere (o sırada moda olan dökümlü elbiselerden hareketle) “kanatlı oyların” seçimi denildi. Kimse-nin çoğunluğa sahip olmadığı bir diğer parlamentoda Liberal-ler, İşçi Partisi’ni ve Ramsay MacDonald’ı yeniden göreve getirmeye karar verdiler. Yeni ekibin kendini kanıtlamaya zamanı yoktu. Birkaç hafta sonra, 24 Ekim’de ABD hisse senetleri fiyatlarındaki fırlama, yalnızca Wall Street’te değil batıdaki bütün hisse senedi borsalarında da yıkıma yol açtı. Keynes’in yönlendirmesiyle İşçi Partisi kabinesi acil bir bayındırlık işleri programı önerdi ama bu, yeni Maliye Bakanı Philip Snowden’dan

amansız bir muhalefetle karşılaştı. Kamu harcamalarında artış değil kısıtlama talep ediyordu.

Tanıdık tartışma ekonomik ve siyasal karışıklığa neden oldu. 1929 çöküşüyle 1930 yılı sonu arasında kayıtlı işsizlik bir milyondan iki buçuk milyona yükseldi ve artmaya devam etti. Ertesi yıl Avrupa'da bankalar çöktü ve Almanya'da hiperenflasyon ve mali yıkıma neden oldu. 1931 Ağustosuna gelindiğinde Snowden'ın Mayıs Komitesi, 24 sterlinlik yeni vergiler ve 66 milyonu işsizlik yardımı denilen doğrudan işsizlik ödemelerinden oluşan 96 milyon sterlinlik harcama kısıntısıyla Geddes'i geçmişti. Bakanlar her anlamda panik içindeydi. Tatilden geri döndüler; banka faiz oranları hızla yükseldi ve altın satışları Bank of England'ın [Merkez Bankası] kasalarını boşalttı, çaresiz kalan banka "ulusal iflasın yakın olduğu" uyarısında bulunuyordu. Basın, "An Meselesi" gibi manşetler atıyordu. Açıklıkla güven arasındaki ilişki henüz öğrenilmemişti.

Çok az İşçi Partili bakan Snowden'ın kesintilerini hazmedebildi ve kabine istifa etti. Ancak MacDonald istifasını saraya sunup geri geldiğinde afallamış çalışma arkadaşlarına Torylerle ulusal koalisyon hükümetinin başına Baldwin'in değil kendisinin geçmesinin istendiğini söylüyordu. Bu kesintileri kabul ettirmek için "doktor raporu" isteyeceğini söylüyordu. MacDonald, "Yarın Londra'daki bütün düşesler beni öpmek isteyecekler" diyerek sadık Snowden'ı bile şaşırtmıştı. Radyoda, "İdeallerimin hiçbirini değiştirmedim. Ulusal bir görevim var" diye konuşuyordu. 1931 Ağustosundaki yeni seçim MacDonald'a aradığı yetkiyi verdi ama İşçi Partili parlamento üyelerinden yalnızca on üçü onu destekledi ve 473 "ulusal muhafazakâr"a bel bağlamak zorunda kaldı. 1918'de Lloyd George'a olduğu gibi, ihtiras onu Torylerin esiri haline getirmişti.

Belirli partilere bağlı hayli partizan bir basın yönlendirdiği siyaset giderek kutuplaşıyordu. Beaverbrook'un *Daily Express*'i ve Rothermere'in *Daily Mail*'i Toryleri, *News Chronicle* Liberaleri ve *Daily Herald* ile *Daily Mirror* İşçi Partisi'ni tutuyordu. O sırada sosyalizm, bir tür pasifizm ve ılımlı komünizm karışımının tahrikiyle, Büyük Savaş'ın devam eden kayıpları ve iktisa-

di krizin devam eden yoksulluğu üzerine oynuyordu. J. B. Priestley, *English Journey*'ini [İngiltere Seyahati] 1933 yılında İngiltere'nin yoksul kesimlerinde yaptı. Bunu, Ekim 1936'da Tyneside'dan Londra'ya yürüyen ve yol üzerinde halkın şenlik yaparak katıldığı 200 işsiz Jarrow "haçlı seferi" izledi. George Orwell, dokümanter anlatısı *Wigan İskelesi Yolu*'nda daha ağırbaşlı yüzleşmeler aktardı.

Solun bir kısmı, Snowden'ın kesintileri üzerine istifa eden ve başlangıçta Keynesçi sosyalistlerden mürekkep "yeni bir parti" kurmak üzere olan cazibeli İşçi Partili parlamento üyesi Oswald Mosley'e döndü. Mosley, 1931 yılında İtalya'da Benito Mussolini'yi ziyaret ettikten sonra partisini Britanya Faşistler Birliği'ne [*British Union of Fascists*] dönüştürdü. Avrupa'nın her yerinde demokratik yönetimlerin başarısız olduğu bir dönemde, "yaşama gücü ve erkeklik"e ve insanların "trenleri zamanında hareket ettiren" adam olarak gördüğü Mussolini gibi modern diktatörlere ilgi artıyordu. Eğer Mosley Britanya'ya ait olmayan yabancı üniformalara, mitinglere ve kara gömlekli haydutluklara gömülmüş olmasaydı hatırı sayılır bir lider olabilirdi. Yine de başka ülkeler ekonomik bunalıma Roosevelt'in *New Deal*'i, Stalin'in beş yıllık planları ve Mussolini ve Hitler'in faşizmi ile tepki gösterirken, Britanya İskoç bir memur ile Batı Midland'lı bir iş adamıyla avunuyordu. MacDonald ve Baldwin, Snowden'ın planını uyguladılar, sterlini devalüe ettiler, gelir vergisini artırdılar ve işsizlik yardımları kesildi.

Ekonomik bunalımdan toparlanmaya başlayan 1930'ların Britanyası 1920'lerin ortalarının ekonomik gelişmesine geri döndü. Londra'nın Batı Bulvarı'nda, Hoover elektrikli süpürgeleri, güvenli Gillette tıraş bıçakları ve Firestone araba lastikleri gibi tüketim malları üreten *art deco* fabrikalar görülmeye başladı. Her ana caddede Woolworth's [süpermarketlerin prototipi] türedi. Daha önce özel bir şirket olan British Broadcasting Company [BBC] 1927'deki bir imtiyazla devletleştirildi. Ciddi bir İskoç olan yöneticisi John Reith, pek çok zorluklara rağmen, hâlâ devam eden bağımsız olma geleneğini yerleştirdi. 1932'ye gelindiğinde İngiltere ve Galler'de on milyon

radio dinleyicisi ve iki milyon telefon abonesi vardı. Britanya'nın, Amerika'nın Ford'un T Modeli'ne karşı cevabı Austin 7, 1922'de üretildi ve 1930'larda fiyatı 125 sterline indirildi. On yılın sonunda yollarda üç milyon araba bulunuyordu. Roxy, Regal, Odeon ve Gaumont gibi adlarla süper sinemalar, Valentino, Douglas Fairbanks ve Mary Pickford'un gerçeklerden kaçış öneren filmleriyle mahallelerde boy gösterdi.

Böylece kutsanan Britanya halkı, bir önceki on yılın pasifizmini yeni boyutlara taşıdı. 1935 yılında o zamana kadarki en büyük özel referandum, "barış oylaması", on bir milyon oyun tabansız Milletler Cemiyeti'ne ve dünyada silah üretiminin yasaklanmasına destek verdiğini gösteriyordu. MacDonald'ın sandalyesini kaybettiği aynı yıl yapılan genel seçimlerde Baldwin, kendi Muhafazakâr seçmenlerine bile "büyük silahlanma olmayacak" sözü vermek koşuluyla yeniden başbakanlığa döndü. Bakanlar, 1933'ten beri başbakan olan Hitler yönetimindeki Almanya'nın Locarno'ya sadık bir müttefik olmadığının ve hızla yeniden silahlandığının ciddi olarak farkındaydılar ama o sıradaki kamuoyu hem Sovyet Rusya hem de daha az mazeretle Almanya'daki gelişmeler karşısında bilgisiz ve toydular. 1936'da kamuoyunun başında diğer bir mesele vardı. V. George'un ölümü kırk bir yaşındaki VIII. Edward'ın tahta çıkmasını gerektiriyordu. Yeni kral dans etmeyi ve teklifsizliği seviyor, kamusal hayata büyük ilgi gösteriyor ve Güney Galler'deki yoksullara yaptığı bir gezide, herkesin bildiği "bir şeyler yapılmalıdır" sözünü sarf ediyordu. Ancak, evli bir kadına, Wallis Simpson'a âşık ve onunla evlenmek istiyordu. Haber alma hakkına kelepçe uygulanmış olmasına rağmen, dedikodular ayyuka çıkmıştı ve sonunda Baldwin tarafından kendisine tahtı ya da Mrs Simpson'u seçmesi gerektiği bildirildi. "Kraliçenin seçiminde halkın sesi dinlenmelidir" dedi. Monarşinin artık siyasal bir ağırlık taşımadığı bir dönemde bir miktar halk desteğine sahip olmasına rağmen, Simpson'la ilişkisinin kamu hayatında kralın oynaması gereken rol model için kabul edilebilir olmadığı düşünüldü. 11 Aralık 1936'da duygusal bir radyo konuşmasında Mrs Simpson'u seçti ve tahttan feragat etti.

Kardeşi, şimdiki kraliçenin babası “utangaç Bertie”, VI. George (1936-1952) olarak tahta çıktı.

1937’de, yorulmuş olan Baldwin, başbakanlığı Neville Chamberlain’e bıraktı. Altı yıl başbakanlık yapan Chamberlain, ülkeyi ekonomik bunalımdan başarıyla çıkardı ve refah devletini ileriye götürdü. Ama heyecan ya da halkı etkileyecek insani bir hassadan yoksundu ve “mankafa” ya da “ekşi surat” diye alaya alındı. Ne o ne de Baldwin, Almanya’nın hızla silahlanmasına rağmen, yeniden silahlanma ihtiyacını halka anlatabildiler. Bununla birlikte, 1938’den itibaren Spitfire savaş uçaklarının geniş çapta üretilmesine başlandı, yeni fabrikalar açıldı, sivil savunma için hava saldırılarına karşı sığınaklar planlandı. 1938’in Eylülü’nde, Versailles’a rağmen, Hitler Çek Sudetenland’ı işgal etme niyetini ortaya koyunca Chamberlain onunla görüşmek üzere Münih’e gitti. Ülke, savaş korkusuyla diken üstündeydi.

Chamberlain’in, dönüşünde Heston havaalanında “iki halkın birbiriyle asla yeniden savaşa girmeme arzusunu temsil eden” bir kâğıdı elinde sallaması çılgınca heyecanla karşılandı. Daha sonra bir kalabalığa hitap ederken “Onurlu bir barış” getirdim diyecekti. “Bunun zamanımızın barışı olduğuna inanıyorum.” Radyo konuşmasında ise, “hakkında hiçbir şey bilmediğimiz uzak bir ülkenin insanları arasındaki kavga nedeniyle, bizim hendekler kazmamız, gaz maskeleri takmamız... korkunç, gülünç ve inanılmaz bir şeydir” diye ekleyecekti. Şimdi arka sıralarda oturan Churchill, Almanya’ya açıkça karşı çıkan görece yalnız bir sestî ve daha sonra bu yılları “kayıp yıllar” olarak nitelenecekti. Ama Avam Kamarası’nda Münih’ten “topyekûn ve katıksız bir yenilgi” olarak söz ettiğinde kahkahalarla gülünerek susturulmuştu. Geçmişten elde edilen bilgiler ne derse desin, Britanya halkoyu Münih’le büyük ölçüde rahatlamıştı.

Her ne kadar son zamanlardaki tarihçiler daha az katı olsalar da Hitler Almanyası’nın başta gelen tavizcisi olarak nitelenen Chamberlain’e tarih iyi davranmadı. Kamuoyu ve basının büyük kesimi güçlü bir şekilde Avrupa diktatörlerine yaşayacak yer sağlamaktan yanaydı. İyimserliklerini güçlendirecek

herhangi bir Şeye sarılarak, savaşa dönmeye karŐıydılar. Ayrıca bunlar genel oy hakkının kanatları altında yöneten ve kamuoyu diye algıladıkları Şeye bağlı olduklarını düşünen Britanya-lı siyasetçilerin ilk kuŐaėıydı. Yönetilmeye rıza kavramı, ironik olarak devletin güvenliğine karşı sonunda kendini göstermişti. Chamberlain ve çalışma arkadaşları ayrıca asker  danışmanlarının tuzağına d Ő m Őlerdi. 1930'ların ortalarından itibaren yeniden silahlanıyorlardı ama başbakan Münih'e hareket ettiğinde kurmay başkanları onu Hitler'le herhangi bir savaşa hazır olmadıkları yolunda uyardıŐlardı. Britanya bir Alman saldırısı karşısında ezilirdi ve Chamberlain zaman kazanmalıydı. Yalnızca altı ay zaman kazanabildi. 1939 Martı'nda Hitler Chamberlain'e verdiği sözden döndü ve Prag'ı işgal etti. Ağustos ayında Stalin'le Molotov-Ribbentrop saldırmazlık paktını imzaladı ve 1 Eylül'de Polonya  zerine *blitzkrieg*'i başlattı. IŐgal, müttefiklerin Polonya'ya verdikleri egemenlik garantisini ihlal ediyor ve Chamberlain iki gün sonra Britanya'nın Almanya ile savaşa girdiğini ilan etmek zorunda kalıyordu. 1914'te ve sık sık daha önce yaptıkları gibi Britanya askerleri Manş Denizi'ni geçtiler. Bu kez, ilk başta, yenilmiş olarak geri döndüler.

İkinci Dünya Savaşı

~
(1939-1945)

İkinci Dünya Savaşı, iki otoriter devletin, Almanya ve Japonya'nın, Hitler'in *Lebensraum*, "yaşama alanı" dediği şeyin peşinde başlattığı, ülkeler arasında klasik bir mücadele olarak başladı. Avrupa'da, 1930'larda, Hitler'in Polonya ve Çekoslovakya'yı istila etmesini önleyecek hiçbir şey muhtemelen yapılamazdı zira hiçbir ülke Almanya'ya genel bir saldırıyı düşünmeye hazır değildi. Ancak, Almanya doğuya ve batıya saldırdığında 1914'ün tekrarı akıllıca değildi. 1940 yılı baharında İskandinavya düşmeye başlayınca Hitler'in ihtirasının çapı belli olmuştu; siyasi güverte temizlendi. Chamberlain yenilmiş bir adam olarak 1940 Mayıs'ında istifa etti ve yerine, on yıl boyunca Hitler'i yatıştırmanın tam da bu sonucu doğuracağı kehanetinde bulunmuş olan adam geldi. Churchill'in başbakan olarak parlamentoda yaptığı ilk konuşma, "kan, zahmet, gözyaşı ve terden başka" bir şey önermiyordu.

Alman tank birlikleri kıtada görülmemiş hızla hareket ediyorlardı. 19 Mayıs'a gelindiğinde Alman zırhlı birlikleri Fransız mevzilerini silip atmış, Paris'e doğru yarışıyorlardı. Kuzeyde sekiz ay önce bölgeye gelmiş olan Britanya Görev Gücü'ne Dunkirk'e çekilmesi emredildi ve oradan aceleyle bir araya getirilmiş Kraliyet Donanması'nın gemileri ve daha sonra efsane

malzemesi olan “küçük gemiler” armadasıyla tahliye edilmeleri gerekti. 27 Mayıs’la 4 Haziran arasında, 120.000’i Fransız, 338.000 asker tahliye edildi ve yalnızca Hitler’in “Dunkirk’ü Luftwaffe’ye bırakın” emri kitle halinde esir alınma felaketini önlemiş oldu. Müttefiklerin neredeyse bütün ağırlıkları geride bırakıldı. Her ne kadar Kırım’dan Gelibolu’ya pek çok yerde olduğu gibi, “Dunkirk ruhu” da Britanyalıların zorluk karşısındaki cesaretinin zaferi olarak sunulsa da bir Britanya ordusu fena yenilmişti.

Britanya şimdilik yalnız kalmıştı. Doğu Avrupa, İskandinavya ve Benelüks ülkeleri Hitler’in pençesi altındaydı. Fransa’nın yarısı işgal edilmişti diğer yarısı da Mareşal Pétain’in itaatkâr rejimi altındaydı. Almanya, Sovyetler Birliği, Akdeniz ve İspanya ile kanatlarını kapsayan antlaşmalar yapmıştı. Doğu’da Hitler’in müttefiki Japonya emperyalist yayılma savaşına çoktan başlamış ve kısa sürede Hong Kong ve Burma’yı ele geçirerek ve Singapur ve Hindistan’ı tehdit ederek Britanya İmparatorluğu’nu küçük düşürmüştü. Britanya’nın yenilmezliği sona ermişti. Ülke Chatham, Pitt ve Palmerston’un kazandıklarını kaybetme tehlikesi ve otuz yıl içinde ikinci kez Almanya’nın denizden ablukası tehdidiyle karşı karşıyaydı.

Churchill’in tepkisi İngiltere tarihindeki en muhteşem konuşmalar arasında yer alan bir dizi konuşma yapmak oldu. Avam Kamarası’nda ya da radyoda yapılan bu konuşmalar sahte iyimserliğe ve klişelere yer vermeyen rapor tarzı ve gerçekçilik içeren heyecan verici savaş çağrılarıydı. 4 Haziran 1940’ta, Dunkirk’ten sonra Churchill, “Ne pahasına olursa olsun adamızı savunacağız. Kıyılarda savaşacağız. Çıkarma alanlarında savaşacağız. Tarlalarda ve sokaklarda savaşacağız. Tepelerde savaşacağız. Asla teslim olmayacağız” diye güvence veriyordu. 18 Haziran’da “Dolayısıyla kendimizi görevlerimize hazırlayalım ve öyle cesur davranalım ki, eğer Britanya İmparatorluğu ve onun Commonwealth’i bin yıl sürecekse, insanlar ‘Bu onların en başarılı dönemi’ desinler” diyordu.

Amerika, Birinci Dünya Savaşı’nın başında olduğu gibi ve Churchill’in sürekli yardım çağrılarına rağmen uzak durdu.

Washington'da Almanya'ya karşı hatırı sayılır bir yatıştırma ruhunun yanı sıra infiratçılık güçlüydü. Ne ki Hitler, Amerika savaşa girerse, atlama tahtası olarak şimdi onun Avrupa'daki amansız düşmanı Britanya'ya ihtiyaç duyacağını hesaplıyordu. Bu seçeneği etkisiz hale getirmeliydi. Yaz boyunca Kuzey Denizi'ndeki ve Manş Denizi'ndeki kıyılarda işgal altında olan limanlar, kod adı Deniz Aslanı Harekâtı olan istila için asker ve çıkarma gemileriyle doldurulmuştu. Kurmay başkanlarının 1938'deki çekincelerine rağmen, Britanya'nın savunma sistemi kayda değerdi: İki milyon askerden oluşan bir kara ordusu, bölgesel İç Güvenlik Gücü ve Scapa Flow'da henüz harekete geçmemiş dünyanın en büyük donanması. Herhangi bir Alman istila filosu, Britanya'nın hava ve deniz gücü karşısında hayli savunmasız kalacaktı. Dolayısıyla Alman Luftwaffe, Britanya'nın güneydoğudaki hava savunmasını kullanılamaz hale getirmek zorundaydı.

Churchill'in "Britanya'nın muharebesi" diye söz ettiği şey 1940 yılının Temmuz'undan Ekim'i'ne İngiliz savaş uçaklarıyla Alman bombardıman uçakları ve onların refakatçileri arasında, Sussex ve Kent semalarındaki hava savaşına sahne oldu. Aşağıdan bakıldığında Kolezyum'daki gladyatörler gibiydiler. Mücadele, büyük ölçüde Alman pilotların üslerinden uzakta savaşmaları nedeniyle Britanya'nın lehine sonuçlandı. Muharebenin en şiddetli olduğu zamanlarda bir Britanya uçağına karşı beş Alman uçağı zayıat veriyordu. Bu mücadelenin istilayı önlemek açısından önemi, Britanya deniz filusunun hâlâ kullanılmadığı gerçeği karşısında çok tartışıldı. Gerçek, Eylül ayında Hitler'in direniş görececek bir Manş Denizi geçişini göze alamayacağıydı ve aynen Napoléon'un Trafalgar'ı istilasından sonra bundan vazgeçmesi gibi, Deniz Aslanı Harekâtı'ndan vazgeçildi. Fransa İmparatoru gibi dikkatini doğuya çevirdi ve İngiltere'yi bombardıman uçaklarına teslim etti. Kraliyet Hava Kuvvetleri hakkında Churchill, "İnsanoğlunun çatışmalarında, asla bu kadar çok kişi tarafından bu kadar çok şey, bu kadar az kişiye borçlu olmamıştı" diyecekti.

Britanya'da sivil hedeflere yönelik hava saldırıları [blitz], muhtemelen Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Berlin'deki sivil he-

deflere saldırmaya misilleme olarak, 1940'ın sonlarında başladı. Avrupa kentlerinin bu karşılıklı imhası savaşın en iğrenç stratejisine, sivil evlerin havadan şiddetle bombalanmasının, düşmanın savaşma iradesini yok edeceği inancına yol açtı. Britanya ayrıca Lübeck ve Rostock gibi tarihî kentleri “düşmanın moralini bozmak” için bombalandı ve bu York, Exeter ve Bath’a, Almanların 1942 baharındaki *Baedeker* [kılavuz] baskınları denilen misillemelerine neden oldu. Savaşın sonlarına doğru bu saldırıları, Almanlar tarafından terör amaçlı geliştirilen, Güney İngiltere’ye rastgele ve uyarı yapılmadan fırlatılan V1 ve V2 roket saldırıları izledi. Savaşa katılmayan on binlerce hayatın yanı sıra kültürel abidelerin ve hatta kentlerin tümüyle yok edilmesi askerî açıdan önemsizdi. Yine de bu hava saldırganlığının arkasındaki kavram yüzyılın geri kalan kısmında ve sonrasında varlığını korudu; George Bush’un 2003’te Bağdat’a yönelik “şok ve dehşet” saldırısıyla yeniden canlandı.

Britanya’nın havadaki üstünlüğü Alman bombardımanlarının gece baskınlarıyla sınırlı kalmasına yol açtığı için kent sakinleri sığınaklarda ve yer altındaki metro istasyonlarında uyumayı öğrendiler ve bunların seksenden fazlası, ressam Henry Moore’un tüyler ürpertici gece ışıklarıyla tasvir ettiği, ranzalar ve seyyar tuvaletlerle donatılmış yurtlara dönüştürüldü. Bunların içinde “askerlerin sevgilisi” Vera Lynn tarafından plağa kaydedilmiş “The White Cliffs of Dover”, “There’ll Always Be an England” ve “A Nightingale Sang in Berkeley Square” gibi şarkılar dolaşıyordu. Her ne kadar pek çok insan için travma ve panik yaratan bir zamanda “hava saldırıları ruhu”nu pek çok propaganda kuşatmış olsa da kesinlikle gerek Nazileri gerekse hükümeti aynı şiddetle lanetleyen karşıt yoldaşlıklar söz konusuydu. Kral George ve eşi Elizabeth, Londra’dan kaçmak yerine Buckingham Sarayı’ndaki bomba hasarını incelerken filme alındıklarında direnişin sembolleri olmuşlardı. Aynı şekilde Churchill de Whitehall’daki komuta merkezinde özel işçi tulumuyla fotoğraflandığında “Londra buna dayanabilir”in ateşli bir taraftarıydı.

Hava baskınları 1941 baharında azaldı ama başkaca çok az iyi haber vardı. Alman kuvvetleri güneyde ve doğuda ilerliyor-

lardı. 1941 Mayıs'ında Girit'i ele geçirdiler ve oradaki Britanya garnizonunu, bir başka Britanya ordusunun, Sekizinci Ordu'nun Rommel'in Afrika Birlikleri karşısında gerilediği Mısır'a kaçmaya zorladılar. Paranoya yaygındı ve sansür neredeyse komikti. "Tehlikeli konuşmalar hayata mal olur" uyarısında bulunan posterler asılmıştı. Deniz yoluyla gelen yiyecek maddelerine yönelik U-Boat tehdidi, yalnızca yiyeceklerin değil yakıt, giyecek, kâğıt ve inşaat malzemelerinin de geniş çapta karneye bağlanması anlamına geliyordu. Balıkçılık sanayiinin trollerin denizde kalmasını sağlayan lobiciliğinden sonra *fish and chips* [balık ve patates kızartması] karne dışı kalmıştı.

Kamu görevlileri bir kuşatma ekonomisi haline dönüşen şeyi yürütmeye çalışıyorlardı. Kaçınılmaz olarak alay konusu oldular. "Var olanla yetinin ve onarın" gibi sloganlar icat ettiler ve konserve balık, kekler için havuç ve yumurtasız elma tatlısı için tarifeler hazırladılar. "Kamu hizmeti" markası altında moda bile dikte ettiler. Hanımların elbiseleri düz ve küçük, en çok iki cepli ve beş düğmeli olacaktı. Külotlardaki fırfırlar yasaklandı. Yemek sosuyla boyanmış esmer bacakların arkasına kaş kalemiyle çizgi çekilmiş taklit çorapların yerini kısa çoraplar aldı. Erkek takım elbiselerinin ceketleri tek sıra düğmeli ve paçaları dublesiz olmak zorundaydı. Üç kap yemeği dokuz peniye veren, iki bin kadar "Britanya restoranı" açıldı. Radyodaki *It's that Man Again* [Yine o Adam] adlı komedi programı, sloganı "Size uygulayabileceğim yüzlerce sinir bozucu kısıtlama var" diyen kamu görevlisiyle alay ediyordu. Bu asla yok olmayan bir savaş zamanı tiplemesiydi.

1941 ortalarına gelindiğinde hâlâ kıtada bir tutunma noktasına sahip müttefik ordusu yoktu. Hitler, Kıta Avrupası'na tamamen egemen olmaya doğru yaklaşıyordu ve Britanya'nın savaşa devam etme yeteneği gerçekten kuşkuluydu. Churchill'in genelkurmay başkanı Lord Alanbrooke'un günlükleri, iki adam arasındaki karşılıklı bağırma ve masaların yumruklandığı şiddetli kavgalarla o sırada üzerindeki baskıyı gösterir. Churchill, Alanbrooke hakkında, "Benden nefret ediyor. Gözlerindeki nefreti görebiliyorum" diyor ve Alanbrooke, "Nefret mi edi-

yorum? Ondan nefret etmiyorum. Onu seviyorum. Ama...” diye karşılık veriyordu. Savaşın büyük kısmında, aşırıların ortaklığı halinde bir arada oldular; Alanbrooke’un zihin berraklığı Churchill’in abartılı liderliğini dengeliyordu ve bunların her ikisi de sonuç için eşit derecede önemliydi.

Churchill Amerikan yardımını elde etmek zorundaydı. Amerikan Başkanı Franklin Roosevelt’ten, Avrupa’da bir başka kurtarma operasyonu havasında olmayan ve Britanya’nın tedarikleri için tam ödeme yapmasında ısrar eden Kongre’nin çekimser kalmış olmasına rağmen, bir savaş dönemi kredi sözleşmesi, *Lend-Lease*, elde etmeyi başardı. O zaman Hitler kendisine savaşı kaybettirecek olan bir karar verdi. Ukrayna’nın kaynaklarını ve Bakü petrol alanlarını ele geçirmek ve komünistlerden her zaman kuşku duyduğu için Molotov-Ribbentrop paktını reddederek Sovyetler Birliği’ne savaş açtı.

1941 Haziranı’nda Hitler’in Rusya’ya karşı, dört buçuk milyon askeri içeren ve savaşın geri kalan kısmında Almanya’nın kaynaklarını tüketecek olan Barbarossa harekâtı, tarihin gördüğü en büyük askerî harekât olacaktı. Kısa süre sonra, 1941 Aralık’ında Japonya da Güneydoğu Asya’daki yayılmasına Amerika’nın potansiyel muhalefeti önlemek amacıyla eşit derecede pervasız bir karar vererek, Pearl Harbor, Hawaii’deki ABD filosuna saldırdı. İki mihver devleti böylece kendilerini yenmeye muktedir yegâne iki devletle, Rusya ve Amerika ile karşı karşıya geldiler. Bir Japon amiralinin Pearl Harbor’dan sonra, “Büyük bir zafer kazandık ve böylece savaşı kaybettik” dediği duyulmuştu. Çılgına dönen Amerika’da Roosevelt Japonya’ya ve Almanya Amerika’ya savaş ilan etti. Bu noktadan itibaren savaş için yalnızca bir sonuç düşünülebilirdi.

Afrika’nın kuzeyinde çok şiddetli kara savaşları oluyordu. 1942 yılının Kasımı’na kadar, Rommel’in Britanyalı hasmı, huysuz ve egoist General Montgomery, Churchill’e duymaya can attığı zafer haberini veremedi. Uzun süren bombardıman ve sayı üstünlüğü, şifrelerin kırılması ve hava desteği ile Britanya ordusu El Alameyn’de Rommel’i yenilgiye uğrattı ve Mısır’ın çok yakın görünen düşüşünü önledi. Kasım ayında Ame-

rikahların Akdeniz'e gelişiyle Almanya'nın Afrika Birlikleri teslim olmaya zorlandı. Singapur'un Japonya'nın eline geçmesi ve Britanya İmparatorluğu'nun doğudaki aşıkâr çöküşüyle Churchill rahatlamıştı. Afrika'daki zafer "sonun başlangıcı bile değildi ama belki başlangıcın sonuydu". Müttefikler şimdi, her ne kadar bu, 1943 Temmuzunda Sicilya'ya kara çıkarması ve İtalya'nın omurgasındaki uzun bir savaşa dek başlamadıysa da, Kıta Avrupası'nın işgalini düşünebilirlerdi. O zamana gelindiğinde Sovyetler Stalingrad'da Hitler'i yenmişler ve Almanya'nın doğuya doğru ilerleyişi durdurulmuştu.

Müttefik deniz ve hava komutanları, hızla gelişen sonar, radar ve Enigma şifre kırıcı bilgisayarlar sayesinde şimdi artık Almanlara karşı başarı elde etmişlerdi. 1944 yazına gelindiğinde Roma düşmüş ve müttefikler Fransa'da bir batı cephesi açacak kadar kendilerini güçlü hissetmişlerdi. Bu durum, istila rotasının neresi olacağı konusunda Alman istihbaratını şaşırtmak için sonu gelmez gibi görünen gecikmelerle bir dizi karmaşık şaşırtıcı operasyona sahne olurken Güney İngiltere dev bir atlama tahtası haline gelmişti. 6 Haziran 1944'teki "en uzun gün", Overlord Harekâtı, 5.000'den fazla gemi ve 160.000 askerle tarihin gördüğü en büyük amfibik harekât oldu. Almanlar, Almanya sınırında tutunabilmek için Fransa'da geri çekilerek korkunç bir artçı savunma harekâtı sergilediler. 1945 yılı başlarındaki Belçika Ardennes'deki karşı saldırıları, Bulge muharebesi, müttefik kuvvetlerini hazırlıksız yakaladı ve kısa bir süre için Almanların moralini yükseltti. Ancak müttefiklerin saldırısı amansızdı.

Berlin'e önce giren Sovyet askerleri Hitler'in intihar ettiğini öğrendiler. 4 Mayıs'ta sağ kalan Alman generaller Luneburg Heath'de Montgomery'ye teslim oldular ve Avrupa'da savaş sona erdi. Dört gün sonra Britanya Avrupa'da Zafer gününü kutlayabiliyordu. Kiliseler ve publar tıka basa dolmuştu. Bayraklık kumaşların karneye tabi olmadığı açıklandı. Kraliyet ailesi sürekli olarak Buckingham Sarayı'nın balkonunda görüldü; Churchill de savaş dönemi koalisyonundaki bakanlardan birisi olan İşçi Partili Ernest Bevin'in "For He's a Jolly Go-

od Fellow”uyla yapılan serenatların eşliğinde Whitehall’da aynı şeyi yaptı. Bütün eski ve potansiyel farklılıklar, yoğun bir rahatlama duygusuyla bir tarafa bırakıldı. Uzakdoğu’da Japonya’nın yenilmesi için üç ay daha gerekliydi ve burada Britanya ve Gurkha askerleri Burma ormanlarından Japonları çıkarmak için bir yıl süren korkunç bir mücadeleyi sürdürmek zorunda kaldılar. Zafer, 6 ve 9 Ağustos’ta Hiroşima ve Nagazaki kentlerine iki atom bombasının atılmasına kadar elde edilemedi.

O zamana kadar savaş, yirmi milyon asker ve kırk milyon sivil olarak tahmin edilen, insan tarihindeki çatışmalarda en büyük ölüme yol açan zayıyla, dünyanın yarısını harap etmişti. Yahudiler ve diğer azınlıklar için Alman toplama kamplarının daha sonra keşfedilmesi ve Rusya gulaglarının açığa çıkması ve Japon kamplarından hayatta kalan Britanyalı tutukluların anlattıkları öyküler dünyayı şaşkına çevirdi. Anlık tarihler –yalnızca Churchill’inki değil– savaşta Britanya’yı Almanya’nın gücü karşısında tecrit edilmiş ve yalnız bırakılmış olarak gösteriyordu. Bu ancak, çatışmanın az olduğu 1941-1942’deki bir döneme kadar doğru olabilirdi. Şubat 1945’teki Yalta Konferansı sırasında Roosevelt ve Stalin dünyayı bölüştüler. Almanya, Fransa ve İtalya imparatorlukları harabe halindeydi ve Amerika, Britanya’nın da silahtan tecrit edilmesi konusunda son derece kararlıydı. Çocuk ebeveynini gasp etmişti. Amerika’ya göre 20. yüzyılın iki büyük felaketinin temelinde Avrupa emperyalizmi vardı. İmparatorlukları ya da en azından eski tarz imparatorlukları sona erdirmenin zamanıydı.

Dünya toplamıyla karşılaştırıldığında Britanya’nın kayıpları görece azdı. Birinci Dünya Savaşı’ndaki sayının yarısından biraz fazla, 375.000 kadar asker ve sivil görevli ve hava saldırılarında 60.000 sivil ölmüştü. Savaşta toplam ölümlerin, Rusya’nın yüzde altmış beşlik oranına karşılık, yüzde ikisi Britanyalıydı. Ancak içeride ülke üzerindeki etkisi travmatikti. Hava saldırılarının yoğunluğu cephe gerisini 1914’te olduğundan çok daha fazla kaynaştıran bir etki yaratmıştı. Sonuçta devletin gücünün artması askere alma ve her haneyi etkileyen karneye bağlamaya yol açmıştı. Kariyerler kesintiye uğramış, aileler ve

mahalleler parçalanmıştı. Ulusun sıkıntısında kadınlar, cephe dışında, eşit muamele görmeye başlamıştı.

Bu birlik olan bir ulusun savaşı olmuştu ve bu savaşta Britanya sözcüğü, en azından dikkat çekecek derecede, İngiltere'den fazla kullanılmıştı. Zafer, şimdi karşılanması gereken bir bedel pahasına elde edilmişti. Artık imparatorluk daha fazla savunulamazdı. Bireylerin temel hakları, memurları savaşı kendilerinin ya da kendi kurallarının kazandığını zanneden kıskanç bir devletin elinden geri alınmalıydı. Mücadele şimdi barışı kimin kazanacağı üzerineydi.

Refah Devleti

~

(1945-1979)

Avrupa'da savaşın sona ermesiyle normal siyasal çalışmalar yeniden başladı. Churchill'in koalisyon hükümeti dağıldı ve 5 Temmuz'da, Uzakdoğu'da çatışmaların devam etmesine rağmen, acil bir genel seçim yapıldı. Sanki 1935'ten beri demokrasiye aç olan ülke daha fazla bekleyemiyordu. Seçim kampanyası uzun süredir baskı altında tutulan gerilimleri, savaş koşullarının öfke ve bıkkınlığını ve yeni bir şey için arzuyu açığa çıkardı. Eski koalisyon ortakları karşılıklı olarak birbirlerinden hoşlanmamaya başladılar . Churchill, İşçi Partisi'nin sosyalist önerileri için "Gestapo" sözcüğünü kullandı. İşçi Partisi politikacısı Aneurin Bevan, Tory partisine karşı "derin, yakıcı nefretini" dile getirdi. "Bana göre onlar haşarattan da aşağıdırlar." Seçimin sonuçları tartışmasızdı; 393 parlamento üyesiyle İşçi Partisi'nin tarihteki ilk kapsamlı zaferiydi. Liberaller yalnızca on iki sandalye kazanarak adeta silinmişlerdi. Churchill reddedilişi karşısında mahvolmuştu. Atası Marlborough gibi, savaşta kazanılan başarının İngiliz halkında minnettarlık uyandırmadığını yansıtan bir durum karşısında kalmıştı. Zafer saatinden sonra kabaca kenara itilmişti.

Yeni hükümet iyimser bir coşku ruhuyla doluydu. Başkanlığı İşçi Partisi'nin koalisyondaki lideri, Churchill'in "mütevazı ol-

mak için çok nedeni var” dediği, sakın, mütevazı Clement Attlee yapıyordu. Eşi ve kendisi küçük bir araba kullanıyor; parlamentoya yürüyerek gidiyor ve kulübünde öğle yemeği için parkı yürüyerek geçiyordu. Attlee, gemiyi hızla kayalara çarpacak çelişkili egolara sahip ve kendi bildiğini okuyan tayfa için en uygun kaptandı. Bu tayfa içinde Dışişleri’nin başındaki, dobra dobra konuşan sendika lideri Ernest Bevin, sağlık bakanlığının başında bulunan fırtınalı Aneurin Bevan ve başbakan yardımcısı olarak Herbert Morrison vardı. Her ne kadar çoğu savaş dönemi kabinesinde birlikte çalışmış olsa da iyi arkadaş değildiler. Morrison’un “kendi en kötü düşmanı” olduğunu duyunca Bevin, “Bedenim hâlâ nefes aldığı sürece hayır, o olamaz” diye karşılık vermişti.

İşçi Partisi savaş zamanının acil durum ruhunun, savaşı kazandıran komuta ekonomisinin, “barışı kazanmak” için canlı tutulması adına mücadele ediyordu. Devlet kontrolü, ülkenin ekonomik ve toplumsal hayatının her yönüne, belki de Birinci Dünya Savaşı’ndan çok daha fazla nüfuz etmişti. Bu kontrol, ütopycı sosyalizmin ihtirasları adına İşçi Partisi tarafından kullanıldı. Daha 1942’nin en karanlık günlerinde Beveridge raporu, her bireyin “beşikten mezara kadar” sorumluluğunu üstlenerek yeni bir refah devleti öneriyordu. 1944 yılındaki resmî bir rapor, merkezî olarak planlanan bir ekonominin kutsal amacı olan, yüksek ve istikrarlı bir istihdam düzeyinin gelecekte hükümetin görevi olacağını ileri sürüyordu. 1944 tarihli Butler Eğitim Yasası, ülkedeki bütün devlet okullarını kamulaştırılmıştı. En yeni eğitim bilimini benimseyerek, çocuklara on bir yaşında uygulanacak bir sınavla öğrencilerin sınıfına bakılmaksızın şu üç okuldan birine yerleştirilmesi kuralını getirmişti: lise, teknik okul ya da “modern orta dereceli okul”. Bu önlemler, dikkat edilmesi gerekir ki, sosyalizmin değil, Churchill başkanlığında Muhafazakârların güdümündeki hükümetin bir ürünü olmuştu.

1946 tarihli Ulusal Sigorta Yasası lafı dolandırmıyordu. Beveridge raporunun, çocuk yardımı, ihtiyacı olanlara devlet yardımı ve hatta ölüm yardımı da dahil, hemen hemen bütün öne-

rilerini hayata geçiriyordu. Bir yıl içinde kamulaştırma, İşçi Partisi'nin ekonominin "hâkim tepeleri" dediği yerlere, Merkez Bankası'na, kömür madenlerine, demiryollarına, havacılığa ve taşımacılığa ve daha sonra da gaz, elektrik ve çeliğe yaygınlaştırıldı. Bu durumların çoğunda değişim zaten savaş sırasında devlet düzenlemesine tabi olan sanayilerin hisselerini Hazine'nin satın almasından çok farklı bir şey anlamına gelmiyordu. Bundan yararlananlar başlıca hisse sahipleriydi. Ayrıca ilk dördü Göller Yöresi, Peak Bölgesi, Snowdonia ve Dartmoor'u kapsamak üzere on ulusal park yapılacaktı.

1948 yılında, herkese ücretsiz genel pratisyen ve hastane hizmeti sağlayan, Bevan'ın Ulusal Sağlık Hizmetleri Yasası geldi. Tıp mesleğinden gelen direniş, Bevan'ın dediğine göre yalnızca "Ben ağızlarını altınla doldurunca" aşıldı. Beklenti, hayır kurumlarının, hastanelerin ve kamu hizmet kurumlarının, okullar gibi, yerel yönetimlere devredilmesi idi. Kısmen, yerel yönetimlerin savunucusu olan Morrison'u Bevan'ın sevmemesi nedeniyle, kabine merkezî bir sağlık hizmetinden yana oldu. Bevan, "Eğer Tredegar'daki bir hastanede bir lazımlık yere düşerse, Whitehall'da çınlaması gerekir" diyordu. Bu ilke, büyüklük bakımından Kızıl Ordu'ya rakip olabilecek bir ulusal sağlık hizmetine yol açtı. "Her şeyi en iyi Whitehall'daki beyefendilerin bildiği" çağ geçmişti. İzleyen yarım yüzyıl içinde Ulusal Sağlık Hizmetleri'nin sorunu beyefendilerin sürekli fikir değiştirmeleri idi.

Savaş sonrası coşkusu geçtikten sonra Britanya'nın yorgunluğu nüksetti. Kentlerin peyzajı kasvetliydi. Semaları dumanla grileşmiş, binaları isle kararmış ve sokakları bombalanan yerlerle delik deşikti. Savaşın bu yerinden oynatmasına, çoğu kez dağılmış evlerine dönen askerlerin çalkantısı, doğum oranındaki ani artış ve artan suç eklenmişti. 1947'deki boşanma oranı savaş öncesi düzeyin on katıydı. Sanki kaçır gibi, 50.000'den az olmayan Britanyalı kadın Amerikan görevlileriyle evlenmişti. 1946 Şubatı'ndaki bir Atlantik geçişinde *Queen Mary* 116 bebeği ile göç eden 344 gelini taşıyordu. Dönüş trafiği ancak 1948 yılında, Londra'daki iş reklamlarına cevap veren 492 Jamaikalıyı taşıyan *Empire Windrush* gemisiyle başladı.

Kasvet, savaş zamanında bile karneye bağlanmayan ekmeğin de dahil olduğu karne usulünün devam etmesiyle daha da iç karartıcı oldu. Her köyün karaborsası ve gizli malzemelere ulaşma iddiası olan “dolandırıcıları” vardı. Moda için derin bir arzu vardı. Dior’un Paris’teki kloş etekli 1947 “Yeni Bakış”ına, Londra’da 1949 yılında kumaşta karne sistemi kaldırılana kadar izin verilmemişti. Konut sıkıntısı büyüktü; evleri bombardımandan hasar gören binlerce aile hâlâ yurtlarda, barınaklarda ve hatta Londra Metrosu’nun bazı kesimlerinde yaşıyordu. Özel sektörün bu sıkıntıyla baş etmesine izin vermek yerine hükümet eski uçak fabrikalarında yapılan geçici prefabrik evler sunuyordu. Bu “prefabrik”ler özel sektör tarafından geleneksel usullerle yapılan evlerden iki kat daha pahalıydı. Kısa sürede bu programdan vazgeçildi ama bazı prefabrikler, 21. yüzyılın başında değerli sayılarak ve hatta tarihî binalar olarak “tescil edilerek” varlığını sürdürüyordu.

Bakanlar, modern mimarların dil dökmesine karşı kuşkuluydu; harap olmuş kent merkezlerine sırtlarını dönmek ve dışarıdaki açık alanlarda “yeni Kudüsler” yaratmak hayali kuruyorlardı. 1946’daki Yeni Kentler Yasası, Crawley, Stevenage, Redditch, Runcorn ve Peterlee de dahil çeşitli yerlerde yirmi yeni yerleşim öneriyordu. Savaş öncesi bahçe-kent hareketi temelden yola çıkarak, kentlerde oturanlara kent dışında ev temin etmek niyetleri soyluydu ama kent merkezlerinin komünalliğini görmezden geliyorlardı. “Kentten dışarı” hareketinin yarattığı çalkantılar “yeni-kent hüznü” sendromuna yol açtı. Stevenage, İskân Bakanı Lewis Silkin’in adından hareketle Silkingrad olarak adlandırıldı.

1946 kışı ülkenin sıkıntılarına, kaydedilmiş en düşük hava sıcaklıklarıyla doğayı da ekledi. Madenler dondu, fabrikalar enerji yokluğu nedeniyle kapandı. Halk hem ekmek hem de kömür için, Kıta Avrupası’ndaki kimi mülteci sahnelerini yansıtır şekilde asık suratlı bir boyun eğmişlikle kuyruğa girmek zorunda kaldı. 1947 Ocak’ında et istihkakı savaş zamanı düzeyinin altına çekildi. Pek çokları için barış, öldürme olmayan bir savaştı. 1947’de baskı nihayet kabine üzerinde kötü etkisini

gösterdi. Hasım Tory basınının saldırısı karşısında Attlee, kendisini Ernest Bevin'le değiştirmek için iki komplo ile karşılaştı ve bunlardan Bevin'in işbirliği yapmayı reddetmesi sayesinde kurtuldu.

Avrupa ekonomilerinin 1947'de açıklanan 13 milyar dolarlık Amerikan Marshall Yardımı'na ne kadar muhtaç olduğu bugünlerde tartışmalıdır. Britanya ilk yıl 700 milyon sterlin aldı ama bunun çoğu, daha ziyade Amerika'nın emriyle, yüksek düzeydeki savunma harcamalarını sürdürmeye harcandı. Uzlaşma karşıtlığının şahı Churchill şimdi dinleme zahmetine girenleri, özgür Avrupa'yı Sovyetler Birliği ve onun komünist uygulardan ayıran "bir demir perdenin kıtanın üzerine çöktüğü" yolunda uyarıyordu. 1945 yılında Britanya başarısız Milletler Cemiyeti'nin halefi olan New York merkezli Birleşmiş Milletler'e katıldı. 1949 yılında bunu, Sovyet yayımlacılığına karşı bir siper olarak düşünülen, "Almanları baskı altında, Amerika'yı içeride ve Rusya'yı dışarıda tutmak" sloganıyla daha güçlü bir ittifak olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü izledi. Britanya'nın bir dünya gücü olma statüsünü kaybedişi hız kazandı. Kabine, 1947 yılında, son genel vali Lord Mountbatten'in tavsiyesiyle Hindistan'a derhal bağımsızlık verilmesi gerektiğini açıkladı. Ülkenin Hindistan ve Pakistan olarak hızla bölünmesinin sonucu, din temelinde feci katliamlar oldu. 1948 yılında eski Milletler Cemiyeti'nin vermiş olduğu mandaterlik yetkisini, şimdi bölünmüş olan Filistin'den de çekti. Bu da savaşa yol açtı. Bunların ima ettiği şey Britanya'nın dış siyasetinin, imparatorluğu korumak yerine, Amerika'nın kanatları altında komünizmi engellemeye odaklanacağıydı.

İşçi Partisi 1950 Şubatı'ndaki seçimleri kıl payı kazandı. Aynı yılın 25 Haziranı'nda Kuzey Kore, Güney'i istila etti ve bu Soğuk Savaş olarak bilinecek şeyi başlatan ilk çatışma oldu. Britanya hâlâ varlığının büyük bir kısmını, daha önce barış dönemlerinde olmadığı kadar savunmaya harcıyordu. Amerikalıların yanında Kore'de savaşmak için Britanya askerî birliğine ödeme yapabilme amacıyla hükümet sağlık ücretlerini artırdı ve bu Bevan ve diğer sol kanat üyelerinin istifasına yol açtı. Savaştan kurtul-

duklarını sanan silah altına alınan gençler kendilerini, bölünmeyle sonuçlanan anlamsız bir çatışma için Uzakdoğu'ya gönderilirken buldular. Yirmi yıl sonra Britanya'yı Vietnam Savaşı'nın dışında tutan, her şeyden çok, bu Kore tecrübesiydi.

İşçi Partisi'nin son performansı, ülkeye eksantrik "bir kuvvet ilacı" vermesi, 1851 yılındaki Büyük Sergi'nin Thames'in güney kıyısında yeniden sahnelenmesi oldu. Britanya Festivali'nin Kubbeli Keşifler Salonu ve sanayi ve sanatlar pavyonları geçmişin gaddarlığından renkli bir modernist kopuş olarak düşünülmüştü. Yaz aylarındaki sürekli yağmura rağmen festival başarılı olarak değerlendirildi. O yılın güzündeki ikinci seçimde Toryler çoğunluğu sağladılar ve Churchill yetmiş altı yaşında yeniden iktidara geldi. Yaptığı ilk işlerden birisi Britanya Festivali'nin, Kraliyet Festival Salonu hariç, dağıtılması oldu. Yeni hükümetin "denetimlerin şenlik ateşi" sloganı, insanları İşçi Partisi'nin savaş sonrasındaki devlet müdahalesi ve bürokrasisinden kurtarma anlamı taşıyordu ama Toryler refah devleti ve kamulaştırmaları tersyüz etmediler. O an için biri merkez soldan, diğeri merkez sağdan iki çağdaş politikacının, Hugh Gaitskell ve R. A. Butler'ın adından hareketle Butskellism diye adlandırılan refah konusundaki geçmiş yarım yüzyılın mutabakatı geçerliliğini sürdürüyordu.

Britanya, 1950'lerde kendisini hâlâ dünyanın önde gelen ülkesiymiş gibi görmeye çabalıyordu. Çocuklar "savaşı nasıl kazandığımızı" anlatan dergiler okuyorlar ve dünyanın büyük kısmını imparatorluk kırmızısına boyamış haritalara bakıyorlardı. Britanya 1952'de ilk jet yolcu uçağı *Comet*'i uçurdu ve Avrupa'nın ilk atom bombası denemesini yaptı. 29 Mayıs 1953'te, yeni kraliçe II. Elizabeth'in taç giymesinden dört gün önce Sir John Hunt yönetimindeki bir ekibin üyeleri tarafından Everest fethediliyordu. Her iki olay birleşerek moral yükseltici çağrışımlar yaptı. Taç giyme töreni, Victoria'nın taç giymesiyle kıyaslanabilecek bir tantana ve heyecan içinde televizyonda gösterilen ilk ulusal olay oldu.

Yeni kraliçe göreve başlar başlamaz imparatorluğunun dağılmaya başladığını gördü. Sömürge Kenya ve Kıbrıs'ta şid-

detli ayaklanmalara karşı Britanya kuvvetleri seferber edildi ve 1956'dan sonraki bir tarih için çoktan planlanmış olan Gana'nın bağımsızlığı ertelendi. Aynı yıl Churchill'in halefi Antony Eden, ülkeyi yeniden imparatorluk havasına soktu. Mısır'ın Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirmesine, İsrail ve Fransa ile işbirliği içinde Port Said'e asker çıkarıp Kanal Bölgesi'ni işgal etme girişiminde bulunarak tepki gösterdi. Mısır'ın Cumhurbaşkanı Nasır'la iyi ilişkilere hevesli olan Washington'dan gelen açıkça kızgın baskı, bir müttefike, Britanya'ya karşı ekonomik ve petrolle ilgili müeyyideler içeriyordu. Sterlin üzerinde baskıyla karşı karşıya kalan Eden taviz verdi ve geri çekilmeyi emretti. Her ne kadar Süveyş Kanalı şovenist bir kamuoyu tarafından desteklenmiş olsa da sonuç küçük düşürücüydü. Bu, Britanya'nın bir dünya gücü olarak statüsünün sonunun geldiğinin en son işaretiydi. Artık söz Washington'daydı.

Eden, Süveyş'ten kısa süre sonra istifa etti ve yerine Birinci Dünya Savaşı'ndan kalan yaşlılardan birisi ve ironik lakabı "Supermac" olan Harold Macmillan geçti. Toryler dünya işlerindeki geleneksel tedbirli, hatta mesafeli pozisyonlarına geri döndüler. 1957 yılında, savaş sonrası Avrupa'nın önde gelen devletlerinin bir "Ortak Pazar" kurmasını öngören Roma Antlaşması'nı imzalamayı reddettiler. Macmillan İngiltere'yi, "ön masada oturtma" anlamına gelen bağımsız bir nükleer güç konusunda tutmak konusunda kararlıydı. Anti-nükleer protestolar 1958'de oluşan Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'yla [*Campaign for Nuclear Disarmament*] birleşerek Aldermaston'daki atom araştırma tesisinden Londra'ya yürüyenlerle her yıl tekrarlanan bir protesto festivalinin başlangıcı oldu. Daha rafine nitelikte değişiklikler, kraliçenin, genç kızların Buckingham Sarayı'nda sosyeteye "tanıtılmasına" son verileceğini açıklamayla geldi.

Macmillan, 1959 seçimlerinde, iki yıl önce hakkında "hiç bu kadar iyi olmadığını" söylediği halk tarafından yeniden seçilerek iktidarını korudu. Ama çok geçmeden kendisinden kuşku lanılmaya başlanmıştı. 1962'de Amerikalı bir devlet adamı Dean Acheson, ülkenin Avrupa'dan süregelen kopukluğuna gön-

dermede bulunarak “Britanya bir imparatorluk kaybetti ama henüz kendine bir rol bulamadı” diyordu. Aynı yıl, beyaz olmayan Commonwealth ülkelerinden İngiltere’ye göçle ilgili ilk sınırlamalar yürürlüğe girdi. Göçmenlerin yerleştikleri bölgelerde, özellikle 1958’de Notting Hill’de ırk çatışmaları görülmeye başladı. Göçmen işgücünün tekstil, sağlık ve ulaşım alanlarında istihdamı önemliydi ama imparatorluğun bu özel mirasının sona erdirilmesine karar verilmişti. İçişleri Bakanı R. A. Butler, “Şu anda dünyanın toplam nüfusunun önemli bir kısmı yasal olarak, zaten nüfusu yoğun olan bu ülkeye gelmek ve burada kalmak hakkına sahiptir” diyordu. Göçmen Yasası [*Commonwealth Immigration Act*] Britanya’nın liberal şöhretine epeyce zarar verdi ama pek az uzun dönemli etkisi oldu. Britanya nüfusunun yabancı ülkelerde doğmuş unsuru 1962’deki yüzde beşlik orandan, yüzyılın sonlarında neredeyse yüzde ona yükselmişti.

1960’ların başında, uzun süre görevde kalan pek çok parti gibi, Toryler etkisini yitiriyordu. 1963’te her şeye rağmen Ortak Pazar’a katılmaya karar verdiler ama Fransa Devlet Başkanı Charles de Gaulle’ün, 1967’de tekrarladığı “non” [hayır] vetosuyla karşılaştılar. Macmillan’ın hükümeti espionaj ve seks skandallarıyla, özellikle de savaş bakanı John Profumo’nun Rus askeri ataşesiyle bir fahişenin hizmetlerini paylaştığının şaşırtıcı bir şekilde ortaya çıkmasıyla, sarsıldı. Bu olay, Naiplik döneminin karikatürcüleri James Gillray ve George Cruikshank’ı hatırlatır bir şekilde, ülkenin yeni mizah endüstrisine kudret helvası oldu. *Private Eye* dergisi ilk kez 1961’de yayımlandı ve çoğu kez acımasız televizyon programı *That Was the Week that Was* 1962’de başladı. Bunlar *Punch*’ın daha ağırbaşlı mizahının sonunun başlangıcına işaret ediyordu.

İşçi Partisi’nin yeni lideri Harold Wilson kısa sürede “sallanan altmışlar”ın havasından yararlanmayı bildi. Partisini teknolojik değişimin “heyecanı”ndan yararlanarak canlandırdı ve yeniden inşa için hükümetin ekonomiyi planlama gücünü tekrar ileri sürdü. 1964 seçimlerinde, Liberallerin 1906’da ve İşçi Partisi’nin 1945’teki aynı yenilik çağrısından yararlanarak

önemli zafer kazandı. Wilson kararlı bir modernistti. Hükümet Butler'ın seçici Eğitim Yasası'nı ıslah etti ve "kapsamlı" orta öğrenimi teşvik etti. Büyük ölçüde liberal bir işleri bakanı olan Roy Jenkins, savunuculuğunu yaptığı idam cezasının kaldırılması, boşanma, kürtaj ve eşcinsellikle ilgili yasaların liberalleşmesi de dahil büyük bir toplumsal reform programının öncülüğünü yaptı. 1970 yılında aynı işte kadınların da erkeklerle aynı ücreti almasını öngören Eşit Ücret Yasası'nı [*Equal Pay Act*] getirdi ve toplumsal eşitsizliği azaltma sonucunu doğuracak uzun süren bir dizi kampanyayı başlatmış oldu. Hükümet [1843'ten 1968'e kadar] tiyatroları sansür etme yetkisine sahip olan Baş Mabeyncinin bu arkaik yetkisini de ilga etti. Bunun şaibeli sonucu sahnede düşüncesizce küfürler ve Londra'daki *Hair* müzikalinde çıplaklığın sıkıcı bir şekilde sergilenmesi oldu. Her ne kadar Wilson 1965 yılında Beatles pop grubunu MBE [*Member of the Order of British Empire* payesi] ile ödüllendirerek "Beatle manya"dan yararlanmak istemekle suçlanmış olsa da Britanya modası ve popüler müziği dünya çapında yükselişe geçti.

İşçi Partisi hükümeti, daha kapsamlı ekonomik planlamanın, rekabet gücü olmayan Britanya sanayiini modernleştirebileceği umudunda daha az başarılı oldu. İki önemli açıdan, City'nin para piyasalarını reforma tabi tutmadığı ve partinin sendikaların parasına ve oyuna ihtiyacı ayak bağı olduğu ve sendika reformu yoluyla işgücü esnekliğini gerçekleştiremediği için başarısız oldu. Wilson, 1967 yılında Britanya'nın ödemeler dengesini korumak için, çaresizlikle "Bu cebinizdeki sterlinin değer yitirdiği anlamına gelmemektedir" diyerek, devalüasyona başvurmak zorunda kaldı. Devalüasyon hükümetin mücadele gücünü kırdı ve ekonomik politika alanında on yıllık bir şaşkınlık ve yenilgiyi kabul etmeye öneyak oldu.

İngiltere'nin eski umacısı İrlanda, tedavi edilmez bir yara olarak duruyordu. Ulster'de 1920'deki bölünme, partizan Protestan üstünlüğünü kemikleştirmişti. 1968'e gelindiğinde Katolik yurttaşlık hakları hareketi, Britanya ordusuyla yirmi yıllık sürekli, düşük yoğunluklu bir savaşı başlatan IRA tarafından üstlenilmişti. 1970'e gelindiğinde ise bölge silahlı bir kaos

içindeydi ve IRA bombalama seferlerini Londra'nın sokaklarına taşıyordu. Ne kadar çabalarsa çabalasın hükümet, Cromwell, Orangelı William ya da Lloyd George gibi, İrlanda bataklığından başka bir çıkış yolu bulamıyordu. Bu arayış bir otuz yıl daha devam edecekti.

Başkaları Britanya'nın bünyesinin farklı bir tehditle karşı karşıya olduğunu görüyorlardı. 1960'lar boyunca İşçi Partisi hükümeti, Malaya, Singapur ve nihayet 1967'de Aden gibi Süveyş'in doğusundaki eski imparatorluk üslerinden çekilmişti. Bunun, Britanya'nın küresel bir güç olarak sonunun geldiğine işaret ettiği düşünülüyordu. Ama imparatorluktan o kadar kolay kurtulunamıyordu. 1968'de hükümet, yapılan bir anketin sonucunda toplumun % 74'ünün karşı çıkmasına rağmen, 1962 sınırlamalarından önce var olan Commonwealth göçmenlerinin bakmakla yükümlü olduğu 50.000 kişiyi ülkeye kabul etme kararı aldı. Mesih gibi bir Tory hatibi, Enoch Powell, bu kararı "çılgınca, gerçek anlamda çılgınca" diye niteliyor ve Britanya'nın sokakları hakkındaki kendi çılgın öngörüsünü "Tiber Nehri gibi kanla köpürecek" şeklinde dile getiriyordu. Bu demagoji, Powell'ın dehşetli Avrupa karşıtlığıyla da birleşince artık Muhafazakâr meslektaşları için çok fazla geldi ve partinin ön saflarından ihracı onu Ulster'in savaş hazırlığında olan Protestanlarıyla dava birliğine yönlendirdi.

1970 yılında Toryler, karamsar eski parti baş denetçisi Edward Heath yönetiminde iktidara geldiler. Ekonominin yönetimi, özellikle de hükümetle örgütlü emek arasındaki güç dengesi sorunu, şimdi Britanya siyasetinin merkezî teması haline gelmişti. Heath, piyasaları serbest bırakarak ve kamu ve özel sektörde kısıtlamaları kaldırarak, sonunda Britanya'yı Avrupa Ortak Pazarı'na sokacak olan "soğuk banyo"nun güç kazandırdığı, savaş sonrası konsensüsten ayrılacağıнын işaretlerini verdi. Ortak Pazar'a giriş 1973'te gerçekleşti ve Britanya halkı arasında Yüz Yıl Savaşı'na kadar geri giden Avrupa ile ilişkiler tartışmasını yeniden canlandırdı. Banyo soğuk başladıysa da kısa sürede sıcak hale geldi. Heath hükümeti [ise], kötü talihin ablukası altındaymış gibi görünüyordu. Hazine, önceki hüküme-

tin parayı ondalık sisteme çeviren sevilmeyen kararını, çok sevilen (ama zahmetli), yani on iki peni bir şilin ve yirmi şilin bir sterlin sisteminden vazgeçme kararını uygulayacaktı. Londonderry'deki bir insan hakları yürüyüşü, on üç silahsız protestocunun ölümüne yol açan paraşüt kıtalarının ateş açmasıyla bastırıldı ve bu olaya Kanlı Pazar adı verildi. Yükselen petrol fiyatları enflasyonu körükledi ve sendikalarla sürekli çatışmalara yol açtı. Heath, Rolls-Royce'u ve diğer "topal ördek" sanayileri kurtarmak için küçük düşürücü bir U-dönüşü yapmak zorunda kaldı ve daha sonra madencilerin grevine tosladı.

Kabine, yüzyıl boyunca hükümetlerin bilinen geleneğine uygun olarak tepki gösterdi. Sorunla karşılaşınca daha fazla kontrolü tercih etti. Heath'in serbest piyasa inancını dinamitleyen ve başlıca enerji arzı konusunda daha başka huzursuzluklara yol açan, kamu ve özel sektöre yasal açıdan emredici karmaşık bir gelir politikası empoze edildi. Aralık 1973'te, sanayide üç gün çalışma, benzin almak için uzun kuyruklar ve seçici enerji kısıtlamalarıyla savaş zamanı ruhu geri döndü. Londra'daki sürücüler lambaları yanan sokaklardan tamamen karanlık sokaklara geçerken ürkütücü bir duygu yaşıyorlar ve ironik bir değerlendirmeye, ikincilerde trafiğin daha rahat aktığını söylüyorlardı. Çaresizlik içinde, maden işçilerine, bir sonraki on yılda sanayilerinin yarısının çöküşünü garanti eden % 35'lik bir ücret artışı uygun görüldü.

Britanya 1970'lerde kamusal özgüven kaybı gibi görünen bir şey yaşadı. Bir zamanlar mutlak güce sahip olan hükümet devleti yönetme yeteneğini kaybetmişti. Savaşın görünür yara izleri kent sokaklarından büyük ölçüde silinmişti ama onların yerini alan şeyler hiç de daha cazip değildi. Modern mimari, bir tarz algısının kaybını yansıtıyordu. Birmingham, Manchester ve Liverpool kent merkezlerinin kapsamlı bir şekilde temizlenmesi bilinen kentsel simgeleri ortadan kaldırmış ve onların yerine çimento ve asfalttan oluşan, kötü izlenim bırakan bir kent görüntüsü getirmişti. Yüksek binalar, alışveriş merkezleri ve her katta balkonların olduğu apartmanlarla "yeni brütalizm" denen şey kasvetli görünüyordu. Londra, Regent's Park'ın he-

men kuzeyinden ve Whitehall'ın büyük kısmının yıkılmasıyla merkezinden geçecek bir "otoyol sistemi"nden güç bela kurtulmuştu. Batı Avrupa'da savaşın harap ettiği pek çok kent merkezi titizlikle savaş öncesindeki gibi yeniden inşa edilirken, Britanyalı mimarlar, komünist bloğun yık ve yap modernizmini taklit etmeye daha hevesliydi.

Süngüsü düşmüş olan Heath, 1974 Şubatı'nda "İngiltere'yi kim yönetiyor?" teması etrafında erken seçime gitti. Çetin bir seçim kampanyasından sonra seçmen "Sen yönetmiyorsun" cevabını verdi. Aynı yıl İşçi Partisi, birincisinde kimsenin çoğunluğa sahip olmadığı bir parlamentoda, ikincisinde ise az bir çoğunlukla iki kez iktidara geldi ama gelir vergisinin üst oranını % 83'e, ayrıca kâr payları üzerindeki vergiyi % 15'e, barış zamanlarının en yüksek oranına çıkarmak dışında önereceği yeni bir şey yoktu. Ekonomik durum berbat. Ulusal üretimin neredeyse yarısını hükümet tüketiyordu. Stagflasyon denilen bir olgu içinde büyüme can çekişirken enflasyon neredeyse % 30'du. 1945'ten beri hangi refah mutabakatı üzerinde anlaşmaya varılmış olursa olsun, ekonomi bunu gerçekleştirmenin araçlarını yitirmişti. Yabancı yorumcular "Britanya hastalığı"ndan ve ülkeden "Avrupa'nın hasta adamı" olarak söz ediyorlardı. 1976'da Wilson, Downing Street 10 numarayı eski meslektaşı, içişleri, dışişleri, maliye ve başbakanlık makamlarını işgal eden yegâne kişi olan, içi içine sığmayan James Callaghan'a devretti. Wilson'a hüznü bir şekilde şunları söylemişti: "Sabahları tıraş olurken kendi kendime, genç birisi olsam başka bir ülkeye göç ederdim diyorum." Ama nereye gideceğini bilmediğini de itiraf ediyordu.

Her ne kadar 1975'ten itibaren Kuzey Denizi petrolü kıyıya pompalanmaya başlamış olsa da bundan sağlanan kâr, Hazine'yi içinde bulunduğu kötü durumdan kurtaracak hükümet gelirleri üzerinde yetersiz bir etki yapıyordu. 1976'da maliye bakanı Denis Healey, 2,3 milyar sterlinlik bir mali destek için şapkası elinde Uluslararası Para Fonu'na gitti ve bunun karşılığında planlanmış kamu harcamalarında 3 milyar sterlinlik bir kesinti yapmak zorunda kaldı. Callaghan'ın kendisi de

sanayinin disiplin altına alınması yönünde ani ve tam bir değişim geçirmişti. Eski müttefikleri sendikaların davranışı karşısında dehşete kapılmıştı; kabinesine soruyordu: “Bir çocuk hastanesinde, ihbarda bulunmadan haydut gibi grev yapılması davranışı karşısında ne diyorsunuz?” 1976’daki parti kongresini 1940’ların kocakarı ilacına, “maliye bakanının kaleminin bir dokunuşuyla tam istihdamın garanti olduğu” bir dünyaya karşı uyarıyordu. “Bütün samimiyetimle size diyorum ki, böyle bir seçenek artık yoktur.” Atlee’nin komuta ekonomisinden Wilson’un planlama rejimine, 20. yüzyılın uzun süren kurumsal devlet iyimserliği artık cevap bulmaktan uzaktı. Savaş sonrası konsensüsü sona erdiren şey daha sonra Thatcherizmin ortaya çıkışından ziyade 1976’daki parasal krizdi. Hükümet refaha komuta edebiliyordu ama ona para ayıracak ekonomiye komuta edemiyordu. Ekonomi, savaştaki bir ordu değildi.

Callaghan sağırılara konuşuyordu. Heath gibi, kamu sektörünün büyümesiyle daha önce görülmemiş on iki milyon üyeye yükselmiş olan sendikacılık karşısında kuşatılmıştı. Ama bu sendikacılık şimdi siyasal bir güç olarak ölüm sancıları çekiyordu. 1978-1979’daki greve bağlı “kaygılarımızın kışı”, kamu sektöründeki bir genel greve çok yaklaştı. Sokaklarda donmuş çöpler yığıldı ve gömülmeyen cesetlerin olduğuna dair olmaya-
cak haberler yayıldı. Rivayete göre bir noktada başbakan sendika liderlerine “Sizin karşınızda berbat bir durumdayız” diyordu. 1979 Martı’nda Callaghan, kendilerine bir ölçüde özerklik verilmesi talebi reddedilen İskoç parlamento üyelerinin isyanıyla güven oylaması sonucu zayıf çoğunluğunu kaybetti. *The Economist*’in kapağı onu görevini sürdürmek için İskoç, Galli ve İrlandalı kıyafetleriyle süslenmiş olarak gösteriyordu. Uçtaki Keltler tarafından devrilen yeni bir İngiliz yöneticisi oluyordu. Onun gerçek düşmanı, devlet aygıtını yönetmek konusundaki kapasitesine dair son yarım yüzyılda yaratılmış olan inancı, halkın geri çekmesiydi.

Dört yıl önce, 1975’te Torylerin dolambaçlı lider seçme süreci, Heath’e sürpriz bir halef, kırk dokuz yaşındaki Margaret Thatcher’i yaratmıştı. Granthamlı bir manavın kızı olan Ox-

ford eğitimli Thatcher, öyle bir izlenim bırakmayı sevmesine rağmen, asla erkek şovenizmi tarafından engellenen yoksul bir devlet okulu öğrencisi değildi. Yetenekli kadınları yüceltmeye hevesli bir parti içinde hızla yükselmişti. Heath'in kabinesinde eğitim bakanı olarak yer alarak, onun yüz kızartıcı U-dönüşlerini izlemiş ve bunların bir daha asla tekrarlanmamasına ikna olmuştu. Şimdi sosyalizm hakkında, "Hiçbir yönetim teorisi, daha adil bir sınav ve daha uzun bir tecrübe sağlamamıştır. Bu sefil bir yenilgidir" diye konuşuyordu. Dudaklarında her zaman Kipling'in sözü vardı: "Sonu gelmeyen bir ders aldık ama bize hiçbir yararı olmadı." Britanya, 3 Mayıs 1979'da Downing Street'e ilk kadın başbakanını seçti. Thatcher, Kipling'i sınava tabi tutacaktı.

Thatcherizm

~

(1979-1990)

Thatcher bilinmeyen bir nicelikti. Kendi partisi onu bir yabancı, hatta kısa süre içinde daha makul bir liderle yer değiştirecek, Heath'e karşı bir "köylü isyanının" parçası sayıyordu. Kırılğan bir kişiliği vardı ve golf kulübü neşesi içindeki kılıbık, hatta müzikal bir komediye, *Anyone for Denis?*'e konu olmuş kocası Denis tarafından teskin edilen imajıyla, aşırı bakımlı, aşırı iddialı ve "banliyö" görünüyordu. Thatcher'in eski kabine arkadaşlarından hiçbirinin ona oy vermediği söyleniyordu.

Yeni hükümet, bitkin düşmüş bir ülkeyi yöneten, bitkin düşmüş bir yönetimi devralıyordu. Bütün o sağ kanat içgüdülerine rağmen Thatcher içi boş bir manifesto ve yalnızca iki inançla göreve geldi: Britanya ekonomisinin laneti her türden kısıtlayıcı ticaret uygulamalarında ve herkesin devlete aşırı bağımlı olmasında yatıyordu. Heath, Wilson ve Callaghan'ın, irade eksikliği nedeniyle bunlarla başa çıkmakta başarısız olduğunu ileri sürüyordu. Bir meslektaş, "Ona inançları için değil inançlılığı için oy verdik" diyecekti. Downing Street'in merdivenlerinde St Francis'e göndermede bulunuyordu: "Nerede anlaşmazlık varsa, biz ahenk getirelim." Bunda samimi değildi. Yeni maliye bakanı Sir Geoffrey Howe, % 22'lik enflasyonla, 1931'deki Snowden kadar sert olduğunu kanıtladı. Onun 1979 bütçe-

si en yüksek gelir vergisi oranını % 83'ten % 60'a indiriyor, hızlı bir enflasyonun olduğu dönemde kamu harcamalarını azaltıyordu. Hükûmete olan destek % 20'lere düştü. Thatcher, işsiz sayısı iki milyonu aştığında bile yumuşamama konusunda son derece kararlıydı. Tekrar tekrar söylediği gibi, "başka bir alternatif yoktu". Aslında 1976'daki Callaghan'ı tekrarlıyordu.

Ülkenin havası 1981 Temmuzunda, Galler Prensi ile Lady Diana Spencer arasındaki "yüzyılın evliliği" ile kısa bir süre rahatlardı. Bu olay olağanüstü kutlama ve kamusal mutluluk vesilesi oldu. Britonlar hâlâ bazı şeyleri iyi yapabileceklerini gösteriyorlardı. Londra 600.000 seyirciye ev sahipliği yaptı ve olay dünya çapında 500 milyondan fazla olduğu iddia edilen bir kitleye televizyonla aktarıldı. Bu aşırı sevinç hali, etnik gerilim, işsizlik ve zayıf güvenlik önlemlerinin karışımının yol açtığı Londra, Liverpool ve diğer kent merkezlerinin hafızalardaki en kötü kent ayaklanmalarıyla sarsılmasıyla yara aldı. Görünüş oydu ki Thatcher'in acımasız politikası yalnızca başarısız olmuyor aynı zamanda yoğun toplumsal anlaşmazlığa da yol açıyordu. *The Times*'a yazdıkları bir mektupla 364 iktisatçı, rotanın değiştirilmesini talep ediyordu.

O sırada talih Thatcher'a iki kart sundu. İşçi Partisi'nin lider olarak, Callaghan'ın yerine geçmek üzere yaşlıca bir solcu olan Michael Foot'u seçmesi "dörtlü çete" diye anılan İşçi Partili şöhretlerin, yeni bir merkez sol parti, Sosyal Demokratları kurma sürecini hızlandırdı. Bu durum kısa bir süre için, Lloyd George'un Liberallere yaptığını yapıyor, Toryler lehine partiyi bölüyordu. 1981-1982'de yeni parti kısa bir süre için kamuoyu yoklamalarında İşçi Partisi'nin önündeydi ve lideri Roy Jenkins başbakan konumunda Thatcher'in halefi olarak en muhtemel isimdi.

Daha şaşırtıcı bir yardım ülke dışından geldi. Muhalefetteyen yaptığı savaş yanlısı bir konuşma, Moskova'nın Thatcher'a, onun da hoşuna giden, "demir lady" adını takması dışında Thatcher dış ilişkilerde silikti. Göreve geldikten hemen sonra dışişleri bakanı Lord Carrington'u, imparatorluğun son faslını görüşmek ve Rodezya'daki Ian Smith'in asi rejimini devi-

rerek Zimbabwe'nin kurulmasına önayak olmak üzere göndermişti. Benzer görüşmeler Britanya sömürgesi Hong Kong'un Çin'in egemenliğine devredilmesi için de yapılıyordu. Savunma Bakanı John Nott bu fırsatı, 1982'nin ortaları için planlanan Kraliyet Donanması'nın "alan dışına" çekilmesi işinde kullandı. Bu, uzun süredir Güney Atlantik'te Britanya'nın elinde bulunan sömürge adası Falklands üzerinde hak iddia eden Arjantin'deki askerî cunta dışında, pek dikkat çekmedi. 1982 Nisanı'nda Buenos Aires buraları ele geçirmek üzere bir gecelik donanma operasyonu düzenledi. Bu eylem ne kadar gayrimeşru olsa da, Arjantinlilerin askerî bir tepki olmayacağı yolunda yeterli nedenleri vardı.

Adaların ele geçirilmesi Britanya'yı şaşkına çevirdi, o kadar ki, partisi ve halkın desteğine sahip olmayan Thatcher'in istifası an meselesi oldu. Hem dışişleri hem de savunma bakanlarının yurtdışında olduğu bir sırada adaları yeniden ele geçirmek üzere, kendi başına, bir donanma göndermenin kumarını oynadı. Bu, Thatcher'in yeni Amerikan Başkanı Ronald Reagan'la kurulmuş olan dostluğuna güvenmek dışında oldukça riskli bir girişimdi. Her ne kadar Reagan ABD kuvvetlerini devreye sokmakta isteksiz kalsa da hatırı sayılır maddi ve istihbarat desteği sağladı ve gizlice bir uçak gemisini hazır bulundurdu. İki ay sonra, altı gemi ve 255 Britanyalı askerin kaybıyla adalar yeniden ele geçirildi.

Demokrasi, askerî bir zaferi hiç böyle ödüllendirmemiştir. Lord Franks tarafından istilanın başlangıcına ilişkin bir araştırma, her şeyden önce Thatcher'in adaları savunmasız bırakmadaki ihmalinin incelikli bir şekilde temize çıkardı. Anketlerde on numaralık bir artış sağladı; Reagan ve onun Sovyet benzeri Mikhail Gorbacov tarafından aynı şekilde kur yapılan bir dünya şöhreti oldu. Churchill'den bu yana hiçbir Britanya başbakanı böylesine yaygın bir şöhret kazanmamıştı. Thatcher bundan mest oldu ve kendisini dünya liderliği retoriği pelerinine büründürdü. Sovyetler'e komünizme ve beyaz Güney Afrika'ya ırk ayrımına son verme nutukları attı. Avrupa Birliği'nde ortaya çıktığına inandığı sosyalizme karşı giderek kulak tırmalayıcı

cı savaşlar verdi ve bitmez tükenez zirve toplantılarında düşüncelesizce ama etkili bir şekilde davrandı. “Britanya’daki devletin sınırlarını başarılı bir şekilde geriletemedik, yalnızca bunların Brüksel’den yeni bir egemenlik kullanan Avrupalı bir süper-devlet [tarafından] yeniden empoze edildiğini görüyoruz” yorumunu yapıyordu. 1984 yılında Thatcher Avrupa Birliği’ne yaptığı aşırı katkılar nedeniyle Britanya’ya indirim sağlıyordu.

1983’te Toryler savaş sonrasının en büyük seçim zaferini kazanarak liderlerini, henüz yeni başlamış olan “Thatcherizm”e yüklenme konusunda cesaretlendirdiler. Önce 1984 Ekimi’nde Brighton, Grand Hotel’deki parti kongresi sırasında gecenin ortasında IRA tarafından patlatılan bombadan canlı çıkması gerekiyordu. Beş kişi ölmüş ama Thatcher cesur bir şekilde kongreyi terk etmeyi reddetmiş, yalnızca Marks and Spencer’den, etkilenen delegelerin giysilerini değiştirebilmeleri için erken açmasını istemişti. Bu olağanüstü bir performanstı ama Brighton’dan sonra onu meslektaşlarından ve halktan uzaklaştıran bir güvenlik duvarı arkasına çekildi. Bizzat kendisi bunun reformlara devam etme konusunda kendisini daha kararlı hale getirdiğini söylüyordu.

Hükümet zaten, ekonomik olmayan 20 ocağın kapanmasının planlanmış olması ve bunun sonucunda 20.000 iş kaybına karşı grevde bulunan Arthur Scargill yönetimindeki kömür madeni işçileriyle açık çatışma içindeydi. Her ne kadar yeni yasalar “grev gözcüleri”nin grev sahalarını ziyaret etmesini yasaklamış ve Scargill’in uygulamayı reddettiğı bir tür oylama yapılmasını gerekli kılmış olsa da, bu anlaşmazlık işçi sınıfının son savunması niteliğini kazanmıştı. Güney Yorkshire kok tesislerindeki bir çatışma, “Orgreave muharebesi”, polis ve grevcilerin taş ve sopalarla ve at üstünde Ortaçağ tarzı bir mücadelesine tanık oldu. Grev, 1985 Martı’nda çökertilene kadar artan bir şiddetle devam etti. Bunu yaygın bir şekilde ocakların kapatılması izledi. Başta Londra’nın doğusundaki News International’ın Wapping matbaa tesislerindeki olmak üzere örgütlü emekle diğere muharebeler devam etti. Geleneksel sanayiler gerilemeye devam ederken, daha rekabetçi hizmet sektöründe iş

imkânları arttı. Sendikaların gücü azalıyordu ve seksenlerin ortalarına gelindiğinde Thatcher'ın ilacı sonunda işe yaramış görünüyordu.

Tahminen onun sancak gemisi olan özelleştirme politikası konusunda Thatcher, yalnızca 1980'lerin ilk üç bütçesinde ödediği siyasi bedelin zorluklarının farkında olması nedeniyle, daha fazla deneme yanılma yanlısıydı. Yerel yönetimlerde, çöp toplanması gibi hizmetlerin özel ihalelerle yapılmasını emretti ve kiracılara oturdukları sosyal konutları "satın alma hakkı" verilmesini talep etti. Yerel yönetimlerin harcamalarını, Avrupa'nın başka hiçbir yerinde olmadığı kadar kısıtladı ve 1985'te Londra'nın o sırada solcu Ken Livingstone'un elinde olan stratejik yönetimini, Büyük Londra Belediyesi'ni lağvetti. Yine de Thatcher, her birini "ulusal" kabul ettiği kömür madenlerinin, demiryollarının ya da posta merkezinin özelleştirilmesinde tereddüt etti. Onun ulusla özdeşleşmesi, Britoil'den söz ederken "benim petrolüm" ve Avrupa Birliği ile kavga ederken "benim param" demesinde yansımasını buluyordu. Her ne kadar pek çok açıdan bir Peelci olsa da Thatcher Disraeli'yi oynama konusunda da becerikliydi.

1983'te Howe'un, eski bir finans muhabiri ve ateşli özel sektörçü olan Nigel Lawson'la yer değiştirmesi, özelleştirmenin canlanmasına neden oldu. Satış listesine konanlar, savaş sonrası konsensüsünün ekonominin her sektörünü nasıl kapsadığını gösteriyordu. Bunlar arasında otomobil ve tren üreticileri, petrol şirketleri, havayolları, havaalanları, feribot işletmeciliği, limanlar, bilgisayar üreticileri, telefon, çelik, gaz ve elektrik yer alıyordu. Savaşa kadar sağlam bir şekilde özel sektörün elinde olan faaliyetler şimdi istikrarlı bir şekilde onlara geri satılıyordu. Daha sonra 1986'da Lawson, o zamana kadar finansal hizmetlerin kutsal mekânı olan alana girdi. 27 Ekim'de City'deki "büyük patlama", büyük kıskançlıkla korunan piyasalara, ticari bankacılığa yabancı şirketlerin girmesine ve ayrıca inşaat şirketlerinin rekabete açılmasına olanak sağladı. Engeller yıkılıyor ve ihtiyatlılık rüzgârda savruluyordu. Özelleştirilen kamu hizmetlerinin hisse senedi çıkarmasından beslenen City ekono-

misî canlandı, bir yıl sonra 1987 Ekimi'ndeki Kara Pazartesi ile çöktü. Bu durum uğursuz bir şekilde hızı saatte 180 kilometreyi bulan, GüneyDoğu İngiltere'de ağaçları deviren hafızalardaki en büyük fırtınayla aynı zamana rastladı. City ağaçlardan daha çabuk kendini topladı ve on yıl içinde Londra dünya finansının başkenti olarak New York'a rakip oldu. Ancak ekonomi, finansal hizmetlere bağımlılık kazanmıştı ve yirmi yıl sonra bu ona pahalıya mal olacaktı.

"Thatcher'in Britanyası" kendine özgü bir karakter kazanmıştı. Ülke 1970'lerin travmasından kurtulmuş ve Avrupa refahının puan cetvelinde yukarı doğru yeniden adım adım tırmanıyordu. Her ne kadar medyanın ilgisi "yuppie"lerin (kentli genç profesyoneller) araba ve evlere yaptığı harcamalar üzerinde olsa da devlet yardımı alanlar da dahil pek çok insan eskisine göre daha zengindi. Hızla sayıları artan yeni üniversitelerden mezun olanların ilk kuşağı, erkekler kadar kadınlar da, iş için mücadele ediyorlardı. Milyoner borsa simsarları ve yukarı doğru tırmanan işçi sınıfı, "Essex adamları", Caryl Churchill'in 1987 tarihli oyunu *Serious Money*'de [Ciddi Para] hicvediliyordu. Londra'nın Canary Wharf'ındaki binalarda Londra tiyatrosunun daha keskin örnekleri ve *Dallas* ve *Hanedan* gibi ithal "vatkalı" [sabun köpüğü] televizyon dizileri gösteriliyordu. Londra, New York'a daha çok benziyordu. Eğer 1960'lar otobur, 1970'ler etobur olarak nitelendirilebilirse, 1980'ler ayırım gözetmeksizin her şeye karşı obur olmuştu.

Gaddar imajına rağmen Thatcher, kötü olarak değerlendirilen konsensüse pek çok kişinin sandığından daha yakın duruyordu. 1980'ler boyunca artan sosyal harcamaları kısmakta zorlanıyordu. Özellikle hoşlanmadığı mesken yardımları harcamaları bile, ev alacaklara ipotek yardımı şeklini almadığı sürece, artış gösterdi. Bir sağcı, Nicholas Ridley, 1983 hükümetini "Thatcher'in kaybolmuş yılları" olarak ciddiye almıyordu. 1987'deki üçüncü seçim zaferinin sonrasına kadar, yerel yönetimlere ve devlet ticaret sektörüne yaptığı gibi, Whitehall departmanlarına saldıracak kadar kendini güçlü hissetmedi. Burada bile, eğitimde yaptığı değişiklikler özelleştirmeden ziyade

merkezileştirme yönünde olurken, Ulusal Sağlık Hizmetlerini özelleştirmekten de geri adım attı. Okullar için İngiltere'nin, üç "temel", İngilizce, bilim ve teknoloji üzerine kurulu ve azaltılmış tarih ve coğrafyayı içeren ilk ulusal müfredatını uygulamaya koydu. Üniversitelerin yönetimindeki değişiklikler, Ortaçağ'a kadar geri giden özerkliğe son verdi. Eğitim Bakanı Kenneth Baker, 1988'deki raporunda, üniversitelerin "iş dünyasına daha yakın olmaları" gerektiğini açıklıyordu. Bu, 1940'ların merkezî planlamasının yeniden canlanmasıydı. Bağımsız Üniversite Tahsisat Komitesi lağvedildi ve bilim insanları yayımladıkları kitaplar ya da yazdıkları makalelere göre, doğrudan Whitehall tarafından "değerlendirilmeye" başladı.

Thatcher'ın dayanma gücü olağanüstüydü. Bir viski içip geç saatlere kadar oturabiliyor, dört saatten biraz fazla uykuyla erken kalkıyor ve kuaförü tarafından bakımı yapılırken tarım haberlerini dinliyordu. "Aşırı sübvansede edilen çiftçilere" kızgınlığını tarım bakanlığındaki nöbetçi memura aktarmak üzere özel sekreteri hazır bulunuyordu. Bununla birlikte on yılın sonuna gelindiğinde, gözle görülür bir şekilde yorgundu. Bir ömür boyu süren katı anti-komünizmini haklı çıkaran 1989 Kasım'ında Berlin duvarının yıkılışından gurur duydu. Ama Almanya'nın birleşmesine, zamanın havasına uygun olarak, güçlü bir şekilde karşı çıkarak ortalıkta görünmüyordu. Çalışma arkadaşlarıyla ilişkilerinde benmerkezci ve emredici tarzı onu çalışılması zor bir kişi yapıyordu ve uzun süre görevde kalan pek çokları gibi, bir Downing Street hizbi içinde geri çekildi.

Thatcher'ın görevdeki son yılı, otoritesinin dağılmasına tanıklık etti. 1987 manifestosunda yerel emlak vergilerini, "baş vergisi" ile değiştireceğini vaat etmişti. Gerçekte bu Gauntlu John'dan bu yana uygulanan ilk baş vergisiydi ve halk tarafından öyle adlandırıldı. 1989'da İskoçya'da uygulanmaya başlandı ve o kadar rağbet görmedi ki sınırın kuzeyindeki Tory desteği çöktü. İngiltere'de vergi 1990'da uygulanmaya başladı ve Mart ayında Trafalgar Meydanı'nda ciddi bir başkaldırıyla karşılandı. Yılın sonuna gelindiğinde ödeme yapmayan 2,8 milyon kişiye borçlu duruma düştükleri bildirildi. Tory par-

lamento üyeleri, verginin yeniden seçilmeleri üzerindeki etkisi konusunda neredeyse umutsuzluğa düştüler. Bu gerginliğe, Thatcher'in iki en sadık yardımcısının, sırasıyla maliye ve dışişleri bakanları, Lawson ve Howe'un ihanetleri eklendi. Her ikisi de Britanya'nın, Orta Avrupa parasının habercisi yeni Avrupa Döviz Kuru Değişim Mekanizması'na (ERM) katılmasını istiyorlardı. Bu mesele o sırada pek ciddi görünmüyordu ama, kabine içindeki ilişkiler o kadar kötüydü ki her iki adam, bir yıl içinde, 1989 ve 1990'da istifa ederek Thatcher'i siyaseten ortada bıraktılar. 13 Kasım 1990'da yaptığı yıkıcı bir istifa konuşmasında Howe, meslektaşlarının Avrupa'da görüşme yaptıklarını ve "toplara ilk yuvarlandığı anda, oyun başlamadan önce, iddialarının takım kaptanı tarafından bozulmuş olduğunu" gördüklerini söylüyordu.

Gerilim hızla arttı. Uzun süredir Thatcher'in diktatörce tarzını eleştiren Michael Heseltine, Howe'un deneyiminden yararlanarak, liderlik konusunda Thatcher'e meydan okudu. Thatcher, ilk oylamayı kazanmış olsa da elde ettiği çoğunluk, alttaki adayların çekildikleri ikinci bir turu önlemeye yetmeyecekti. Bu turda yenilecek gibi görünüyordu. 22 Kasım'da tavsiyelerini dinlemek için kabine arkadaşlarını tek tek odasına çağırırdı. Hepsisi, çok azının bir lider olarak hoş karşılayacağı Heseltine karşısında yenilme riskini almak yerine istifa etmesini tavsiye etti. Paramparça olmuştu. Bu olay "Downing Street'te pencereden fırlatılma" olarak adlandırılacaktı. Ülkeye sürpriz, dış dünyaya şaşkınlık olacak bir şekilde Thatcher gerçekten istifa etti. O akşam Avam Kamarası'ndaki son gensoru oturumunda, İşçi Partisi lideri Neil Kinnock, zayıf ve ikna edici olmayan bir tonda ona saldırmaya çalıştı. Daha sonra, Kinnock ve diğer eleştiricilerine saldırmak için elinin serbest bırakılmasına ne kadar müteşekkir olduğunu söyledi, "yoksa ağlayabilirdim". "Bu işten hoşlanmaya başlıyorum" diyerek konuşmasına son verdi.

Margaret Thatcher'in liderliği, kişiliğinin doğasına bağlı olarak hem başarılı oldu hem de iflas etti. Toryleri sert yüzlü ve sınıfsal önyargılı, hasımları tarafından "iğrenç" diye adlandırılan bir parti emsali haline getirdi. Çok karşı çıkılan ifadelerin-

den birisi de “toplum diye bir şey yoktur” idi. Thatcher’ın kabineye ve Avam Kamarası’na hâkim oluşu ustalıkla olsa da, verdiği kararlar Westminster’den uzaklaştığı ölçüde dejenere oldu. Bu özellikle de siyasetin son ısırganının yer aldığı, Küçük İngiltere’nin küçük müfrezelerinde böyleydi. Kasabalarda değilse de büyük kentlerde Tory mekanizmasını parçalara ayırdı ve baş vergisiyle partisinin çalışanlarını perişan etti. Tarih boyunca İngiltere’nin hükümdarlarına saldıran başkalarını, Kelt sınırındaki ve Avrupa’daki liderleri idare edebildi. İngiliz işçi sınıfının çoğu için olduğu kadar onlar için de Thatcherizmin mirası, kapanan çelik fabrikaları, suskun ocaklar ve Londra’nın City’sinde ve rıhtımlarında yükselen soğuk cam kuleler ve göklere tırmanan bonuslarla konut finansörleri oldu.

Thatcher Sakson tarzı değil, merkeziyetçi ve kesinlikle yetki devri ve *laissez-faire* havarisi olmayan Norman tarzı bir yöneticiydi. Devletin gücüne ve onu kullanmak için kendi keyfi seçim hakkına inanıyordu. Eski kamu ticaret sektörünün çoğunu bertaraf ederken, devletin mülkiyetinde kalanları her zamandan fazla sıkı bir şekilde kişisel ve maliyenin kontrolü altında topladı. Britanya’daki katılımın % 85’inden sorumlu olan yerel demokrasi iğdiş edildi. Mahkemelerin, üniversitelerin, eğitim, sağlık otoritelerinin ve polisin görece özerkliği çok sayıda yasayla, bu yetkilerin Whitehall’a taşınmasıyla zayıflatıldı. Thatcher’in devleti, “VIII. Henry” maddeleriyle doldurulmuş, bakanların parlamentoya başvurmadan takdire bağlı kararlar alabildiği, Londra merkezli bir yönetim makinesiydi.

Buna rağmen Thatcher’in başarısı olağanüstüydü. Yarım yüzyıl içinde dünya çapında bir statü elde eden ilk Britanya lideri oldu. Britanya, 1970’lerde Avrupa’nın kendinden kuşku duyan ve belirsizlik içinde kıvranan hasta adamıydı; başkenti Avrupa’nın ticaret merkezi olarak Frankfurt ve Brüksel’in tehdidi altındaydı. Thatcher buna bir son verdi. Heath’den bu yana muallakta olan “yönetilebilirlik” kavramını yeniden hayata geçirdi ve sağlık ve güvenlik düzenlemelerinin hızla yaygınlaşmasıyla “dadı devleti” denen şey içinde sendeleyeni toplumu, Victoria dönemi değerleri denen şeyleri, çok çalışma ve ahlâ-

ki davranışla canlandırdı. Thatcher, giderek hoşgörölü ve itaat göstermeyen bir toplumu yönetti. Ne istemiş olursa olsun, 1960'ların ve 1970'lerin toplumsal devrimine geri dönüş yoktu. Boşanma ya da kürtaj konusundaki reformlardan geri dönölmesi söz konusu değildi. Daha çarpıcısı, Thatcher, onun görev süresindeki toplumsal ahlâk kurallarındaki değışimin en büyüklerinden birisi olan halkın eşcinselliğı kabul edişini tanıdı.

1990'lara gelindiğinde yabancı hükümetler, "Thatcher'ın yolu" konusunda tavsiyeler almak için Whitehall'da kuyruğa giriyorlardı. Almanlar, Fransızlar, Meksikalılar, Brezilyalılar ve hatta Amerikalılar, kendi savaş sonrası refah konsensüslerinden çıkarken, grevlerin yavaşlattığı ya da durdurduğu "kaygıların kışı" nı yaşıyorlardı. Her yerde kamu sektörü, ekonominin onu destekleyecek kapasitesinin ötesinde büyür görünürken, ekonomi politiğı düzenlemede demokratik hükümetlerin gücüne olan inanç azalıyordu. Thatcher, her ne kadar merkezî otoriteyi güçlendirerek de olsa, kontrolü yeniden sağlamış olarak görölüyordu. Britanya'nın enflasyon oranını % 22'den % 4'e indirmiş ve yurtiçi hasıladan hükümetin aldığı payı % 43'ten % 36,5'e düşürmüştü. Ekonomiyi, denk bütçeler ve özelleştirme reçeteleriyle yeniden büyüme yoluna sokmuştu. Bu zor olmuştu ve Thatcher takdir ediliyor ama popüler bir lider olarak pek sevilmiyordu. Ancak 1990'lara gelindiğinde, kendinden önce gelenlerin bir yüzyılın üçte biri kadar bir dönemde kendilerini bu yükümlölükten sıyırmış oldukları bir refahı sağlamıştı.

Thatcher'ın Çocukları

~
(1990-2018)

Kasım 1990'da Downing Street'in kan lekeli odalarından başbakan olarak çıkan, Thatcher'in en sadık yardımcısı John Major oldu. Meslektaşları tarafından söylendiğine göre, "Thatcherizme insani bir yüz" kazandırmak için seçilmişti. Sıkıntılı, çok alay edilmiş bir dış görünüşün arkasında kibar, Brixtonlu bir sirk artistinin oğlu ve üniversite eğitimi görmemiş bir adam olarak, bir Tory politikacısı için olağan dışı bir geçmişe sahipti. Major güvenilir bir kişi, mükemmel bir *club hon sec* [onursal sekreter] ve Thatcherizmin pastırma yazının emanetçisi olarak görülüyordu.

Yeni başbakan görevine sessizce başladı. Thatcher'in ezeli düşmanı Michael Heseltine'ı yardımcısı olarak geri getirdi ve baş vergisinden vazgeçti. Birinci Körfez Savaşı'nı sonuçlandırmada, Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmada Amerika'ya yakın durdu ve Avrupa'nın geleceği konusundaki Maastricht görüşmelerinde Britanya'nın "dışarıda kalma" isteğinin pazarlığını yaptı. Bu durum Britanya'yı yeni Avrupa parası avro bölgesinin dışında bıraktı ve sosyal ve çalışma yasalarındaki sınırlamalardan kordu. 1992 yılında Major, Toryleri anketleri yanıltan ve İşçi Partisi'ni şaşırtan bir seçim zaferine taşıdı. Tarihteki en yüksek, on dört milyon oyu kazanan tek parti lideri oldu ama Avam Kama-

rası'nda yalnızca yirmi bir sandalyelik bir çoğunluk elde edebildi. Yeni hükümet özelleştirmeye hız verdi ve Thatcher'ın bile adım atmaktan korktuğu alanlarda, suyu, kömürü ve demiryollarını sattı ve yeni yollar, okullar ve hastaneler için özel finansmana yöneldi. Bütün bunların üstüne, bir tür "yurttaş şartı"nın, milenyum politikacılarına cazip gelen, yönetilenlerle yönetenler arasındaki muğlak bir "sözleşme"nin konfor battanieresini genişletmek isterdi.

Major, 1992 başarısından yararlanamadı. Thatcher'ın kuşkuyla karşılaşmasına rağmen Britanya 1990'da Avrupa Döviz Kuru Değişim Mekanizması'na (ERM) katılmıştı ve şimdi kendini ılımlı bir resesyon ve sterlin üzerinde yoğun bir baskıyla kuşatılmış buldu. 16 Eylül 1992'deki "Kara Çarşamba" klasik bir sterlin kriziydi ve Britanya ERM'den çekildi. Bu olay, her ne kadar izleyen devalüasyon Thatcher'ın döviz kurlarına her türlü müdahaleye muhalefetini haklı çıkarsa da, bir aşağılanma olarak görüldü. Şimdi artık Major Avrupa konusunda kendi sağ ile sürekli ihtilaf halindeydi ve Westminster'dan her türlü hak devri taleplerini reddederek İskoçya ve Galler'de gereksiz düşmanlar yarattı. Toryler, İşçi Partisi'nin on puan gerisine düştüler ve bunu değiştiremediler.

1992 seçimlerinin İşçi Partisi üzerindeki etkisi daha da dramatikti. Dümende John Smith'in olduğu parti, kendisini karizmatik genç bir parlamento üyesi olan Tony Blair'in kollarına attı. O ve karizmatik olmayan İskoç, Gordon Brown, İşçi Partisi'ni baştan aşağı yeniden yapılandırmayı hedefleyen, "yeni İşçi Partisi projesi" denen şeyi icat ettiler. Bir lobi olarak başlayan şey, 1994'te Smith'in ani ölümü ve Blair'in parti liderliğini kazanmasıyla bir devrim halini aldı. Her parti kongresinde proje, sendikaların gücünü hadım ederek, çok güçlü ulusal yürütmeyi kısırlaştırarak, sendikaların eski blok oy sistemini parti içi seçimlerde bir-üye bir-oy sistemine dönüştürerek ve manifestonun yazılmasında yıllık kongreyi geleneksel rolünden yoksun bırakarak parti tüzüğünde değişiklikler getirdi. Yaklaşık bir yüzyıl önce partinin kurulmasından bu yana çok az değişimi olan bir kitle hareketinin karakteri, neredeyse bir gece-

de, mutlak güce sahip bir lider altında seçimleri kazanmak için bir makineye dönüştürüldü. İşçi Partisi'nin yeniden icat edilmesi hayret vericiydi. İşçi Partisi, Blair ve Brown tarafından titizlikle incelenmiş olan Amerikan Demokrat Partisi'ne daha çok benzerken, bir kan davası tarihi, huysuz toplantılar ve bölünmeler buharlaştı.

Blair ve Brown, 1994'le 1997 arasında, siyasi yardımcıları Peter Mandelson ve tabloid gazetecilikten "hükümet yandaşlığı"na geçmiş olan Alastair Campbell ile birlikte ikinci bir dönüşümü gerçekleştirdiler. Kamuoyuna, İşçi Partisi siyasetinin Thatcherizmin popüler unsurlarını söküp atmayacağı konusunda güvence verdiler. Blair, Thatcher'in sendika karşıtı yasalarını ya da özelleştirme programını değiştirmeyeceğine söz veriyordu. Bir zamanlar kendisi de CND [Nükleer Silahsızlanma Kampanyası] üyesi olmuş olsa da şimdi Britanya'nın gerek nükleer silah stokuna sahip olmayı sürdürmesinden gerekse Amerikancı bir dış politikadan yanaydı. Brown, İşçi Partisi seçilirse gelir vergisinde bir artış olmayacağına söz verirken, hararetle kamu maliyesinde "tutumluluk" öneriyordu. Sembolik bir jest olarak, Blair ve Brown her partinin üyelik kartında yazılı olan tarihî "dördüncü madde"yi kaldırıyorlardı: "Üretim, dağıtım ve değişim araçlarının ortak mülkiyeti temeline dayalı olarak kol ya da beyin işçilerinin emeklerinin tüm semerelerini güvence altına almak." Aynen John Major'ın Tory partisini Thatcherizmin gaddar aşırılıklarından uzak tutmaya hevesli olması gibi Blair de İşçi Partisi'ni onun sosyalist geçmişinden uzaklaştırmaya ve partiyi, programını süsleyen sloganlardan birisi olan "üçüncü yol"da yürütmeye hevesliydi. Her iki taraf da merkezi ele geçirmeye çalışıyordu ve Blair kazanıyordu. 1995'te bir kanaat yoklaması dalgasında zirveye ulaşmışken güç durumdaki Major'la alay ediyordu: "Ben partimi yönetiyorum. O partisnin arkasından gidiyor." Sol ve sağın geleneksel karakterleri tersine çevrilmişti.

1990'lar Thatcherizmin saltanatının etkisinin azalmasına tanık oldu. Ekonomi, zenginliği finansal hizmetler, iletişim teknolojisi, turizm, kültür ve boş zamanlarda arayarak büyük öl-

çüde sanayisizleştirilmişti. Londra'nın yeniden inşa edilen dok alanlarındaki yükselen mimari, finans ve finansçılara tahsis ediliyordu. İngiliz taşra kentlerinin merkezleri, büyük ölçüde merkezi hükümetin yerel girişimleri kısıtlamasıyla Avrupa'nın geri kalan yerlerindeki kentlerin çok gerisinde sürünürken, uzun süredir doğru planlama yasalarıyla korunan kırsal alanlar hızla yapılaşmaya açılıyordu. Cambridgeshire'deki M11 koridoru, Doğu Midlands ve Severn vadisinde, her yıl bir Bristol büyüklüğünde alan, toplu konutlar ve yeni parsellerle doluyordu.

Tarım, büyük ölçüde Avrupa tarım sübvansiyonlarıyla satitlenip payandalandığı için esneklik gösteriyordu. Ama kırsal Britanya yeni kullanıcılar bulmuştu. Yürüyüş, bisiklet, kampçılık hatta sörfçülüğün popülaritesi dalgalar halinde yayılıyor-du. 1990'da iki milyon olan Natural Trust üyeliği on yılın sonunda üç milyona yaklaşmıştı. Glastonbury müzik festivali her yıl 100.000'den fazla ziyaretçi topluyordu. 1997'de kabul edilen Kyoto iklim değişikliği protokolünden sonra siyaset, çevreci aktivizmin ulusal sera gazlarının sınırlandırılması çağrısıyla “yeşil” bir renk kazanmıştı. 1990'ların ortasından itibaren internetin dünya çapındaki ağı her haneye nüfuz ederek günlük iletişim ve bilgi edinmeyi dönüştürüyordu. İnsanlar evlerinde çalışabiliyorlar ve ülkenin daha uzak yörelerinde ekonomik faaliyet geliyordu.

1997'de İşçi Partisi'nin Toryler karşısındaki zaferi eziciydi. Daha önce görülmemiş 419 İşçi Partili parlamento üyesi, Toryleri 1906'dan bu yana en ağır yenilgiye maruz bırakmıştı. Blair'in “İşler Ancak Daha İyi Olabilir” marşıyla yürüttüğü kampanya bombardımanı daha önce görülmüş bir şey değildi. Karısı Cherie ile birlikte Mayıs ayında açıkça başkanlık tarzı dizayn edilmiş bir şekilde göreve başladı. “Cool Britannia” başlığı altında verilen partiler Downing Street takvimini dolduruyordu. Sanat ve eğlence dünyasının “luvvie”leri [İşçi Partisi'nin sevimli tayfası] denilen İşçi Partisi mensuplarına bol bol asalet unvanları dağıtıldı. Downing Street yeni Camelot olmuştu. Ramsay MacDonald'ın şampanya sosyalizmi, şöhretler çağında yeniden markalaşmıştı.

Blair'ın makamına tanıtım egemen olmuştu. Downing Street'teki en yakın ilişkisi, güçlü kişiliği ile kabineye hâkim olan basın sekreteri Campbell'le olandı. Hükümet, her biri “Yarınki *Daily Mail*’de nasıl yer alacak?” testine tabi tutulan bir dizi girişime indirgenmişti. Başbakanın tarzı Napolyonvari ya da “kanepe yönetimi” olarak tasvir ediliyordu. İşçi Partisi’nin emektar parlamento üyesi Tam Dalyell onu XVI. Louis’nin sarayına benzetiyordu.

Blair tarzı, erken ifadesini 1997 Ağustosunda Paris’teki bir araba kazasında, Galler Prensi’nin eski eşi Diana’nın ölümüyle buldu. Halkın üzüntüsünü olağanüstü bir taşkınlıkla ortaya koyuşu, medyanın, bunaltıcı bir kurulu düzenin dışladığı gençlik masumiyeti “anlatısıyla” büyütüldü. Diana’nın hayranı olmayan kraliyet ailesi, kamuoyu tarafından İskoçya’dan Londra’ya dönerek halkın matemine katılmaya zorlandı. Diana’nın Kensington Palace’daki evinin önünde streç filme sarılmış çiçeklerden dağlar oluştu. Blair, “halkın prensesine” övgüler düzdü ve kardeşinin Diana’yı eleştirenlere açık saldırısı cenazede alkışlandı.

Blair, kendinden öncekilerin canını sıkı bir meselede çabuk hareket etti. İskoçya, Galler ve Londra’da seçilmiş meclisler oluşturulmasına yönelik yasalar kabul edildi. 1999 yılında, 1707’den bu yana ilk kez bir İskoç Parlamentosu oluştu. Aynı yıl, Ortaçağ’dan bu yana ilk Galler meclisi toplandı. Kuzey İrlanda’da cumhuriyetçi liderlerle gizli görüşmeleri Major başlatmıştı ve 1998 yılında Blair, her ne kadar sonuçta iktidar paylaşımının güvenceye kavuşması bir on yıl daha alacak olsa da, Protestan ve Katolik taraflar arasında bir “kutsal Cuma” anlaşmasına nezaret etti. Bu önlemler Birleşik Krallık’ın siyasetini dönüştürdü. Her üçünde de ayrılma yanlısı partilerin güç kazanmasıyla Edinburgh, Cardiff ve Belfast’ta İngiliz olmayan bir söylem dikkat çekiyordu ve İskoç milliyetçileri 2007’de hükümeti fiilen kurdular. Londra’da bin yıllık bir iktidar merkezleşmesinin ardından Britanya adaları sonunda bir tür anayasal denge kurmuş oluyordu. Eğer İrlanda örneği ve açıkça ayrılma tekrarlanmazsa, İngiliz ve Keltlerin asla mutlu olmayan birliği-

nin gevşek bir konfederasyon içinde rahatlaması mümkün görünüyordu.

“Yeni” İşçi Partisi’nin gelişile, her ne kadar Blair bunu gizlemekte becerikli olsa da, Thatcherizm sona ermedi. Thatcher, yeni başbakanın 10 Numara’daki gözler önündeki ilk resmî konuşğu oldu. Maliye bakanlığında Brown, Tory harcama planlarına sıkı sıkıya bağli kaldı ve tek icadıyla, Merkez Bankası’nın faiz oranlarını belirlemesine izin vermesiyle, gurur duydu. Blair partisinin köklerine, asgari ücret, yoksul çocuklar için bir “Güvenli Başlangıç” programı ve en dramatik olarak da devletin bilgilerine ulaşma özgürlüğü getiren bir yasayla saygı gösteriyordu. Sonuncu reformdan daha sonra o kadar pişmandı ki “bunu yapmanın geri zekâlıca” olduğunu düşünerek sarsıldı. Reformun, okulların, hastanelerin ve yerel yönetimin çalışmaları konusundaki diğer gösterileri, devlet hizmetlerinde özel sektörün yer almasını öngören Tory politikasının bir devamıydı. Blair, kamu yatırımlarını City finans kurumlarının yararına özelleştirmeye özellikle hevesliydi. Yerelliğe dönüş de söz konusu değildi. Avrupa’nın pek çok yerinde refah, sürekli reorganizasyona daha az ihtiyaç duyularak yerel düzeyde yürütülürken, Britanya’da refah devletinın yatırım ve ücret düzeyleri merkezden belirlenmeye devam ediyordu.

Yüzyılın sonuna gelindiğinde, “beşikten mezara” refaha doğru sürekli gidişin zorlukları olduğu konusunda artan kanıtlar vardı. Blair hükümeti çeşitlilik, ihale ve sistem dışına çıkma yoluyla daha geniş seçenekler sunmaya çabalıyordu. Özel sektör müteahhidi Capita’ya 1997’de aktarılan 112 milyon sterlin, 2005’te 1,4 milyara yükselmişti. İşçi Partisi döneminde, 6 milyar sterlin tutarında yapılan bütün yeni hastaneler, özel sektör tarafından finanse edilmişti. Yeni orta “akademi”ler –devlet sisteminden çıkmış olan ve özel sermaye tarafından desteklenen okullar– ülkenin her yerinde birden türemeye başlamıştı. Özel şirketler hapishane bile işletiyor ve trafik denetçilerini ve hız kameralarını temin ediyordu. Blair, işleri yapmaya çalışıp başarısız olmasına neden olan “sırtımdaki yaralar” diye şikâyet ettiği şeylerin özelleştirme yoluyla Whitehall’un ataletini kıraca-

ğını umut ediyordu. Kabine işe yaramaz hale gelmişti. Kabin sekreteri Lord Butler, seçilmiş bir komisyona, 1975'te 146 olan kabine evrakına karşılık 2002'de yalnızca dört benzer evrak bulunduğunu belirtmişti.

Toplum onu 2001'de yeniden seçerek Blair'in yöntemlerini destekledi ve bunu izleyerek kamu harcamaları hızla artmaya başladı. Liderlik, kabinenin karar alması değil Bakanlar Kurulu sevk birimince yayınlanan hedefler ve fiktürler şeklini aldı. Yüksek dereceli bir memur, "günlük emirler ve girişimler bombardımanı"ndan söz ediyordu. "Değişim uzmanları"na harcanan para 2005'te 2,5 milyarı bulmuştu ve o sırada hükümeti yürütmenin maliyeti enflasyon hızından üç kat fazla artmıştı. Bütün bu harcamaya karşın, anketler ısrarlı bir şekilde yönetim hizmetlerinin kalitesi konusunda eleştiri olduğunu gösteriyordu. YouGov,* düzenli olarak, "İşçi Partisi yönetiminde işlerin kötüye gittiğini" iddia eden çoğunluklardan söz ediyordu.

İçeride kendilerini baskı altında bulan liderlerin çoğu gibi, Blair de dış politikanın daha sakin kıyılarına kendini attı. ABD Başkanı Bill Clinton'la eski arkadaşlığına büyük ağırlık verdi ve 1998 yılında, Washington'daki Büyükelçisi Sir Christopher Meyer'e göre, "bir hükümdarın resmî gezisinden daha fazla esintiler taşıyan" maiyetini de götürdüğü Beyaz Saray'da harikulade bir akşam yemeği ile ödüllendirildi. Bir yıl sonra Britanya askerlerinin Amerikalıların yanı sıra Sırp'ları Kosova'dan çıkarmak için savaştıkları bir sırada, Blair Chicago'da, "yeni liberal insancıl savaşlar döneminden" söz etti; böylelikle ülke liderlerinin, bir ülke tarafından diğerine ve hatta bir hükümet tarafından kendi halkına nerede kötülük yapıyorsa oraya müdahalesini haklılaştırmaya çalıştı. Her ne kadar o sırada çok az farkına varılmış olsa da, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın büyük bölümündeki o eski ihtiyatlılık, ılımlı bir şekilde Thatcher ve geniş ölçüde Blair tarafından terk edilmiş oluyordu. Beyaz Saray'ın yeni sakini aşırı hevesli Cumhuriyetçi George W. Bush'un bir yardımcısı, Blair'in "Bush'un mısır gevreğine çok fazla adrenalin püskürtmesinden" şikâyet ediyordu.

(*) İnternet temelli pazar araştırmaları ve anketler yapan bir şirket – ç.n.

Yeni müdahalecilik, 11 Eylül 2001'de Manhattan'daki Dünya Ticaret Merkezi'ne El-Kaide saldırısından sonra kritik bir hale geldi. Partisinin bir kongresinde "yakalanacak an budur. Kaleydoskop sarsıldı ... çevremizdeki dünyaya yeniden şekil verelim" dediğinde Blair'in adrenalin düzeyi çok yükselmişti. Britanya, Kâbil üzerine bir misilleme saldırısında Amerika'ya katıldı ve bunu "asıl amacından sapan" uzun dönemli bir ulusun inşası projesi takip etti. Blair, Bush'un tek taraflı olarak teröre karşı ilan ettiği savaşa koşulsuz katıldı ve bu durum, başkanın Crawford'daki çiftliğinde 2002 Nisanı'nda imzalanan, Afgan misillemesini Irak üzerine karşı tarafın kışkırtmadığı bir saldırı halinde genişletmeye varan gizli bir anlaşmayla sonuçlandı.

Savaşın meşruiyeti ve Irak'ın "kitlesel imha silahları"na sahip olduğuna dair kuşkulu savının meşruiyeti bir yana, Blair bunu ve militan İslâm'a karşı savaşı, Amerika ile kol-kola modern bir haclı seferi olarak gördü. Irak'ı işgal etme kararı, 15 Şubat 2003'te, Londra'nın gördüğü, bir milyonun çok üzerinde kişinin katıldığı en büyük savaş karşıtı yürüyüşe yol açtı. Britanya'nın işgali altı yıl sürdü ve 179 Britanyalının hayatına mal oldu. Britanya ordusu 2009 Nisanı'nda geri çekildi ve o güne gelindiğinde Blair orduyu Güney Afganistan'daki tırmanan çatışmanın başrolüne tahsis etmişti. NATO'nun Helmand eyaleti üzerindeki kontrolünü tesis etmek üzere Britanya'nın öncülük ettiği 2006 tarihli harekât, 2010'da Amerikalıların harekâtı üstlenmesiyle fiyasko haline dönüşerek dejenere oldu. Blair, her ne kadar 2005 yılında üçüncü bir seçim kazanmış olsa da bu modern zamanlarda herhangi bir hükümetin gördüğü en az katılımlı seçimdi. Irak ve Afganistan, Falklands'ın Thatcher'e yapmış olduğu gibi onu bir savaş övücüsüyle onurlandırmadı. Blair, 27 Haziran 2007'de, on yıl görevde kaldıktan sonra istifa etti ve yerini eski arkadaşı ama giderek dik kafalı hale gelen tartışmasız halefi Gordon Brown'a bıraktı.

Blair'in yönetimi, hemen hemen tüm kamu hizmetlerinde özelleştirmeyi yaygınlaştırırken, Thatcherizmin sert uçlarını yumuşatmaya çaba göstermişti. 2004'te eşcinsel birliktelik yasal olarak kabul edildi ve 2005 parlamentosu açık eşcinsel on

bir parlamento üyesiyle b b rleniyordu. İklim değişikliği, en azından ismen, gündemde yukarılara tırmandı. İnsanlar h l  “1 sterlin artı vergi”lik uçak biletlerini kapış kapış kullanıyorlardı ama en azından bazıları “bireysel karbon ayak izleri” konusunda endişe ediyordu. Bir zamanlar lanetlenen demiryolları bile her yıl daha fazla yolcu taşıyor ve 2010’da barış zamanındaki en yüksek yolcu taşıma kapasitesine ulaşıyordu. 2005 Aralık’ında seçilen yeni Tory lideri David Cameron küçülen kuzey kutup bölgesine zorlu bir safari yapmak zorunda hissetmiş ve Londra’daki evi için bir r zg r türbini planlamıştı. Otomobiller, evler ve yiyecek maddeleri, yeşil, güvenilir ve sağlıklı tanıtım belgelerini vurgulayan reklamlara konu oluyordu.

Madalyonun  teki yüzü giderek müdahaleci ve baskıcı olan bir hükümetti. “Dadı devleti” politikaları her türlü güvenlik üzerine odaklanıyordu. Geziler, toplantılar ve konserlerin “sağlık ve güvenlik” nedeniyle iptal edildiğine dair günlük hik yeler anlatılıyordu. Britanya en fazla güvenlik kamerasına sahip, polis ve kamu güvenliğine Avrupa’da en fazla harcama yapan ülke olarak itibar görüyordu. 9/11 ve 2005 Temmuzunda Londra kamu ulaşımına bombalı intihar saldırıları düzenlenmesinden sonra I işleri Bakanlığı, Kuzey İrlanda dışında barış zamanında görülmemiş olan yargılamadan tutuklama uygulaması başlattı. Kamu binalarının etrafına beton bariyerler yerleştirildi. İşçi Partisi’nin ceza politikası şiddetliydi; 2010’da hapislane nüfusu 85.000’e, o zamana kadarki en yüksek düzeye ulaşmıştı. Devlet kurumları, aslında savaş zamanlarının ulusal güvenlik modeli olan teröre karşı savaşı haklı göstermeye çalışıyorlardı. Hemen hemen her yıl yeni terör yasaları çıkarılıyordu.

Blair partisini yenilgiden kurtarmış ve Thatcher devriminin kurallarıyla uzlaştırmıştı. O, avlak bekçisine dönüşmüş kaçak yerde avlanan bir avcıydı; kendinden öncekilerin politikalarına karşı çıkıp daha sonra bunları benimsiyordu. Thatcher’in yurtdışındaki saldırganlığını taklit ederken, savaşlarını akılsızca seçmişti. I eride ise Thatcher’in hükümet makinesini başbakanlık emirlerine itaat ettirme yeteneğinden yoksundu. İş-

çi Partili seleflerinin sendika oylarına köle olmasına karşılık, o merkez sağın istikrarsız oylarına mahkûm olmuştu. Blair'in "yeni İşçi Partisi" gerçekte bir pazarlama dalaveresiydi. Onun içgüdüsü sorunları başka bir yöne çekmek ve varlığını korumak yönündeydi. Göreve Sakson "cemaatçiliği" ile dolu olarak gelmiş ve Thatcher'in Norman devletini el değmeden bırakarak ayrılmıştı. Gerçekten de el değmemekten de öte bırakmıştı. Blair göreve geldiğinde gayri safi yurt içi hasılanın % 36'sı hükümet harcamalarına giderken, görevi bıraktığında, ağır borçlanmalarla karşılanan, % 47'ye çıkarmıştı.

Blair bir noktada, Brown'un ulusal liderliğe uygun olmadığı konusundaki inancında haklıydı. Yardımcısı Campbell, Brown'un "psikolojik olarak kusurlu" olduğu yolundaki sızdırılmış ifadeyi kabul etmişti. Eski maliye bakanı, bakanlıkta hemen hemen Gladstone kadar uzun yıllar bulunmuş ve bu süreyi başbakanıyla artan bir çekişme içinde sürdürmüştü. Sonuç olarak kamu harcamaları üzerindeki kontrol çöktü. Brown'un içe dönüklüğü ve öfke nöbetleri, Maliye'nin fildişi kulesi dışında, yüksek bir makam için uygun değildi. Siyasette büyük bir eksiklik olan, aynı düşüncede olmadığı bakanlarla çalışamıyordu ve sonunda eski yoldaşı ve daha sonraki düşmanı, 2008'de asalet unvanı verilen Peter Mandelson fiilen başbakan yardımcısı oldu.

O zamana gelindiğinde Brown'un maliyesinin aşırılıkları kendisine sorun yaratmıştı. Ulusal Sağlık Sistemi harcamalarını Avrupa ortalamasına yükseltmek ve taşradaki tüm orta deceli okulları yeniden inşa etmek gibi eski vaatleri bütçe üzerinde yukarıya doğru sarmal hareketi yaratan bir baskıya yol açmıştı. 2008 güzünde dünya borsaları çökerken, Britanya bir borç salı üzerinde yüzüyordu. Pek çok övgüler düzülen finansal hizmetler sektörü, önce Northern Rock, daha sonra Lloyds ve RBS'nin [*The Royal Bank of Scotland*] alışılmışın dışında zor durumda ve devletin başına kalmasına tanık oldu. Krizin en yüksek noktasında Brown, vergi mükelleflerinden 500 milyar sterlinin üzerindeki banka kurtarma kredilerini desteklemelerini istedi. Halkın hükümete olan güveni, 2009 yılında, yüzler-

ce parlamento üyesinin, çılgınca ve kimi zaman hileli harcama taleplerinde bulunmalarının açığa çıkmasıyla yok oldu. Politikacılar halkın güvenini gösteren tablonun en altında bankerlerle bir araya geldiler.

Mayıs 2010'daki seçimlerde Brown yenildi ama yenilgisi bir Tory zaferi değildi ve bu yenilgi kimsenin çoğunlukta olmadığı bir parlamentodan yana oy kullanan seçmen tarafından hafifletildi. Liberal Demokratlar, 1920'leri ve 1930'ları yeniden sahnelerken kısa bir süre sevindiler. Ama onlar bir günlük kral yapıcı ve daha sonra tutsaklardı. Torylerin David Cameron'u ile uzun süren bir hafta sonu görüşmeler yaptıktan sonra, Liberal Demokrat lider Nick Clegg, Tory ağırlıklı bir koalisyon-da, resmen görüşülmüş bir program ve beş yıllık bir parlamento ısrarı üzerinde anlaşarak başbakan yardımcısı olarak ortaya çıktı. Bu anayasanın garip bir şekilde yeniden yazılmasıydı zira her koalisyon erozyona ve çökmeye maruzdu. Yeni ekip, 1921, 1931 ve 1980'lerin tekrarlayan kesinti programlarını, fiilen kamu sektörünün her kesimini kapsayacak şekilde beş yıllık kısıntılarla yeniden canlandırarak derhal kamu maliyesini kurtarmak zorundaydı. Ekonomi şimdi gerileme içindeydi. 1990'ların o tüm "ani yükseliş ve düşüş bitti" retorikine rağmen, Lloyd George, MacDonald ve Thatcher'in hayaletleri Westminster'in koridorlarında gizlice dolaşmaya başladı. Öğrenciler, kamu sektöründeki sendikalar, polis, öğretmenler ve sağlık işçilerinin protesto ve grevleri patlak verdi. Britanya kamu hayatı ağır bir *déjà vu* nöbeti yaşıyordu.

Bu acil endişelerin ötesinde eski gerilimler yeni ifadeler buldu. Hükümet bir kere daha Londra'dan yetki dağıtmak ve modern devletin çapını ve erişimini azaltmak arzusunu açıkladı ama bunu yapmanın zor olduğunu gördü. İngiltere, çok az yerel vergi takdir hakkı, çok az tamamlayıcı demokrasi ve devlet kontrolünden bağımsız olan az sayıda kamu kurumuyla Avrupa'nın en merkeziyetçi ekonomi politikasına sahipti. Merkezî hükümet tasarruf etmek için her yeri araştırırken yerel demokrasi aşırı gergindi. Benzer kontroller İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'nın yetki devredilmiş meclislerinden de bekleniyordu. İngil-

tere'nin, yarım bin yıldan fazla bir süredir özgürlüğünün garantisi olan parlamentosu da, 2009 Lizbon antlaşması uyarınca, Manş Denizi'nin ötesindeki devletlerle, mahkemelerin Avrupa mahkemesi ile yargılama gücünü paylaşmak zorunda olması gibi, yasama gücünü paylaşmaya zorlanıyordu.

Bu koşullar altında koalisyon hükümetinin beş yılın (2010-2015) tamamını, ülkeyi savaştan bu yana en derin ekonomik gerileme içinde yöneterek doldurması dikkat çekiciydi. Buna, banka sistemine bolca para pompalayan ekonomi bilimindeki dramatik ilerlemelerin yardımı oldu. Ayrıca Britanya'nın, Avrupa'nın parasal deli gömleği olan avro bölgesinin, Yunanistan, İtalya ve İspanya'nın ekonomilerini kısa bir süre için mahveden sınırlandırmalarından özgür olması da yardımcı oldu. Britanya'nın zengin güneydoğu ile kuzey ve batı bölgelerinin bariz bölünmüşlüğü, merkezî hükümetin, başkenti altyapı yatırımında kayırmasının bir çare olmamasıyla genişlemeye devam etti. Londra ekonomisi aşırı derecede ısındı; bu global tasarrufların, büyük ölçüde emlağa ve düşük maliyetli işgücünün Avrupa'nın her yerinden ve daha da uzaklardan ülkeye akmasına yol açtı. Londra'nın ufuk çizgisi bu canlılığı hazin bir şekilde yansıtır. Kilise kulelerinin şehri, gökdelenlerden görsel bir çöle dönüştü.

Koalisyon hükümetinin ömrünü tamamladığı sırada gerileme sona ermeye başlıyordu ama ağır bir şekilde borçlanmış olan hükümet, kamu sektörünü olumsuz etkileyen kemer sıkmanın sıkıntılarını azaltma konusunda isteksizdi. Ancak göç ve özellikle de Doğu Avrupa ile açık olan sınırlar, cırlak bir sağcı, göçmen karşıtı Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin [*United Kingdom Independence Party*] yükselişine yakıt sağladı. Bu durum Cameron'ın Torylerini Britanya'nın Avrupa Birliği üyeliği konusunda bir referandum taahhüt etmeye zorladı. Bu, hükümetin rağbet görmemesinin % 52'ye karşı % 48'le görevi bırakmasına yardımcı oluncaya, 2016'ya kadar gerçekleşmedi. Avrupa Birliği'nden çıkış 2019'da olacaktı ama bu karar Cameron hükümetinin yıkılışını ve yerini Theresa May'in alışını hızlandırdı. May, 2017'de erken seçime gitti ve bir azınlık hükümeti-

nin başına geçti. * Britanya'nın Avrupa Birliği'nden çıkışının görümlerini yapmak ve bunu gerçekleştirmek gibi zalim bir görevi üstlenmişti.

Başka bir ifade ile Ortaçağ'dan bu yana Britanya'nın canını sıkkan baskılar değişmemiştir. Yönetim, halkla, seçmenle ebedi bir mücadele demektir. Merkezî devlet, Avrupa'nın pek çok yerinde belirli ölçülerde devredilmiş olan özellikle Ulusal Sağlık Sistemi, yollar ve hapishaneler gibi büyük girişimleri yürütmek, muhtemelen kavrayabileceğinden fazlasına erişmek istiyordu. Ve Britanya'nın Avrupa'nın geri kalan kısmıyla ilişkilerini saptama konusundaki çok eski mücadele, yakınlaşmaktan ziyade uzaklaşmak yönünde yeni bir yalpalamaya maruz kalmıştı.

Neredeyse bin yıldan beri anayasayı korumuş olan bir kurum hâlâ sahnenin önündeydi: anayasa temelli bir parlamento. Kalıtsal bir monarşiye son verecek bir işaret yoktu. Doğrudan seçilen bir yürütme ya da hatta Avam Kamarası'nda nisbi temsil sistemi için bir çağrı yoktu. Simon de Montfort'un parlamentosunun III. Henry'ye, Uzun Parlamento'nun I. Charles'a kafa tutması ve 1832 parlamentosunun Britanya'yı bir devrimden korumuş olması gibi, İngiltere'nin yönetimini belirleyen parlamento olmaya devam ediyordu.

(*) Bu göreve, 24 Temmuz 2019'da Boris Johnson geldi – e.n.

Sonuç

İngiltere bir ülke olarak başarılı olmuştur. Dikkate şayan bir şekilde az kan dökülerek ve tarihinde, 15. ve 17. yüzyıllarda yalnızca iki uzun süreli iç savaşla erken uluslaşmıştı. George'lar döneminin sonlarına gelindiğinde halkının çoğu, dünyanın herhangi bir yerinde çok nadir olan güvenlik, refah ve bireysel özgürlüklerden yararlanmıştı. Bugün bile, başka ülkeler ona yetişmiş ve hatta geçmişken, İngiltere hâlâ kendisini, nükleer silahları ve Amerika ile birlikte dünya polisliği yaparak bir dünya gücü olarak görür. Eğitim, tıp, bilim ve edebiyattaki üstünlüğüyle böbürlenir. Başkenti Londra, taşrası, ulusal mirası ve sanatsal faaliyetleri dünyanın her yerinden ziyaretçileri çeker.

Bu başarıya bazı etkenler katkıda bulunmuştur. Hikâyenin başlangıcında Britanya Adaları'nın doğu yarısındaki verimli coğrafya Sakson çiftçi yerleşimciler için uygundu. Kuzey Denizi, Manş Denizi ile Galler ve İskoçya'nın dağlık bölgelerinin oluşturduğu sınırlar nadiren barış içindeydi ama istilaya karşı etkili bariyerler olduklarını kanıtladılar. Viking ve Norman istilaları kahrediciydi ama Sakson İngilteresi'ni yok etmedi. Yeni gelenler asimile oldular ve Sakson yerleşimleri, kültürü ve dili büyük ölçüde bozulmamış olarak kaldı. Shakespeare'in söylediği gibi o andan itibaren İngiltere'nin adalı oluşu, "bir hen-

değin evi koruması gibi, bir duvar görevi” yaptı. Bu, Felipe’nin Armadası’na, Napoléon’un Büyük Ordusu’na ve Hitler’in yıldırım harekâtına karşı yetecek bir savunmaydı.

İngiltere tarihinin Ortaçağ’daki can alıcı gerçeği savaşmadan duramayan Norman hanedanının hükümü altına girmesiydi. Fransa ile savaş, 1066’dan 1453’e kadar aralıklarla dört yüz yıl kadar sürdü ve ancak Plantagenetlerin birbirleriyle, Fransızlarla savaştıklarından daha bile azgın bir şekilde savaşmalarıyla son buldu. Ne var ki bu kabile savaşçılığından “yönetilmeye rıza” geleneği çıktı; zira monarklar savaşlarına harcamak için para bulmak zorundaydılar ve bu da halkın işbirliğini gerektiriyordu. Kralların vergi ihtiyacı kadar başka hiçbir şey Norman otokrasisini sınırlandırmadı. Bundan, I. Richard zamanında Londra City’nin gücü, Kral John zamanında yazılı hukuk kurallı, III. Henry’nin ve I. Edward’ın parlamentolarında Avam Kamarası ortaya çıktı. İktidar konusundaki pazarlık mutlaktı. Zalim I. Edward bile halkın kendisine karşı gelebileceğinden endişe ediyor ve “cömertlik ve iyi niyetle bize ödedikleri vergiler ve yaptıkları yardımlar ... gelecekte süfli bir yükümlülük haline gelebilir,” diyordu. Haklıydı.

İngiltere 16. ve 17. yüzyıllarda, onu devrim fırtınaları içinden yeni bir anayasal uzlaşmaya taşıyacak monarklar, danışmanlar ve politikacılara sahip olmak açısından talihliydi. VIII. Henry’nin evlilik sıkıntıları onu, zenginliği kiliseden kendisine ve daha sonra tacirler, avukatlar ve devlet görevlilerinden oluşan yeni bir orta sınıfa yönlendirmeye itti. Her zaman olduğu gibi zenginlikle iktidar el eleydi. Henry’nin dinsel devrimi, rızaya dayalı bir monarşi konusunda sezgiye sahip Avrupa’nın en der hükümdarlarından birisi olan ikinci kızı Elizabeth tarafından sağlaştırıldı. 17. yüzyılda yeni güçlenmiş bir orta sınıf, Stuartlara karşı ikinci bir siyasal devrimi başlattı. Parlamento, 1649’da I. Charles’ı idam ederek kralların tanrısal hakkına; 1688’de ise Orangelı William’ı davet ederek kralların ayrıcalığına son verdi. 18. yüzyılın başlarına gelindiğinde İngiltere Ortaçağ otokrasisinden kendini kurtarmış ve modern bir devlete dönüşmüştü. İngiltere, Galler, İskoçya ve daha sonra İrland-

da'yı kapsayan bir meclis, partili siyaseti, parlamento prosedürünü ve yargı bağımsızlığını, bugüne kadar kabul gören biçimlerde yerleştirmişti.

Bu biçimler bir istikrar yaratmış, İngiltere'nin denizciliğe ilişkin cesaretini güçlendirmiş ve Chatham ile oğlu Genç Pitt'e dünyadaki en büyük denizaşırı imparatorluğu kurma olanağı sağlamıştı. Bu imparatorluk 1780'lerde Amerikan kolonilerini ve ayrıca Fransız Devrimi'nin şokunu atlattı ve pek çoklarının tahmin ettiği gibi isyana değil, 1832 tarihli Reform Yasası'yla sonuçlanan ulusal tartışma neticesinde olağanüstü bir devrime yol açtı. Bunun sonucundaki Victoria dönemi zenginliği, parlamentonun, giderek daha fazla Britanyalı seçim sürecinin yö-rüngesine girdikçe çok daha geniş bir "yönetim için rıza"yı kabul etmesine olanak verdi. Bu durum şimdi artık Birleşik Krallık olan ülkenin, her biri sınırsız görünen doğal kaynaklar, serbest ticaret ve bilimsel araştırma ruhu ve girişimiyle önde gelen bir dünya gücü olmasına zemin hazırladı.

Bütün bu zaman boyunca Britanya devletinin temel kurumu, iki kamaralı parlamento, asla denetimi elden kaçırmadı. Temsili değildi ve değişime karşı her zaman tereddütlüydü ama açık tartışmaya saygı gösteriyor ve sonunda yönetimi halkın iradesine bağlayarak 20. yüzyılda Britanya'ya tam demokrasi ve refah devletine doğru rehberlik ediyordu. İngiliz siyasetinin, tabiri caizse "ezber-bozanları", Cromwell, Walpole, Chatham, Peel, Disraeli, Gladstone ve Lloyd George olarak sıralanabilir ama onların yeteneklerini devletin hizmetine koşan parlamento kolektifi oldu. İngiliz tarihinde hiçbir noktada, parlamento dışı eylem siyasal ilgi görmedi. İrlanda'da bu olduğunda sonuç felaket oldu. Eğer bu kitapta, en azından 20. yüzyıla kadar, bir kahraman varsa o parlamentodur.

Victoria'nın 1901'de öldüğü sırada bu başarılar tehdide maruz kalmaya başlamıştı. Serbest ticaret imparatorluğun ekonomik gücünü baltalıyordu. Avrupa'daki diğer ülkeler ve Amerika, kapitalist girişimde Britanya'yı geride bırakıyor ve doğal ve insan kaynaklarını geliştiriyorlardı. Rekabetçi bir emperyalizmin, bilhassa Almanya'nın yükselişi, iki dünya savaşında Bri-

tanya'ya pahalıya mal oldu. O kadar ki, ikincisinden sonra Britanya İmparatorluğu'ndan geriye ne kalmışsa yalnızca yirmi yıl içinde dağıldı. Ne de başarısız olan yalnızca denizaşırı imparatorluktu. Britanya Adaları'ndaki eski İngiliz imparatorluğu da tehdit altındaydı. İrlanda, İngiltere'ye sürekli ıstırap kaynağı olacak Ulster'i geride bırakarak 1921'de büyük ölçüde yakayı sıyırdı. İskoçya ve Galler'deki ayrımcı canlanmalar sonunda kısmi özerklik verilmesine yol açtı. Birleşik Krallık, bir monarşi olarak güvende olsa da, tarihte ilk kez olmak üzere parlamentosu gerek Britanya Adaları'nın Kelt bölgelerine gerekse Batı Avrupa devletlerinin kurduğu yeni konfederasyona iktidar devretmek zorunda bırakıldı. Bu tavizler karşısında Plantagenetler mezarlarında ters dönmüşlerdir.

Bu değişimler gerilimlere yol açtı. İmparatorluk sonrası Britanya, Amerikalı Dean Acheson'un 1962'deki sözcükleriyle, "dünyada henüz yeni bir rol" bulamamıştı. Ada devletleri komşu kıta devletlerine karşı genelde çelişik duygular beslerler ama Britanya nevrotik bir şekilde öyleydi. Avrupa karşısında bölünmüş ve kararsız duruyordu. İmparatorluk nispeten rahatlıkla tasfiye edilmişti ama onu yaratmış olan kafa yapısı değişmemişti. 21. yüzyıl Britanya'yı yerine göre insanıyetperverlik, demokrasi, ulus inşası ve bölgesel istikrar adına bir dizi "liberal müdahale" savaşına katılmış buldu. Kimi zaman Norman haçlılarının yeniden ufukta görünmeye başladığı düşünülebilirdi. Seçmen tarafından seçildikten sonra yürütmenin parlamento-yu, kendi kararları üzerinde bir denetim mekanizması olarak değil de bir incelemeden onaylama mekanizması olarak ele almakta becerikli olduğu görünüyordu.

Bu yürütmenin çapı konusunda da kuşkular ortaya çıkmıştı. 20. yüzyıl savaşı, devletin büyüklüğü ve kapsamında hızlı bir artış ve barış zamanında ise "beşikten mezara" halkın refah taleplerini karşılamaya devam etmesi anlamına geliyordu. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Britanya'nın sağlık, eğitim ve sosyal hizmetleri, kamu hizmetleri ile ticaret ve sanayinin büyük kesimi devletin denetimi altına girmişti. Otoritenin merkeze doğru bu sürüklenişi başlangıçta refah konsensüsü denilen şeyin

bir parçası olarak iyi karşılanmıştı ama 1980'lere gelindiğinde yürütmenin büyüklüğü ve kendisini sınırlandırma ya da ıslah etme konusundaki yetersizliği bir çözülme konsensüsüne yol açmıştı. Buna karşı bir tepki, Tory ve İşçi Partisi hükümetleri tarafından benzer şekilde yürütülen, kamu sektörünün büyük kesiminin özelleştirilmesi oldu. Ancak devlet faaliyetlerinin özel sektöre ihale edilmesi durumunda bile hiçbir şey devlet harcamalarını azaltmıyordu. 21. yüzyılın başına gelindiğinde, devlet ulusal çıktının % 47'sini tüketiyordu ki bu barış zamanları için bir rekordu.

Denizasıırı imparatorluktan yoksun kalmış olan devleti yönetenler şimdi ülke içinde bir imparatorluk için can atıyor gibiydiler. Ancak bu yeni imparatorluk eskisi kadar hantaldı. Ölçek ekonomileri eksi ekonomiler haline gelmişti. Whitehall ve devlet daireleri, hâlâ gayriresmî anayasanın denetim ve dengesine tepkisiz kalıyordu. Vergi sistemi, artan sağlık ve sosyal yardım faturasıyla, yaşlanan bir nüfusu ayakta tutmaya yetersiz görünüyordu. Hükümet kolayca borçlanmaya kaydı. Norrnan devletin potansiyeli yeniden doğmuştu ama bu kez bir zamanlar onun aşırılıklarını sınırlandırmak için savaşmış olan Sakson halk şimdi onun cömertliğinin minnettar alıcısıydı. Seçmen devlet gücünün hedeflerini benimsiyor ama daha yüksek vergilerle bunun araçlarını sağlamaya ayak diriyordu.

Her çağın Leviathan'a karşı uyarıda bulunan peygamberleri vardır. Yeni yüzyılın başında devletin, niyeti ne kadar iyi olursa olsun, ekonomi onu destekleyemeyeceği için karşı durulamaz bir şekilde büyümeye devam edemeyeceğine geniş ölçüde inanılıyordu. Avrupa'nın her yerinde hükümetler kendilerini güçten mahrum bırakmayı beceremiyorlardı. Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve hatta Britanya'da halkın parasının harcanması, onun kazanılmasından çok uzaklaşmıştı. Ne ki demokrasi bunu disiplin altına almakta aciz görünüyordu. Politikacılar neden daha güçlü bir liderlik ortaya koyamadıklarını sorun, bizi seçen halk buna izin vermeyecektir diye cevap vereceklerdir. Uzun zamandır disiplin sağlayan merkezî hükümet, disiplinsizlikte suç ortağı haline gelmişti.

Tarih boyunca İngiltere'nin anayasası, yöneticilerin halkın çığlıklarına ya da en azından olayların akışına kulak tıkadıkları zaman değişmeye zorlanmıştır. Ortaçağ monarkları baronlara ve yerel güçlere teslim olmak zorunda kaldıklarında bu olmuştur. Kilise Reformasyon'a ve yeni ortaya çıkan tüccar sınıfına cevap vermek zorunda kaldığında bu gerçekleşti. Stuart kralları hukukun üstünlüğüne ve parlamentoda sıradan insanların yer almasına boyun eğmek zorunda kaldığında bu olmuştur. Her defasında devletin monolitik eğilimi, yer açmak zorunda kaldığı toplumdaki yeni ortaya çıkan güçlerle karşı karşıya kalmıştır. İngiltere'nin Avrupa uygarlığına en büyük katkısı, 19. yüzyıl parlamentosu bile, refah devletinin kökleri parlamentodan değil yenilikçi yerel yönetimlerden çıkmışken, halkın reform baskılarına cevap vermek zorunda kalmıştır. Değişiklik, yönetici elitin meydan okumaya ve rekabete yeterince açık olmaması nedeniyle meydana gelmişti.

Ben, İngiliz toplumunun bu açıklığını tarihin can alıcı mesajı olarak değerlendiriyorum. Bugün bu, yine sınava tabi tutulmaktadır. Devlet topluma ve bölgesel sadakate daha fazla saygı göstermediği sürece, aşağıdan gelecek yenileşmeden, yenilikten, deneyimden ve yeni kandan kendini mahrum edecektir. İngiltere en güçlü olduğu çağda, 19. yüzyılda, metropolden çok uzaktaki sivil taşrallıklıkla harekete geçirilmişti. İnsanlar, adlarına hareket edenlerin kendilerinden uzaklaştığını ve tanınmaz olduğunu gördükçe özerkliğe olan inançlarını kaybetme eğilimindedirler. Bu, kamu hizmetlerine olan güvenin azalması, sağlık, eğitim ve güvenliğin özel ellere geçmesiyle daha şimdiden fark edilmektedir. İngiltere'de çok az insan kendi yerel topluluklarının liderini tanır ya da adını bilir. Bu bilinmezlik, toplulukları depolitize etmekte ve alışılmışın dışındaki bir sınıf sisteminde toplumsal bölünmeleri sağlamlaştırmaktadır. İspanya, İtalya, Almanya ve hatta Fransa gibi ülkeler vilayetlere, komünlere ve belediye başkanlarına yetki devretmişken, İngiltere yetkiyi Londra'da, Westminster'de ve Whitehall'da toplamaya devam etmektedir.

Bununla birlikte resim tümüyle karanlık değildir. Meslek-

ler, üniversite, medya ve de hukuk, internetteki yenilikler, bilgi edinme özgürlüğü, insan hakları yasası ve yeni yüksek mahkemenin desteğiyle güçlü ve görece çoğulcu olmaya devam etmektedir. Ayrıca bu merkezileşme eğiliminin Birleşik Krallık içinde, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'ya anayasal yetki devri şeklinde önemli bir istisnası da vardır. İngiltere için Karanlık Çağlar'da çizilen sınırlar, zamanın sisleri içinden yeniden ortaya çıkmaktadır. Saksonlar ve daha sonra da Normanlar tarafından antik Britonlara karşı İngiltere'yi savunmak için gerekli olan merkezî gücün birikimi tersine dönmektedir. Denizaşırı imparatorluktan çoktan çekilmiş olan Londra'nın iktidarı şimdi de içerideki imparatorluktan çekilmektedir. Edinburg, Cardiff ve Belfast'ta yeni anayasal düzenlemenin ilk belgeleri olarak meclisler kuran yasaları görmek mümkündür.

İngiltere böylelikle sınırlarının ötesindeki ve hatta Britanya Adaları'nın başka yerlerindeki İngiliz olmayan halkları yönetme iradesini kaybetmektedir. İskoçlar, Galler halkı ve İrlandalıların bir kısmı bunu istediği takdirde, "birleşik bir krallık" için yeni kurumlara devamlı ihtiyaç vardır. Ama Westminster parlamentosunun asimetrik doğası, İngiltere'nin yarı özerk Kelt saçaklarından parlamento üyelerine kısmen esir olmasıyla uzun dönemde sürdürülebilir bir şey olamaz. Bu çarpıtılmış bir demokrasi olur. Eninde sonunda İngiltere'nin, Westminster parlamentosunun çerçevesi içinde ya da dışında kendi meclisine ihtiyacı olacaktır.

Aynı şekilde 2016'daki Britanya'yı Avrupa Birliği'nden çıkarma referandumu iki şekilde ele alınabilir. Bu, uzun bir geçmişi olan Avrupa siyasetinden yarı bağımsız olmanın yeniden öne sürülmesidir. Birçok kere, III. Edward, Stuartlar, Walpole, Liverpool ve Salisbury dönemlerinde parlamento liderleri Avrupa'nın entrikalarına yürütme gücünün fazlaca eğilimli olmasına karşı isyan etmişlerdir. Avrupa Birliği'nin 2009 Lizbon antlaşması çok ileri giden bir entrikaydı. Ancak oylama çok daha genel anlamda, Londra'daki aşırı kısıtlayıcı merkezî yönetime, hükümetin kendisine karşı bir protesto olarak yorumlanmıştır. Bu açıdan o sırada Avrupa'da yaygınlaşmakta olan popülist ha-

reketlerle ilişkilendirilmiştir. Bu, demokrasinin kendi savunmasızlığının ifadesiydi.

Ben yazılı anayasaları olgunlaşmamış devletlerin bir aracı olarak ele alırdım. Fikrimi değiştirdim. İnsan hakları konusundaki Avrupa konvansiyonunun Britanya hukukuna sokulmasıyla, daha sonra yeni bir haklar bildirgesiyle takviye edilmiş ya da yer değiştirmiş olsa da, Britanya'ya zaten büyükçe "yazılı" bir sözleşme sunulmuş oluyordu. Tennyson'un sözcükleriyle "teamülden teamüle/özgürlük yavaş yavaş genişler" denen bir ülkede anayasa geleneği artık seçilmiş diktatörlüğe karşı koruma sağlamaya yeterli değildir. Hakların yazıya geçirilmesi gerekir çünkü bu haklar ister izleme teknolojisinin, hapis cezası takıntısının isterse giderek artan devletin takdir yetkisinin devamlı tehdidi altındadırlar. Yerel demokrasinin kapsamı yeniden tanımlanmayı, Londra müesses nizamının eleman seçme havuzunun güçlendirilmesini ve halen İngiltere'nin varlığının üçte birini tüketen kamu sektörünün tazelenmesini gerektirmektedir. Bunda yeni bir şey yoktur. Böylesine katmanlandırılmış, ikincil bir siyaset İngiltere tarihinin büyük kısmında geçerli olmuştur ve hâlâ Avrupa'nın geri kalan kısmı için de söz konusudur.

Amerikalı devrimciler 18. yüzyılda, İngiliz tacına karşı ayaklanırken bile, ilham almak için İngiltere tarihinin bu açık geleneklerine başvurmuşlardır. Bağımsız Tudor *borough*ları, *county*leri, şerifleri, belediye başkanları ve kent toplantılarının içi boşaltılmış demokrasisiyle alay etmişlerdir. Yüzlerini, eski hukukun üstünlüğü, Uzun Parlamento, şanlı devrim ve haklar bildirgesine dönmüşlerdir. Britanya Commonwealth'inin ülkeleri, Kanada, Avustralya ve hatta Hindistan alt kıtası aynı şeyi yapmıştır. Önemli olan şeyleri yazmışlardır ve şimdi dünya demokrasisinin örneklerini yaratırken bunun rehberliğinden yararlanmışlardır.

Tarihin mesajı odur ki, sosyal, ekonomik ya da siyasal herhangi bir değişiklik aşağıdan geldiğinde ülkeler en başarılı bir şekilde evrimleşmişlerdir. Merkezî iktidar onu kullananı baştan çıkarmakta, muhafazakâr, baskıcı bir güç haline getirmek-

tedir. Özgürlük ve demokrasiye inananlar, onu sonsuza kadar kontrol altında tutmalıdırlar. Dolayısıyla Kipling'in Magna Carta'ya selam gönderen çınlayan sözcükleri bu erken denetimi hatırlatır:

*Ve hâlâ Güruh ve Monark
Kaba bir el koyarken İngiltere'nin işlerine,
Runnymede'deki sazlıklarda
Fısıltı uyandırır, ürperti duyulur.
Ve kralların
ve kalabalıkların ve papazların ve diğerlerinin
mizacını bilen Thames,
Onların uyarısını getirirken Runnymede'den
derinlere yuvarlanır korkutucu bir biçimde!*

101 ÖNEMLİ TARİH

Tarihler, zamanın işaret levhalarıdır. Ben, aşağıdakileri, ulusal tarihteki en önemli 101 dönüm noktası olarak değerlendiriyorum:

- 410 Britanya'daki Roma kolonicileri Saksonlarla yalnız başlarına savaşmayı bıraktı.
- 597 Augustinus'un misyonerleri İngiltere'ye geldi.
- 602 Canterbury katedrali kuruldu.
- 664 İngiliz kilisesi, Whitby'deki sinodda Iona'dan değil Roma'dan yana çıktı.
- 731 Bede'nin kilise tarihi tamamlandı.
- 785 Offa su yolu İngiltere'nin Galler'le sınırını belirledi.
- 865 Danimarkalılar İngiltere'ye geldi.
- 878 Alfred Danimarkalı Guthrum'u Edington'da yendi.
- 991 Ethelred Viking istilasını önlemesi için Danegeld'e para verdi.
- 1016 Cnut İngiltere kralı oldu.
- 1066 Hastings Savaşı, I. William Harold'u yendi.
- 1086 *Domesday Book* tamamlandı.
- 1154 II. Henry iktidara geçti.
- 1170 Becket'in öldürülmesi Henry'nin kiliseye karşı seferini sonlandırdı.
- 1199 Aslan Yürekli Richard öldü.

- 1215 Kral John baronlara boyun eğdi ve Magna Carta'yı imzaladı.
- 1264 Simon de Montfort parlamentoyu toplantıya çağırdı.
- 1277 I. Edward Galler'i istila etti ve Llywelyn'i yendi.
- 1295 Edward "Model Parlamento"yu topladı.
- 1314 II. Edward Bannockburn'de İskoçlara yenildi.
- 1327 II. Edward Berkeley Şatosu'nda öldürüldü.
- 1337 Fransızlara karşı Yüz Yıl Savaşı'nın başlaması.
- 1346 III. Edward Crécy muharebesini kazandı.
- 1348 Kara Ölüm nüfusun dörtte birini yok etti.
- 1381 II. Richard köylü isyanına son verdi.
- 1399 IV. Henry II. Richard'ın yönetimine el koydu.
- 1415 V. Henry Agincourt muharebesini kazandı.
- 1431 Jean d'Arc kazıkta yakıldı.
- 1453 İngilizlerin Castillon'da yenilmesiyle Yüz Yıl Savaşı sona erdi.
- 1455 St Albans muharebesi Güller Savaşı'nı başlattı.
- 1469 Kral yapıcı Warwick, Lancasterli VI. Henry'den yana geçti.
- 1471 Yorklular Tewkesbury muharebesini kazandı.
- 1483 İki prensin Londra Kulesi'nde öldürülmesi.
- 1485 Henry Tudor'un Bosworth'de III. Richard'ı yenmesi Güller Savaşı'nı sona erdirdi.
- 1509 VIII. Henry kral olarak taç giydi.
- 1520 Henry, I. François ile Field of Cloth of Gold'da karşı karşıya geldi.
- 1533 Henry, Anne Boleyn ile evlendi.
- 1534 Henry, İngiltere kilisesine egemen oldu.
- 1536 Manastırların tasfiyesi başladı, Anne idam edildi.
- 1547 Henry'nin ölümü, VI. Edward taç giydi.
- 1553 I. Mary'nin tahta çıkışı, Karşı-Reformasyon başladı.
- 1556 Cranmer kazıkta yakıldı.
- 1558 I. Elizabeth'in tahta çıkışı Reformasyon'u yeniden başlattı.
- 1588 İspanyol Armadası yenildi.
- 1603 Elizabeth'in ölümü, Stuart Hanedanı'nın tahta çıkışı.
- 1605 Guy Fawkes'in barut mahzeni suikastı önlendi.
- 1628 Parlamento'nun Charles'a karşı Haklar Dilekçesi.
- 1640 Uzun Parlamento toplandı.

- 1642 İç Savaş başladı.
1644 Kralcılar Marston Moor'da yenildi.
1649 I. Charles idam edildi.
1653 Cromwell, Lord Protector ilan edildi.
1660 II. Charles'ın Restorasyonu.
1665 Veba Londra'yı vurdu.
1666 Büyük Londra Yangını.
1688 Orange'lı William'ın istilası, Şanlı Devrim.
1704 Marlborough, Blenheim Muharebesi'ni kazandı.
1707 İskoçya ile Birlik Yasası Büyük Britanya'yı yarattı.
1714 Anne'in ölümü, Hanoverlılar iktidarda.
1720 Güney Denizi Balonu hezimet.
1746 Culloden Muharebesi Jacobite ayaklanmasını sona erdirdi.
1759 Yedi Yıl Savaşı'nın başarının zirvesi.
1781 Cornwallis Yorktown'da teslim oldu.
1793 Fransız devrimciler Britanya'ya savaş ilan etti.
1800 İrlanda ile Birlik Yasası Birleşik Krallık'ı yarattı.
1805 Nelson, Trafalgar muharebesini kazandı.
1807 Britanya köle ticaretini yasakladı.
1815 Napoléon, Waterloo muharebesinde yenildi.
1819 Peterloo katliamı geniş çapta baskıya yol açtı.
1832 Büyük reform yasası.
1837 Kraliçe Victoria tahta çıktı.
1838 Halkın Şartı yayınlandı.
1846 Buğday Yasası'nın iptali.
1851 Hyde Park'ta Büyük Sergi.
1853-1856 Kırım Savaşı.
1867 İkinci Reform Yasası.
1876 Disraeli, Victoria'yı Hindistan İmparatoriçesi ilan etti.
1899 Boer Savaşı başladı.
1901 Victoria'nın ölümü.
1909 Lloyd George'un "Halkın Bütçesi".
1914-1918 Birinci Dünya Savaşı.
1920 İrlanda için özerk yönetim.
1926 Genel Grev.
1929 Büyük bunalım ve depresyon.
1936 VIII. Edward tahttan feragat etti.
1939-1945 İkinci Dünya Savaşı.

1947	Hindistan'ın bağımsızlığı.
1948	Ulusal Sağlık Sistemi kuruldu.
1953	II. Elizabeth taç giydi.
1956	Süveyş krizi.
1973	Britanya Ortak Pazar'a katıldı.
1976	Callaghan, ekonomik krizi hafifletmek için IMF'ye başvurdu.
1979	Thatcher Britanya'nın ilk kadın başbakanı oldu.
1981	Prens Charles ve Lady Diana Spencer'in düğünü.
1982	Thatcher, Falklands savaşını kazandı.
1990	Thatcher'in düşüşü.
1997	Blair başbakan seçildi.
2003	Irak işgali.
2008	Dünya finans krizi.
2010	Cameron başkanlığında koalisyon kuruldu.
2016	May başbakan oldu.
2019	Boris Johnson başbakan oldu.

1066'DAN İTİBAREN İNGİLTERE KRAL VE KRALİÇELERİ

NORMANLAR	1066-1087	Normandiyalı I. William
	1087-1100	II. William Rufus
	1100-1135	I. Henry
	1135-1154	Stephen ve Matilda
PLANTAGENET	1154-1189	II. Henry
	1189-1199	I. Richard
	1199-1216	John
	1216-1272	III. Henry
	1272-1307	I. Edward
	1307-1327	II. Edward
	1327-1377	III. Edward
	1377-1399	II. Richard
LANCESTER	1399-1413	IV. Henry
	1413-22	V. Henry
	1422-1461;	
	1470-1471	VI. Henry
YORK	1461-1470;	
	1471-1483	IV. Edward
	1483	V. Edward
	1483-1485	III. Richard

TUDOR	1485-1509	VII. Henry
	1509-1547	VIII. Henry
	1547-1553	VI. Edward
	1553-1558	I. Mary
	1558-1603	I. Elizabeth
STUART	1603-1625	I. James
	1625-1649	I. Charles
	1649-1660	Interregnum
	1660-1685	II. Charles
	1685-1688	II. James
	1689-1694	III. William ve II. Mary
	1694-1702	III. William
HANOVER	1702-1714	Anne
	1714-1427	I. George
	1727-1760	II. George
	1760-1820	III. George
	1820-1830	IV. George
	1830-1837	IV. William
SAXE, COBURG- GOTHA/WINDSOR	1837-1901	Victoria
	1901-1910	VII. Edward
	1910-1936	V. George
	1936	VIII. Edward
	1936-1952	VI. George
	1952-	II. Elizabeth

BİRLEŞİK KRALLIK'TIN BAŞBAKANLARI

1721-1742	Sir Robert Walpole, Whig
1742-1743	Wilmington Earlü, Whig
1743-1754	Henry Pelham, Whig
1754-1756	Newcastle Dükü, Whig
1756-1757	Devonshire Dükü, Whig
1757-1762	Newcastle Dükü, Whig
1762-1763	Bute Earlü, Tory
1763-1765	George Grenville, Whig
1765-1766	Rockingham Markisi, Whig
1766-1768	Chatham Earlü, Whig
1768-1770	Grafton Dükü, Whig
1770-1782	Lord North, Tory
1782 (Mart-Temmuz)	Rockingham Markisi, Whig
1782-1783	Shelbourne Earlü, Whig
1783 (Nisan-Aralık)	Portland Dükü, Whig
1783-1801	William Pitt, Tory
1801-1804	Henry Addington, Tory
1804-1806	William Pitt, Tory
1806-1807	Lord Grenville, Whig
1807-1809	Portland Dükü, Whig
1809-1812	Spencer Perceval, Tory
1812-1827	Liverpool Earlü, Tory
1827 (Nisan-Ağustos)	George Canning, Tory

1827-1828	Vikont Goderich, Tory
1828-1830	Wellington Dükü, Tory
1830-1834	Earl Grey, Whig
1834 (Temmuz-Kasım)	Lord Melbourne, Whig
1834 (Kasım-Aralık)	Wellington Dükü, Tory
1834-1835	Sir Robert Peel, Tory
1835-1841	Lord Melbourne, Whig
1841-1846	Sir Robert Peel, Tory
1846-1852	Lord John Russell, Liberal
1852 (Şubat-Aralık)	Derby Earlü, Muhafazakâr
1852-1855	Aberdeen Earlü, Tory
1855-1858	Vikont Palmerston, Liberal
1858-1859	Derby Earlü, Muhafazakâr
1859-1865	Vikont Palmerston, Liberal
1865-1866	Lord John Russell, Liberal
1866-1868	Derby Earlü, Muhafazakâr
1868 (Şubat-Aralık)	Benjamin Disraeli, Muhafazakâr
1868-1874	William Ewart Gladstone, Liberal
1874-1880	Benjamin Disraeli, Muhafazakâr
1880-1885	William Ewart Gladstone, Liberal
1885-1886	Salisbury Markisi, Muhafazakâr
1886 (Şubat-Temmuz)	William Ewart Gladstone, Liberal
1886-1892	Salisbury Markisi, Muhafazakâr
1892-1894	William Ewart Gladstone, Liberal
1894-1895	Rosebery Earlü, Liberal
1895-1902	Salisbury Markisi, Muhafazakâr
1902-1905	Arthur James Balfour, Muhafazakâr
1905-1908	Sir Henry Campbell-Bannerman, Liberal
1908-1916	H. H. Asquith, Liberal
1916-1922	David Lloyd George, Liberal
1922-1923	Andrew Bonar Law, Muhafazakâr
1923-1924	Stanley Baldwin, Muhafazakâr
1924 (Ocak-Kasım)	Ramsay MacDonald, İşçi Partisi
1924-1929	Stanley Baldwin, Muhafazakâr
1929-1935	Ramsay MacDonald, İşçi Partisi (1931'den itibaren Ulusal İşçi Partisi)
1935-1937	Stanley Baldwin, Muhafazakâr
1937-1940	Neville Chamberlain, Muhafazakâr
1940-1945	Winston Churchill, Muhafazakâr

1945-1951	Clement Attlee, İşçi Partisi
1951-1955	Winston Churchill, Muhafazakâr
1955-1957	Anthony Eden, Muhafazakâr
1957-1963	Harold MacMillan, Muhafazakâr
1963-1964	Sir Alec Douglas-Home, Muhafazakâr
1964-1970	Harold Wilson, İşçi Partisi
1970-1974	Edward Heath, Muhafazakâr
1974-1976	Harold Wilson, İşçi Partisi
1976-1979	James Callaghan, İşçi Partisi
1979-1990	Margaret Thatcher, Muhafazakâr
1990-1997	John Major, Muhafazakâr
1997-2007	Tony Blair, İşçi Partisi
2007-2010	Gordon Brown, İşçi Partisi
2010-2016	David Cameron, Muhafazakâr
2016-2019	Theresa May, Muhafazakâr
Temmuz 2019-	Boris Johnson, Muhafazakâr

- Sutton Hoo, Suffolk'ta bulunan miğfer, 17. yüzyıl başı. British Museum, Londra. Fotoğraf: akg-images.
- Kral Offa, *The Golden Book of St Albans*, 1830. Fotoğraf: akg-images/British Library.
- Kral "Hazırlıksız" Ethelred, *The Chronicle of Abingdon*, yaklaşık 1220. Fotoğraf: akg-images/British Library.
- Fatih William askerleriyle at biniyor, *Liber Legum Antiquorum Regum*, 1154-1189. Fotoğraf: © British Library Board. Tüm hakları saklıdır/The Bridgeman Art Library.
- I. Henry, Wales Prensesi Nest ile yatakta, Fransız ya da Flaman okulu, el yazması tezhibi, yaklaşık 1315-1325. Fotoğraf: © British Library Board.
- Canterbury Katedrali'nde Thomas à Becket'in öldürülmesi, Usta Francke tarafından 15. yüzyıl başlarında yapılmış resim. Kunsthalle, Hamburg. Fotoğraf: akg-images/ullstein bild.
- Despenserlerin idamı, *The St Alban's Chronicle*, 15. yüzyıl. Fotoğraf: © Lambeth Palace Library, Londra/The Bridgeman Art Library.
- Köylü İsyanı, John Ball asilere liderlik yapıyor, *Froissart's Chronicles*, yaklaşık 1460-1480. © British Library Board. Tüm hakları saklıdır/ The Bridgeman Art Library.
- Agincourt muharebesi, 1415, *The Chronicle of Enguerrand de Monstrelet*, yaklaşık 1390-1453. Fotoğraf: The Art Archive/Bibliothèque Nationale, Paris.

- İngiltere Kralı VI. Henry'nin, Fransa Kralı olarak taç giyme töreni, Paris, 16 Aralık 1431, *Anciennes Chroniques d'Angleterre*, Fransız Okulu, 15. yüzyıl. Bibliothèque Nationale, Paris. Fotoğraf: akg-images.
- Kral III. Richard, İngiliz Okulu, 15. yüzyıl. Fotoğraf: Özel Koleksiyon/The Bridgeman Art Library.
- VIII. Henry, yaklaşık 1516, Flaman Okulu, The Fairhaven Koleksiyonu, Angelsey Abbey. Fotoğraf: © NTPL/Derrick E. Witty.
- İngiltere'nin Tudor Gülü altında alegorik tasviri, İngiliz Okulu, 1516. Fotoğraf: akg-images/British Library.
- Kardinal Wolsey, Genç Hans Holbein tarafından. Fotoğraf: © Ipswich Borough. Council Museums and Galleries, Suffolk/The Bridgeman Art Library.
- Sir Thomas More, yaklaşık 1600, Genç Hans Holbein tarafından. Kenwood House, Londra. Fotoğraf: © English Heritage Photo Library/The Bridgeman Art Library.
- Thomas Cromwell, Genç Hans Holbein tarafından. Fotoğraf: IAM/akf-images.
- Thomas Cranmer, 1546, Gerlach Flicke tarafından. Fotoğraf: National Portrait Gallery, Londra/The Bridgeman Art Library.
- Kraliçe I. Elizabeth tören alayı tarafından taşınıyor, yaklaşık 1601, Robert Peake'e atfedilmiştir. Fotoğraf: Özel Koleksiyon/The Bridgeman Art Library.
- I. James, Büyük John de Critz tarafından, 17. yüzyıl. Fotoğraf: Roy Miles Fine Paintings/The Bridgeman Art Library.
- I. Charles ve Henrietta Maria, iki büyük çocukları Prenses Charles ve Prenses Mary ile birlikte, 1632, Sir Anthony van Dyck tarafından. Fotoğraf: Kraliyet Koleksiyonu © 2011 Majesteleri Kraliçe II. Elizabeth/Bridgeman Art Library.
- Oliver Cromwell'in tamamlanmamış minyatürü, Samuel Cooper tarafından, yaklaşık 1657. Fotoğraf: Özel Koleksiyon/Bridgeman Art Library.
- William ve Mary'nin detayı, Painted Hall tavanından, 1707-1714, Sir James Thornhill tarafından. Royal Naval College, Greenwich. Fotoğraf: James Brittain/The Bridgeman Art Library.
- 1704 Blenheim muharebesinde Marlborough Dükü John Churchill'in detayı, Blenheim Sarayı, Woodstock'taki bir duvar halından. Fotoğraf: © The Print Collector/Alamy.

- Horace Walpole, Avam Kamarası'nda Avam Kamarası sözcüsüyle konuşurken, 1730, Sir James Thornhill tarafından. Clandon Park, Surrey. Fotoğraf: © NTPL/John Hammond.
- Büyük William Pitt, William Hoare tarafından, 19. yüzyıl. Özel Koleksiyon. Fotoğraf: © Bonhams, Londra/The Bridgeman Art Library.
- General Wolfe'nin ölümü, yaklaşık 1771, Benjamin West tarafından. Özel Koleksiyon. Fotoğraf: Phillips, Fine Art Auctioneers, New York/The Bridgeman Art Library.
- *John Wesley Eski Cripplegate Kilisesi'nde vaaz veriyor*, tarih yok, İngiliz Okulu. Fotoğraf: Özel Koleksiyon/ The Bridgeman Art Library.
- *Peterloo Katliamı 1819'dan detay*, Richard Carlile ve George Cruikshank tarafından. Fotoğraf: Manchester Art Gallery/The Bridgeman Art Library.
- *Leeds From Rope Hill*, yaklaşık 1840, Alphonse Douseau tarafından. Fotoğraf: © Leeds Museums and Art Galleries/The Bridgeman Art Library.
- Kraliyet Ailesi, 1846, Franz Winterhalter tarafından. Fotoğraf: Kraliyet Koleksiyonu © 2011 Majesteleri Kraliçe II. Elizabeth/ The Bridgeman Art Library.
- Keir Hardie ifade özgürlüğü mitinginde Süfrajetlere hitap ediyor. Tarih-siz fotoğraf. Fotoğraf: Mary Evans Picture Library.
- David Lloyd George ve Winston Churchill, 1910. Fotoğraf: PA Photos.
- Mrs. Pankhurst Buckingham Sarayı önünde tutuklandı, 21 Mayıs 1914. Fotoğraf: Topfoto.
- Maden işçileri Jarrow'da protesto gösterisinde, 1936. Fotoğraf: Topfoto.
- Neville Chamberlain Adolf Hitler'le imzaladığı Barış Antlaşması'nı tutuyor, Eylül 1938. Fotoğraf: Özel Koleksiyon/ The Bridgeman Art Library.
- Avrupa Zafer Günü'ndeki zafer konuşmasından sonra Winston Churchill'in çevresi kalabalıklar tarafından sarılıyor, Mayıs 1945. Fotoğraf: PA Photos.
- II. Elizabeth, 1952. Fotoğraf: Mary Evans Picture Library.
- Margaret Thatcher Eğitim Bakanı'ken, 1973. Fotoğraf: PA Photos.
- Prens Charles ve Lady Diana Spencer'ın evliliği, St. Paul Katedrali, Temmuz 1981. Fotoğraf: Tim Graham/Getty Images.

- I. Buckingham Dükü, George Villiers 102, 143
- I. Charles, İngiltere 75, 111, 144, 145, 152, 155, 168, 323, 326, 337, 340
- I. Cornwall Kontu Richard 66
- I. Edward 69, 76, 326, 336, 339
- I. Elizabeth 127, 200, 336, 340
- I. George (aynı zamanda Hanover Elektoratu) 195-199, 340
- I. Godolphin Kontu Sidney 191
- I. Henry 47, 49, 53, 55, 59, 339
- I. James 139, 156, 168, 182, 190, 340
- I. Mary 124, 336, 340
- I. Norfolk Dükü, Thomas Mowbray 88
- I. Pembroke Kontu William Marshal 55, 56, 63-65
- I. Stafford Dükü Thomas Wentworth 145
- I. Suffolk Kontu Michael de la Pole 86
- I. Wellington Dükü Arthur Wellesley 217
- II. Alexander, İskoç kralı 61
- II. Charles, İngiltere 102, 158, 177, 222, 337, 340
- II. Edward 73, 85, 87, 88, 149, 336, 339
- II. Elizabeth 292, 338, 340
- II. George 201, 205, 340
- II. Henry 33, 57, 83, 91, 95, 132, 335, 339
- II. James 187, 191, 340
- II. John, Fransız 82
- II. Mary 340
- II. Philip, Fransa 55
- II. Richard 85, 89, 95, 149, 336, 339
- II. Somerset Dükü, Edmund Beaufort 92
- II. Wilhelm 253
- II. William (Rufus) 339
- III. Alexander, İskoç Kralı 71
- III. Edward 76, 77, 91, 93, 95, 97, 100, 134, 331, 336, 339
- III. George 191, 205, 206, 209, 211-213, 218, 220, 340
- III. Henry 10, 60, 63, 70, 72, 88, 197, 323, 326
- III. Norfolk Dükü Thomas Mowbray 88
- III. Richard 62, 102, 136, 149, 166, 336, 339
- III. William 340
- IV. Edward bkz. York Dükü Edward 97, 99-102, 339
- IV. George 220, 222, 245, 340
- IV. Henry 89, 95, 98, 105, 136, 336, 339, 340

IV. James, İskoç Kralı 110
IV. William 223, 228, 340
V. Charles, Kutsal Roma Hükümdarı
112, 124
V. Edward 339
V. George 251, 273, 340
V. Henry, Kutsal Roma Hükümdarı
47, 90-92, 95, 104, 136, 165, 336,
339
V. James, İskoç Kralı 111
VI. Charles (Deli), Fransa 91
VI. Edward 121, 127, 336, 340
VI. George 274, 340
VI. Henry 91, 93, 95, 99-101, 121,
165, 336, 339
VI. Philip, Fransa 78
VII. Charles, Fransa 92
VII. Edward 247, 340
VII. Henry 104, 110, 129, 340
VII. Louis, Fransa 49
VIII. Edward (daha sonra Windor
Dükü) 273, 337, 340
VIII. Henry 9, 109, 121, 123, 125,
142, 149, 156, 166, 182, 309, 326,
336, 340
VIII. Louis, Fransa 64
IX. Louis, Fransa 65
XIV. Louis, Fransa 179, 181, 183-185,
189, 190, 193
XVI. Louis, Fransa 213, 315

Afganistan 318

Agincourt Muharebesi 165, 336
Albay Francis Younghusband 247
Alman ordusu 257, 279
Almanya 9, 15, 21, 47, 48, 238, 243,
248, 252, 253, 256, 258, 260, 264,
271, 273-275, 277-279, 282-284,
307, 327, 330
Amerika Bağımsızlık Savaşı 206, 209
Amerika Birleşik Devletleri 270, 282,
303, 317
Amiral Horatio Nelson 214, 215, 337
Anabaptist 118, 157
Aneurin, Gododdin 17
Anglo-Saksonlar 15, 18, 26, 55
Anglo-Saxon Günlükleri (Kronigi)
26, 30

Anjoulu Felipe 190
Anjoulu Geoffrey Plantagenet 48
Anjoulu Margaret, VI. Henry'nin eşi 93
Anne Boleyn 112, 118, 336
Anti-Corn Law Birliği 229
Anzaklar 256
Aquitaineli Eleanor, II. Henry'nin eşi
57
Aragonlu Catherine 109, 124, 125
Arjantin 303
Arthur Efsaneleri 16, 29, 55
Arthur Tudor, Wales Prensi 16, 105
Asquith, Henry 249, 251, 263, 264,
250, 252, 253, 258, 259, 267
Athelstan, İngiliz Kralı 31
atom bombaları 284, 292
Attlee, Clement 288, 291, 343
Augustine, St., Canterbury
Başpiskoposu 21, 22
Austerlitz Muharebesi 215
Avrupa 11, 15, 16, 24, 25, 27, 32, 42,
43, 45, 49, 52, 54, 64, 71, 78, 87,
88, 91, 106, 109, 111, 113, 115,
117, 120, 124, 126, 127, 131-133,
136, 140, 143, 144, 147, 163, 170,
183, 188, 190, 203-206, 211-215,
219, 227, 230-232, 237, 238, 240,
245, 251, 253-256, 260, 268, 271,
272, 274, 277-284, 287, 290, 291,
293, 296, 298, 304, 306, 308, 309,
311, 312, 314, 316, 319, 320, 322,
323, 326-332
Avrupa Birliği 11, 303-305, 322, 323,
331
Avrupa Döviz Kuru Değişim
Mekanizması (ERM) 308, 312
Avustralya 215, 227, 256, 269, 332
Avusturya 191, 194, 215, 219, 230,
253
Aziz Aidan 23
Aziz Beuno 16
Aziz Petrus 23, 61
Babington, Anthony 132
Bağımsız İşçi Partisi 265
Baker, Kenneth 307
Baldwin, Stanley 266-271, 273, 274,
342

Balfour, Arthur 248, 342
Balliol, John 71, 72
Bannockburn Savaşı 336
Baptist 118, 144, 153, 157, 179, 188
Barbarossa Harekâtı 282
Barebonez Parlementosu 156
"barış oylaması" 273
Barnet muharebesi 99
Barry, Charles 227
Barut Komplosu 133, 336
basın 49, 64, 73, 240, 241, 250, 258,
267, 268, 271, 291, 315
Bath 200, 280
Bayeux halısı 40
BBC 272
Beatles ve "Beatle manya" 295
Beaufortlar 92
Becket *bkz.* Thomas à Beckett 52-54,
89, 95, 110, 112, 117, 163, 335
Bede 7, 14, 15, 18, 21, 24, 30, 136,
335
Bentham, Jeremy 222
Bentinck, Hans Williams 184
Berkeley, George 200
Berlin Duvarı 307
Bernicia 17
Bevan, Aneurin 287-289, 291
Beveridge Raporu 288
Bevin, Ernest 283, 288, 291
Bigod, Hugh, Norfolk Kontu 55
Birinci Dünya Savaşı 96, 260, 278,
284, 293, 337
Birleşmiş Milletler 291
Bismarck, Count Otto von 238
Blair, Tony 176, 312, 313, 315-320,
338, 343
Blenheim Muharebesi 170, 192, 195,
337
blitz 275, 279
Bolingbroke, Henry *bkz.* IV. Henry 88,
89, 95, 194, 195
Bonar Law, Andrew 264, 342
Boston Çay Partisi 210
Bosworth Muharebesi 103, 189, 336
Bouvines muharebesi 59
Boyle, Robert 178
Boyne Muharebesi 189
Breda, Bildiri 159, 178, 181, 188

Brétigny Antlaşması 82
Breton, Cornwall yerleşimi 17, 82, 83
Bright, John 229
Britanya Faşistler Birliği 272
Britanya Festivali 292
Britanya İmparatorluğu 269, 283, 328
Britanya Ordusu *ayrıca bkz.* Yeni
Model Ordu (*New Model Army*)
192, 281, 318
Brooke, Rupert 193, 260
Brougham, Henry 224
Brown, Gordon 312, 313, 316, 318,
320, 321, 343
Bruce, I. Robert, İskoç Kralı 71, 73,
74, 82
Brunanburh Savaşı 31
Brunswickli Caroline, IV. George'un
eşi 198, 220, 221
Buckingham Dükü, Henry Stafford
102, 143
Bunyan, John 179
Burdet-Coutts, Angela 237
Burke, Edmund 207, 208, 211, 213,
214, 216, 233
Burnell, Robert 69
Burns, John 242
Bush, George W. 280, 317, 318
Butler, R. A. 292, 294, 295, 317
Büyük Edward 31
Büyük Frederick, Prusyalı 205
Büyük Llywelyn 70
Büyük Sergi 231, 292, 337

cabal 180
Cabot, John 106
Cadwallader, Gwyneddli 104
Calais 111, 125, 126, 133
Callaghan, James 298, 299, 301, 302,
338, 343
Cameron, David 319, 321, 322, 338,
343
Campbell, Alastair 313
Campbell, Colen 200
Canning, George 216, 217, 222-224,
341
Canningciler ve Ultralar 224
Cantebury Başpiskoposu Anselm 46
Castillon Savaşı 93, 336

- Castlereagh, Robert Stewart Viscount 216, 223
- Cato Sokağı komplosu 220
- Cavalier Parlamentosu 178
- Caxton, William 100
- Cecil, Robert *bkz.* Salisbury 136, 143, 234
- Cecil, William 128
- Chamberlain, Joseph 237, 248, 267, 270
- Chamberlain, Neville 270, 274, 342
- Charlemagne, Kutsal Roma Hükümdarı 25, 26, 31, 98
- Chartizmi 228
- Chaucer, Geoffrey 80, 87, 88, 127, 136
- Cheke, John 121
- Chequers 267
- Churchill, John (daha sonra Marlborough Dükü) 183, 187
- Churchill, Winston 9, 249, 342, 343
- cin dükkânları 200
- Cin Yasası (*Gin Act*) 200
- Clarence Dükü, George 95, 99, 100
- Clarenceli Philippa 80, 83, 95
- Clarendon Kontu, Edward Hyde 158, 159, 178
- Clegg, Nick 321
- Clevesli Anne 117
- Clifford, Rosamund (sarışın Rosamund) 55
- Clinton, Bill 317
- Clive, Robert, Hindistan 204
- Clovis, Frank Hükümdarı 14, 17
- Cnut, İngiltere Kralı 32, 33, 43, 162, 335
- Cobbet, William 221
- Cobden, Richard 229
- Collins, Michael 265
- Commonwealth Göçmen Yasası 294
- Concord Savaşı 210
- Cranmer, Thomas, Canterbury Başpiskoposu 113-116, 118, 120-122, 124, 125, 167, 336
- Crécy Savaşı 80, 336
- Cromwell, Oliver 151-153, 169
- Cromwell, Richard 158
- Cromwell, Thomas 111, 114, 167
- Cruikshank, George 294
- Culloden Savaşı 202, 337
- Cumberland Dükü, Prens William 202
- Curragh İsyanı 252
- Curthose, Robert, Normandiya Dükü 45
- Çekoslovakya 277
- “Çürümüş İlçeler” 213
- Dafydd 71
- Dalriada istilaları 18
- Dalyell, Tam 315
- Danegald 32
- Danelaw 29
- Darwin, Charles 231
- Davison, Emily 251
- de Burgh, Hubert, Kent Kontu 63, 64, 98
- de Clare, Gilbert, Gloucester Kontu 42
- de Clare, Robert “Strongbow” 53
- de Montfort, Simon 65-70, 323, 336
- Defoe, Daniel 200
- demiryolu 229, 239, 251, 255, 265
- Deniz Aslanı Harekâtı 279
- des Roches, Peter, Winchester Piskoposu 63
- Dispenser, Hugh 74, 75, 164
- Deve Dikeni Nişanı 192
- Diana, Galler Prensesi 302, 315, 338
- Dickens, Charles 231
- Digger’lar 157
- Disraeli, Benjamin 9, 230, 234-236, 238-240, 242, 305, 327, 337, 342
- Domesday Book* [Kıyamet Günü Kitabı] 40, 43, 70, 335
- Donne, John 140
- Dowsing, William 157
- Dudley, Robert, Leicester Kontu ayrıca *bkz.* Leicester Kontu 107, 124, 128, 129
- Durham Katedrali 45, 52
- E
- Edgar, İngiltere Kralı 31
- Edgehill Muharebesi 150
- Edington Muharebesi 29, 335
- Edmund, Doğu Anglia Kralı 28
- Edward, Galler Prensi (Kara Prens) 80, 82-84, 95, 245

Edwin, Northumbria Kralı 22
Egbert, Wessex Kralı 25, 26
eğitim 55, 235-238, 244, 248, 300,
306, 307, 309, 311, 325, 328, 330
Eğitim Yasaları: 1870 Eğitim Yasası
236; 1944 Eğitim Yasası 288, 295
Eleanor, III. Henry'nin eşi 49, 51, 55-
57, 65, 69, 72
Eliot, John 144
Empire Windrush 289
Erasmus, Desiderus 106, 111
eşcinsellik 295
Eşit Ücret Yasası 295
Ethelbert, Kent Kralı 17, 21, 22, 30
Ethelfrith, Bernicia Kralı,
(Northumbria) 17, 18, 22
Eton Koleji 93
Everest'in fethi 292
Evesham Muharebesi 67

Fabian Derneği 240
Fabrika Yasaları 240
Falklands Savaşı 318, 338
Fawkes, Guy 63, 141, 142, 181, 336
Fisher, Admiral "Jacky" 250
FitzOsbern, William, Hereford Kontu
41
Flambard, Ranulf 45, 47
Flodden Muharebesi 110
Foot, Michael 302
Fox, Charles James 212-214, 216, 233
Foxy, John 125
Franks Raporu 303
Fransa 10, 14; 17, 21, 27, 30, 34, 35,
39, 42, 43, 48, 49, 51-53, 55, 58,
61, 64-66, 69, 71, 73, 75, 78-80,
83, 84, 88-93, 95, 97-100, 104-
107, 110-112, 114, 117, 119, 122,
125, 129, 131, 134, 135, 144, 148,
156, 165, 168, 178, 180-182, 185,
187, 189-192, 198, 199, 202-205,
212-215, 217-220, 230, 248, 253,
255, 278, 279, 283, 284, 293, 294,
326, 330
Frederick, Galler Prensi 203
Froissart, Jean 79, 80
Fry, Elizabeth 222

Gaitskell, Hugh 292
Gaulle, Charles de 294
Gauntlu John, Lancaster Dükü 95,
102, 307
Gaveston, Piers 73, 74
Gelibolu 256, 269, 276
gelir vergisi 214, 215, 233, 250, 272,
298, 302, 313
Genç William Pitt 10, 223, 327
General Charles Gordon 241
General George Monck 158
General James Wolfe 205
Germen kabileleri, Britanya'yı işgal
eden 14, 15
Gibbons, Orlando 140
Gibbs, James 200
Gildas 14, 16
Gillray, James 216, 294
Gladstone, William Ewart 9, 233, 235-
243, 249, 251, 266, 320, 327, 342
Gloucester, Thomas, Woodstock
Dükü 52, 63, 74, 87, 88, 92, 99-102
Glyndwr, Owain 89, 90
Godwinson, Tostig, Northumbria
Kontu 38, 39
Gordon Ayaklanmaları 211
göçmen/ler 15, 206, 294, 296, 322
Graveline Muharebesi 133
Gray, Thomas 205, 207
Grey, Charles 225, 227, 228, 233,
235, 249
Grey, Lady Jane 123, 124
Guiseli Mary 129
Guthrum 29, 335
Güller Savaşı 95, 96, 99, 100, 104,
111, 166, 336
Güney Afrika 269
Güney Denizi Balonu 199, 337
Güney Kutbu 252

Hainultlu Philippa, III. Edward'ın eşi
80, 83, 95
Haklar Dilekçesi 336
halk sağlığı 230
"halkın bütçesi" 250
Hamilton, Emma 214
Hampden, John 146
Hampton Mahkeme Konferansı 140

Hampton Mahkeme Sarayı 112,
119, 141, 147, 153, 154, 178,
189, 191
Handel, Frederick 201
hanedan arması 105
Hankey, Maurice 258
Hanover hanedanlığı 195-198, 201,
212, 337, 340
Hardie, Keir 242
Hardrada, Harold 38, 39
Harley, Robert (daha sonra Oxford
Kontu) 194, 195
Harold, Godwin'in oğlu 34, 37
hastalık 58, 81-83, 179, 191, 230, 236,
244, 263
Hastings Savaşı 37, 47, 74, 335
Hatfield Chase Muharebesi 22
hava saldırıları 279, 284
Hawkins, John 131, 135
Hazırlıksız Ethelred, İngiltere Kralı
31, 162
Hazine ayrıca bkz. vergiler 47, 64, 266
Healey, Denis 298
Heath, Edward 216, 283, 296-301,
309, 343
Hengist ve Horsa Kardeşler 15
Henry Grace à Dieu (Tudor Savaş
Gemisi) 111
Hereward the Wake 41
Heseltine, Michael 308, 311
Hristiyanlık 23, 112, 200
Hill, Abigail 194
Hill, Octavia 237
Hindistan 204, 205, 210, 247, 278,
291, 332, 337, 338
Hitler, Adolf 264, 272-275, 277-279,
281-283, 326
Hogarth, William 200
Holland, Henry 223
Hollanda 82, 117, 125, 131-133,
159, 179-181, 185, 187-191,
213, 236
Hong Kong 278, 303
Honorius, Roma Hükümdarı 13
Hooke, Robert 178
Horsa bkz. Hengist ve Horsa 15
Howard, Catherine 118
Huguenot 131

Huskisson, William 222
Hyde, Edward bkz. Clarendon 158,
159, 178
İona 16, 23, 28, 335
İRA 265, 295, 296, 304
İrak 311, 318, 338
İronside askerleri 151, 159
İsabella (Fransa'nın dişi kurdu) 73-
76, 78, 164
İkinci Dünya Savaşı 277, 337
ikona kırıcılık 117
İncil 24, 82, 114, 117, 126, 141, 168,
236
İngiliz dili 65, 83
İngiltere Bankası 190
İngiltere İç Savaşı 146
İngiltere'de Reformasyon 82, 124, 127,
139, 228, 330, 336
İrlanda 10-12, 15, 16, 18, 23, 27, 31,
88, 105, 107, 119, 133-135, 140,
142, 145, 153, 155, 156, 158, 189,
192, 207, 210, 211, 214, 221, 223,
224, 230, 238, 241-244, 252, 257,
265, 295, 296, 315, 319, 327-329,
331, 337
İskoç milliyetçileri 315
İskoç Parlamentosu 192, 193, 315
İskoçya 12, 16, 27, 31, 42, 49, 53, 71-
73, 82, 84, 97, 98, 105-107, 111,
119, 122, 126, 129, 133, 134, 140,
151, 156, 158, 192, 193, 198, 206,
214, 307, 312, 315, 321, 325, 326,
328, 331, 337
İspanya 87, 128, 131-134, 140, 143,
181, 190, 194, 201, 202, 204, 211,
217, 219, 322
İspanya Veraset Savaşı 190
İşçi Partisi 249, 250, 264-267, 270-
272, 287-289, 291, 292, 294-296,
298, 302, 308, 312-317, 319, 320,
329, 342, 343
İşsizlik 251, 263, 271, 272, 302
İtalya 234, 330
İtirafçı Edward 32, 33, 35, 40, 64, 68,
157

Jacobiteler 191
Jameson baskını 244
Japonya 278, 282, 283
Jarrow, "haçlı seferi" 272
Jarrow, "manastır" 24
Jeanne d'Arc 92
Jefferson, Thomas 210
Jeffreys, George 183
Jenkins, Roy 8, 202, 295
Jenkins'in Kulağının Savaşı 202
Johnson, Samuel 203
Jones, Inigo 140
Jonson, Ben 140
Jutland Muharebesi 256
Jütler 15

kadınlar 95, 129, 154, 251, 257, 260,
261, 263, 268, 270, 285, 295, 300,
306
kalelerin yapımı 30
Kalküta'nın "kara deliği" 204
kamuoyu 86, 93, 128, 150, 188, 192,
197, 200, 203, 204, 227, 236, 240,
244, 256, 269, 273, 274, 293, 313,
315
Kanada 204, 205, 211, 269, 332
"kanatlı oylar" 270
Kara Çarşamba 312
Kara Ölüm 81, 116, 336
Kara Pazartesi 306
Kara Prens *bkz.* Galler prensi Edward
80, 82-84, 95
Karşı-Reformasyon, Marian 124, 336
Kastilli Eleanor, I. Edward'ın eşi 69
Katolikler 130, 132, 135, 141, 142,
152, 181, 184, 188, 214, 223
Kelt Hristiyanlığı 28
Keltler 13, 18, 23, 69, 71, 156, 299,
315
Kensington Sarayı 195, 228, 315
Kent, William 200
Kenya 267, 292
Keynes, John Maynard 264, 270
Kırım Savaşı 232, 239, 337
Kısa Parlamento 146
kilise binaları 221
King John 78
Kinnock, Neil 308

Kipling, Rudyard 248, 300
Knox, John 129
konut 192, 200, 223, 238, 239, 269,
290, 305, 309, 314
Kore Savaşı 291
köle ticareti 216, 227, 337
"Kötü" parlamento 84
Kraliçe Anne 102, 114, 115, 117, 140,
189-192, 194, 195, 225, 337
Kraliçe Victoria 223, 228, 233, 236,
239, 245, 292, 337
Kraliyet Hava Kuvvetleri 279
Kraliyet Ordusu 63, 71
Kralların Tanrısal Hakları Doktrini
326
Kule'deki prensler 103, 105, 336
Kuzey Amerika *ayrıca bkz.* Kanada,
Birleşik Devletler 194, 209
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
(NATO) 291, 318
Kuzey İrlanda 315, 319, 331

Lancaster Hanedanlığı 84, 87, 88, 92,
93, 95, 97-99, 101-103, 336
Lanfranc, Canterbury Başpiskoposu
41, 46
Langton, Stephen, Canterbury
Başpiskoposu 59, 64
Larken, William 143
Latimer, Hugh 124, 125
Laud, William, Canterbury
Başpiskoposu 145, 146, 178
Lawrence, T. E. 256
Lawson, Nigel 305, 308
Leicester Dükü Robert Dudley 124,
128, 129
Lely, Peter 178
Lend-Lease 282
Lenthall, William 147
Leofric, Dük 34
Leveller 153, 157
Lewes Muharebesi 66, 67
Lexington Muharebesi 210
Liberal Demokrat Koalisyonu 321
Liberal Parti *ayrıca bkz.* Whigler 240,
264
Lincoln, Abraham 234
Lincoln Muharebesi 49, 63

- Lindisfarne Manastırı 23
 Lindisfarne Öğretileri 24
 Livingstone, Ken 305
 Lizbon Antlaşması 322, 331
 Lloyd George, David 249, 250, 258-259, 261, 263-266, 271, 296, 302, 321, 327, 337, 342
 Llywelyn ap Gruffudd 70, 71
 Locarno Konferansı 269
 Locke, John 200
 Lodbrok, Ragnar 28
 Lollardlar 82
 Londra *bkz.* Londra City 29, 32-34, 39-41, 43, 48, 50, 51, 53, 57, 59, 61, 64, 65, 69, 72, 73, 82, 85, 88, 91, 96-99, 102, 103, 106, 109, 114, 119, 124, 125, 131, 136, 140, 144, 151, 154, 158, 159, 164, 179, 181, 184, 187, 192, 198-203, 206, 209-212, 214, 220, 222, 229, 231, 234, 240, 242, 245, 251, 253, 257, 271, 272, 280, 289, 290, 293, 295-297, 302, 304, 314, 315, 318, 319, 321, 322, 325, 330-332, 336, 337
 Londra City *ayrıca bkz.* Londra İç Savaşı 58, 59, 65, 86, 91, 100, 123, 131, 150, 180, 295, 305, 306, 309, 326
 Longchamp, William 57, 58
 Lord Aberdeen 233, 235
 Lord Alanbrooke 281
 Lord Alfred Tennyson 16, 332
 Lord Beaverbrook 271
 Lord Burghley 131, 134, 135
 Lord Byron 222
 Lord Carrington 302
 Lord Darnley 129
 Lord Derby 234
 Lord Haldane 249
 Lord Hastings 40, 101
 Lord Henry Fitz-Ailwyn, Londra Belediye Başkanı 57
 Lord Kitchener 244, 256
 Lord Louis Mountbatten 291
 Lord North 209, 341
 Lord Reith John 272
 Lord Rothermere 271
 Lord Sandwich 207
 Lordlar Kamarası 67, 81, 83, 114, 194, 202, 207, 224, 225, 242, 243, 250-252, 265, 267
 Lowe, Robert 236
 Ludditeler 220
 Luther, Martin 111
 MacMillan, Harold 293, 294, 343
 madenciler 240, 269, 270, 297
 Magna Carta 60, 62, 63, 68, 145, 188
 Major, John 73, 311-313, 315, 343
 Malcolm, İskoç Kralı 33, 42
 Malory, Thomas 16, 100
 Malplaquet Muharebesi 193, 194
 manastırlar 30, 32, 42, 52, 54, 69, 116, 117, 120, 125, 142, 166, 336
 Mandelson, Peter 313, 320
 Maria, Henrietta 144, 146, 147, 168
 Marlborough Dükü *bkz.* Churchill; John Marlborough; Sarah Churchill, Düşes 170
 Marshall Yardımı 291
 Marston Moor Muharebesi 149, 151, 337
 Marvell, Andrew 152, 156
 Marx, Karl 230
 Mary, İskoçya Kraliçesi 119, 122, 126, 129, 134
 Matilda, I. Henry'nin kızı 48, 57
 Matilda, I. William'ın eşi 43
 Matthew, Paris, Canterbury Başpiskoposu 62
 May, Theresa 322, 343
 McDonald, Ramsay 267, 270, 342
 Medina Sidonia Dükü 133
 Mercia (Saksonya krallığı) 22, 25, 26, 28, 32, 161
 Methodist 200, 216
 Mill, John Stuart 231
 Milletler Cemiyeti 273, 291
 Milton, John 26, 146, 150, 152
 mimari 45, 75, 86, 140, 201, 230, 297, 314
 Model Parlamento 72, 336
 Modenali Mary, II. James'in eşi 181, 184
 Molotov-Ribbentrop Pakı 275, 282
 Monmouthlu Geoffrey 16, 55

Montgomery Antlaşması 70
Montimerli Roger 74
Moore, Henry 149, 280
Morrison, Herbert 288, 289
Mortimer Cross 97
Mortimerler 89, 95
Mortimerli Roger 74
Morton, John, Canterbury
başpiskoposu 105
Mosley, Oswald 272
Mowbray, Thomas *bkz.* Norfolk 88
Mussolini, Benito 272
Münih Konferansı 274

Napoléon Bonaparte 213
Naseby Muharebesi 152, 153
Nash, "Beau" Richard 200
Nash, John 223
Navarrelili Henry 132
Nennius 16
Neville, Anne 99-102
Neville Hanedanı *ayrıca bkz.* Warwick
96, 98
Newbury Muharebesi 151
Newcastle Dükleri, Pelham Biraderler
202
News International 304
Newton, Isaac 178
Nicolson, Harold 264
Nightingale, Florance 233
Nil Muharebesi 214
Nonconformistler 179, 184
Nonsuch Sarayı 119, 135
Norfolk Dükleri, Güller Savaşı 96
Normanlar 10, 16, 30, 34, 35, 40, 41,
47, 96, 163, 331, 339
Northumbria 17, 18, 22, 23, 25, 26,
28, 32, 39, 41, 98, 161
Northumbrialı Colman 23
Nükleer Silahsızlanma Kampanyası
293

Oates, Titus 181, 182, 252
Odo, Piskopos 40, 41, 46
Offa, Mercia Kralı 25, 30, 31, 161, 335
Omdurman Muharebesi 244
Orléans Hanedanlığı 92
Orwell, George 272

Osmanlı 59, 222, 232, 239
Oswald, Northumbria Kralı 23
Oswy, Northumbria Kralı 23
Overlord Harekâtı 283
Owen, Nicholas 130
Owen, Wilfred 260

özelleştirme 305-307, 310, 312, 313,
316, 318
Özgür İrlanda Devleti 265

Paine, Tom 210, 215
Pankhurst, Emmeline 173
Papa II. Alexander 38
Papa II. Urban 46
Papa III. Alexander 52
Papa III. Innocent 59
Papa V. Sixtus 132
Papa Gregorius 17, 21
papalık 23, 24, 54, 66
papazların gizli delikleri 130
Paris 27, 50, 52, 53, 55, 62, 75, 79, 82,
90, 91, 99, 112, 125, 129, 165, 190,
195, 205, 211-213, 215, 217, 220,
223, 238, 255, 259, 277, 290, 315
parlamento ayrıca bkz. Bağımsız İşçi
Partisi; İşçi Partisi; Liberal Parti;
Tory Partisi; Whigler 11, 12, 19,
32, 61, 66-68, 70, 72, 75, 81, 83,
84, 88, 90, 93, 95, 102, 109-111,
114-116, 118-121, 124, 128-130,
132, 136, 140-158, 178, 179, 181-
183, 187-190, 192-195, 197, 199,
201, 202, 206-209, 213, 214, 216,
219, 221-225, 227-230, 234, 236,
240-242, 249-252, 264-266, 268,
270-272, 287, 298, 299, 309, 312,
314, 315, 318, 319, 321-323, 326-
328, 330-332, 336
Parnell, Charles Stewart 241, 242
Parr, Catherine 119
pasifizizm 271
Passchendaele Muharebesi 258
Peabody, George 237
Pearl Harbor 282
Pelham Biraderler *bkz.* Newcastle 202
Penda, Mercia Kralı 22, 23
Penn, William 182

Pennsylvania 182
Pepys, Samuel 155, 180
Percy Ailesi 88-90, 96, 103
Percy, Henry "Delifışek" 89
Perrers, Dame Alice 83, 84
Peterloo Katliamı 220, 337
Pitt, William (Lord Chatham) 211
Plantagenet Hanedanlığı 48, 49, 68,
69, 77, 87, 93, 104, 107, 110, 119,
166, 326, 339
Plassey Muharebesi 204
Poitiers Muharebesi 49, 55, 82, 90
Pole, Reginald, Kardinal 125
Powell, Enoch 296
Prens Louis, Fransa 61, 64
Presbiteryen/izm 144, 146, 154, 156,
179
Profumo, John 294
Protestanlar 118, 122-124, 131, 155,
183, 184, 188, 189, 265
Pugin, Augustus 227, 231
Putney görüşmeleri 154
püriten/ler 128, 140, 142, 152, 154,
178
Pym, John 144, 146, 147, 151

Quakerlar 157, 188
Quatre Bras Muharebesi 217

Ramilliers Muharebesi 192
Ranterlar 157
Reagan, Ronald 303
Redwald, Doğu Anglia Kralı 22
refah devleti 249, 266, 274, 288, 292,
316, 330
Reform Yasası 225, 228, 233, 240,
243, 327, 337
Restorasyon 146, 157-159, 183, 184,
188, 201, 337
Rhodes, Cecil 244
Rhys, Nestferch 47
Rhys ap Thomas 303
Richard "Aslan Yürekli" 57, 335
Richmond Sarayı 106, 112
Riponlu Wilfrid 23
Rockingham, Charles Watson-
Wentworth 206, 341
Rodezya 267, 302

Rollo, Normandiya Dükü 30, 37
Roma İmparatorluğu 34, 111
Rommel, Edwin 281, 282
Roosevelt, Franklin D. 272, 282, 284
Royal Society 178
Rubens, Peter Paul 144
Rump Parlamentosu 155, 156, 158
Ruskin, John 231

saldırlar 10, 30, 78, 79, 132, 213, 259,
274, 279, 280, 283, 284, 319
Salisbury Kontu, Robert Cecil 234
Salisbury Markisi, Robert Cecil 136,
143
Salyan Yasası 78
Sassoon, Siegfried 260
Savoylu Eugen, Prens 191, 193
Saxe-Coburglu Albert 228
Scargill, Arthur 304
Schlieffen Planı 255
Sedgemoor Muharebesi 183, 187
sendikalar 221, 237, 250, 269, 270,
295, 297, 299, 305, 312, 321
Sensli William 64
serbest ticaret 229, 233, 237, 327
Sergeant, John Singer 248
Seymour, Jane 115, 117
Shakespeare, William 60, 88, 89, 99,
101, 104, 105, 127, 136, 140, 189,
325
Shaw, George Bernard 240
Shelley, Percy Bysshe 220
Shrewsbury Dükü 195
Silkin, Lewis 290
Simnel, Lambert 105
Simpson, Wallis 273
sinema 243, 273
siperler, Birinci Dünya Savaşı 255, 260
Sir Anthony Eden 343
Sir Douglas Haig 256-259
Sir Edmund Verney 150
Sir Edward Carson 252
Sir Edward Coke 143, 145
Sir Edward Grey 254
Sir Edwin Lutyens 248
Sir Eric Geddes 266, 271
Sir Francis Drake 131, 133, 135
Sir Francis Walsingham 132, 135

- Sir Geoffrey Howe 301, 305, 308
 Sir Henry Campbell-Bannerman 249, 342
 Sir James Thornhill 189
 Sir John French 256
 Sir John Hunt 292
 Sir John Oldcastle 90
 Sir John Vanbrugh 192, 200
 Sir Peter de la Mare 83
 Sir Phillip Sidney 134, 240
 Sir Robert Peel 222, 228-230, 233-235, 240, 242, 249, 266, 270, 305, 327, 342
 Sir Robert Walpole 198-203, 205, 206, 213, 230, 327, 331, 341
 Sir Thomas Fairfax 150, 152-154
 Sir Thomas Gresham 131
 Sir Thomas More 101, 114
 Sir Thomas Wyatt 124
 Sir Walter Raleigh 135, 143
 Sluys Muharebesi 78
 Smith, Adam 212
 Smith, Ian 302
 Somerset Dükü, *Lord Protector ayrıca bkz. Percy Ailesi* 121, 157, 337
 Somerset House Görüşmesi 140
 Somme Taarruzu 257, 258
 Sovyetler Birliği *ayrıca bkz. Rusya* 278, 282, 283, 291, 303
 Spencer, Stanley 260
 Spenser, Edmund 134
 St Albans 97, 336
 St Bartholomew Günü Katliamı 131
 St Brice Günü Katliamı 32
 St Georgelu Master James 70
 St Paul Katedrali 106, 180, 192
 Stalin, Joseph 272, 275, 284
 Stanley Ailesi, Güller Savaşı 96, 104
 Stanley, Venetia 249
Star Chamber 111, 147
 Stephen, İngiltere Kralı 48, 50, 57, 59
 Stigan, Canterbury Başpiskoposu 34, 38, 41
 Stopes, Marie 268
 Straw, Jack 85
 "Strongbow" *bkz. Clare, Gilbert, Gloucester Dükü* 53
 Stuart, Henry, Galler Prensi 143
 Suffolk Dükü Michael de la Pole 86
 Sutton Hoo 22, 161
 Süveyş Kanalı Şirketi 293
 Süveyş Krizi 338
 Svein "Forkbeard" 32
 Swift, Jonathan 194, 195, 200, 201
 Swynford, Katherine 84
 Şanlı Devrim 188, 219, 332, 337
 Talleyrand-Perigord, Charles Maurice de 214
 tanklar 256, 258
 Tarsuslu Theodore 23
 Taylor, A. J. P. 252
 Test Act 181, 182, 200
 Tewkesbury Muharebesi 99, 336
 Thatcher, Denis 301
 Thatcher, Margaret 308, 343
 Thatcherizm 299, 304, 309, 311, 313, 316, 318
 Thomas à Becket 51, 110
 Titanic 252
 tiyatrolar 13, 17, 136, 295
 Tolpuddle "kurbanları" 227
 toplama kampları 244, 284
 Torrigiani, Pietro 106
 Towton Muharebesi 97
 Trafalgar Muharebesi 90, 215, 279, 307, 337
 Trollope, Anthony 231
 Troyes Antlaşması 91, 92
 Tudor, Margaret 102
 Tudor, Mary, VII. Henry'nin kızı 119, 340
 Turner, J. M. W. 227
 turnuvalar 55, 58, 77
 Tyler, Wat 85, 86
 Tyrone, Hugh O'Neill, Kont 135, 265
 U-Boat Savaşı 257
 Ulster Protestanları 265
 Ulusal Sağlık Hizmetleri 289
 Uluslararası Para Fonu 298, 338
 Utrecht Antlaşması 194, 198, 225
 Uzun Parlamento 146, 153, 158, 178, 323

Van Dyck, Anthony 144
vergiler *ayrıca bkz.* hazine 32, 47, 48,
67, 72, 88, 105, 114, 147, 149, 150,
206, 209, 210, 222, 224, 230, 233,
236, 250, 260, 267, 271, 307, 326
Versailles Antlaşması 264, 274
Vikingler 26-28, 30, 32, 39
Viyana Kongresi 217
Vizigotlar 13
Vortigern 15

Wakefield Muharebesi 97
Wall Street iflası 270
Wallace, William 73
Walter, Hubert, Canterbury
Başpiskoposu 58, 64
Warbeck, Perkin 105
Warwick, Richard Neville, Kont 41,
96-100, 122, 123, 336
Washington, George 204
Waterloo Muharebesi 90, 217, 219,
220, 224, 337
Webb, Sidney ve Beatrice 240
Wells, H. G. 64, 75, 261
Wesley, John 200, 216
Wessex 15, 24-34, 72
Wessex Kralı Alfred 29-31, 33
Wessexli Ethelred 29, 31-33
Wessexli Godwin 33, 34, 37
Westminster Binası 45, 64, 227
Westminster Manastırı 90
Westminster Sarayı 45, 80, 111, 227
Whigler *ayrıca bkz.* Liberal Parti 182,
189, 193, 194, 198, 199, 202, 212,
230, 238
Whitby Sinodu 23
White Ship 48
Wilberforce, William 216
Wilkes, John 207, 208
William, Normandiya Dükü 34, 37,
38, 41, 43, 45, 162, 339
Wilson, Harold 294, 343
Wilson, Havelock 242
Wilson, Woodrow 258
Winchester 30, 47, 52, 87, 178

Winchester Okulu 30
Windsor Şatosu 60, 80, 100, 178, 223,
231
Wolsey, Thomas 110-114, 118-120,
122, 147, 167
Woodville, Elizabeth 98, 101, 102
Worcester Muharebesi 156
Wordsworth, William 212
Wren, Christopher 178, 180, 189
Wycliffe, John 81, 82
Wykehamlı William, Lord Şansölye
84, 87

Yahudiler 157, 284
Yalta Konferansı 284
Yedi Yıl Savaşı 204, 209, 214, 337
Yeni Model Ordu (*New Model Army*)
152
Yeni Zelanda 240, 256, 269
yerel yönetim 70, 221, 223, 241, 270,
289, 305, 316, 330
Yevele, Henry 87
yoksul yasası 227, 270
York 22, 23, 28, 38, 39, 41, 93-99,
103, 106, 113, 150, 151, 179-181,
221, 280, 339
York Dükü Edward *ayrıca bkz.* IV.
Edward 97, 99, 100
York Dükü James *bkz.* II. & VII. James
181
York Dükü Richard Plantagenet 48,
49, 68, 69, 77, 87, 93, 104, 107,
109, 110, 166, 326, 339
York Hanedanlığı 95, 100, 103, 336
Yorklu Alcuin 25
Yorklu Elizabeth 104
Yorktown 211, 337
Yunanistan 322, 329
yün ticareti 58, 78, 134
Yüzbaşı Scott 252
Yüzyıl Savaşı 78

Zimbabwe 303
Zinoviev, Grigory 268

İngilizlerin isimlerinin nereden geldiğinden Viking istilasına, tarihin ilk anayasası olarak kabul edilen Magna Carta'dan Yüz Yıl Savaşları'na, Yorklar ve Lancasterlar arasındaki Güller Savaşı neticesinde hâkimiyet kazanan Tudorlardan Winston Churchill'e, İç Savaş'tan Britanya İmparatorluğu'nun "dünya hâkimiyetini" eski kolonisi Amerika'ya kaybedişine dek ülkenin politik, kültürel, sosyal ve iktisadi dönüşümünü büyük bir titizlikle ortaya koyan *İngiltere'nin Kısa Tarihi*, bu ilgi çekici hikâyeyi en geniş açıdan anlatma iddiasını başarılı bir şekilde yerine getiriyor.

Simon Jenkins, Saksonlardan günümüze İngiltere tarihini büyük tabloya yerleştiriyor. Geniş bir zaman aralığında, incelikli bir üslupla, tüm önemli karakterleri ve olayları ayrıntılarıyla naklediyor. İngilizleri, Britonlar ve Britanyalılardan ayrı bir yere koyarak sadece İngiltere'ye odaklanıyor ve tarihin belki de en şatafatlı geçmişine sahip bu ulusun kökenlerine iniyor.

"Bir ulus siyasal bir varlıktır ve onun doğumu ve gelişmesi, monarklar, askerler, siyasetçiler, sokadaki kalabalıklar ya da daha yakın zamanlardaki seçmen kitlesi gibi onun içinde güç kullananların anlatisıdır. Ben tarihi düz bir kronolojiden daha fazla bir şey, sebep ve sonuçlar zincirindeki halkalar olarak görüyorum. Bugün İngiltere'nin bulunduğu yere nasıl geldiğinin sırrını saklayan bu zincirdir."

SIMON JENKINS

KURULUŞ: 15. 03. 2015 09. 20. 2015

KDV'DEN MUAF TIR